

Вавілон на Гудзоні

Олег Черногуз

Сатирико-публіцистичний роман

Ніщо так не гнітить народ, як нерівність і несправедливість.

Френсіс Бекон

Тільки дурень може хвалити усе своє і цим самим розписатися у повній байдужості до свого народу, своєї країни і їхнього майбутнього.

Франсуа Ларошфуко

Потрібно було відкрити Америку, щоб пересвідчитися, якого високого рівня досягла цивілізація і до якого безглуздя може дійти людство.

Скромний Автор

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС

Той, хто хоч трохи прожив у США, не зможе обійтися без реклами. Я там жив. І тепер відчуваю потребу також рекламувати свій товар, у якій би обгортці він не був.

Свої розповіді обриваю на найцікавішому місці (принаймні мені так здається), а після цього подаю маленький рекламний анонс кожного наступного розділу. До речі, рекламний анонс - власний винахід. Американці можуть запозичити. Передаю без винагороди. Порядком культурного обміну, але з однією умовою: зберігати прізвище винахідника.

Таким чином, прочитавши будь-який коротенький анонс, читач може взятися за той розділ, який йому найбільше до вподоби. Для цього не обов'язково читати всю книжку, хоча, на думку Скромного Автора, вона цікава до останньої крапки.

ПРОЛОГ

Перш ніж взятися за перо, я взявся за рушницю. Зарядив усі її стволи (їх було аж два) і спокійно повісив на стінку. Я знав (з теорії літератури), що перед написанням будь-якого твору в кімнаті повинна висіти рушниця. Я працював спочатку на дачі. Отож рушниця висіла на стіні хатини в стайківському ранчо [\[1\]](#).

Збираючись писати про Нью-Йорк, що у моїй уяві залишився як Вавілон XX століття на Гудзоні, я виніс його у заголовок книжки і вийшло:

"ВАВІЛОН НА ГУДЗОНІ"

"Для повного антуражу, оскільки ти пишеш про Америку, о - сказав я сам собі, -

пиши її стоячи, як Хемінгуей. Адже й ти тепер маєш дачу, друкарську машинку, рушницю, отож на цих дніпровських кручах, далеко від міста і села, можеш почуватися українським Хемінгуеем з почерком Арта Бухвальда..."

Друкарську машинку я поставив на холодильник (він мені служив за хемінгуеевську конторку), сам холодильник наповнив віскі й вирішив стоячи друкувати свій бестселер[2].

"Заголовок уже є, – вголос мовив я, – епіграф придумав. Залишилося закласти патрони у патронник, а папір у друкарську машинку і..." У натхненні в мене дефіциту не буває, аби тільки ніхто не заважав...

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 1

Серед нас не так уже багато людей, які потрапляли живими на Той Світ і живими поверталися додому, при цьому, як ви помітите далі, не втрачали почуття гумору. Отож, чому б вам не розпочати читання книжки саме з цього розділу. Але перед тим як приступити до такого, на нашу скромну думку, приємного. заняття, прохання до читачів: не ототожнювати автора з особою оповідача. Роман написаний у формі розповіді від першої особи. Він за всім життєвим матеріалом правдивий, навіть може сприйматися за гумористично окреслений документ. Що ж до ситуацій, у які автор ставить свого оповідача, то вони здебільшого є літературним прийомом, своєрідним художнім засобом, за допомогою якого в художньому творі виразніше, рельєфніше розкривається сутність того чи іншого явища реальної дійсності. А там, де вам щось видається неточним чи перебільшеним, а може, навіть для когось образливим (хоча автор до цього аж ніяк не міг прагнути), – прохання віднести до жарту. Адже на гумор можна списати усе. Навіть дрібниці.

Розділ І. МЕНЕ ПОСИЛАЮТЬ НА ТОЙ СВІТ

Усе має свій початок і свій кінець. Мій публіцистичний роман також. То ласкаво прошу: сміливо рушимо в подорож, як кожний з нас вирушає у життя, ніколи не знаючи, що нас чекає попереду.

Якби ж ми це знали, то, повірте, життя втратило б свою привабливість, свою загадковість, навіть сенс. Мій роман чимось подібний до певного відрізка життя і вже тим загадковий, захоплюючий і, як саме життя, подеколи – смішний, подеколи наївний. Отож, давайте разом з вами помандруємо. Тим більше що цього разу, як я вже писав, вам передбачаються мандри на Той Світ. А це перший випадок, коли ви... А втім, не станемо нічого розповідати авансом. Адже домовилися – життя тоді втрачає свою привабливість і стає нецікавим, Все почалося (завжди все з чогось починається) із землі.. Земля почалася, кажуть, з хаосу. Я точно стверджувати не берусь, бо присутній

при цьому не був. Перебував у відрядженні на Манхеттені, де землі й справді нема. На землю я повернувся значно пізніше.

Одного разу мій приятель – відомий український радянський поет (прізвище просив не називати. Він скромний і до чужої слави не примазується – від своєї нікуди подітись) – по-приятельськи шепнув:

– Ти поїдеш до Нью-Йорка.

– Прямо зараз?

– Ні, днів через п'ятнадцять. Треба підготуватися.

– Що я повинен робити в Нью-Йорку? – У мене вже було якесь уявлення про Нью-Йорк, хоча дещо й туманне. Я чув, що в Нью-Йорку убивають, грабують, гвалтують, що там панують корупція, мафія, найбільша у світі біржа на Уолл-стріт, що всі американці – чи майже всі, за винятком багатіїв – живуть у борг... – Що я маю там робити? Навести порядок, розподіливши багатство між заможними й бідними?

Він запитально глянув мені в очі, і я подумав, що не все сказав про Америку.

– Ти все жартуєш, а я серйозно кажу. Поїдеш у Нью-Йорк і...

– Але я завжди серйозно жартую. Ти ж знаєш. Я жартів заради жартів не люблю.

– Знаю. Саме тому й посилають тебе до Нью-Йорка. Тебе, а не когось іншого. Щоб ти і там виступив серйозно, без жартів.

Це було важче, але я йому пообіцяв:

– Жарти я залишу для жінок. Жінки ж люблять жартувати, і поки я перебуватиму по той бік землі, можна сказати, на Тому Світі, хай собі спокійно жартують. А взагалі – ніяких жартів.

А потім задумався: чи мені радіти, чи, навпаки, плакати? Про всяк випадок вирішив порадитися з дружиною.

– Ніяких поїздок. – По-моєму, вона була більше ніж серйозна. – Я теж дещо читала про Нью-Йорк і знаю, що таке Америка. У нас росте син, і я не хочу, щоб він лишився сиротою. – І після цього додала: – І ти не поїдеш до Америки. Хай туди їдуть інші.

– Але інші ж їдуть і повертаються живими.

Вона на все мала свої аргументи.

– Інші їдуть за обов'язками своєї служби. Вони добровільно вибрали собі професії дипломатів, а ти ніякий не дипломат...

– Такий порядок: від кожної країни, яка поважає себе, їде громадський діяч в ООН і представляє її як борець за мир і за свободу усіх народів і народностей...

– Ну-ну. Трохи нижче. Менше пафосу. Тобі ще не вручили дипломатичного паспорта, і ти дещо передчасно виступаєш...

Я, звісно, замовк, а вона вела далі:

– Сьогодні у світі така складна обстановка. Стільки розвелось повітряних піратів, цих терористів-флібустьєрів...

– Ти мені не перебігай дорогу, – попросив я дружину. – Мені й так усе життя її хтось перебігає.

Проте я задумався: "Може, це й на краще, що я не поїду на Той Світ".

Мені пригадався випадок. Якось я запитав одну із своїх знайомих читачок ще не опублікованого роману:

- Слухай, ти мені приділяєш так багато часу. Так багато читаєш цікавого. Що ти кажеш своєму чоловікові, коли повертаєшся додому? Поділись досвідом, я нічого оригінального не можу вигадати. Завжди кажу: "Писав роман, друкував роман, шліфував роман". Це, по-моєму, дуже непереконливо звучить. Принаймні дружина завжди сумнівається і ніколи мені не вірить. А що кажеш ти?

- Невже жінці нема що сказати? В сучасної жінки стільки навантажень: у магазин збігай, у хімічистку збігай, у майстерню по ремонту взуття збігай, на базар збігай. Тільки й чуєш: "Принеси те, купи це. А того ти не купила? Скільки я тобі нагадуватиму?" І при цьому ви ще вимагаєте, щоб ми були вродливі, веселі і, звичайно, модно одягалися, хоча грошей віддасте половину або зовсім не дасте. Сам же кудись постійно посилає.

Можливо, вона в чомусь гіперболізувала, але загалом мала рацію.

- Мій любить, щоб я була гарна і наймодніша. Це його слабкість. Бач, він дуже хоче, щоб усі на його дружину задивлялись, казали йому: "У тебе така вродлива дружина, мені б таку - я їв би її десертною ложечкою, як торт". Був у нас телепень один такий. Все мені бісики пускав. Але ми з ним скоро попрощались.

- Гаразд, коротше. Що ти кажеш чоловікові, коли приходиш пізно додому? Для мене це важливо. Я теж повинен щось сказати. Сьогодні, через півгодини, що ти скажеш?

- Скажу, що була в ательє.

Коли я прийшов додому, дружини ще не було. Я спочатку зрадів - не доведеться виправдовуватись. Вона прийшла через годину. Дещо розчервоніла. Щоки аж пашіли. Здавалося, притулися - й обпечешся.

- Де ти була?

- А ти? - Вона вигравала час для роздумів.

- Я тебе питаю?!

- В ательє, - тихо відповіла вона.

Якщо вам хоч раз у житті доводилося бачити, як під час землетрусу відчиняються двері на всіх поверхах одночасно й з вікон вилітає скло, а ви якраз стоїте під тим висотним будинком, то напевне хоч приблизно зрозумієте мій стан.

- В ательє! - все ж повторила вона.

- Ти ж це повторюєш... с-с-с...

Я тільки просичав, слів не виголошував. Так що на місце тих крапок прошу ніяких непристойностей не дописувати.

- Але ти ж мене перепитуєш? Ніби не віриш? Я була в ательє.

- Можеш показати сукню? - про всяк випадок запитав я, щоб остаточно в усьому переконатися. Тепер мені потрібні були тільки речові докази.

- Яку сукню? Що ти вигадуєш? Я сукню шила минулого разу. А тепер костюм.

- Якого кольору? Тільки відповідай швидко.

- Темного кольору.

- Можеш показати?

- А чому ж? Я й приміряти можу. Щоб ти оцінив. - Вона це сказала так спокійно, що я у її голосі не відчув ніякої фальші. Артистка. Не інакше - артистка. У житті артистка, а на роботі зовсім не за покликанням працює.

- Ось тобі костюм. Ти подивись, як він мені пасує.

Цього вона могла й не робити. У мене в очах було й так темно без її темного костюма. Я себе втішав лише тим, що це майже стопроцентний збіг обставин. "У природі, як і в житті, все буває", - заспокоював сам себе. І все ж того вечора з моєї кухні навечно щезли, точніше розлетілись у друзки, кілька чайних і два столових сервізів, але в тому ніхто не винен.

Через день після того випадку мені зателефонували з Міністерства закордонних справ і попросили зайти.

- Вітаю вас! Ви - дипломат. Вам випала складна, але почесна місія, - саме так почав нашу розмову міністр закордонних справ республіки.

Можете уявити мій душевний стан, і якщо я тут цитую слова міністра у якійсь непослідовності, то тільки тому, що був трохи приголомшений (слово "трохи" тут зайве, але я попрошу редактора його не викидати). Можна навіть сказати трохи прибитий, не буде перебільшенням, коли сказати: добре прибитий. По-перше, в мене з пам'яті повністю вилетіли правила етикету. Що я повинен говорити? По-друге, я вперше на такий відстані бачив міністра, й досі тримав його руку, й не міг утямити, хто кого тримає у своїх руках: він мене чи я його? По-третє? По-третє, я тільки думав, що було б добре, коли б хтось із моїх найближчих родичів сидів у цьому залі й дивився, як мені сам міністр потискує руку.

У міністерстві мені все припало до душі: жести, рухи, посмішки, вимова. Усі тут якісь закордонні. Культурні. У кожного за плечима по десять і більше років життя в країнах різних континентів. Один жив у Парижі, той в Женеві, той в Нью-Йорку. Словом, народ - особливий. Найбільше мене приголомшило те, що всі розмовляли не по-нашому. Буквально всі! За невеликим винятком. За винятком тих, хто, очевидно, не збирався за кордон. Їх можна було зрозуміти. Мова - це як музичний інструмент: чим більше на ньому граєш, тим він краще звучить. Я сам розмовляю у себе вдома рідною мовою, удосконалюю свій стиль. Щоб він був як добре відполірований стіл чи, скажімо, табуретка. Щоб ніде ніякої зазубринки. Щоб де б ти рукою не провів - гарантія: скалку під язик не заженеш. От що я люблю! Інших стилів у роботі не визнаю. Інакше можна калікою стати, а можна й умерти. З моїм знайомим сталося щось подібне, але про це іншим разом.

- Спасибі, - подякував я міністрові. Він і далі тиснув мені правцю. - Подвійне спасибі. Ви мені сподобалися одразу. - Останнє речення було дещо зайвим, але з ким не буває? У вас хіба не траплялося такого? Вилетить якась фраза, і вже її не спіймаєш, а тоді місяцями червонієш, доки не забудеться.

При моїх останніх словах не я, а він раптом почервонів, і це мені ще більше

сподобалося: прекрасна людина.

Потім міністр узяв мене за плечі. Я, здається, почав мліти від гордошів. Адже це вже вдруге за перший вечір. Тоді я ще раз пошкодував, що нікого немає з моїх, хай навіть далеких родичів. Сам про себе так ніколи не розповіси, як це розповідають про тебе твої близькі, особливо знайомі. Поза очі говорять одне, а в очі – інше, і... Їм завжди вірять більше, ніж тобі.

– Я вас запрошую на каву. – Міністр підвів мене до столу й запропонував сісти.

– Сенк'ю, – подякував я, бо вже з довідників знав, що американці своєї мови не мають, а поки що користуються англійською, і деякі знавці стверджують, що вдаються до неї не часто. А загалом у них там не все зрозумієш. Пишуть одне, читаєш – друге, а вимовляєш третє. Наприклад: пишуть Ліверпуль, читаєш – Лісабон, а вимовляєш Лондон. Дивовижна мова. Треба мати неабияку голову, щоб в отому всьому розібратися. Тепер ви розумієте, чому в Америці так багато неписьменних. У них (про це їхні газети пишуть, хай мені рука відсохне, оця, якою пишу, хай я надалі писатиму тільки лівою – навіть ногою, коли брешу, але це справді так) величезна частина студентів після закінчення коледжів і навіть університетів не вміє добре читати. Не вірите? Я вам і сам можу навести кілька прикладів. Ось вони: написано "банк", читаєте – "банк", а вас не розуміє жоден корінний американець. Треба, виявляється, вимовляти – "бенк". Читаєте: "сале", вимовляєте: "сала". Начебто наше українське слово "сало", тільки в множині, але треба "сейл".

Враження таке, що в американців не вистачає в алфавіті кількох літер. Позичили б у нас. Кинули, вдарили б об землю своєю гординею. Не кричали б на кожному перехресті: "Вибрана богом і створена людьми – ти, Америка! Багата, недосяжна, виняткова, ти, Америка!" І так щоранку. Я ладен уже в ці слова повірити, аби не убогість їхнього алфавіту і жебрацтво на вулицях та пограбування чи не на кожному кроці.

Це мій перший художній відступ. У мене їх попереду стільки, що ви їм і раді не будете. Але нічого не вдієш: такий мій стиль. Я від нього в захопленні!

Міністр свою каву випив, потис мені руку й на прощання сказав:

– До зустрічі в Москві.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 2

Переконалий, що не кожен з нас має щастя перелетіти Атлантику. Захоплююче, скажу вам, видовище. Особливо це відчувається після того, як благополучно приземлишся.

Тоді, коли я літав (це ви помітите із розповіді), ми вживали різні гарячі напої, які нічого не мали спільного з чаєм чи кавою. Я й досі не розумію, для чого ми все те робили, можливо, для того, щоб навіть над Атлантикою нам океан здавався морем по коліна.

Тепер дещо змінилися висотні краєвиди. Стали значно реальнішими. Але

щоб уявити, якими вони були, автор люб'язно вас запрошує в салон нашого чудового авіалайнера і гарантує те, чого не може гарантувати жоден пілот світу - благополучної посадки в аеропорту імені Кеннеді.

Розділ II. НАД АТЛАНТИКОЮ

В Америку ми вилітали з чудового аеропорту Москви - Шереметьєво-2.

- А чи можна звідси потрапити прямо на Той Світ? - поцікавився я.

- Аякже! - відповів мені один із супутників. - Але спецрейсом. Раніше ми літали до Нью-Йорка прямо. Тепер такі рейси американці відмінили.

- Це погано, - сказав я.

- Звичайно, погано. Є певна незручність з пересадками в Монреалі. Але цього разу вам поталанило, - посміхнувся він. - Ви летите прямо туди. На Той Світ, як кажете ви.

- Дуже радий. Мені не страшно - я везучий і стану не лише першим у нашій родині, хто потрапив на Той Світ, але й першим, хто звідти благополучно повернеться.

Протягом дванадцяти годин наш літак легко нанизував хмари на свій обтічний корпус і проходив крізь них, як шампур крізь молоду баранину. Всі дивилися в ілюмінатори. Кожний думав про м'яку посадку в аеропорту імені Кеннеді, й мені не було чого занотовувати. Мене в салоні приваблював лише один живий об'єкт - це стюардеса. Викапана сестра відомої французької співачки Мірей Матьє. Вони, можливо, між собою й не були родичками, бо наша "міс Аерофлот", судячи з вимови, народилася за кілька тисяч кілометрів від Парижа, приблизно в районі Передєлка. Так що за місцем народження вони не були сестрами, але за зовнішністю могли зійти за близнят.

Мені хотілося з нею поговорити, зокрема про її родинні зв'язки з Мірей Матьє, аби хоча б чимось заповнити свій записничок (у крайньому випадку, її московською адресою) і таким чином розвіяти важкі думи, що гнітили мене своїм земним тяжінням. Але дівчина була така моторна, що перекинутися з нею бодай словом не вдалося.

За всю дорогу вона з'явилася перед нами лише тричі, як сонце, що ніяк не могло випередити нашого літака. Мушу сказати, що до Нью-Йорка йому так і не вдалося цього зробити. Воно весь час пленталося у хвості лайнера і ще над Америкою довго не опускалося з-над хмар, щоб переконатися, чи ми благополучно приземлилися. Щоправда, перед Шеноном, є такий аеропорт в Ірландії, сонце вирвалося дещо вперед, але радість його виявилася передчасною. Більше в лідерах йому не вдалося побувати аж до самого Нью-Йорка.

Вперше Мірей Матьє (я й надалі її так називатиму, бо справжнього імені й прізвища незнайомки мені встановити не вдалося, про що я дуже шкодую) зайшла до салону оперезана дивовижним поясом. Як потім виявилось, на ній був дублікат того, яким мали перев'язуватися ми, перебуваючи в польоті. Вона показувала нам, як тим поясом користуватися, і робила це спритно. Не кожному б циркачеві так удалося. Усі її рухи мені припали до серця і до душі також. Взагалі все, що вона в повітрі виробляла

на висоті одинадцяти тисяч метрів, мені, як сказав би якийсь піжон (по-нашому джигун), – усе позитивно подобалось.

Загалом, летячи зі швидкістю вісімсот кілометрів на годину на такій висоті, ніяких особливо бентежних думок у собі ми не виявили. Окрім, звичайно, найкращих і найтепліших, які завжди бувають у людей до найближчого знайомства.

Міс Аерофлот нас заспокоювала. Вона мала таку вишколену властивість голосу – навіювати бажаний душевний стан. Я подумав, що коли б вона раптом потрапила під скорочення штатів через відмінення спецрейсів, то Мірей Мат'є з такою зовнішністю могла б йти в диктори всесоюзного телебачення, і нікому за неї соромно не було б. Принаймні могла б гордитися її мама. Я теж, маючи таку знайому.

А якби в неї прорізався ще й голос, як у її далекої паризької копії, то була б незамінною кіноактрисою для ліричних ролей. Така б на знімальному майданчику не набридала б партнерові навіть після сто тринадцятого дубля, якби довелося імітувати закоханість.

З її пухкеньких губок, за якими не дуже глибоко ховалися два ряди класично поставлених мамою зубів, злітали з такою ніжністю і любов'ю до нас слова, що здавалося, вони вимовлялися, ніби деякі арії, справжньою італійською мовою.

Вдруге в салоні першого класу (я, скромно кажучи, сидів саме в цьому салоні) вона з'явилася у різнокольоровому жилеті і з свистком у руках.

Слід сказати, що той жилет їй пасував так само, як і свисток. Їй буквально все пасувало, і я ще раз переконався, що не одяг прикрашає гарну людину, а вона сама прикрашає одяг. Надто ж коли ця людина жіночої статі і в тому віці, коли якраз на порі вести до загсу.

– На випадок посадки нашого авіалайнера на води Атлантики ви одягаєте на себе жилет (він у кожного пасажира над головою). Вам для цього достатньо простягти тільки руки...

Про ноги вона мовчала. Може, тому, що я саме цим питанням був зайнятий, не зводячи з неї очей, і це їй вочевидь дещо шокувало, але я мав витримку. Слухати її – сама насолода. Якщо, звичайно, не сказати більше.

– Тоді надуваєте його. – Вона взяла у свій маленький ротик шланг. – Ось так.

Щічки їй надулись. Ямочки щезли навіть з підборіддя, обличчя набуло досить-таки приємного забарвлення, яке можна зустріти лише в тропіках, і то не на всіх рожевих квітах.

Надувши, вона вийняла шланг з рота, і мені здалося – передчасно. Я хотів детальніше описати її великі випуклі очі, що під час цієї оригінальної процедури з шлангом вимальовувалися в дещо збільшеному розмірі, й це було дуже мило. За такі очі можна не червоніти, а маючи рожеві щічки, не вдаватися зайвий раз до рум'ян, вони й так палахкотіли світанковою зоряністю.

– Тепер берете в рот свисток, – вела далі вона і так свиснула, що салонна тиша авіалайнера опинилася аж під дашком. Я заплющив від несподіванки очі й уявив, що вже опустився на землю й перебігаю вулицю над підземним переходом. О, Мірей Мат'є

таки була майстринею своєї справи. Іншої у спецрейс, упевнений, не взяли б.

- Свистітимете в тому випадку, - пояснювала вона спокійно, і цей спокій передавався нам, - коли ми приводимося в океані, і щоб ніхто далеко не запливав. Ми повинні зібратися всі в одному місці й пересісти на плоти.

Все правильно (це знову я). Дисципліна і порядок насамперед. Бо я особисто знаю своїх земляків. Їх не так легко зібрати до купи, навіть за такої небезпечної ситуації. Один скаже, що він, мовляв, своїм ходом добереться, другий, що йому цей надувний пліт ні до чого, й схопиться за нього, доки не переверне усіх разом з матросом, якщо той там раптом з'явиться. Третій з переляку поляпає стилем брас до найближчого берега. Четвертий поцікавиться, чи далеко звідси до Індійського океану, бо йому, бачте, захочеться побувати в столиці Індії - Делі чи прогулятися вулицями Бомбея.

Я терпіти не можу цієї нашої неорганізованості. І тому найбільше боявся, щоб ми не завітали непрошеними гостями в Атлантику й не порушили спокій її аборигенів, сірих корінних мешканців. Все ж незручно перед чужими виявляти такі риси свого характеру...

Я не встиг довести своєї думки до логічного кінця, бо "міс Аерофлот" витягла з-під жилета пістолет. Я заплющив очі, оскільки вона дивилась у мій бік, і відчув, що те можливе приводнення в Атлантиці тепер мене зовсім чомусь не хвилює.

Невже ця красуня - не стюардеса, а переодягнена повітряна піратка й тепер приземлить нас не в аеропорту імені Кеннеді, а десь в районі Барбадосу чи Барбуду? Я згадав слова дружини, котра мені говорила, що повітряними флібустьєрами тепер небо начинене так само густо, як космос штучними супутниками.

І ще я терпіти не міг людей, які на тебе дивляться примруженими очима, ніби ціляться, щоб перший постріл зробити по тобі. Навіть якщо вони схожі на Мірей Матьє. Це мене завжди дратувало. Однак стюардеса мене раптом заспокоїла, голос у неї таки був чарівний - справжнє меццо-сопрано. (Просто я так думаю).

- Перед вами звичайна ракетниця, - пояснювала вона, тримаючи її, як мені здалося, дещо близько, перед самісіньким моїм носом.

- Ракетницю підносите над головою і натискуєте на спуск.

Я чомусь зіщулювся і про всяк випадок пірнув у сидіння. Тут все-таки затишніше, ніж на океанських глибинах. Коли я опустив руки від своїх вух, у салоні висів пахучий дим. Дірки у стелі не помітив. Слава богу. Інакше міг би початися відплив повітря в атмосферу і сталося б завихрення в літаку. Це дещо могло загальмувати наш політ проти вітру через Атлантику.

- Вона - холостим? - запитав у сусіда, якого усі дипломати називають люб'язно генсеком. Називають так за традицією з огляду на те, що завідувачі загальною частиною міністерства, коротше кажучи, канцелярією, в усіх країнах світу називаються саме так - генсеки. Він не зрозумів, про що йдеться, хоча мені видавався досить обізнаним чоловіком. Мабуть, теж затуляв руками вуха.

- Я не втямив, - промовив він уперше за все коротке наше знайомство. Я негайно заніс його слова у золотий фонд свого записника.

- Питаю, вона стріляла холостими, якщо в стелі дірки нема?

- Вона не стріляла, - відповів трохи холоднувато він.

- А звідки дим у салоні?

- Од моєї сигарети.

- Що, ви палите? Он же написано "Ноу смокінг". - Цього разу мені хотілося поставити його на місце й заодно показати, що мені теж не даремно дали отой ярлик з червоними літерами "VIP".

Він підвівся і відійшов од мене далі, але ближче до міністра.

Почав удавати, ніби вирішує з міністром важливі державні справи, й далі спокійнісінько чадячи сигаревою.

Я за ним не жалкував. Гадаю, він за мною теж. Єдина прикрість - пішла від нас стюардеса. Вона таки здорово вміла зображувати політ літака із стратосфери до океану...

Я остаточно заспокоївся лише тоді, коли Мірей Матьє повідомила нас, що наш повітряний маршрут пролягає над тими ж маршрутами, якими йдуть до Америки та з Америки великі океанські лайнери. Я одразу ж повеселішав і попросив віскі з содовою. Уже настроювався на американський лад. Тепер знав, що досить підняти над головою білий носовичок і тричі крикнути "СОС", як не пізніше чим за півгодини до мене підійде шлюпка чи мотобот. Адже там унизу періодично курсують кораблі то в одному, то в другому напрямку.

Літак об'єднує пасажирів більше, ніж ваших гостей тісна квартира. Тут, якщо хочеш покурити (на генсекові переконався), не можна вийти на балкон навіть через запасний вихід. Бо при стрічному вітрі силою у вісімсот кілометрів на годину тебе може здути й опустити десь в районі Скелястих гір. Тому пасажирів тут більше компанійські, ніж у квартирі чи в купе поїзда, а чарку пригублюють навіть ті, хто на землі не менше десяти років навіть пива не п'є. Тости в літаку нескладні. Кількість чарок залежить від кількості посадок. Якщо у вас, приміром, посадок п'ять, виголошують мінімум п'ять тостів. Звичайно, бувають відхилення, але це трапляється дуже рідко. Тільки тоді, коли чаркуються за свої кривні.

Тости всі без винятку оригінальні.

- За м'яку посадку в Парижі! - Тут просто всі бажають хоча б на годинку приземлитися й одним оком поглянути на знаменитий аеродром Орлі, щоб потім вдома сказати, що свого часу був у Парижі.

- За м'яку посадку в Брюсселі!

- За м'яку посадку в Монреалі! - Дехто виголошує цей тост "Монреалі" на канадський лад і цим самим викликає у вас запитання: "Чому ви так кажете?", щоб потім відповісти: "А я в Канаді три роки жив, поки..."

- За м'яку посадку в аеропорту імені Кеннеді.

Як бачите, зовсім не треба напружуватися, щоб вигадувати якийсь оригінальніший тост. Кращого тосту в атмосфері не вигадасш. Він лаконічний, чіткий і кожному без винятку до душі.

Раніше, кажуть, було більше тостів. Було більше м'яких посадок. Тепер техніка пішла далеко вперед і відстані, як і тости, значно скоротилися. Дуже швидко літаки почали літати: не встигаєш усе, що тобі виставлять, з'їсти й, головне – випити. Раніше, стверджують, у жодній пляшці й краплини не лишалося.

Втретє Мірей Мат'є ошчасливила наш салон (ці два останні слова я позичив у свого сусіда по салону), з'явившись з домашніми капцями в руках. Яке вони мали призначення під час польоту над Атлантикою, я, чесно кажучи, не знав. Навіть здогадатися не міг. По дну океану в них не підеш. Самі розумієте: незручно. По пляжу, якщо там берег дуже кам'янистий, сяк-так пересуватимешся. А от на дні океану навряд чи вони знадобляться. На білі капці в синю смужечку вони мало схожі. Словом, вона їх поклала перед нами й кудись щезла. Тоді з'явилася ще раз з оберемком таких самих, тільки дещо більших розмірів.

І лише після цього заходила нас взувати, хоча сама була взута в черевички на високому каблучку, й від цього її стрункі ноги хоч і стомлювалися, але з точки зору естетика, яким, думаю, був не лише я, вони тільки вигравали.

А коли нам подавала обід уже зовсім інша товаришка, я подумав, що ця, як і та "міс Аерофлот", обслуговує тільки спецрейси. Словом, експорт-імпорт. Адже, коли схочемо, теж можемо робити все зі Знаком якості, у такому випадку не обов'язково чіпляти його на товар. Воно й так видно. Шкода тільки, що все краще (я з "міс Аерофлот" не спускав очей) летить за кордон. Я себе, звичайно, теж відносив до цієї категорії. Особливо після того, як генсек (ми знову сиділи поруч) показав мені ярличок аерофлоту, на якому хтось червоними літерами ляпнув: "VIP".

– Ви знаєте, що це означає?

Я мовчки відповів, мовляв, не знаю.

– Вельми важлива особа. Ці літери дуже впливають на митниці. Особливо на американській.

– Я думаю, адже вони написані червоним. Колір червоношкірих їх дратує. Скільки, до речі, їх мільйонів?

– Кого? – не зрозумів мій сусід.

– Аборигенів Америки?

– Їх всього лише вісімсот тисяч.

– І треба ж. Так жорстоко винищувати корінних, Усі пришельці однакові, – сказав я.
– Кожен норовить вогнем і мечем. А потім про це ще й книжку пише [\[3\]](#). І не соромиться. А чого ж, коли комітет по Нобелівських преміях за такі романи ще й премії видає. Заохочує.

– Ви про що? – запитав мене сусід.

– Про долю аборигенів.

– Так. Доля трагічна. Усіх, чи майже усіх, аборигенів.

Сусід усе знав, і я йому повірив на слово, не вдаючись до американських довідників. А втім, ні довідники, ні путівники чомусь про корінне населення нічого не пишуть. Привчають приїжджих до думки, що індіанців як таких уже нема. Є стопроцентні

завойовники. Або якщо є, то мертві. Вилиті в бронзі. Вони всі в пам'ятниках, у стелах. Кожному зрадникові свого народу завоювники завжди ставили великі пам'ятники. А тим, що не стали пам'ятниками, укорочували пам'ять, перелицьовували історію на свій лад.

Скільки було, скільки лишилося, скільки переписалося, змінило імена, нікого це не цікавить. Американців цікавлять тільки гроші, а не якісь там червоношкірі, чи жовтошкірі, чи будь-які інші аборигени.

Після Шенона (Ірландія) нам подали обід. Він мені не смакував. Я сказав про це своєму сусідові. Той так на мене зиркнув, що, здавалося, спопелив своїм поглядом.

Я став маленький, як гном.

- Наші страви кращі! - промовив я і відсунув од себе тацю. Він ще раз на мене глянув і в тон мені сказав:

- Набагато кращі, - але жувати не переставав. Тоді витер губи салфеткою, пережовував засмажену креветку в тісті, і йому в голову раптом пальнула думка:

- Але ці креветки не американські!

- Не американські. А чиї ж вони?

- Ірландські.

- Це того невеличкого народу, що воює з англійцями за свою незалежність?

- Того самого.

- У такому разі я із задоволенням пообідаю. - І, підсунувши тацю ближче до себе, покликав: - Стюардесо! Віскі! Але прошу шотландське. Від американського у мене живіт болить.

Протягом перших двох годин польоту після різних порад, консультацій ми сиділи й спокійно їли і ковтали віскі. Особливо останнє, бо кожний у душі вважав, що коли вже падати до тих проклятих акул, то краще до певної міри в заспиртованому вигляді. Бо хтось із майбутніх колег запевнив, що отой свисток стюардеси - все одно що знамените кадило, яке нікому ні в чому ще не допомогло. А чарка віскі чи коньяку, вилита у твій шлунок, - найкращий захист від акул. Словом, якщо тобі раптом захочеться порозважатися з акулою і котрусь з них догнати, то як би ти не намагався схопити її за хвіст, тобі це не вдасться - неодмінно втече.

Тому ми добросовісно, всі без винятку (навіть ті, хто на землі скаржилися на печінку) налягли на склянки, як на весла. (Так тоді було). Може, порівняння не зовсім вдале і дещо перебільшене, але погодьтесь, що коли ми приземлилися (забіжу наперед, в аеропорту імені Кеннеді), то кожному з нас океан уже здавався морем по коліна.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 3

Ви пролетіли Атлантику швидше, ніж її пересікає найсучасніша ракета. Відчули запах нагрітого сонцем американського гудрону. Тепер, гадаю, не відмовитесь разом з товаришами із дипломатичного корпусу проїхатися в шикарному кадилаці, подихати свіжим повітрям за допомогою "кондинейшн"

(тобто звичайного кондиціонера, якого американці отак перелицювали на свій лад), а заодно й познайомитися із Вавилоном XX століття.

Розділ III. ВАВІЛОН НА ГУДЗОНІ

О 23-й годині салонну тишу раптом прорізав голос:

– Товариші! Під нами Нью-Йорк!

Ми всі поприлипали до ілюмінаторів. Над Нью-Йорком яскраво світило сонце, й ніякою ніччю тут не пахло.

"Сонце світить, як над спинкою крісла Джорджа Вашингтона, – подумав я. – Чудова прикмета".

– Це від світлових реклам? – запитав я в генсека. Але він і цього разу мене повністю розчарував:

– Це світить сонце!

– Так, як у нас?

– Точнісінько! Це те саме!

– Жартуєте? – мовив я і заглянув йому в очі. Він відповів мені взаємністю і вже збирався було підійти до міністра, щоб знову вирішити якісь державні справи, але я йому не дав можливості підвестися.

– Чим ви доведете? – посадив я його на місце. Все-таки перед поїздкою я дещо читав про Америку. Навіть гортав сторінки енциклопедії, а він (так мені здалося) і в руках її не тримав.

– У Нью-Йорку зараз четверта година дня. Я тут не вперше і знаю.

– Ваша взяла – я пас, – кинув я. Але він у відповідь тільки махнув рукою, і мені подумалося, що не хоче зі мною зв'язуватися. Ми не підходили один одному характерами. Крім того, мій сусід висловлювався занадто прямолінійно. Я не відчував у його словах романтичності. Через те повернувся до ілюмінатора й глянув на Нью-Йорк – цю "столицю столиць", як її іменують самі американці.

Не можу вам стверджувати, що я дивився на Нью-Йорк з висоти пташиного польоту. Бо рідко яка птиця долетить до тих висот.

Нью-Йорк з цієї висоти здавався мені кількома архітектурними макетами, розкиданими на острівцях поміж зеленкуватих вод, по яких у різні боки мчали швидкісні білі моторні човни, залишаючи за собою піністі кучеряві сліди.

Я дивився на це нагромадження і ловив себе на думці, що всі ці будинки мали б розташуватися у горизонтальному положенні. Так планувалося, але несподівано старого архітектора міста було замінено новим, а той, не зрозумівши задуму попередника, всі оті паралелепіпеди поставив сторчма, і з тих видовжених будинків вийшли сучасні хмарочоси.

– Оригінальне рішення. Всі будинки ростуть не вшир, а увись!

Так народився Нью-Йорк. Ім'я першого архітектора міста давно вже забуто, а Нью-Йорк знають усі.

Я дивився на ці кам'яні хащі й думав лише про одне: як командирові нашого авіалайнера серед цього нагромадження бетону і скла вдасться знайти отой малесенький п'ятачок, що називається аеропортом імені Кеннеді?

Бо як не знайде, то ніхто не знайде і нас і того, що від нас залишиться, якщо залишиться.

Але голос Хмельницького (так звали нашого командира) пролунав бадьоро. Не відчувалося, що ми йдемо на дно, хоча опускалися над самим Гудзоном. Це підбадьорило й нашу Мірей Матьє. На згадку про зустріч, окрім білосніжної усмішки, вона подарувала нам по дерев'яній ложці. Нам хотілося отримати з її рук "російський сувенір", але не на цій висоті, а десь, скажімо, в Борисполі, на відстані її руки й серця.

- Не місто - Вавілон, - сказав я, звертаючись до міністра.

Чоловік він вихований, глибоко інтелігентний, освічений, а тому зрозумів мене з першого слова й до мого одного додав ще й своїх два:

- На Гудзоні.

Так народився заголовок мого майбутнього твору.

"Вавілон на Гудзоні".

Міністр з природженою скромністю просив мене його прізвища у новій моїй книжці не називати. Я йому пообіцяв і свого слова дотримую. А тоді подумалося:

"Якби він ще й написав його, то я б не пошкодував для нього гонорару, а собі залишив би славу".

Та доля розпорядилася по-своєму: роман довелося писати мені, а гонорар - віддавати дружині. Схвалюючи мій намір написати книжку про місто на Гудзоні, міністр буквально засипав мене інформацією. І я зрозумів, що коли не втопився в океані, то захлинувся в морі цих даних, адже вони не вміщалися в жоден із моїх найбільших записників.

Літак несподівано затріпотів крильми. Потім ліг на бік, що мені одразу не сподобалося, бо міцно прикувало до сидіння. Раптом щось підкотилося під горло, і ми пішли вниз з такою швидкістю, що деякі спортивні автомашини, якби вони захотіли з нами позмагатися, могли б залишитися тільки на старті.

Ми летіли між хмарочосами. Такого дива я ще ніколи у житті не бачив, і хоч було трохи моторошно, хотілося заплющити очі, але цікавість брала гору.

Раптом літак, наче м'яч, ударився легенько об землю. Тоді трохи підстрибнув і побіг на всій земній швидкості уперед. Він м'яко котився по капіталістичному гудрону нашими вітчизняними колесами, біг, як мустанг, до аеропорту, що мчав нам назустріч з такою швидкістю, що я подумав: чи не пора викидати гальмівний парашут?

У ці радісні хвилини приземлення мені навіть подобалися американські поліцейські в модних білих костюмах, які хизуються почепленими на піджаках бляхами і встромленими за паски картузами. Поліцейські хлопці стояли при кольтах, але без кийків. Я збагнув, що до нас кийків вони не застосовуватимуть. Це в їхню програму не входило. Вони не без цікавості дивилися на нас, а я з цікавістю оглядав їх.

Усі мої буржуазні пережитки тієї ж хвилини, як динозаври, вимерли. І утвердилося

переконання, що вони ніколи в мені й не жили.

Пересівши з авіалайнера в автомобіль, ми одразу відчули, що тут значно спокійніше, ніж на висоті десять тисяч метрів та ще й над океаном, до дна якого теж не менше. І я чомусь подумав, що, стрибнувши навіть з такої висоти, одразу дна не дістанеш.

Панорама перед нами була грандіозна. Вузькими вуличками (такий вони мали вигляд на фоні високих хмарочосів), розкресленими під учнівську лінійку, повзли довжелезні валки автомашин. Вони зблискували на сонці своїми елегантно вигнутими спинами, й здавалося, що досить вискочити на один з них, як можна буде по їхніх спинах-дашках пробігти у будь-який бік. Потік автомашин був суцільний. Створювалося враження, що вони не мчали, а ледь рухалися. Дашки цього потоку нагадували табун бегемотів, які спроквола пересуваються з одного місця в інше.

- Америка на колесах, - це перша фраза, яка спадає на думку, й здається, що вона точна, як аптекарські ваги.

Машини, машини, машини - і жодної людини. Здається, ви потрапили у місто, створене фантастами, де немає живих істот. Ви бачите тільки височенні - аж до хмар - будинки, що зблискують темно-синіми чи темно-зеленими суцільними, як одне велике дзеркало, вікнами, а поміж ними витягнуті до самого горизонту у три-п'ять рядів суцільні потоки автомашин мов безконечно довжелезні змії. Ці туди - а назустріч автостради, що містяться трохи нижче, несуть на собі таких же автомобільних, безперервних і безконечних, плазунів у місто. Вас охоплює жах. Машини витісняють людей?

Автомобілі вилітають на красиво вигнуті величезні мости, що нагадують вам смугастих спортсменів, які стоять у позі "мостик", голову перекинувши на один бік ріки, а ногами впершись у другий.

Коли очі трохи звикають до всього цього безконечного руху, ви дещо тверезіше, ніж в перші секунди, сприймаєте це велетенське місто й дивуєтесь:

- Скільки ж для цих автомобілів потрібно пального? Вавілонські ріки! Невже вони ніколи не пересохнуть?

Якщо довжелезний потік автомашин справді порівняти з плазуном, то цей плазун найбільше, мабуть, скидатиметься на нашого звичайного вужа з жовтими цяточками по боках. Саме таких цяточок на ньому виднілось найрясніше. Вужі повзли по три, а то й по п'ять в одному і в другому напрямку, ніде не зустрічаючись один з одним. Ніхто нікому не заважав. А по боках виблискували невеличкі жовті плями. Вони серед цього сірого потоку вирізнялися найяскравіше - це нью-йоркські таксі. Їх тут, у Нью-Йорку, називають "жовтою мафією". Ми влилися в потік автомашин і, здавалося, стали з ним одним цілим, нас несло уже в тому напрямку, куди мчить вся безперервна різнобарвна маса. Перехоплювало дух. Я все думав, чи ми зможемо коли-небудь вирватись з цієї маси й повернути, куди нам слід.

Мені важко все описувати, оскільки Нью-Йорк для мене настільки оригінальне місто, що описові не піддається. Таке почуття, ніби не вистачає слів для того, щоб

передати перше враження від нього. Нью-Йорк треба не описувати, його треба бачити. Нью-Йорк потрібно відчувати усім своїм єством. Він одразу захоплює, приголомшує, кидає то в один, то в інший бік. І ти, вперше потрапивши в ці кам'яні джунглі, здаєшся самому собі маленьким, непотрібним і зовсім безпомічним, безсилим. Тут, як ніде, відчуваєш свою мізерність. Тут, як ніде, відчуваєш, що твоє життя таке ж дрібне й непомітне, як життя мурахи, що повзає під твоїми ногами. Хтось дивиться на ту комаху й переступає, а хтось – розчавлює. Все від чийогось характеру й настрою залежить.

Словом, ви опинилися в Нью-Йорку – цьому Вавілоні ХХ століття. Мені здається, що кожен хотів би його побачити. Тільки не кожен хоче тут жити. І насамперед той, хто в ньому уже живе. Але про це я дізнався пізніше.

Поки що Нью-Йорк вас захоплює, простягає руки й ніби каже: "Ну, йди! Чого ти зупинився? Давай будемо з тобою знайомитися".

При ближчому, уважнішому знайомстві ви раптом помічаєте, що Нью-Йорк це не Нью-Йорк. Це й справді Вавілон у всіх відношеннях. Так ось де розташувалося це легендарне місто? Тут, на Гудзоні. Сучасний Вавілон – це сучасний світ в мініатюрі. В сучасному Вавілоні можна зустріти все те, що ви можете зустріти в будь-якому регіоні нашої планети, тільки не все одразу. Кухню китайську і магазини шотландські, моди Парижа й ансамблі Толедо, ірландських квакерів і поляків-католиків, італійських мафіозі й японських гейш, корейських городників і гонконгських авантюристів, контрабандистів Таїланду й продавців наркотиків з Болівії, українські ковбаси й російську горілку. Або краще навпаки: російську горілку й українську закуску, румунські смушеві шапки й мексиканські сомбреро, єврейські ярмулки й одеські ятки. Тут почуєте хінді й діалект карпатців-русинів, лемків чи бойків. Тут почуєте все. І тут побачите те, що ваша найбуйніша, але індивідуальна уява не може намалювати. Тут побачите навіть те, чого в окремо взятих районах світу не зможете побачити, хоч би як того хотіли. І не тому, що вам не покажуть, а тому, що там просто такого нема.

Ми мчали кадилаком. Власне, слово "мчали" сюди не підходить. Ми швидше пливли в кадилаці, бо він рухався так м'яко, ніби кішечка, що переходить через незаметену бруківку, намагаючись не забруднити лапки.

Він м'яко котився цією рівною блискучою асфальтною стрічкою, на якій, здавалося, металевий долар можна було поставити на ребро й пустити вслід за нами.

Навколо все було американське: бетон, машини, дерева, тротуари, дорожні знаки, написи, кущі, мости, переходи, а також і автомашини, що їх покинули їхні власники. Над автострадами, звичайно, небо, але ти його не часто побачиш. Зате дим та суцільний туман скупчується десь на рівні сорокових-п'ятдесятих поверхів. І ніде – ні внизу, ні угорі – жодної живої душі. Невже всі працюють? Невже ніхто не швендяє по магазинах, кінотеатрах, не виходить на прогулянки? Ділова Америка. Тільки на бензоколонках з'явилися негри. Справжні, не фарбовані, – в натуральну величину й теж американські. Одні поливали майданчик водою, інші заправляли автомобілі, треті, підперши головою стіни будинків, насунули на очі засмальцьовані кепки й дрімали, чекаючи клієнтів, щоб заправити чи помити автомашину.

"Так, я за кордоном. Я в Америці", – подумав, не знаючи, що, як самі американці кажуть, Нью-Йорк – це не Америка. Як не дивно, а в нас саме Нью-Йорк асоціюється з Америкою.

Так, я вперше опинився по той бік Атлантики. Я вперше на західному узбережжі. За кордоном. Америка – це справжній закордон. Ні на який інший закордон не схожа. Якщо десь є більший закордон, то це, звичайно, тільки наш Крижопіль. Але то вже, звісно, очима стопроцентного американця.

Ми швидко при звичаємося до нового середовища, освоюємося із безліччю і розмаїттям предметів і уже через кілька годин поводимося так, ніби виростили тут. Я це по собі ще раніше відчув, і щоб дати відчуття це й іншим, наказав увімкнути "кондинейшн", недбало поклавши руку на оббивку кадилака кольору "грю блюз". Мені, мовляв, трохи душнувато в цьому Нью-Йорку. Над Нью-Йорком висіло сонце, пронизуючи промінням туман між хмарочосами. Я ще тоді не знав, що той туман називається коротко "смог".

"Мабуть, аббревіатура", подумав і почав розшифровувати. У мене вийшло: "Сильна Мла Од Газів".

Але це мене не задовольнило. Пізніше я дізнався, що смог, як і більшість самих американців – англійського походження, хоча й народилося тут, у Нью-Йорку. Довідався й про те, що вавілонці страшенно гордяться своїм внеском у багату й лаконічну англійську мову. У перекладі на українську це слово означає – дим і мла. Отож, від істини я був недалеко. Сонця багато, а вологи, диму, чаду, перегару й ще чогось такого, чого одразу й не винюхаєш, іще більше. Я, звичайно, міг би спокійно витримати кабінну температуру, про яку мене інформував на своєму табло кадилак, але мені хотілося всім показати, що хоча тут і вперше, а дещо знаю.

І яким було моє здивування, коли мені ніхто й не заперечив, а наш постійний представник при ООН, лагідно посміхнувшись, сказав:

– Будь ласка, – і щоб остаточно збити з мене пиху, на яку, чесно кажучи, я таки страждаю, назвав мене по імені й по батькові. Цього я від нього просто не чекав.

Раптом хтось із товаришів вигукнув, але дещо не тим голосом, який ми називаємо спокійним і який благотворно впливає, діючи заспокоїливо на нервову систему. Слово було коротке, як постріл:

– Стоп! – а тоді вже додав: – Червоне світло!

Червоний світлофор і справді рідкісне явище для Америки, Американці намагаються будувати дороги так, щоб ніде на одному рівні вони не пересікалися і не було ніде небезпечних перехресть. Але в Нью-Йорку червоних світлофорів чимало.

– Підступи імперіалізму! – сказав два своїх улюблених слова наш водій.

– Зачини негайно вікна! – попросив хтось із товаришів, і водій натис на кнопку кадилака – усі вікна враз зачинилися.

З-під мосту до нашої автомашини вискочило кілька молодих негрів, озброєних палицями й балончиками. Один з них накинувся на нашу автомашину, став терти брудною ганчіркою наше вітрове скло.

- Голодні безробітні, - пояснив хтось з товаришів.

- Відчиніть вікно, - порадив наш повпред.

Негр тим часом замурзав вікно остаточно.

- Що він робить? - запитав я, хоча й сам розумів, що бруднить скло.

- Чистить вікна. Не даси двадцять п'ять центів, почистить мармизу. Піджене під свій колір, - відповів наш водій. Повпред подав негрові долар.

- Сенк'ю, - показав білий разок зубів негр, а помітивши дипломатичні номери на автомашині, ще й двічі поклонився. Головою, щоправда, до асфальту не дістав, а просто повторив "сенк'ю". Видно, долара йому за останній місяць ніхто не давав, і що таке паперові гроші, він почав поступово забувати, і якщо такі гроші бачив, то по телевізору. А коли відчув у руках купюру й переконався, що його не обдурили, услід автомашині й нашим номерам закричав:

- Сенк'ю, містере, сеньйоре, мосьє, товариш.

Він, очевидно, хотів вгадати, якій країні належить ця дипломатична машина і хто це йому подав долар, коли дають здебільшого центи, й щоб не ображати гідності й мови жодної з країн за щедру винагороду, повторив завчене, одне-єдине слово різними мовами.

- Вони тут усі поліглоти.

- Нічого не вдієш, Населення, як у Вавілоні, - різномовне й різноплемінне.

- До стовпотворіння ще не дійшло?

- Періодично буває.

- Як у таблиці Менделєєва, - догадався я.

- Майже так, - відповів мені хтось з товаришів і цим самим порадував мене. Я на правильному шляху - на шляху до Вавілона.

Я милувався дорогою. Бо в кожній мандрівці є свої принади, спокуси і, звичайно, несподіванки. В Нью-Йорку, як я зрозумів зі слів моїх супутників, несподіванок в дечому навіть надміру.

Кожних п'ять хвилин у Нью-Йорку спалахують пожежі. Кожної третьої хвилини в Нью-Йорку хтось когось підрізує, кожної десятої - хтось когось убиває, в суботу й неділю йде служба у синагозі. В будні школярі ненормально божеволіють. Особливо під час перерви.

Детально описувати внутрішнє приміщення нашої місії не маю права. Бо що як хлопці з фебеер накажуть перекласти мою книжку на англійську, а місце розташування кімнат і їх призначення скопіювати й розповсюдити мільйонним тиражем. Про всяк випадок утримаюсь. Скажу лише, що в наші представництва - українське, білоруське й союзне - можна добиратися ліфтом. Можна й пішки. Але пішки не бажано. По-перше, важкувато для тих, хто не лазить по хмарочосах; по-друге, ліфтом зручніше, ніколи не проморгаєте своєї станції. На кожній зупинці дипломати (на громадських засадах) оголошують:

- Білоруський вокзал!

Отже, білоруси вже дома. Далі йде:

- Київ-Пасажирський.

Українці вже дома. Піднімаєтесь вище:

- Москва-Сортувальна. Кінцева зупинка.

Виходять усі: дипломати, бухгалтери, водії, офіціантки, перукарки, медсестри, лікарі, господарники, друкарки, продавці, стенографістки і, звичайно, касирки-дівчата, яких тут найбільше люблять і до яких залицяються, хоча наперед знають, що зарплату вони лише видають, а нараховує її бухгалтер. Але посмішка нічого не коштує, а за долари, навіть при інфляції, все-таки можна дещо купити.

У нашій місії є їдальня, де симпатична москвичка Наташа годувала мене за два з половиною долари (з міністра брала стільки ж - до відома тих, хто міг подумати, ніби він обідав по знайомству). Такий обід в американському ресторані обійшовся б у вісім разів дорожче, не враховуючи чайових, що тут обов'язкові, як повітря у кондиціонері. Одне слово, дівчина так старалася, що в мене особисто підкралося підозріння, чи не відгодовує вона мене до великодня. Щастя моє, що я не добув у Нью-Йорку до пасхи...

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 4

Про сади взагалі, про вишневі зокрема написано чимало. Ви пригадуєте: "Садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями гудуть..." Або просто: "Вишневий сад" А. П. Чехова. Я про інший "Вишневий садок". Про той, де, якщо й струшують щось, то, звичайно, не хрущів з вишень.

Гадаю, цього розділу також не варто перегортати, щоб мчати далі. Він, як кожний сад, має свої принади. Тут ви можете зустріти і квіти, і бур'ян. Отож, ходімте в сад. Я вас познайомлю з садом. Цього разу хоч і вишневим, але особливим.

Розділ IV. ВИШНЕВИЙ САД

З місії до готелю ми проходили крізь стрій сіоністських молодчиків, котрі наш приїзд вітали гаслами й дружними вигуками.

Американці обходили їх стороною. Я зробив так само.

У готелі я озброївся ручкою і ненавистю до проклятих імперіалістів. Ладен був (за звичкою) видати їм зі своєї біографії цілу докторську дисертацію.

Я ще в літаку думав: якщо тільки залишуся живим і мені вперше в житті вдасться перетнути Атлантику без м'якої посадки на дні океану, я їм напишу в анкеті таке, що вони мене разом з фебеєрівцями запам'ятають на все життя.

Візьму, думав я, їхнє американське простирадло, заповнене безконечними пунктами, й видам такі параграфи, що ні ЦРУ, ні ФБР, ні найдосвідченіші - детективи з найкращої нью-йоркської контори не збагнуть, а скоріше вивихнуть собі мізки.

Якщо ж вони спробують до моїх анкетних даних увімкнути комп'ютер чи кілька ЕОМ, то при першому ж знайомстві з моєю біографією від перенапруження з того комп'ютера нічого не лишиться. Він замкне, і з його металевого черепа тільки дим підійде, а не інформація.

Я взяв ручку й глянув на порт'є, який силкувався посміхатися мені. Ручка в мене була заряджена ще в Києві, і я знав, що коли за дванадцять годин перельоту в ній паста не стала твердою, мов алмаз, то я їх повідомлю, з якої сім'ї. Я напишу, що я позашлюбний син маркграфа-батька й французької гризетки. Українець французького походження з домішками польської й грузинської крові.

Група крові 2^b і 4^a залежно від перебування суб'єкта в тому чи іншому географічному поясі.

Мета приїзду: пограбування банків і вилов скажених собак на Бродвеї. Рід занять: нанесення ножових ран і постріли з-за рогу з усіх видів вогнепальної зброї будь-якого виробництва.

При детальному розгляді паспорта і при виявленні якихось помилок на його сторінках, які вони самі допустили (я ж бо сам собі паспорта не виписував) заявлю, що... Я їм загну таке, що вони на берегах Гудзону подібного ніколи не чули, А якщо почують, то не тільки вони, а й маківка Емпайр стейт білдинга вперше за останніх п'ятдесят років стане червоною, як розпечена болванка на металургійному заводі.

Я готовий був їх провчити, щоб вони раз і назавжди забули про свої мерзенні звички підозрювати чесну людину на кожному кроці, сумніватися в її документах і примушувати при першому ж відвідуванні готелю давати свідчення, свідком яких були твій дід і прадід з прабабусями. Якщо дійде до відбитків пальців, замислив я, то я за себе не ручаюсь. Мої колеги як хочуть – але я принижуватися не стану. Про всяк випадок графин, наповнений водою, я підсунув до себе ближче. Але хтось з моїх колег, що стояли попереду, прошепотів:

– Це не для пиття. Американці з графинів воду не п'ють навіть уранці. Це для поливання кімнатних квітів.

Ох, ці мені видатні діячі, які вже побували за кордоном! Кожний з них намагається повчати й зауважувати, радити і підказувати! Що за звичка до виявів зверхності в людей, які хоч раз перетнули Атлантику. Кожний з них бере на себе сміливість застерегти від негідних вчинків за кордоном, щоб йому за тебе потім не стало соромно.

– А я пити не збираюся, – дещо грубо відповів я. Словом, хай тільки спробує вдатися до дактилоскопії і піднесе свою прокляту чотиристорінкову анкету, я йому скажу те саме, що один сказав на Бродвеї, коли помітив у руках противника мексиканський ніж. Він вихопив з кишені кольт і лагідно промовив:

– Я до ваших послуг, сер.

Ось який я мав намір щодо адміністратора американського готелю.

– Звідки ви це взяли? Вам нічого не доведеться заповнювати. Американців цікавлять тільки долари, – шепнув мені один з товаришів, коли я поділився з ним своїм творчим (гадаю, так можна висловитися) задумом. – Ви дивак, – вів далі він. – Я в Нью-

Йорку уже втретє, а ви...

Портє - чорнявий, невисокий на зріст юнак, з досить-таки симпатичним обличчям і посмішкою на ньому - раптом подав мені ключ від номера.

- Севен ейч, - мовив приязно.

Від несподіванки я ледь не наштотхнувся на стільця, що стояв позад мене. Він своєю посмішкою і лагідним тоном зовсім обеззброїв. Мені нічого не лишилося, як сказати:

- Сенк'ю.

- Сьомий поверх. Після виходу з ліфта повернути ліворуч. Вас провести, чи ви самі потрапите? - поцікавився він.

"Вони мене просто сприймають за телепня", - подумав я і ще раз подякував.

- Вони хочуть витягти чайові, а у вас ще нема з чого давати.

- А як же досє? - запитав я, коли трохи оговтався.

- Яке досє?

- Як яке? Звичайне американське досє, котре фебеерівці заповнюють на кожного приїжджого. А тим більше коли він прибув з Союзу.

- Т-с-с!- приклав він багатозначно палець до губ і пальцем ткнув у стелю, тоді підвів очі під лоба й страшенно зблід. Кинув на підлогу валізу. Потім помчав до ванни, відкрутив кран, і я почув, як приємно задзюрчала вода.

- Вам погано? Може, таблетку валідолу? - перелякався я.

- Т-с-с! - вискочив він з ванної з такою спритністю, що мені здалося, ніби він замість холодної води пустив гарячу й дещо обпікся. Тепер він стояв переді мною червоний, і в нього на щоках, носі, лобі й тих ділянках тіла, що виглядали з-під одягу, зацвіли раптом троянди.

- Що з вами? - втретє перепитав я.

- Т-с-с! - крім цих трьох приголосних, він (це я вже помітив) нічого більше не міг вичавити.

- Т-с-с! - нахилився він наді мною, коли я в свою чергу нахилився над своєю монреальською спортивною сумкою, щоб дістати аптечку.

- Т-с-с! Тут нас підслуховують, - нарешті спромігся він на три слова. - Вийдемо на вулицю, тоді, - скромно додав, і я мов підкошений упав на диван, витираючи піт з чола.

"Так, - подумав я, - важко нам даються ці закордонні поїздки".

- Так би одразу й сказали, - з дитячою образою в голосі промовив я.- А то все "т-с-с" та "т-с-с".

Він тієї ж миті знову приставив палець до губ і швиденько увімкнув телевізор, а тоді тричі щосили підстрибнув під стелю. Лампи на мармурових підставках (фундамент кожної не менше пуда) загрозливо затремтіли, і з них щось посипалося.

- Опав пил з електролампочок.

- Ви так гадаєте? - зробив він ще один стрибок.

Але цього разу так собі: або пробний, або щоб зайвий раз мене переконати, що він не такий старий, як вказано в паспорті.

- А я гадаю, що ні. - Він знову присів на диван. - Гадаю, що повідлітали підслуховувачі від тих місць, де вони закріплені.

Він помітно ожив. Ружі й півонії з його обличчя щезли, й на щоках поселилися благодать і спокій.

- Слава богу, що ми благополучно приземлилися, - очевидно, проблема м'якої посадки його також хвилювала всю дорогу, якщо він нарешті аж у готелі висловився. - Тепер уже нам нічого не страшно.

- Ви впевнені? А фебеер?

Він знову покритися трояндами й, зірвавшись з дивана, зробив ще кілька стрибків під стелю. Стрибки, треба віддати йому належне, були блискучі. Я суджу з того, що під стелею він довго не затримувався. Ще б один такий стрибок, але на п'ять сантиметрів вище, і він спокійно міг би побити... Пробачте, пробити стелю, яка у горішній кімнаті вже називалася підлогою, а заодно й зуби тим, хто, приклавши вуха до паркету, прислухався до нашої мирної і дружньої розмови.

- Ви дуже необережні. Одразу видно, що за кордоном уперше...

- За кордоном я вдруге, - образився я. - Одного разу я був у Будапешті і двічі в Гречанах.

- Але в Америці вперше? Америка - це вам не Гречани.

- Так, певна відмінність є. Хоча я б сказав, що не така вже й значна. У Гречанах, приміром, будинки витягнуті по горизонту, а тут їх витягають до неба.

Він не запитав мене, де ті Гречани знаходяться. Удав, що також там бував. Принаймні з подальшої розмови я зрозумів, що, за його даними, вони розташувалися у підніжжі Балкан поблизу Сербії та Хорватії. Я не став його розчаровувати. Це поза моїми правилами. Головне, я його своєчасно збив із взятого ним курсу про мій закордон. Але, як згодом виявилось, збити цього чоловіка із заданого курсу не так легко, як вершника із необ'їждженого коня.

- Але ж в Америці ви вперше?

І я здався. Хотів було навіть руки до стелі підняти й цим самим трохи розслабитися, але на це не наважився.

- Так, вперше, - нічим було крити мені. У запасі ще були Крижопіль і Жмеринка, але хтозна, може, й він випадково туди їздив.

- Це відразу всім впадає у вічі.

- Що саме? - перепитав я.

- Що ви в Америці вперше.

- Буквально всім?

- Ну, більшій частині нью-йоркського населення.

- Ви мене заспокоїли. Добре, що я ще нікуди не навідувався, а тільки проїхав з аеропорту імені Кеннеді до нашої місії, а звідси до цього готелю.

- Все одно! - Він хотів ще щось додати, але я зігнав йому ту фразу буквально з кінчика язика.

- Як наш готель називається?

- "Лайден гарден"!

- "Вишневий сад"?

- Приблизно.

- На честь Антона Павловича Чехова.

- Не думаю.

- А тут і думати нічого. - Тепер я сів на свого коника. Тим більше що він уже не підстрибував і трохи (так мені здалося) заспокоївся.- Антона Павловича ньюйорківці люблять. Не менше, чим, скажімо, Сеемюела Клеменса.

- Хто такий Семюел Клеменс? - перепитав він, і я в душі зрадив. Тепер я його притис до стіни.

- Ну, дорогий мій. Тричі бути в Нью-Йорку і не знати, хто такий Семюел Клеменс! Може, ви не знаєте, де місто Ганнібал?

Він зовсім розгубився і раптом зблід.

- Десь в Італії, - ледь чутно промовив він, і я подумав, що знову боїться, щоб і цих даних фебеєрівці й цеєрушники не записали.

- В якій Італії? Місто Ганнібал знаходиться у штаті Міссурі. А Семюел Клеменс - це Марк Твен.

Я дуже люблю Антона Павловича Чехова. Низький уклін американцям за нього. За любов до Чехова я готовий стати в будь-якому районі Америки на площі й почистити перехожому черевика. Але я не менше люблю й Семюела Клеменса - Марка Твена. Він ще сто років тому хотів, як справжній патріот своєї країни, щоб його батьківщина стала кращою, ніж вона є. А про вади своєї країни говорять тільки ті, кому вона не байдужа. Таким був Марк Твен. І йому мій низький уклін. За нього в будь-якому районі Америки я ладен американцеві почистити й другий черевик.

- Так би й сказали, а то все загадками...

- Але я не закінчив своєї думки. Чехова в Нью-Йорку шанують...

- Я знаю, - перебив мене співбесідник, щоб не пасти задніх.- На Бродвеї мало не щодня йдуть його п'єси, і в Нью-Йорку його ім'я носить одне видавництво.

- От бачите. Виходить, і готель на честь його п'єси. А от що тут є на честь Семюела Клеменса - я, чесно кажучи, не знаю. А письменник же чудовий. На місці американців я б не соромився, навпаки - гордився б.

Як на мене, то Марк Твен заслуговує більшої шани, ніж будь-який мільярдер Сполучених Штатів Америки. Але американці не дуже мріють про титули всесвітньовідомих сатириків. Вони віддають перевагу садибам, біографіям і мільйонам Вандербільдів, Рокфеллерів і Дюпонів.

Проте останніх двох речень я тоді вголос не сказав - боявся, що це вже втручання у внутрішні справи Америки. Хай там собі розбираються. Та якщо раптом прислухаються до моїх порад і вшанують трохи краще, ніж шанують дотепер славне ім'я Семюела Клеменса, то вважатиму, що й американці живуть не доларом єдиним.

Але повернімося у готель з чарівною назвою "Вишневий сад". Мій колега сидів на дивані умиротворений. Я мав щастя насолоджуватися спокоєм товариша і навіть ділити

це почуття навпіл. Хай уже його буде зверху. Мені ще з ним працювати й повертатися додому. Чи варто ламати списи за якогось американця, якщо він навіть здобув усесвітнє визнання?

- Тепер уже можна говорити. Ви, сподіваюсь, добре потрусили мізки тим підслуховувачам, - похвалив його.

- Я їм завдав жару, - без удаваної скромності гордо відповів він.

- У такому випадку я б хотів запитати вас, як справи з досьє?

Чорт забирай, від цього останнього слова в нього десь спрацювала невидима пружина. Не віриться, що вона вмонтовувалася в американський диван, але можу засвідчити будь-де і перед будь-ким, що його підкидало саме після цього слова, і з такою силою, якій би могла позаздрити будь-яка катапульта в сучасних реактивних літаках.

- Про це тут ні слова, - застеріг він. - Тільки на вулиці, - прошепотів на вухо. - Там я вам усе поясню!

Я заспокоївся. Він також. Хоча мені дуже хотілося, щоб він ще раз підстрибнув. Але колега пересів на стілець, і тепер я не був певний, що там є такі ж пружини, як у дивані.

- Досьє, - сказав він після першого американського сніданку, який ми витягли з вітчизняних рюкзаків, - у них давно на всіх нас є. Вони все про кожного з нас знають. Навіть який колір ваших очей.

- Але в мене колір очей міняється залежно від ситуації, обставини і положення корпусу тіла.

- Вони й це враховують, - твердо запевнив він мене, бо йому, бачте, це було відомо. - Вони знають навіть те, чого ви самі про себе не знаєте.

Я йому вірив (а не вірити не міг - він же не вперше в Америці) і тому одразу з усім погодився. Хоча й сказав:

- Гаразд. А от звідки вони знають, що я містер такий-то, - як мене порт'є назвав?

- Я ж вам пояснював: у цьому готелі, як, до речі, і в інших готелях, кожний третій... (йому здалося, що він трохи переборщив, тому більшу цифру збив на меншу) кожен другий - працівник фебеер. В кишені агента ваша фотокартка, й не в одному примірнику, й не одного розміру, і не лише в анфас, але і в профіль. А щодо прізвищ, то їх в готель подав наш генсек.

- О господи! - зітхнув я. - Як усе просто. Ви мудрий чоловік! - Я не утримався, щоб не похвалити колегу.

Він не заперечував, і я подумав, що ще й до біса скромний. Мені було приємно мати справу з такою людиною. Та ще й далеко від рідного дому.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 5

Шедеврів у світі чимало. Їх творили Гомер, Вергілій, Овідій, Рембрандт, Тіціан, наші вітчизняні класики. Але на подібне до того, що створив комісар

поліції міста Нью-Йорка, не спромігся жоден з названих і не названих авторів. Це, скажу вам, воістину правдивий твір. Твір, якому можуть позаздрити найкращі реалісти світу, в тому числі і автор цих рядків.

Скажу більше: видавництво, яке випускатиме у світ "Вавілон на Гудзоні", могло б як безкоштовний додаток видати окремим випуском шедевр комісара поліції, друкувати окремою брошурою на 6 мовах ООН) і дарувати тим, хто збирається до Нью-Йорка. Повірте мені, там цей шедевр став би кожному туристові і другом, і порадником. Не зашкодить він і кожному, хто прагне вважатися літературно освіченою людиною і тяжіє до збирання раритетів.

Розділ V. ШЕДЕВР

У місії Української РСР на кас чекав не тільки по-справжньому королівський обід. Більше враження справило повідомлення про те, що до нашого приїзду там пролунало 400 телефонних дзвінків – один вагоміший за інший. Америка любить контрасти й розваги, і в цьому випадку вона лишилася вірною собі.

Жодного з тих дзвінків я б не назвав тим словом, що в німців називається "фройндшафт". А втім, самі посудіть.

Зміст кожного дзвінка був ясніший, ніж сонячний день на Манхеттені. То були одверті погрози: одного з дипломатів підріжуть (найкращий варіант за умови, що при доброму лікуванні будуть певні шанси вижити); другого уб'ють (зовсім нікчемний варіант, але зате чисто американський стиль); викрадуть дружину дипломата (варіант суто італійський, але тут невідомо, кому пощастить); і підкладуть магнітну міну під автомобіль нашої місії.

Я одразу вирішив не сідати в автомашину.

Життя – це рух. А рух – це життя. Тим більше що до 42-ї стріт на Іст-Рівер, де розташувалася штаб-квартира ООН, рукою подати, й ноги в цій справі – надійна річ. Особливо коли вони належать спринтерові на короткі дистанції, який їх пересікає з швидкістю кулі, випущеної з 3-ї авеню на 5-ту. Та мене відмовили. Мовляв, у США ходять тільки бідняки і, чого доброго, перехожі ще можуть як рівноправного заплювати. Люди, котрі поважають себе, їздять на кадилаках і роллс-ройсах...

Я себе поважав. Більше того, любив. Особливо вранці, коли треба було сідати в авто. Але скоро помітив, що тут я не оригінал. Як тільки перед посадкою у мене розв'язувалися шнурки на черевиках, вони розшнуровувалися і в інших. Намагався я заправити штанину в халяви чобіток – те ж саме робили й мої колеги.

Коли шматиною оксамиту наводив блиск на своїх штиблетах, його наводили й мої товариші по автомашині. Як я не намагався потрапити в автомобіль останнім з чотирьох, мені не вдавалося. Тут усі ставали джентльменами. Ні, таки правда – дурний приклад гірше, ніж епідемія грипу. Як би там не було, все минуло "о'кей", інакше вам ніколи не довелося б прочитати цих рядків, що здалеку нагадують любовну лірику, хоча дещо в спотвореному вигляді. Але в цьому нічого дивного. Більшість з них писалися на

Тому Світі. Та ще й під дулом пістолета...

Словом, радів я м'якій посадці передчасно.

Такі дзвінки-погрози дещо охолоджують твою гарячу голову і примушують на життя дивитися з меншою дозою оптимізму. Принаймні без жартів. Отже для нас наступало чисто американське життя – без будь-якої перспективи й віри у завтрашній день. Я знав, що американці, які дали людству найбільшого гумориста в світі Марка Твена (це моя особиста думка), не позбавлені гумору й досі. Єдине, чого я не знав до приїзду в Нью-Йорк, то це того, що тут гумор занадто чорний. Я знав, що в цьому місті чимало населення чорного. А от що гумор... Для мене це було такою ж несподіванкою, як відкриття Америки рівно через 500 років після того, коли до берегів її вперше підплив Христофор Колумб.

"Якщо хочеш бути великим – дружи тільки з великими" – це я придумав такий афоризм й тепер його не соромлюсь, бо в ньому таки щось є. Принаймні на мій погляд. Не прославишся ти – вони прославлять тебе.

Але повернімося до дзвінків. Я спочатку сказав, що вибираю серіал другої порції дзвінків – убити. Щоб в одну мить, аби не мучитися, але мені товариші зауважили, що тут хазяїн не я, бо ж вибирають вони. То лотерея – кому що випаде. Я зрозумів і одразу здогадався, що це лотерея, в яку не всі хотіли грати.

Але на цих телефонних дзвінках психологічна обробка нас не закінчилася. Мій товариш мені щиро порадив:

– Ходитимеш по Нью-Йорку, ні з ким не знайомся. Краще обійди його десятою авеню...

Я це негайно взяв на озброєння. І треба ж, буквально наступного дня раптом помітив, як до мене наближається мій знайомий товариш, колега по серйозному перу, один з наших кращих прозаїків. Він так зрадів мені, встигнувши-таки помітити мене, хоч я намагався просковзнути у під'їзд на 2-й авеню. Так, мабуть, цей товариш ніколи не радів, коли навіть зустрічався з рідним братом. Він розкрилив обійми з твердим наміром кинутися мені на плечі, обійняти й полити мій найновіший костюм своїми чоловічими, добре солоними слізьми.

– Брате мій, – гукнув він. – Ніколи не подумав би, що ти тут, в Америці.

– Пане, – холодно, але у всеозброєнні зустрів його я. – Прошу пана, зверніть з дороги. Я вас уперше бачу й не хочу знати, хто ви й звідки.

– Ти що!

– Пане, – повторив я, і він одразу відчув, що в цьому слові щось таки закладено. Дружбою тут і не пахне.

– Тю! – сказав він. – Здурів чоловік.

Цього мені було достатньо, щоб щезнути з його обрію.

Коли через три місяці я зустрів цього товариша в Києві, на Хрещатику, крикнув:

– Брате мій, друже Романе!

Він гордо повернувся і сказав:

– Пане! Прошу, зверніть з дороги. Я вас уперше бачу й не хочу знати, хто ви й

звідки.

Я все зрозумів, я ж бо догадливий. Мені багато не треба.

Це було потім, а тоді я присів на диван і взяв у рухи пам'ятку. Мені особисто подарували її у нашій місії. Я цю пам'ятку сховав і зберігаю як реліквію не тільки у своїй пам'яті, а й у шухляді – англійською і українською мовами. Я мрію дочекатися того дня, коли підростуть онуки й прочитають її в оригіналі. Хай знають, в якому пеклі перебував їхній дід.

Цю пам'ятку написали не наші працівники. Я їх не хочу ображати, але, впевнений, вони до такої пам'ятки не доросли. У них на таке таланту не вистачить. Це не пам'ятка – а шедевр. І якщо вона чогось варта, то не менше цілого розділу в такій книжці, як моя, котру пишу без будь-якої допомоги. Якщо мені тут хтось і допомагав, то тільки комісар поліції міста Нью-Йорка, і я йому безмежно вдячний. Наступного разу, як тільки поїду в США, обов'язково попрошусь до нього в гості. Все-таки приємно зустрітися зі своїм співавтором, якого, на жаль, не бачив і в очі, але з усього видно, чоловік він не без божої іскри. Іншого на таку посаду у Нью-Йорку не призначили б.

Почнемо з того, що, дякуючи йому, я зберіг двадцять доларів, які потім знадобилися мені. Купив за них прикраси своїй дружині, потреба в яких з роками все зростає і зростає.

Ці двадцять доларів, як і пам'ятку комісара поліції міста Нью-Йорка, я носив при собі, твердо пам'ятаючи: "Завжди тримайте при собі 20 доларів у нагрудній кишені. Якщо тільки незнайомець приставить вам до живота ножа чи пістолета, ви без жодного слова, спокійно, з посмішкою на вустах вручіть йому 20 доларів. Він вам скаже:

– Сenk'ю!

Ви йому у відповідь:

– Пліз[4], сер, – і, лагідно посміхнувшись, поклоніться. Для французів – зробіть реверанс. Для жінок – кніксен".

Я з півгодини тренувався біля дзеркала. Двома пальцями виймав купюру вартістю у двадцять доларів і вже через тридцять п'ять хвилин відчув, що можу виходити на сцену нью-Йоркського життя. А потім подумав, що для того малоприємного типа з ножем чи пістолетом вистачить і десяти доларів. І я поклав у кишеньку дві купюри по п'ять і взявся. далі штудіювати рекомендацію комісара, поліції міста Нью-Йорка. Для бажаючих можу додати її до книжки. Але на це вже потрібна воля видавництва.

Та яким було моє здивування, коли я й тут виявився не оригінальним. Такі, як я, уже були до мене.

Комісар писав: "Якщо ви покладете в кишеньку 10 доларів – ну, буквально читав мої думки, – то грабіжник візьме їх і замість "сенк'ю, сер" добре натовче вам пику".

Я поторкав себе за щелепу. Поки що все було на місці, і витягнув ще 10 доларів.

"Не тримайте в кишеньці, – писав далі комісар, – великих сум грошей і не подумайте при грабіжникові відлічувати належну йому таксу, він може вас штрикнути ножем і забрати всі. Пам'ятайте! – оце слово мені в пам'ятці найбільше подобається, хоч і зустрічається досить-таки часто. – Пам'ятайте! Грабіжник завжди поспішає. Йому

ніколи ваші долари перелічувати".

"Ага, - подумав я, - він бере тільки доларами. Марки, крони чи там фунти стерлінгів йому не підходять". Хоча в моїх кишенях їх не було, але мене все цікавило. Чим більше читав, тим більше збагачувався інформацією. "Не користуйтеся ліфтом", - прочитав я і навіть образився. Не гасатиму ж я на тридцять третій поверх пішки. Для серця, може, це й непогано, хоча я й не зовсім у цьому впевнений. Але трохи нижче комісар мене заспокоїв: "Якщо в кабіні ліфта підозрілий незнайомиць, почекайте, поки підійде другий ліфт".

Тепер все зрозуміло. Почекати можна. А якщо він раптом тебе запросить? Скаже:
- Будь ласка, сер!

Як ти йому відмовиш? Тим більше з моєю слабохарактерністю. О господи, слава богу, що я не жінка! Але звідки мені відомо, що цей незнайомиць підозрілий? Як визначити, що він підозрілий, комісар не дає жодних рекомендацій.

Поїхали далі. Але стоп, "Перш ніж сісти в ліфт, переконайтесь, що він рухається в потрібному вам напрямку. Якщо переконались, то ще й загляньте в дзеркало, щоб пересвідчитись, чи нікого в ліфті нема".

Тепер ви можете собі уявити, які в Америці ліфти - мов кімнати. Одразу там того підозрілого незнайомця і не помітиш, тим більше якщо він буде завбільшки як Наполеон. Такого ви можете виявити там тільки тоді, коли він сам відгукнеться. Словом, складне життя в Нью-Йорку. Не скажу за всю Америку, але в Нью-Йорку... Не вірите мені, повірте комісарові поліції. Йому вірити можна. В Америці даремно гроші нікому не платять. Там за шматок хліба треба таки добре попотіти. Ось що він пише далі:

"Зайшовши в ліфт, стійте біля кнопок екстреної зупинки або подачі сигналу тривоги".

Гадаю, ви можете не заздрити тому, хто жив два-три місяці в Нью-Йорку, бо якщо в нього сивина погустішала, то це прямий наслідок життя у Нью-Йорку, коли у вас, звісно, повернеться язик назвати це життям.

"Не дозволяйте незнайомим заходити до себе в приміщення. А якщо дозволили, то перегляньте, чи не залишив він якихось предметів, небезпечних для вашого життя".

По імені тих предметів комісар не називає. Гадаю, то могли б бути невеличкі бомбочки. Не обов'язково атомні. До цього незнайомиць, мабуть, не вдався б.

"Не повідомляйте незнайомих із тих, хто вам зателефонує, номерів своїх товаришів. Візьміть краще їхній і скажіть, що він вам передзвонить".

Ось тут комісар поліції не оригінал. Я теж так роблю, коли раптом хтось дзвонить моїй дружині і питає, де вона зараз, я завжди чесно кажу:

- Не знаю. Мабуть, в ательє мод пішла шити сукню. А що їй передати? Хто дзвонив, залиште свій телефон, адресу, вона вам зателефонує.

Як правило, він після цього кидає трубку, не хоче з таким підозрілим типом, як я, зв'язуватись. Комісар тут не в брову, а в око цілить.

"Вмонтуйте просту, беззвучну систему сигналізації тривоги, яка повідомить нас про

те, що вам потрібна наша допомога... Якщо вам хтось загрожував чи намагався вас викрасти, але не встиг, негайно повідомляйте про це місцеве відділення поліції (номер телефону 911) чи найближче відділення ФБР".

Номер того телефону я запам'ятав одразу й пам'ятаю його досі. Шкода, що біля нашого готелю хтось пограбував телефон-автомат. Адже за кожний дзвінок там треба платити 25 центів. Чотири таких монети – і вже долар. А скільки разів на день ділові американці дзвонять з телефонів-автоматів, знає тільки сам бог і, звичайно, той, хто постійно їх грабує. По цьому ж номеру (я вчитав у кількох газетах) ви можете зателефонувати, якщо помітите того, хто грабує телефони-автомати. Фірма обіцяла п'ять тисяч доларів тому, хто затримає. Я збирався здійснити зо дві таких операції. Але стримався. Володіючи прийомами карате, я не знав, чим володіє мій противник. Якщо, скажімо, кольтом, то гадаю, що карате проти тупорилого кольта безсиле. А потім не кожне життя варте п'яти тисяч навіть у доларах. Я своє оцінював дещо дорожче і заради такої мізерії не хотів ризикувати.

"Обережно ставтесь, до підозрілої пошти й до посилок. Не розпечатуйте листа, який за якимись ознаками видається вам незвичайним. Особливо якщо на ньому помітні опуклості, порушена рельєфність. Там може бути вибухівка. Ще одна ознака: незвичний запах".

Я такого листа одержав буквально другого дня. Звичайно, від дружини. Ви запитаете, чому я так часто ілюструю свою книжку випадками із життя дружини. Я відповім: це мій найближчий друг. І віриться, що її життя я знаю, як і своє. Хоча, звичайно, можу помилятися. Окрім того, вона погодилась вийти за мене заміж тільки в тому випадку, якщо я її коли-небудь прославлю. Я тоді дав їй слово і тепер, як бачите, його дотримую.

Лист мене насторожив. Я пам'ятав, як вона протестувала проти моєї поїздки в Америку. Я пам'ятав її погрози. Тільки перетнеш Атлантику... Але невже вона пішла далі?.. Все ж знайшла когось, тепер переслала мені такого листа, щоб все списати на тих, хто мені погрожував по телефону.

Мені нічого не лишалося, як прочитати лист і покінчити зі своїм американським життям раз і назавжди.

Я розпечатав конверт, попередньо заплющивши очі. В ушах задзвеніло, але вибуху довго не було. В повітрі запахло чимось для Нью-Йорка незвичним. Я розплющив очі. Так і є. У конверті лежали чорнобривці з України... Господи, вигукнув я, якщо ти є, то будь мені свідком, що я тоді сказав. А я тоді сказав: "Ми інколи думаємо про дружин так само, як про самих себе". Це були мої слова, й господь бог може їх підтвердити, якщо колись моя дружина зустрінеться з ним. Я тим часом вивчав настанови комісара:

"Якщо ви посідаєте високе становище в суспільстві, лист може бути перев'язаний голубою стрічкою".

То й що, думаю собі і спочатку хотів опустити цей лист у ванну. Відкрив кран, і з нього вдарив маленький водоспад. Взявся за пам'ятку і вчитав: "... не занурюйте будь-кий підозрілий лист у воду: це може промочити папір і викликати вибух заряду".

Ну й молодчина комісар! Все передбачив. Настільки тонко підмічена психологія людини! Все те, що буквально в цю мить я хотів робити, він заздалегідь розгадував. Це мені нагадувало якусь дивовижно цікаву гру на зразок: "А чи відгадаю?" І слід сказати, що комісар поліції мені давав фору в сто очок наперед і виграв. Я й досі від нього у захопленні. І він справді може вважати себе моїм співавтором. Рекламу його шедевр за безпечена. Мінімум п'ятдесят мільйонів українців прочитають цей твір. Якщо ж роман перекладуть на російську – додамо ще сто сорок. На англійську – двісті. За китайську я вже мовчу. Боюсь, це виглядатиме дещо нескромно з мого боку.

"Коли ви збираєтесь кудись виїхати, тримайте все це в таємниці. Заздалегідь не плануйте маршрутів, не замовляйте номери в готелі. Не вказуйте своїх титулів. Коли ви їдете з товаришем, займайте номери в готелі по сусідству. Коли з товаришами, то займіть свій номер між ними. Не їдьте ніколи вночі. На випадок таке трапилось – зупиняйтесь в добре освітленому багатолюдному місці. Під час поїздки в таксі не дозволяйте таксистові звертати з дороги, яку ви обрали".

Мені подумалося, що комісар застерігає: може статися так, що то буде ваша остання дорога на цій планеті.

"Не підсаджуйте в автомашину незнайомих людей. І особливо не садіть їх позаду себе. Не зупиняйтесь. Не надавайте допомоги іншим водіям чи потерпілим перехожим незалежно від обставин. Якщо ви вважаєте, що така допомога справді потрібна, повідомте по телефону, номер якого ми вам уже назвали. Якщо вас намагаються примусити з'їхати з дороги, негайно займіть середню смугу і якомога швидше добирайтесь до людної вулиці. Якщо у вас в автомашині є рація, одразу повідомте про це нас і заодно сповістіть номер автомашини, яка вас переслідує. На автостраді намагайтесь їхати в лівому крайньому ряду, щоб вас не могли об'їхати зліва й вистрілити у вас впритул".

Після цих слів я твердо поклав собі літати вертольотом, незважаючи на величезну чергу бажаючих. Заради життя можна пожертвувати часом.

"Під час руху двері й вікна повинні бути зачинені. Дихайте через кондиціонер".

"Не залишайте пакетів, цінних речей в автомобілі на видноті. Закрийте їх у багажнику чи сховайте під сидінням. Забирайте з собою ключі. Будьте уважні, коли зупиняєтесь на знак "стоп" чи на червоне світло. Якщо до вас наближаються підозрілі, негайно від'їжджайте".

Ні, я американцям позаздрити не можу. Я взагалі нікому не заздрю ні за яких обставин, а тут коли б і хотів, то не вдалося б.

Не знаю, чи вам це цікаво читати, але я особисто читав, як прекрасний пригодницький детектив, і вважав за щастя, що маю таку можливість вечорами насолоджуватися безцінною працею комісара поліції, який в неї уклав не тільки свою любов до ближнього, а й багаторічний досвід роботи в комісаріаті. І я йому вдячний за це. Мій роман збагатився щонайменше на один розділ. А для автора це ніколи не зайве. Не стримаюсь і продовжу цитувати. Тим, кому не цікаво і хто найближчим часом не збирається до Нью-Йорка, можна сміливо пропустити ці рядки й знайти собі розділ, що

буде більше до вподоби. Книжка багатогранна, розрахована на різні смаки й уподобання. Тож поїдемо далі по прекрасних, але неспокійних автострадах Сполучених Штатів Америки.

"Якщо у вас в дорозі щось ламається, поставте машину на обочині, й почепіть білу хустинку на її антені, й мчіть до найближчого телефону чи станції обслуговування".

"Автомобілями, – радив (думаю, щиро) комісар поліції, – користуйтеся щодня різними і тими, які найбільш поширені в країні. Бос за містом не повинен виділятися шикарною автомашиною і постійно їздити тільки на ній. Кожен автомобіль мусить мати могутній двигун, замок на горловині бензобака, радіопередавач для двостороннього зв'язку, парочку пістолетів, кулемет і два-три куленепробивних жилети".

У будь-якому випадку, перед тим як сідати в автомобіль, його треба обійти з усіх боків і оглянути.

Тепер ви зрозуміли, чому я це так часто робив, перед тим як сісти біля місії в автомобіль. Я раніше за всіх вивчив назубок поради комісара поліції, як цікаву поему.

"Майте справу тільки з тими водіями, з якими ви вже їздите давно. І все ж не кажіть їм заздалегідь, куди ви збираєтесь подорожувати. Це можна зробити в кабіні автомобіля перед поїздкою".

Ні, в Америці життя як гра в карти: хто не ризикує, той не живе. Я вже припинив цитувати рекомендації комісара поліції. Тим більше що в нього далі йде розділ про сім'ю.

В Америці я жив без дружини, і мене той розділ не дуже цікавив. Не виключена можливість, що хтось збирається поїхати туди з родиною. Я особисто не радив би. А втім, це справа кожного. До моєї поради можна й не прислухатися, а ось до порад комісара поліції.. Даруйте, але ще раз надаю йому слово:

"Попередьте дітей, щоб вони не відчиняли дверей незнайомим. Усіх відвідувачів без винятку треба оглядати крізь вічко у дверях.

Звертайте увагу на автомашини, які частенько з'являються біля ваших вікон, а також на велосипеди. Звертайте увагу на автомашини з одним-двома чоловіками, які, судячи з усього, нічим корисним не зайняті. Запишіть номери цих автомашин. Для поліції це може знадобитися.

Якщо вас постійно турбують по телефону чи непристойно висловлюються – негайно змініть номер. Члени сім'ї не повинні втручати в розмови з незнайомими особами.

Не повідомляйте заздалегідь постачальників молока, газет, бакалії, що ви виїжджаєте, Зробіть це безпосередньо перед від'їздом.

Діти повинні користуватися різними маршрутами. Не рекомендується ходити дітям до школи пішки. Зустрічайте їх біля автобусної зупинки й проводжайте аж додому, як і до школи.

Всі члени сім'ї мають повідомляти, де вони знаходяться і до якого часу там будуть".

Цей рядок мені особливо сподобався. Я його виписав і повісив над письмовим столом своєї дружини. По-моєму, коли хочеш, щоб був порядок у державі, потрібно

починати утверджувати його у власній сім'ї.

"Не ходіть в одні й ті ж ресторани двічі підряд. Це стосується й кінотеатрів та театрів".

Мені тут нічого додати. По-моєму, все чітко і ясно. Краще комісара не скажеш.

"Завжди знайте, де перебувають ваші діти й коли вони повернуться додому. Хто повинен забирати їх зі школи (шофер, вихователька, няня). Якщо дитини нема на уроках - вчитель має негайно зв'язатися по телефону з батьками".

Особливо імпонував мені ось цей абзац. Він стосувався безпосередньо мене й тому припав до душі: "Постійно будьте напоготові. Для здійснення злочинного акту, як правило, за потенціальною жертвою стежать кілька днів".

Я приготувався до всього такого психологічно і фатально чекав, що ось-ось має щось статися... Та, як кажуть, мав щастя.

Уже закінчую свій розділ, хоч мене й не полишає думка, що він у порівнянні з пам'яткою комісара виглядає дещо блідо. Але ж самокритичність - це перша ознака майбутнього генія. Отже, в мене все попереду. А тим часом перед комісаром я - пас. І я зізнаюся в цьому, хоча зробити таке скромному автору, повірте, нелегко.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 6

Людина - істота глибоко егоїстична. Але щоб настільки... А втім, про це йдеться в розділі під заголовком "Містер Снайпер". Він до ваших послуг. Розділ, звісно, а не снайпер, одначе читати його безпосередньо перед сном автор не радить.

Але тим, хто збирається на Той Світ сам чи хто має намір послати туди своїх родичів, - рекомендується познайомитися з цим розділом за будь-яких обставин, щоб ще раз переконатися, яких тільки покидьків на світі не буває.

Розділ VI. МІСТЕР СНАЙПЕР

Загалом у Нью-Йорку можна жити. У Нью-Йорку можна і вмерти. Несподівано й передчасно. Вас можуть випадково підстрелити. Вас можуть убити, заклавшись на парі. Може кокнути наркоман. Можете стати жертвою мафіозі, якщо потрапити під перестрілку двох кланів. Можете стати мішенню для колишнього "в'єтнамця", як тут називають американських солдатів, що воювали у В'єтнамі. Можете постраждати від расової дискримінації. Зі сторінок преси ви з жахом довідуєтесь, що в Сентрал-парку білий кривавий расист зарізав двадцять одного негра. Рівно через тиждень негр зарізав двадцять одного білого. Якщо ви випадково потрапляєте йому на очі в період фанатично-зоологічного сказу, ваші родичі змушені будуть замовити катафалк. Могила на цей час уже буде готова. У Нью-Йорку, як і у Вашингтоні, Філадельфії, могили копають заздалегідь, наперед знаючи, що вони так чи інакше будуть заповнені. Там

вони бур'яном не заростають. Про інші міста сказати не можу, але гадаю, що й там могильники – люди завбачливі. Америка у США скрізь Америка.

Можете загинути від рук божевільного, який поклав собі за мету вкоротити життя самогубством. Але в могилу з собою йому раптом захотілося взяти кілька пар. Так йому надумалося, такий йому сон приснився. Або просто вирішив: чого я маю вмирати, а він житиме? Отож вбиває першого-ліпшого: дівчину й хлопця, жінку й чоловіка, діда й бабусю, кішку й собаку. Інколи цей список він використовує повністю (якщо його поліція не зупинить за допомогою такої ж снайперської гвинтівки), інколи у своєму шаленстві він міняє свій задум: чомусь довго не з'являється дівчина, по черзі бере на мушку двох юнаків. Сказано – псих. Нерви не витримують. Але якщо несподівано з'явиться дівчина, він згадує список і намагається негайно поповнити похоронну процесію ще й красунею.

Я не мав честі зустрітися з таким божевільним (певен, це моє щастя), але по телевізору кількох патологічних снайперів бачив. Художні фільми на цю тему сьогодні в Америці дуже популярні. Там просто смакують убивствами, жахами. Божевільних підносять до рангу героїв. Чи треба говорити, що все це свідчить про типове в суспільстві, в якому чимало "зайвих людей".

Дозволю собі розповісти про одне інтерв'ю, яке передавалося по телевізору. Містера Снайпера-першого (так назвемо його) із значком учасника війни у В'єтнамі на грудях запитали, чому він стріляв у людей.

– Я збожеволів, – чесно зізнався він. – Коли після В'єтнаму я потрапив у ці кам'яні джунглі, де стільки скупчилося народу, почав стріляти першим. Таку проходив науку. Відпустіть мене у справжні джунглі. Туди, де немає людей. Я тільки там можу заспокоїтися...

Від себе додам: це явище сьогодні в США набуває поширення. Колишні "в'єтнамці" тікають з великих міст і свою порушену психіку заспокоюють тільки в лісах, на ранчо, де вони можуть нібито "спокійно жити". Два останніх слова я взяв із "Нью-Йорк таймс", а вона є вельми популярною газетою. Зауважу, що без спецдозволу тієї чи іншої редакції в Америці ніхто нічого не має права переписувати з газет і журналів. Яке за це тебе чекає покарання – не знаю. Ці два слова я взяв, щоб на власній особі пересвідчитися, чим це для мене закінчиться. Гадаю, до снайперських гвинтівок таймсівці не вдадуться.

Але ж ми зовсім забули за містера Снайпера. Мені невідомо, чи його прохання про переселення в лісові хащі задовольнили, але гадаю, що так. Адже він поклявся, що на той час ще нікого "не кокнув". А якби й підстрелив кого, то, маючи кругленьку суму в одному із солідних банків Нью-Йорка (тут банки всі солідні, про що свідчать реклами), містер Снайпер міг би знайти адвоката, і, як співається в емігрантській пісні, "за долари тут виправдають дідька".

Другий інтерв'юєр, якщо з вашого дозволу так можна назвати бандита, відповів на запитання журналіста інакше. На день його ангела славний друг Джонні подарував йому гвинтівку й книжку про древніх царів. Містер Снайпер-другий (цього назвемо так)

ту книжку ледве прочитав, бо з граматиною англійської мови перестав дружити ще в коледжі. З книжки він зрозумів одне: всі боси (так він називав царів і вождів), вмираючи, брали з собою в могилу дружин, слуг, наложниць і старшого конюха з конем та вуздечкою в руках.

Містер Снайпер-другий спробував і собі наслідувати тих древніх, що мали тоді таке своєрідне хобі. Проте з ним у викопану заздалегідь яму не захотіла лягати навіть найближча його подружка Бессі, яка клялась йому бути вірною до могили. Саме в цьому, до речі, містер і хотів пересвідчитися. Він поклав Бессі в яму, показав їй кольт і оплачений авансом рахунок за похорон. Отож цю пару лишалося тільки засипати. Але Бессі не погодилась. Бачте, у неї сукня весільна не була готова. І вона вилізла з ями. Очевидно, аргументи містера Снайпера-другого виявились не вельми переконливими.

- Я за тебе вийду заміж і помру по-справжньому лише тоді, коли ти станеш справжнім королем, - обтрусилася вона спідничку від глини.

Містер Снайпер-другий королем не став. Бессі вийшла заміж за іншого короля, якого в Америці називали містером ТОВСТОСУМОМ. Містер Снайпер-другий не був запрошений на весілля до містера Товстосума, бо цей, як і його подруга, вважав нижче своєї гідності знатися з таким голодранцем, котрий мав тільки кавалерку, тобто єдину кімнату в будинку, де подібних йому було тисячі, а також одну рушницю (і ту подаровану на день народження) й одну стару книжку, яка не перевидавалась навіть у "Феррар, Штраус і Жіро" (останнє ім'я, до відома редактора, пишеться через "i").

Містер Снайпер-другий страшенно образився. Спочатку хотів прикінчити містера Товстосума й свою колишню подружку Бессі, але його на весілля не допустили на постріл гвинтівки з оптичним прицілом. Містер з того лиха забрався на пагорб, що знаходився в передмісті Нью-Йорка, і став очікувати жертв, які пішки ходять дуже рідко. (На околицях великих міст США, до відома тих, хто там не бував, пішохід - таке ж рідкісне явище, як у центрі міста американський офіцер у мундирі. Всі офіцери перевдягаються у цивільне). І в містера Снайпера-другого плани помінялися відповідно до ситуації. Він згадав про не прочитану до кінця книжку й вирішив замість коня підстрелити "мустанга". Одного "мустанга" і одного "лінкольна". У той момент він міг підстрелити й президента, але його під рукою якраз не виявилось.

"Мустанга" він підбив одразу. З кабіни раптом вискочив господар з карабіном в руках. Містер Снайпер подумав, що непогано було б і господаря заодно укокошити. Але власник "мустанга" виявився хлопцем бувалим. Мабуть, мчав на полювання, а тому містера Снайпера-другого уклав з першого пострілу. Решту зробила поліція. Містер Снайпер-другий розплющив очі тільки після операції, і коли б такого не трапилося, боюсь, ви не змогли б прочитати цієї (на мою думку) дуже цікавої історії, яких в Америці сотні, якщо не тисячі. Мільйон, гадаю, сприймалося б за перебільшення. Тому я дещо знизив цифру.

У США можна щодня писати книжку. Життя настільки багате, стрімке, багатопланове й головне - різнобарвне. З такими несподіваними поворотами, що в нас, навіть лежачи в ліжку, нічого подібного до того не придумаєш. Аналогічне в нормальну

голову не прийде навіть під дулом пістолета.

- Життя - це лотерея, - почув я на фондовій біржі Уолл-стріту, куди мене пропустили без перепустки. Я мав імпозантний вигляд і посвідчення журналу "Перець", яке й там користується неабияким авторитетом. Це мені сказав один з брокерів. Прізвища свого він не називав. Воно було схоже на одну аббревіатуру з київських автомобільних серій типу КІВ чи КІФ. Але звали його містер Джеймс. Його ім'я мені відразу сподобалося.

- Життя - це лотерея - повторив він.

Цього разу я з ним погодився. Бо це таки здорово відчутно не тільки на біржі, але й на Бродвеї, особливо в нічний час, у Сентрал-парку і взагалі в самому Нью-Йорку, як, зрештою, по всій Америці.

Коли я бродив по згаданих та ще не згаданих місцях і районах, то весь час думав про цю брокерівську формулу. Лотерея не завжди безпрограшна. Трапляється навпаки. Бо коли б всі були у виграші, то життя, скажімо, в Гарлемі чи Бронксі не коштувало б так дешево. Купити його в будь-якого наркомана, котрий днів п'ять тому з'їв свою останню "травку"[\[5\]](#), можете за десять доларів. Якщо добре поторгуватися - віддасть за дев'ять доларів і 99 центів. Восьми процентів федерального податку, на відміну од більшості магазинів Нью-Йорка, ці "травоїди" не беруть. Але коли ви накидаєте їм той податок, не відмовляються. Що таке елементарна гордість і совість, вони у школі не проходили, а в трущобах Гарлему ці слова взагалі не вживаються. Одверто кажучи, вони викреслені з лексикону, як багато інших, гідних високої пошани слів.

Я майже закінчив цей розділ. Бо вважаю, що трьох вбивств на один розділ цілком достатньо навіть для Нью-Йорка. Для повісті, роману чи американського серіалу - це, звичайно, мізерія. Жоден автор, який поважає себе і прагне, щоб поважали його за повість, там описує два десятки вбивств. На роман припадає не менше трьох десятків. А на телевізійний серіал, якщо ви хочете, щоб його дивилися і щоб реклама перед кожним убивством ішла (фільм переривають на найцікавішому місці, а це чи не найбільше дратує американця, через те нерви часто й здають, зате реклама на все життя запам'ятається), треба вбити стільки людей, щоб ними, коли раптом оживуть, могли заселити такий невеличкий штат, як Аляску. Там населення порівняно з іншими штатами небагато.

Якби в такому маленькому штаті почали знімати черговий серіал (скажімо, не менше, як на сімдесят п'ять серій; горезвісний "Даллас", здається, має сімдесят вісім. Точно стверджувати не берусь. Я жив у Нью-Йорку сімдесят три дні й кожного дня бачив нову серію. Може, він має і сто сімдесят п'ять, але я брехати не вмію. Це не в моєму характері), то режисерам-постановникам довелося б вдатися до натуральних зйомок (ну, щоб артистам не платити гонорар), штат можна було скоротити до двох-трьох чиновників. Щоб лишилися тільки губернатор, його дружина й один поліцейський.

Я йшов по Америкен-авеню і думав. І раптом відчув, що мені в потилицю ціляться. Я прискорив крок і почав петляти по Нью-Йорку, як загнаний у лабіринт звір. Потім

обернувся – смерті треба дивитися в очі – і помчав до готелю. Стало страшно. Чи то інтуїція підводила, чи то нерви здавали. Так можна й збожеволіти. Я піднявся у номер і ввімкнув телевізор. Гадав: хоч тут відпочину. Та хтось на мене пальнув цілою чергою з автомата. Я упав на диван. Але нападникові цього видалося замало, і він полоснув ще з кулемета. Щастя моє, що вдалося залягти збоку. Раптом бачу – навели якусь гаубицю й перейшли на пряму наводку.

Цього вже я витримати не міг. Мої нерви стали як мотузки, почали рватись і тримались де-факто на поодиноких нитках і на чесному слові. Я скотився з дивана й підповз до телевізора. Перемкнув на інший канал.

Там якраз пропагували "зоряну війну". Вибухаючи, ракети випльовували на червоний від крові телеекран смертоносні білі, мов смерть, гриби. Космічні кораблі розліталися від того, наче мильні бульбашки від перших дотиків. Рвало на шмаття людей, трощило роботів. Я натис на кнопку й заліз у спальний мішок. Але вибухи тривали. Вони лунали за стіною. Якась американська сім'я голосно насолоджувалась "зоряною війною". Я накрив голову подушкою. Хотілося забутись й заснути. Але сон не йшов. Йшли думки. Я думав: аби ті долари, що витрачені тільки на одну МХ, не кажучи вже про десять чи сто, вділити бездомним, що шукають притулку на вентиляційних решітках американських міст, вони могли б почувати себе якщо не французькими перами, то англійськими лордами. Принаймні у перші роки після такого розумного рішення президента і його доблесної адміністрації, якби, звісно, воно було прийняте. Але думається, що корпорації, котрим озброєння, як похоронникам, приносить вічно надійні й тверді капітали, ніколи не підуть на таке. Замість совісті й серця у їхніх грудних клітках тісняться мішки з надприбутками. Боляче усвідомлювати, що через купку фінансових маніяків, які лицемірно б'ють поклони в церквах, та ще через десяток їхніх прислужників і зброєносців може полетіти шкереберть усе те, що набувало людство тисячоліттями, починаючи від мезозойської ери й кінчаючи ерою нейтронною. Сон до мене не йшов. Мене тягло на роздуми. Я знав, що це для мене може погано скінчитися. Спати, спати й ще раз спати. Тіло, й нерви, і мозок, і вуха, і ніс, і ноги – все, на що я був багатий, повинно заспокоїтись і відпочити. Кожен день, прожитий у Нью-Йорку, я вважав за тиждень, але на зарплаті це не позначалося.

Я лежав і думав. Мозок працював, ніби заведений. Чому в їхніх художніх фільмах (навіть чи тут це слово доречне) оті супермени, скільки б вони там не пахкали й не пухкали з найдивовижніших видів зброї, усі вони лишаються живими? Їх не беруть ні кулі, ні снаряди, ні бомби. А як тільки показують якийсь примітивненький репортаж із Манхеттену чи Гарлему, то обов'язково все кінчається поліцейською машиною, носилками й білим простирадлом, крізь яке просочується кров аж на голубий екран, що від того нараз стає червоним.

Цього я ніяк не міг зрозуміти. Невже це так сприймається тільки на свіже око? Невже вони там уже всі очманіли, закам'яніли і цього не бачать?

Не бачать, що життя й фільми – це як день і ніч, це як жебрак і мільярдер. Невже вони там на студіях свідомо божеволіють? Чи вони оте гвалтування людського ества,

винищення усього благородного, гуманного в людині роблять зумисне? Може, заради того, щоб менше валялося отих безпритульних на чорних решітках Манхеттену. На тих решітках, біля тих чорних парканчиків Нью-Йорка, які мені нагадували чорні металеві огорожі на деяких могилах на Байковому кладовищі.

Пропагують смерть, розтління замість того, щоб вирішувати гострі соціальні проблеми. Ось такі дивовижні думки приходили мені тоді в голову, і я починав втрачати і її, а разом з нею і почуття гумору. Я там відчув, що мені не до сміху. І зрозумів, чому американці сміються тільки через силу. Штучно, щоб вам догодити, щоб ви, сер, не образились, бо знають, що у вас там у кишені кольт, чи мексиканський ніж, чи звичайнісінька швайка...

Тепер уже точно закінчив розділ. Бо з убивствами, відчуваю, трохи перебрав. Хоча й вихопив із смертоносного потоку лише якусь мізерну краплину. Я ж не представник американської масово-мальованої літератури. Тут треба мати міру, бо вплив Заходу вже відчувається в окремих абзацах: убивств чимало. Та коли мати на увазі американського читача чи глядача, яких сьогодні так активно наворачують до "масової культури", то я до норми не дотягнув. Прилучаючи американця до "масової культури", заодно його привчають і до того, що, мовляв, смерть не страшна. Страшно не вмерти. Страшно – жити. Ось головний напрямок, ідеологічні засади нинішнього супермистецтва.

Цієї хвилини я навіть думаю, що для повноти розділу, мабуть, потрібно пограбувати ще хоча б зо два банки, викрасти кілька дівчаток багатих батечків, одного банкіра, двох ювелірів, розписати (зі смаком) одне групове гвалтування. Але описати так, щоб наступного дня мати своїх послідовників, і, звичайно, когось підрізати. Я особисто почав би з автора. Але там хоча й "вільна країна", а все ж є закони, і, на жаль, сенат на вбивство смакувальників-пропагандистів розбою, розтління, злочинності дозволу не дає. Навіть у виняткових випадках. Мені лишається тільки пошкодувати.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 7

Зустрівшись з містером Снайпером (щастя ваше, що в даному випадку тільки на сторінках мого твору) і почувши стільки погроз по телефону та надивившись на дула націлених у вас фотогаубиць, спробуй прожити без постійного відчуття, що холодне дуло пістолета несподівано може плюнути тобі вогнем у скроню чи потилицю.

Цей розділ, як і попередній, не варто читати безпосередньо перед сном, але читати треба. Особливо тим, хто досі думає, що там, де нас нема, – рай на землі.

Життєво-емоційна сутність розділу полягає ось у чому: тут ви, як ніде, переконаєтесь, що обережність – це частка вашого повсякденного життя і що формула "Береженого й сам бог береже" в описуваній ситуації найкраще підходить.

Розділ VII. ПІД ДУЛОМ ПІСТОЛЕТА

Після численних телефонних погроз, повірте мені, я весь час, скільки ходив по Нью-Йорку, незмінно чекав пострілу в спину. А коли зупинялася поруч машина, чекав, що ось-ось потягнуть за руку з щасливим вигуком (замість бойового):

– Оце те, що нам потрібно!

(Як бачите, я про себе завжди був високої думки. Словом, мого почуття до самого себе не покладеш на найвищі ноти).

Відпочиваючи у "Вишневого саду", я намагався якомога менше з'являтися перед шибками. Не підходив близько до вікна. Ставив лампи так, щоб світло не дуже щедро розкидалося моїми силуетами на фіранках. У мене жодного дня не були відхилені штори.

Якщо американцям нічого не варто залізти на стоповерховий хмарочос, то що вже казати про наш невисокий готель. Досить було й того, що в місії, де я сидів, якраз поруч з моєю головою у стіні зяяла дірка, як спогад про те, що в це місце стріляли. Єдине тішило: в одне місце двічі підряд не влучають.

Моє життя у порівнянні з президентським, за американською кон'юктурою, дорівнює нулю, хоча сам його я оцінював набагато вище. Я весь час думав, що президентів ще буде й буде, а от таких, як я, одиниці.

Словом, я своє життя оцінював набагато вище, ніж оцінив би його президент у своїй прощальній промові, якби він раптом дожив до мого похорону і ошчасливив пам'ять про мене своєю присутністю, проводжаючи в останню, але найдальшу мою путь.

Я не з полохливих і належу до сміливців першого десятка. Свідченням тому є жанр, який обрав добровільно, – жанр сатири й гумору – плюс п'ятнадцять років роботи у сатиричному журналі "Перець", де герої фейлетонів не завжди зустрічали тебе з квітами на пероні.. Але в Нью-Йорку я зачислив себе до другого десятка.

Мене не лякали підкладені під автомобіль міни і постійно наведені дула гаубиць-фотоапаратів (про це я вже писав), бо все це, навпаки, возвеличувало мене. Не гнітила мене й велич дзеркально-синіх чи дзеркально-зелених хмарочосів і моя в порівнянні з ними приземленість. Мене навіть не лякала смерть... Гнітило інше. Я хотів ближче познайомитися з добрим, симпатичним, енергійним американським народом. Це мені теж подобається. Американець ніколи не почне кричати, що в його сімейній трагедії винен увесь світ. Він не пише ні скарг, ні петицій, поки сам не розбереться у власному душевному стані й не дійде до якогось певного висновку. Взагалі народ конкретний і завжди каже конкретно:

– Ми війни не хочемо!

Чесне слово! Хто думає інакше, той помиляється.

Вранці, коли я виходив з "Вишневого саду", на мене наставляли фотогаубиці. Спочатку мене охоплювало почуття гордості. А згодом – приниження. Ці відчуття властиві кожній людині. Мені ж тим більш, бо я весь час відчував, що за мною стежать і демонстративно переслідують, як зацькованого звіра. В душі піднімається така буря

протесту, що не всіма морськими балами їх визначиш. Пригадую, після довгих дебатів в ООН я відмовився від автомашини й сказав нашому водієві, що піду пішки по 42-й стріт від Іст-Рівер, а там поверну по Медісон-авеню й сам доберуся додому.

- О'кей, - відповів наш водій, якому теж хотілося тут бути, як багатьом іншим, дуже імпорнтним.

Та не встиг я перетнути й другої авеню, як попереду мене з'явилися молодики, вдаючи, що й їх цікавить рух по 42-й стріт, і націлили дула своїх фотоапаратів на мене, зовсім не соромлячись. Я, можливо, цього й не писав би, але тоді я почувався б так, що будь-який лікар безпомилково визначив би мій діагноз: "Вам погано!" Хай відчують цей стан і вони, якщо коли-небудь мій бестселер потрапить на їхні очі.

На початку цієї розповіді я написав поруч із словом "приниження" слово "гордість". Бо й справді у перші дні я таке відчував у собі. Гадав, що вони мене мали за президента республіки. За статуєю я міг би підійти на цю посаду. Потім я подумав, з властивою мені скромністю, що вони мене приймають за міністра закордонних справ. Але яким було моє розчарування, коли один з досвідчених дипломатів сказав, що все те робиться для психологічного залякування. Краще б він мені цього не говорив. Прикро. А я ж для фебеерівців надіслав кілька своїх сивих фотографій. При сучасному розвитку техніки вони могли їх розповсюдити мільйонним тиражем, широко рекламуючи заодно й мій підпис, який я поставив на копії.

Не знаю, для чого витрачають у цьому випадку півку. Тим більш що моя фізіономія не належить до таких, які рекламують на обкладинках журналів, святкових безіменних листівках чи, скажімо, пам'ятках.

І все ж після тієї психологічної обробки мене ні разу за добрих два місяці не полишало відчуття, що за мною постійно слідкують, стежать або ж ціляться то в скроню, то в спину якщо не з карабіна, то з фотоапарата.

Можуть убити. Дивовижна людська натура. Доки по ній не пальнуть кілька разів, не повірять. Все думає, що це жарти, або принаймні кожен виходить із своєї добропорядності. Мовляв, хіба ж це можливо.

Тим часом я ходив по Вавілоу і сам собі скидався на зацькованого в джунглях звіра, по слідах якого йдуть мисливці заради сенсації. Я прискорював крок і різко повертав на 180 градусів назад, зупинявся перед вітринами магазинів, товари в яких мене, звичайно ж, не цікавили. Та й, думаючи про переслідувачів, я не завжди бачив у вітринах крам, як і тих дівчаток-манекенів, що постійно підморгували:

- Зайди купи. Виручи нас. Уже ноги набрякли від стояння.

Можливо, мене ніхто й не думав підстрелювати, як чергову куріпку для мільярдера. Але в Нью-Йорку мене таке почуття ніколи не полишало. Щоправда, ознак канібалізму в новітньому Вавілоні не помічав. У кожному разі ні по одному з телевізійних каналів чогось подібного не рекламували. Навіть телекомпанії Сі-бі-ес і Ей-бі-сі, котрі, як відомо, заради грошей йдуть на все. По кабельному каналу кілька разів продемонстрували щось подібне, але перед початком застерегли:

- Ми проти цієї передачі, але окремі індивідууми бажають дивитися її. Тому ми й

показуємо.

Чітко, ясно і, головне, чесно. Плати валюту, й ми тобі покажемо: навіть як у чорта роги ростуть. А не те, що якихось там парочку товстеньких дівчаток.

З усіх пам'яток, які я привіз із Америки, для мене найдорожча, звичайно, уже згадана письмова рекомендація комісара поліції міста Нью-Йорка.

Це грандіозний нью-йоркський сувенір. Його неодмінно вручають кожній делегації з країн – членів ООН перед початком чергової сесії Генеральної Асамблеї. Приємний і, головне, благородний захід. Я був би щасливий, коли б до тієї пам'ятки додавали (хай навіть безкоштовно – мені не жаль) й цю мою книжку в перекладі всіма шістьма мовами ООН: англійською, арабською, іспанською, китайською, французькою і, звичайно, російською.

Ньюйорківці, як ніхто, дорожать престижем свого міста. Вони знають, що сюди прибувають люди з різних куточків світу.

Досить сказати, що штаб-квартира ООН міститься у Нью-Йорку. А це на сьогоднішній день вже сто п'ятдесят дев'ять країн з усіх континентів.

Представників усіх цих країн треба забезпечити цією пам'яткою. А якщо зважити, що до Нью-Йорка щодня прибуває від одного до трьох мільйонів чоловік і кожному з них треба вручити пам'ятку. Місцева влада на таке йде, хоча це їй обходиться не дешево.

Пам'ятки видаються безкоштовно. А хтось же за них платить. Гадаю, що платимо за них найперше ми самі, приїжджі. Досить нам придбати щось у магазині за два долари й 99 центів (99 обов'язково до будь-якого товару промтоварної групи), як треба доплачувати ще вісім процентів податку. Та на цьому сусідові можете не наголошувати. Пам'ятку ж дали безплатно, а сувенір купили за два долари і 99 центів. Все ж дешевше звучить, ніж три долари, і хоч трохи, але якось по-своєму душу втішає. А чому? Бо про вас думає інститут по вивченню психології. І вам приємно.

Читаючи ту пам'ятку, я одного разу не стримався і пустив (не соромлюсь цього, бо досі жодного такого поліцейського документа не читав) скупі чоловічі сльози. Заплакав я аж наприкінці пам'ятки, коли побачив, що там немає прізвища автора. Я був у захопленні від його скромності. Вже я сам наскільки скромний, але на таке не здатний. Над будь-яким своїм опусом ставлю своє прізвище, бо в душі думаю – то геніальний твір. Він чекає свого часу й свого безсмертя.

В цьому документі мене зворушила не лише скромність комісара поліції і не та усталена кимось думка, що кожен комісар поліції ніколи зі скромністю не дружив.

Зворушило мене інше. Ця пам'ятка – гарант того, що хоч скільки буде тих комісарів у Нью-Йорку, пам'ятка, як і сам Нью-Йорк, завжди лишатиметься незмінною. Мінятимуться комісари, мінятимуться їхні імена й святкові форми, але пам'ятка...

Врешті-решт вона тому й називається так, щоб кожен, хто з нею познайомився, запам'ятав надовго і дав своєму найближчому другові, котрий, начитавшись інших документів про Нью-Йорк, вирішив побувати й собі в цьому місті.

Якщо є такий намір у вашого недруга, пам'ятку йому не показуйте. Хай їде. Гадаю,

у вас після цього на одного недруга буде менше. Якщо ж йому пощастить випадково повернутися живим, все одно радійте (ви ж не такий жорстокий чоловік), бо коли він переступить поріг рідного дому, йому доведеться негайно показати паспорт або інший рівноцінний документ, що підтверджував би особу, бо його не те що дружина й діти, а й мама рідна не впізнає. Якщо ж він хотів ще й зекономити 20 доларів і відвідати Сентрал-парк у вечірній час, щоб винести про це нью-йоркське чудо природи найповніші враження, то повірте мені й комісарові поліції, він їх виніс щонайменше із синцями на щоках.

Небагатьом вдалося привезти із Нью-Йорка пам'ятку комісара поліції. Я її привіз. І хоч мені не зовсім зручно зізнатися в цьому, але перед вами, як перед комісаром поліції, запевняю: я засклав ту пам'ятку й поставив у рамочці в найдоступнішому місці. Я завжди пам'ятаю, що в мене є родичі й друзі, і ця пам'ятка тому свідчення – я їм не ворог.

За це комісарові поліції вдячний, як ніхто, – коли взявся за перо, гадав, що напишу роман, а потім подумав: може, дехто й не повірить. Тепер після того витвору генія комісара поліції я так не думаю і сплю спокійно. Чого не скажеш про комісара: йому в Нью-Йорку спокій тільки сниться.

Я особисто не мав честі зустрітися з комісаром поліції, як з талановитим автором. Але в його особі, в його прекрасному й лаконічному письмі я одразу відчув майстра своєї справи – рука тверда, спостережливість сатирика й удар точний, як удар молотка по наковальні.

Начитавшись в Нью-Йорку цієї пам'ятки, я негайно закупорив двері й вікна. Двері про всяк випадок підпер столом. На нього поставив кілька стільців. Збирався було затягти поверх усього диван, але сам не подужав. Мав намір викликати товариша, але згадав, що йому треба буде відчиняти двері, бо через стіну він не проходить, то передумав. А на стільці поставив телевізор, дві настільні лампи з мармуровими підставками вагою по два з половиною пуди кожна, підсунув диван і тільки після цього заходився коло вікон.

Те, що я їх зачинив навіки, мені можете повірити на слово. У кожному разі, після того, як я виїхав, їх не міг відчинити весь штат готелю.

Якщо нікому не вдалося їх досі відчинити, то тепер, коли я в цілковитій безпеці пишу ці рядки, можу за кілька десятків доларів відкрити секрет. На цьому власник готелю тільки виграє, бо коли вибивати вікна, то йому обійдеться дорожче.

Жив я на сьомому поверсі. Кімната "севен ейч". Пишу по-англійськи, щоб власники готелю не витрачалися на перекладачів. Так от, секрет там простий, як сірникова коробка. Вікна... Власне, не вікна, а віконні рами позабивав звичайними цвяхами, а головки зафарбував тією фарбою, що знайшов у туалетній кімнаті. Певен, що слідів від цвяхів не помітили навіть найкращі приватні детективи, якщо їх за певну винагороду власник готелю найняв.

Штори я опустил навечно, як віко труни. З тією лише різницею, що цвяхами їх не прибавав. Шворки, якими піднімаються чи опускаються штори, я пообрізав. Обрізав і

відніс на 8-му авеню. Саме в те місце, де стоять вражаюче фігуристі колишні міс, оскільки на їхньому тілі (в літню пору, звичайно) немає навіть того, що носила Єва; хай прикрасять своє тіло хоч шворками від готельних штор.

Тільки після цього я, можна сказати, спав спокійно. Якщо не враховувати того, що час від часу схоплювався з ліжка, щось вигукував, а тоді знову засинав, дивлячись уві сні цілі серіали фільмів, де монстри, маніяки, спрути і акули якщо не душили мене, то по кілька разів закушували мною, а потім, переконавшись, що в житті я працював сатириком, у якого накопичилося предостатньо жовчі й гіркоти, випльовували. Мені від того легше не ставало. Бо випльовували зовсім в іншому вигляді, ніж ковтали. Я волав, я кричав, але нічого мені не допомагало. Якщо всі ті звуки вдалося джентльменам записати і вони й досі не піддаються розшифруванню, то я радив би представникам ФБР, чи хто вже там у США записує, кинути цю марну справу, бо певний: ті звуки розшифруванню не піддаються. У тих вигуках ні логіки, ні глузду, як і в їхніх фільмах, скажімо, про акул, бджіл, монстрів, не кажучи вже про "зоряні війни". Якось я дивився кінофільм "Тарас Бульба". Він американцям обійшовся у дев'ять мільйонів доларів. На мою думку, фільм того вартий. Та й давно уже себе окупив. Я не великий знавець фільмів. Не вмію їх аналізувати, синтезувати, але скажу одне: після того, як переглянув фільм американського виробництва "Тарас Бульба", запитав себе: "Невже і я належу до того казкового народу, що й Тарас Бульба?" Словом, мені не вірилося. Але коли це так, то маю підстави гордитися з того, що і я українець!

Отаке бува навіває на тебе, коли ти раптом бачиш фільм про рідний край за дванадцять тисяч кілометрів від рідної землі. Скажемо простіше: коли ти раптом дивишся фільм на тому світі, думаючи про рідний край.

Всі ті столи, дивани, стільці, лампи, що присунув був до дверей напередодні (після прочитання пам'ятки комісара поліції), я негайно все розставив на свої місця. Мені несподівано стало соромно за самого себе і навіть за всіх українців разом узятих. От що таке гарний фільм.

І раптом мене охопила ностальгія. Ностальгія – це коли тобі ніщо не мило, крім рідних, і так хочеться додому, що сам собі нагадуєш сіамського кота, який по килиму стіни дереться на стелю. Я тримався без килима. До речі, в Америці на стінах килимів не вішають – їх кладуть на підлогу.

Можливо, в медиків є якісь інші клінічні картини, котрі конкретніше характеризують ностальгію, у мене перші ознаки її такі: суцільне безсоння, сіпання ніг, кліпання віями і підморгування усім без винятку стрічним. Навіть комісарові поліції міста Нью-Йорка, з яким я двічі зустрічався, але він не знав, що то я, а я не знав, що то він.

Щастя моє, що американці зайняті своїм бізнесом і їм до твого підморгування байдуже. Інакше б, думається, старі дами розцінили б це підморгування як ознаку старого розпусника з диким відхиленням. Молоді дівчата – як сексуального маніяка, а чоловіки, незважаючи на вік, – як одного із бродвейських гомосеків. Щоб нікому з них не дати можливості так думати про мене, я негайно попросився додому, бо відчув, що

дим Вітчизни (навіть від вихлопної труби угорського "Ікаруса", що ходить по Хрещатику) мені солодкий і рідний.

Оскільки я й у цьому розділі чимало написав про уже відому вам пам'ятку, то не можу не стриматися, щоб не похвалитися ще однією, котру я також привіз із Нью-Йорка. Можливо, вона до цього розділу й не вельми пасує, але скажіть: куди її найкраще приліпити? До стінки над ліжком? Цілком можливо. Раджу взяти ножиці й вирізати її. Книжка від цього втратить небагато, а вам для дому, для сім'ї – справжня знахідка.

Ще в Америці мені сподобалася одна пам'ятка. Але давайте домовимося одразу, я її нікому не нав'язую, окрім своєї дружини. Це наші сімейні справи, й дуже хотів би, щоб вона вивісила її у спальні над своїм ліжком і, лягаючи спати, щовечора по одному пункту зазубрювала. Ось ті геніальні рядки, які, на жаль, мені не належать:

"Добираючи туалет, насамперед враховувати смаки рідного чоловіка.

Частіше готувати те, що любить рідний чоловік.

Не користуватися без дозволу рідного чоловіка його священними предметами, зокрема електробритвою". (До відома наших жінок: американки електробритвами голять своє волосся на відкритих частинах тіла – кінцівках, обличчі, вухах, у носі тощо. Слова теж не мої – взяті з реклами по продажу електробритв для жіночих ніг).

"Не лазити по його кишенях, не порядкувати у його портфелі, шухляді письмового стола. Якщо такий є.

Не зітхати, не бити посуд і не закликати у свідки господа бога, якщо ваш чоловік у новому товаристві починає розповідь, яку ви чули тисячу разів, а це якраз тисячу перший.

Не робити йому абсолютно ніяких зауважень, не критикувати, особливо в присутності чужих жінок та дітей.

Вдавати інколи, що ви прислухалися до його порад, можете навіть зробити йому комплімент, але ніколи не перегравайте й не перегрівайте.

Не запрошуйте гостей, від яких у нього алергія. Запрошуйте тих жінок, які йому подобаються. Помітивши їх, він вам негайно дасть спокій.

Жінці, яка вдруге вийшла заміж, краще не говорити про чесноти першого чоловіка. Особливо в ліжку. Це йому може не сподобатися".

Все це подавалося під рубрикою "Подружня галантність" і входило в обов'язки жінки. Жаль, що я не знайшов таких порад для чоловіків. Тепер і надалі залишуся таким же невігласом, яким був до поїздки в Америку. А так хотілося стати кращим і вирости в очах хоча б рідної жінки. Але я щасливий і з того, що в нашій сім'ї хоч один із нас буде кращий. До цього завжди тяглася моя дружина. Їй і пам'ятка в руки.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 8

Якщо вас уже хилить на сон, як мене часто в Нью-Йорку після цілоденної біганини, то сьогодні – спати, спати, спати. Адже завтра, за моїм планом, вихід

на Бродвей. Щоправда, без кольта. Бо Бродвей - це вам не набережна Сени, не Дерибасівська в Одесі і навіть не діагональна вулиця Нью-Йорка, де тільки театри і магазини. Бродвей - це і гаряча точка планети, де з двадцять першої до двадцять четвертої години настає найбільша спека. О цій порі, якщо вірити статистиці, то американці вбивають один одного кожної двадцять третьої хвилини. Якщо брати статистику знаменитого на весь світ Бродвею, то загальноамериканська цифра так само блідне, як і ви в сяйві Великого білого шляху.

Розділ VIII. Я. ГУЛЯЮ ПО БРОДВЕЮ

Людина звикає до всього. Навіть до Нью-Йорка. За місяць-півтора і я звик, бо вважав себе людиною, а інколи, в години натхнення, навіть писав своє прізвище з великої літери.

Я не можу похвалитися, що в мене там стали нерви такі ж залізні, як у Джеймса Бонда, а серце спокійне, як сфінкс. Але я знав одне: сферу нашого домашнього обслуговування, і думав, що того, хто хоч раз стикався з цією сферою, можна посилати в найжаркіші регіони нашої планети, а кожного з тих, хто мав справу з працівниками комунального й побутового обслуговування, можна посилати на нью-йоркський Бродвей навіть о третій годині ночі.

Всі оті бродвейські забавки поблякнуть, мов сонце в очах рекламних лампочок Бродвею, що його тут навіть удень називають не інакше, як "Великим білим шляхом" (очевидно, натяк на біле простирадло й саван). Вони тут часто потрібніші, ніж фінка, кольт і кастет. Я особисто радив би тим, хто збирається після двадцять першої години провести на Бродвеї хоч одну ніч, замовити про всяк випадок катафалк, пару вінків, десяток плакальниць і духовий оркестр. Такі процесії (у мене склалося таке враження) оживляють час від часу ньюйоркців. Вони від цього не опускають голови й не занепадають духом. Енергії у них хоч відбавляй. Населення теж. Щодоби нью-йоркські жінки видають в руки своїм чоловікам (звісно, в середньому) по 250-300 чудових малюків, які весело аukaють, не відаючи, що їх чекає попереду і що батечкові (якщо він є) його поява на світ обходиться у чотири-п'ять тисяч доларів. Коли ж він прийматиме свого нащадка разом з лікарем, може дешицю зекономити. Але перед тим як йти на такий серйозний крок, його думки день і ніч пробивають череп: що робити - народжувати Бетті чи Лінді чи купити новеньку "тойоту". Те й те коштує приблизно однаково. Тепер ви розумієте, чому так багато в Америці лисих. Як тут від таких дум волосся не випаде. А якщо згадати ще й ціни за квартиру, податки.. В американок, до речі, теж волосся на голові не росте. Вони купують якісь дивовижні перуки, такі кучеряві, як у найпородистішого пуделя, і, не соромлячись, носять.

Мені не дуже віриться, щоб жінка з такою зачіскою могла подобатися чоловікові. Але не стану нав'язувати американцям своїх смаків. Це було б непорядно з мого боку. В кожного свій смак. Хто перший про це сказав, я вже забув. Але знаю, що такий вислів

існує.

У Нью-Йорку подибуєш людей не менше сотні різних племен і націй. Тисячі ресторанів. Серед них – сотні національних. Ресторани, ресторани, ресторани. Французькі, італійські, іспанські, китайські, українські, німецькі, швейцарські, польські, угорські, російські, румунські... А понад усе – піцца[6]. Піцца, піцца, піцца. Італійська піцца – як сіцилійська мафія. Вона тебе підстерігає на кожному кроці, за кожним рогом, кричить з кожного вікна, з кожного даху, з кожної крамниці, з кожного фасаду.

"Піцца, піцца, піцца" – біжать електронні літери над авеню і стріт по Таймс-скверу і Бродвею. Спалахують електричні лампочки: зелені, червоні, оранжеві. І що найдивніше, вони не набивають американцеві оскому. В мене особисто складалося враження: коли товар так широко рекламується, то він... А втім, я тут не спеціаліст. Я не співробітник інституту громадської думки США. Там, очевидно, інший підхід. Інша психологія. Піццу продають французи. Піццу продають угорці. Піццу продають литовці. Піццу продають вірмени. Піццу продають євреї. Піццу тут продають усі, кого тільки піцца може прогодувати. Піцци у Нью-Йорку більше, ніж у самій Італії.

А внизу, майже під кожною світловою рекламою, ресторани: невеличкі, інтимні, затишні, напівосвітлені й здебільшого з мікростоликами на двох. Кажуть, якби ви щодня відвідували хоч один ресторан, то вік, відведений вам богом, був би замалим. Я з цим відразу погодився, бо, наприклад, не знав, який вік, скажімо, богом відведений мені. Сильно сказано. Образно. Скільки б не ходив по ресторанах, за свій вік не обійдеш. А чому саме не уточняють. Чи тому, що не доживеш, чи тому, що не вистачить доларів.

Ми сиділи в таких ресторанах, які не посоромився б відвідати навіть Дюпон. Не знаю, хто такий Дюпон і як його прізвище перекладається на українську мову, але гадаю, що це американський суперкухар, який на харчах розуміється краще, ніж ми. Особливо коли вони нам не до смаку. Проте в харчах, як і в літературі, усім не догодиш.

Щодо харчів, то вони тут хоч і не смачні, але зовнішньо дуже принагідні. Лише через самі етикетки я не міг не купувати їх. Та це між іншим, до слова прийшлося.

В Америці чимало харчів преднізолонових. Це я їх так назвав. Їх не беруть ніякі мікроби й бактерії. Молоко тут ніколи не кисне, хоч ти його підігрівай на воді разом з квашеною капустою, хоч мішай з винним оцтом. Кефіру з нього не вийде. Колотухи також. Однак слід віддати належне – дуже смачне. Може, тому більшість американців зовсім не скидалися на блідолицих. Мабуть, для підфарбування крові вони ще ковтають якісь речовини. Адже не можуть вони жити на одній хімії?! А втім, людина звикає до преднізолону. Американець – до всього. Особливо якщо він з Манхеттену.

У Нью-Йорку на кожному кроці пропонують вам папірці: зелені, рожеві, білі, оранжеві, золоті, жовті. Так здебільшого запрошують на коктейлі, в бари, в ресторани, в кабаре. Один запрошує безкоштовно повечеряти, але треба для цього брати питво і, звичайно, за нього платити. Другий запрошує на коктейль у перемішку з найкращими дівчатами світу, котрі будуть з ніг до голови одягнені в перший наймодніший свого часу костюм Єви. Ця розкіш, якщо ви вперше потрапите з цією візиткою, обійдеться на 25

відсотків дешевше. Третій агітує голосувати за президента, четвертий – за кандидата у президенти.

– Я згоден, сер, – сказав я. – Але за умови: сто доларів, і вся моя сім'я – за президента.

Ми інколи про себе дуже високої думки й гадаємо, що нам когось обдурити так само легко, як американцеві плюнути на тротуар.

– Ноу, сер.

– Ніяких ноу, – погрозово додав я. – Інакше голосуватиму за кандидата.

Мені мовчки вручили папірець. Я мовчки взяв його й вирішив, що це чек саме на ту суму, яку я назвав. А потім подумав, якщо так далі піде, то до кінця виборчої кампанії я зможу збити певний капітал (за президента – сто доларів, за кандидата – п'ятдесят), тож одразу мушу розпочати великий обхід Нью-Йоркських ресторанів.

Я повернув за ріг 5-ї авеню. Можливо, то була й 6-та авеню, але яке це тепер має значення. Я витягнув на світло папірець і... о боже! По-німецьки: майн гот! Замість ста доларів мені запропонували зайти в агітпункт, де при наявності певної суми документів (перелік додавався) мені могла перепастися певна сума грошей, і то за умови, якщо я належу до іншої, протилежної, партії.

Того вечора я ледве не обанкротився. Ледь не повернувся із США жебраком. Не тому, що я на свої гроші на уолл-стрітівській фондовій біржі закупив кількасот акцій, став символічним співвласником компанії "Ей-ар-ві". Зовсім ні. Просто я став психологічною жертвою. Мене купили американці-психологи. Вони тут все враховують. Усі твої слабінки виявляють за одну-дві години твого перебування в Нью-Йорку, як би ти їх не приховував. Вони тут прямо у вітринах виставляють різні спокусливі речі, і ти, навіть той, хто вже давно покінчив з усякими буржуазними пережитками, раптом починаєш реагувати на них, як індикатор.

Проілюструю це на собі. Я ніколи, скажімо, не любив гіркого присмаку в роті. Я ласун солодошів. Мені мама навіть казала, що я мав би народитися дівчиною. Але я нею не став. І раптом тут мене спокусила компанія "Ей-ар-ві" своїм пивом. Власне, не так пивом, як навантаженням до нього. Усе почалося з прогулянки (з прогулянки й жартів усе починається). Я йшов по Медісон-авеню (запевняю, не сам, були свідки), і раптом миле дівча вручило мені рекламку. Я взяв і прочитав: "Якщо ви хочете побачити найкращий дівочий бюст, який є у світі, відвідайте наш пивний бар".

– Ти знаєш, мене чомусь раптом потягло на пиво, – сказав я своєму товаришеві, який люб'язно показував мені Нью-Йорк.

– Що ж, пиво, так пиво, – згодився він демократично.

Ми зайшли в пивний бар. Не встигли прихилитися до стойки-стола, як нам назустріч попливла така чарівна дівця з оголеним торсом.. Я подумав: "Чому я не народився справді ось такою гарною дівчиною. Я б годинами просиджував перед дзеркалом, милувався б собою і попивав пиво. Навіть якби воно було на воді з Гудзону".

– Два кухлі пива, мадам. – Я в Америці постійно чогось переходив на французьку мову. – Два кухлі й посмішку.

Посмішку вона подарувала одразу, а пиво буквально через дві хвилини. І тут же вручила замість тараньки солоні палички і сиркові тістечка. Америка в цьому питанні також добряче відстає од нас – у них виробництво тараньки повністю занепало, і якщо піде так далі, то країни Заходу і Японія їх швидко витіснять із світового ринку. До речі, щойно куплені мною акції теж упали до нуля саме через брак у концерні "Ей-ар-ві" тарані. Але фірма свій курс останнім часом почала дещо вирівнювати завдячуючи оцим милим дівчаткам, які снували між столиками; ніби всі вони були вистругані на одному верстаті. Я не міг відірвати очей. Жодна з них, як не дивно, у мене з таранькою не асоціювалася, але апетит після пива розгорався.

Страшенно хотілося закусити. Я про це чесно зізнався товаришеві. Він замість того, щоб задовольнити моє прохання, порадив прочитати рекламку, яку подала мені напівбогиня з пивного царства. Я прочитав: "Якщо ви хочете побачити нижню частину наших прекрасних леді й закусити – аналогічний бар напроти, через дорогу".

Я поставив кухоль на стойку, і ми перейшли у те відділення. Я ставлю пиво. Танцювати, та й не вклонитися! Не знаю, чи зможу так тонко описати побачене там. Мені не вистачає хисту. Моє перо не настільки ліричне. Окрім того, чогось подібного ніколи не бачив. Щоб отак легко голенькі дівчата з такими фюзеляжами плавали між столиками й наганяли на нас апетит! Описати це у мене немає досвіду, і я тут пас. Я тут хисту свого не розкрию. Навпаки, він, по-моєму, почав тут гаснути.

– Вам пива, закуски? – З її уст вилітали такі рулади англійською мовою, що я весь час думав: вона їх вимовляє італійською. Я виявився слабодухим. Подумав, що мене більше за кордон пускати не можна, бо коли б не товариш при мені, то попросив би й закуску до тих двох кухлів пива, скільки б вона мені не коштувала!

– Ти знаєш, я здорово сп'янів. Ледь на ногах тримаюсь, – чесно зізнався. – Мене так навіть нерозбавлене віскі не збивало з ніг, як це прозоре пиво. Дуже прозоре. Мені здалося, що там ні піни, ні одягу ніякого. Чи це я з п'яного ока?

Він ствердно кивнув головою. Ми перетнули Бродвей.

– Так, позначається відірваність від дому.

– Може бути, – погодився я. – Ця загадкова ностальгія по рідній домівці мене тут переслідує на кожному кроці.

– Пройдемо мимо, – сказав мій приятель.

– А чому мимо? – запитав я, глянувши на оголену дівку з гілочкою в руках. – Хто така? – ніби вимагав від неї паспорт.

– Знаменита Венесса!

– Чим же вона знаменита: красними зубами, найкращими у світі стегнами, пружними персами?

– Усім! Все це в неї у комплексі.

– Я й сам бачу. Тут частини не рекламуються.

– Частини рекламуються ось у цьому бродвейському магазині, – сказав товариш. – Це колишня міс Америка. Студентка.

Вона виграла цей високий титул. Одержала своїх двадцять п'ять тисяч, але для

справжнього бізнесу цього мало, їй потрібний був мільйон. І вона його взяла в компанії по випуску порнофільмів та журналів.

Після такого пива захотілося поїсти. Страшенно розігрався апетит, і ми зайшли в ресторан. Мені багато чого подобалося в Америці: прості люди, Метрополітен-музей, крамниці, автомобілі, готелі, обслуговування і, звичайно, безмежно ввічливий народ з постійною усмішкою на устах. Не знаю, можливо, то йшло й від страху. Але тобі завжди приємно, коли до тебе людина посміхається. Принаймні тобі після цього не хочеться розрядити пістолет. (Та його в мене й не було). Усмішка якось обеззброює, мов чоловіка жіночі сльози. Ненормальних і психів, безперечно, до уваги не беремо.

Але найбільше мені сподобалися офіціанти. Не тому, що вони поліглоти, не тому, що вони розуміють замовника з півслова. Жоден з них не був схожий на ідіота, Ніхто з вас не вимотував нервів, не робив перерви між першим і другим, перерву довжиною в мезозойську еру, внаслідок чого те, що ви вже з'їли, встигло перетравитися і треба починати все спочатку.

В американських офіціантів одна нога біля вашого столу, а друга – на кухні. Тут ви не встигнете пережувати стейк, як вас запитають:

– Що ще, сер? До ваших послуг овочі, сухе вино, метакса, лікер-какао. Що вам найбільше смакує?

– Бурбон, – кажете ви, і він не ображається. Він вам мило посміхнеться і скаже:

– О сер. Наш Бурбон завжди буде до ваших послуг. Відвідайте наш ресторан. Ваш столик буде номер чотирнадцять. Столика номер тринадцять у нас взагалі не існує. У нас на десерт... – і перейде на шепіт, нахилившись над вашим вушком: – У вас прекрасні вушка, сер...

– Чи не хотіли б ви їх засмажити? – кидаєте.

– О сер. Ви оригінал. З вас гумор так і б'є, як фонтанчики Метрополітен-музею. Я маю на увазі зовсім інше, сер... Покладіться на нас. Ми вміємо тримати язик за зубами, сер. Ви погляньте на цей напівосвітлений зал. Ви погляньте на отих леді, сер. Будь-яка з них може бути ваша, сер. Вони вміють те, чого інші не вміють, сер. Двадцять п'ять доларів, сер. І решта вашого стейка буде підігріта, як тільки ви зголоднієте, сер. Ви можете не турбуватись. Наші дами самі розважають джентльменів. Ви не пошкодуєте, сер. Таке обслуговування тільки в нас. Найкраще у світі, сер. Номер вашого столика відповідає номеру вашого номера в отелі. Двома поверхами вище, сер. Ви можете туди піднятися ліфтом, сер, можете пішки, сер. Якщо бажаєте, щоб вашу даму занесли на руках, сер, до ваших послуг наші найкращі люди, сер. Вони дорого не беруть. П'ять доларів, сер. Багатьом дамам це подобається, сер. Вам не припали до смаку наші дами? Ви можете привести до нас свою даму, серце якої, як запевняє вона, належить тільки вам, сер. А ми ж знаємо з вами... Ми, й більше ніхто. Це серце вже давно прод... О, пробачте, сер... Віддане вам. Чи не так, сер? Адже зрозуміло кожному ослові з наших південних штатів, що жоден справжній джентльмен, який поважає себе, не приведе сюди свою дружину. Вашу дружину може привести тільки інший дже... Се ля ві. Пробачте, сер. Я щось не так сказав? Вам не сподобалось, сер? Соррі, сер. Цілий день

мов заведений, сер. Ноги набрякли, сер. Язик опух, сер.

- Здачі не треба, - перебив його я.

- У вас добре серце, сер. Я це одразу відчув, сер. На вас можна покластися, сер. Над моєю пропозицією ви подумаете, сер? Ось вам візитка нашого ресторану, сер. Покажете її, і все, сер. Це скидка на ваш перший коктейль, сер. Після цього за вашим бажанням ви стаєте членом нашого клубу, сер.

Я підвівся. І тільки після цього, коли офіціант помітив, що я переживав і остаточно проковтнув, запиваючи айріш-кавою, він перевернув рахунок, і цифри багатозначно глянули на мене. Тільки тепер у мене ледь не зіпсувався настрій, але від думки, що він тримав рахунок тильною стороною до моїх очей, я йому пробачив навіть суму. Увага мене підкупила, й замість трьох доларів чайових я йому дав усі десять.

- Ваш недокінчений стейк, сер. Вам його загорнути? Подати в тарілочці? Ви можете ним дома пригостити свого собачку, сер. Він вам лизне від вдячності ручку, сер. Наші стейки найкращі в світі, сер.

- У мене кішечка, - буркнув я.

- О, пліз, сер. Приходьте з кішечкою. Мурка буде задоволена.

Я вийшов на вулицю. З парадного ходу. Реклами виблискували, горіли, миготіли, мерехтіли, аж я ледь не осліп. Щоб пересвідчитися в цьому, витягнув з кишені візитку, яку про всяк випадок взяв... Може, знадобиться, подумав я. Але раптом згадав, що я не дома. Серце защеміло. Затужило. І я відчув, що таке біль, коли журба з любов'ю обіймається. Ні, таки наші жінки найкращі у світі. Особливо такою стає ваша дружина по цей бік Атлантики. Після першого ж серіалу снів про неї ти перестаєш дивитись навіть на тих, що рекламують панчохи й трико. А слід сказати, що кожна з них, як не міс Америка, то мінімум міс Каліфорнія чи міс Теннессі.

"Розваги для дорослих, - прочитав я. - Святкова вечірка в барі. Гляньте на те, про що ви мріяли все життя. До ваших послуг двадцять п'ять найкращих танцівниць світу. Без вуалі й гриму. Вечірка для холостяків. Буфет безплатно. Приєднуйтеся до нашого щасливого часу. Щодня з четвертої вечора до п'ятої ранку. Адміністрація клубу "Рожеві мрії".

На іншій візитці уже зеленою фарбою сповіщалося: "Наш філіал: "Рожевий пудель". 127 Е 47-ма стріт. З 11-ї до 4-ї ранку. Екзотичні напівроздягнені дівчатка. У прозорому капроні кольору тіла. Пред'явіть карточку для скидки на ваш перший коктейль. Вхід із східної сторони. Там безпечніше".

Я оглянувся на вікна ресторану. У них ледь помітно мерехтіли в лампадках свічки. Імітація під церковний стиль епохи Ренесансу. Було тихо й затишно. За кожним столиком тільки по двоє. Ніхто нікому не заважав. За окремими сиділи самітні леді. Вони чекали своїх партнерів. Леді були найкращі в світі. Частина з них схоплювалася на рівні, але до мене не поспішала. Я стояв на тротуарі один. Від третього аж до сьомого поверху (готель називався "На сьомому небі") у вікнах час від часу то там, то там спалахувало яскраве світло й через кілька хвилин ставало рожевим. В Нью-Йорку дуже любляють цей колір. Я йшов у "Лайден гарден". Тягло до рідного дому, до

родинного вогнища і до наших ресторанів, де постійно не було місць і де постійно були вільні столи з багатозначними, глибокого змісту й підтексту табличками: "Стол заказан". Ким, коли, ніхто не уточнював і нікому не уточнювали.

Я сумував за нашими ресторанами. Я в жодному з них, наприклад, не бачив ось такого буржуазного оголошення:

"У нас оркестру нема. Дискотека на ремонті".

У нас оркестри є. У кожному ресторані. Дискоавтомати стоять у кожному кутку. І всі, як не дивно, справні. Звук у них такої сили, що його чують навіть ті, хто давно нічого не чує.

Про офіціантів я вже не кажу. Вони в нас жодної мови не знають. Навіть своєї. Вони знають тільки жаргон, що лишився як пам'ять від знаменитої одеської товкучки. У їх запасі є та кількість слів, від якої жоден з них не відчуває себе обікраденим чи жебраком.

Скільки б я дав нашому офіціантові! Платив би подвійну суму, клав би будь-які чайові. Аби тільки сам не брав. Не обраховував і не пропонував мені столика номер 12. Боронь боже. Я не пуританин. Кажу про це чесно. Хай він мені запропонує тільки вільного стільця. Без номера. І посміхнеться. Клянусь вам: якщо це трапиться, я від щастя і радощів плакатиму сім днів і сім ночей. І якщо я після цього в книзі скарг і пропозицій не напишу бодай кілька слів подяки, то тільки тому, що від такої несподіванки усі слова розгублю.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 9

Кому невідомо, що таке подушечка?! Предмет, який ми кладемо під голову замість кулака. А подушечка по-ню-йоркськи! Певен, що не всі знають. Аби зрозуміти, що то є, - треба побувати в Америці.. А може, буде й достатньо перегорнути наступну сторінку.

Але той, кого тягне до твердіших, тупих чи гострих предметів, аніж подушечка, наступний розділ може пропустити, хоч я вам по секрету скажу, якщо ви його пропустите, може трапитись несподіване. Коли вас запитують: "Ви читали "Вавілон на Гудзоні"" і ви підтвердите, вас можуть запитати ще раз: "А пам'ятаєте розділ "Подушечка"?" Якщо ви похитаєте головою, мовляв, ні, то вам скажуть: "Ви взагалі не читали цієї книжки, бо цього розділу забути неможливо",

Тому вирішуйте самі, що для вас краще.

Розділ IX. ПОДУШЕЧКА

Як я швидко переконався, адміністратори й порт'є в американських готелях дуже люб'язні. Пригадую, уже на третій день після мого перебування у "Вишневому саду"

один з них, найввічливіший, зустрів мене на порозі й мило запитав:

- Вам подушечку, сер?

- Ну, сенк'ю, - відповів я.

- У вас є подушечка, сер?

- У мене їх дві. А щоб не було зморшок на шиї, я жодною з них не користуюся.

Портє розсміявся. Мене пересмикнуло. Нічого дотепного цього разу, наскільки мені здалося, я не сказав. Але американці, очевидно, тонше, ніж ми, розуміють гумор. Я це відчув ще в перші дні мого перебування у Нью-Йорку. Цей же портє, як тільки помічав мене, вибігав з-за свого бар'єра (я точно не знаю, як та перегородка називається, за якою він стояв, але гадаю, що тут слово вжите точно, бо портє, окрім того, що посміхався мені, ще й торгував цигарками, водночас запальничками й подушечками) і постійно догідливо, як японець, кланявся й питав:

- Вам сьогодні подушечку, сер?

На п'ятий день його чергування я не витримав і погодився.

- Ну, що ж. У мене є дві голубі, прошу ще й третю, але рожеву. І щоб з натурального пуху, м'яка, бо до штучного і синтетичного я ще не звик.

- О'кей, сер. На котру годину вам її подати? До вечері чи після?

- Після, після, - повторив я. - О двадцять четвертій нуль-нуль. Бо я в той час починаю дивитися фільми по кабелю. Вона мені пригодиться під голову на дивані.

- Буде зроблено, сер.

Рівно о двадцять четвертій нуль-нуль до мене в номер постукали. Я відчинив. На порозі стояло кирпате дівча, схоже на рум'яне ошпарене поросятко. В руках воно тримало рожеву подушечку. Я його пропустив у номер. Подушечку дівча поклало на диван і тихо, але наполегливо, мовила:

- Десять доларів, сер.

- За що? - майже перелякано запитав я.

- За подушечку й обслуговування. Як накажете вас обслужити? - і почала переді мною роздягатися. Я кинувся з переляку до штор, намагався якомога їх швидше опустити, але, як на те, у тій американській перехваленій механізації щось десь заїло, і вони ніяк не опускалися.

- О чортові підступи американського імперіалізму, - лайнувся я і щосили смикнув ту шнурівку, але штори не піддавалися.

- Не так, сер. По діагоналі. - Рум'яне поросятко підійшло до мене, взяло за шнурівку, повернуло її, як гіпотенузу, по діагоналі, і штори одразу ж опустилися.

- Ви любите масаж, сер? - запитала вона, стоячи переді мною в тому, в чому її років сімнадцять тому народила мама. - Але гроші я беру наперед. А то трапляються клієнти, які дістають насолоду, а тоді нічого не платять, сер.

У мене відібрало мову. Я деякий час дивився на неї і нарешті відчув, що таке правець. Мій власний язик нагадував мені неподатливий хрящ, якого раптом скував п'ятдесятиградусний мороз. Дівчинка стояла переді мною і переступала з ноги на ногу. "Коли вона встигла роздягтися?" - запитував я сам себе, але помітивши на бильцях

стілця тільки один-єдиний рожевий халатик, подумав, що це їй зовсім неважко було зробити. На собі вона дещо залишила, але якщо не дуже пильно придивлятися, то можна було рожевих черевичків, як і капронів кольору її тіла, й не помітити.

"Вербують, - перелякано майнула, наче спалах блискавки, догадка. - Мене ж попереджали: ні з ким ніяких контактів. Але щоб завербувати дипломата за допомогою подушечки? Я б ніколи до цього не додумався. Тільки тепер я збагатився на певні знання. Усе! - сказав я сам собі. - Так кінчається моя дипломатична кар'єра, не встигши розпочатися". Я витріщив на неї очі й майже закричав, але дуже тихо:

- Ноу, мадам!

Я намагався накинути на неї її халатик.

- Ніякого масажу!

- О'кей, сер. Що в такому разі накажете? Які вас задовольняють прийоми?

Я знав кілька прийомів: самбо, карате і кон-фу, але сюди жоден з них не підходив. Я настільки розгубився, що не тільки за прийоми забув, але й жодного слова з жодної мови не міг згадати, а тому заговорив одразу чотирма: англійською, українською, німецькою і французькою:

- Ноу і век, мадам.

Українська мова в цьому ряду була найлаконічнішою, і мене за іншої, спокійнішої, ситуації, безперечно, охопило б почуття національної гордості, але тієї хвилини я думав значно масштабніше. Я всім єством відчув, що в цьому імперіалістично-капіталістичному світі, де все продається, навіть подушечки, і купується, у мені не лишилося жодних буржуазних пережитків.

- Я з цим уже давно покінчив, років сімдесят тому, - пояснив нарешті їй, але вона мене не зрозуміла і запевнила, що я непогано зберігся і вона мені дала б не більше сорока.

Певно, коли б їй накинути ще доларів з десять, вона б мій вік визначила б цифрою тридцять. Що їй мій вік - за долари можна його і збільшити, і зменшити.

Підійшовши до стільця, я намагався напнути їй на плечі халат.

- П'ять доларів, і гуд бай, - сказав я, стягуючи її з дивана, куди вона вже встигла примоститися. Потім покірно підвелась і попрямувала до ліжка, яке мені нагадувало стартову площадку аеродрому імені Кеннеді.

- Якщо сер вважає, що тут йому краще...

- Сер вважає... Візьми своїх п'ять доларів і котись подалі - дещо грубувато сказав я, - бо в тебе зі мною цей номер не вийде.

Вона повільно почала одягатися. Я помітив, що це їй зробити неважко, хоча вона вдавала щось протилежне. Я міг би їй допомогти, але мені здалося, що ця допомога була б недоречною при наявності в неї одного-єдиного халата, до того ж, здається, без жодного ґудзика.

Вона незадоволено надула свої пухкенькі губки, взяла купюру й, помітивши на ній цифру "5", правила своє:

- Ноу, сер. Робота вимагає десять доларів!

- Але ніякої роботи не було, і ти мені кинь ці імперіалістичні штучки. Тобі не вдасться мене завербувати. Хай чують ті, хто мене підслуховує. І ти їм так само передай, - розійшовся не на жарт. - І вона це помітила, але не відступала ні на крок.

- Десять доларів, сер. У нас така такса: сім мені, а три порт'є. Адже йому не доведеш, що роботи не було, порт'є подумає, що я ті долари поклала собі в кишеню...

Я глянув на неї.

- Твоєму порт'є неважко пересвідчитись у протилежному - в тебе жодної кишені нема.

Мені здалося, що це мій найпереконливіший аргумент, але вона з ним не погодилася.

Я їй дав десять доларів, щоб вона пішла від мене.

- Сенк'ю, сер, - зробила вона кніксен, не одягаючись. - Вперше бачу такого клієнта, який платить тільки за живу рекламу. - Вона здивовано стєнула плечима і, накинувши халатик на свої рожеві плечі, додала: - Обіймайте голубі подушки, сер, якщо вам більше подобається груповий секс, ніж індивідуальний.

- Век! Век! Век! - виштовхав її за двері, не забувши при цьому порадити підшукати для себе серйознішу роботу. Навряд чи вона мене тоді послухала.

Зачинивши двері і накинувши на них ще й додатковий ланцюжок, я упав на диван і витер з чола піт, що градом котився з мене. Тільки тепер збагнув суть гумору порт'є і те, що в Америці означає слово "подушечка". Не знаю, чи це слово діє в усіх п'ятдесяти двох штатах Америки чи тільки в Нью-Йорку і, може, ще на околицях Нью-Джерсі.

Того вечора, власне, тієї ночі, я ще довго не міг заснути. Перед моїми очима весь час миготіла та рожева "подушечка". У неї й справді все було рожеве, пригадав у спокійнішій обстановці я, - рожеві губи, рожеві щічки, рожеві плечі, рожеві пухкенькі зямочками на ліктях руки, не кажучи вже про інші частини тіла, до яких я, слово честі, навіть не доторкався.

Як уже мовилося раніше, у Нью-Йорку дуже любляють рожевий колір. Тут майже усе рожеве: рожеві подушечки, рожеві пудельки, рожеві сні, рожеві мрії, рожеві фламінго, рожеві банани, рожеві персики. Шкода, що реальність досить-таки чорна. І не лише в Гарлемі.

У мене в холодильнику стояла пляшка пива американської фірми "Міллер". Аби був знав, що подушечка - це... Словом, ви мене зрозуміли. В такому випадку я міг би порт'є замовити й тараньку. Із задоволенням запив би пивом і не заплатив би й долара. Хай би після цього мене звинувачували в канібалізмі.

З того часу я "подушечки" більше не зустрічав. Зате із порт'є бачився кожного третього дня. Він мене зустрічав так, ніби ми з ним виховувалися в одній ясельній групі. Я знав, що в світі існує чимало усмішок і посмішок: щирих, веселих, сердечних, милих, товариських, чарівних, привабливих, ніжних, красивих, симпатичних, душевних, кривих, лукавих, потворних, сардонічних, передсмертних, але посмішка порт'є після візиту тієї "подушечки"...

Гадаю, її не можна назвати дружелюбною, хоча порт'є аж вилазить із свого

блейзера[7], рекламуючи мені саме таку посмішку. І це кожного третього вечора.

- Вам подушечку, сер? - і знову вигинався, наче китаєць з Чайна-тауна. Не знаю, що йому тоді сказало "рожеве порося", але в чомусь був переконаний, що вона його запевнила, що в мене долари не розходяться з ділом. Інакше б він не наполягав:

- Вам подушечку, сер? У нас широкий вибір. Окрім рожевих, є голубі, оранжеві, золоті, срібні й бронзові, сер. Є кольору чорного агату...

"Ну, сволота, - лаявся я в душі - ще й насміхається наді мною. Йому тих трьох доларів мало від мене". І я після чотирьох таких зустрічей твердо поклав собі: ще кілька вечорів, і тоді йому нізащо не минути подушечки на смертному ложі, мені - електричного стільця, а нашому представництву в Нью-Йорку - міжнародних ускладнень. Мої друзі знають, наскільки в мене загострене почуття несправедливості. Це відчуття можна прирівняти хіба що до ножа, і то дуже вигостреного.

На сьомий день я піймав себе на думці, що як тільки отримаю платню, обов'язково куплю кольт (тут його купити так само просто, як у нас гірчичник, коли він не в дефіциті), і хай тоді спробує поткнутися до мене з тією проклятою "подушечкою".

- Ніяких подушечок, - категорично заявляв я майже щовечора. - І матраців, між іншим, теж, - бо він уже починав натякати й на матраци.

- Сер, - заблагав я, - не мучте мене цією проклятою подушечкою. Ось вам моїх чесно зароблених п'ять доларів, і покінчимо з цим раз і назавжди.

- Ноу, сер, - глянувши на купюру вартістю у п'ять доларів, сказав він. - Подушечка будь-якого кольору коштує десять доларів, сер.

- Я вам плачу тільки за вашу посмішку, і якщо можете, ради всього святого на землі, більше не посміхайтесь до мене. Не посміхайтесь і вдайте, що ви мене вперше бачите. Вперше і востаннє, інакше... я даю вам відкупного.

Я не докінчив своєї фрази. Вона мала прозвучати в його вухах приблизно так: "Інакше я за себе не ручаюсь, сер. І якщо ви цього не зробите, то я вам допоможу, Ви завтра ж увійдете в число тих ньюйорківців, котрі не вмирають своєю смертю".

Але замість того з вуст злетіли, як це часто з усіма нами трапляється, зовсім не ті слова:

- У вас тут все на одну ціну: костюми, штани, куртки, кросівки, джинси, шуби, пальта... Все на одну ціну, незалежно від розміру фігури й голови, аби лише одного фасону й з одного матеріалу...

- Подушечки теж, - посміхнувся він.

- Я здогадуюсь, сер. Але я даю вам відкупного. Просто так... Без подушечки.

- Ноу, - відповів він і поклав на свій прилавок моїх п'ять доларів.

- Тоді дивись мені, - погрозив я. - Коли ще хоч раз мені посміхнешся і запропонуєш подушечку, то...

- О'кей, сер... То, може, матрац, сер?..

- Ноу, - тільки-но я встиг це слово вимовити, як несподівано до готелю зайшло двоє наших, і я замовк. Порт'є подав мені ключа, по-змовницьки підморгнув і промовив:

- Гут найт, сер.

Його щастя, що мене незабаром охопила ностальгія і я не добув у Нью-Йорку до кінця відрядження. Інакше б він ніколи не прочитав би написаних мною рядків про нього.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 10

Якщо в Нью-Йорку так широко культивується "метод подушечки", то зрозуміло, що тут не забули й за одну з найдревніших професій, свідками якої, кажуть, був навіть сам бог Саваоф. Цього я стверджувати не берусь, а от щодо найдревнішої професії - ласкаво прошу, але застерігаю - не далі наступного розділу.

Цей розділ читач, поза сумнівом, може й не читати - багато не втратить. Скажу більше - про це заборонено писати навіть в США. Ми ж цей розділ друкуємо з єдиною метою, щоб ще раз переконатися: невже й справді заборонений плід - найсолодший, і невже людина у своїй психології за мільйони років так мало змінилася.

Розділ X. НАЙДРЕВНІША ПРОФЕСІЯ

Якось зайшла мова про повій, і в мене виникло бажання побачити на власні очі натуральних проститутток. Бо де й коли я зможу побачити цих представників найдревнішої професії. Якщо нині людству п'ять мільйонів років, то їм, гадаю, набагато більше, їхнє ремесло ж було праматір'ю усіх без винятку сучасних ремесел. За винятком, звичайно, дипломатії, яка не має з їхнім заняттям нічого спільного.

У кожному разі, Єві теж потрібно було з чогось починати, і вона тоді вперше надкусила те золоте яблуко у райському саду. Припускаю, що то був звичайний апельсин, якого стеріг отой бородатий бог. Він уже перебував у тому поважному віці, коли онуки зовсім перестають шанувати й відверто заявляють (інколи прямо в очі): коли вже тебе чорт забере?!

Певен, щось подібне сказали й Адам з Євою, коли бог почав дрімати...

Якщо ти природно спиш і не прикидаєшся, то на об'єкті твоєї охорони можна поправляти все, що неправильно лежить, і витягти з води навіть вудочки, і спокійно їх змотувати. Дід похропує. Отже, стопроцентна гарантія безпеки. Старе спить глибоким і здоровим сном. Лікар йому в цьому випадку - зайвий живий об'єкт. Хай спить на здоров'я і не прокидається до ранку. Це, між: іншим, одна з найяскравіших клінічних картин, за якою можна безпомилково визначити, що в людини (будь вона хоч богом, хоч дідьком) нервова система працює на рівні американсько-японської електроніки. Непогано для нашого часу. Майже на рівні сучасних вимог.

Коли ж всевишній дрімає, тут чекай біди. Саме там, у райському саду, й трапляється ота вселюдська трагедія. Ким тоді доводилися йому Адам і Єва, дітьми чи

внуками, я точно не знаю. Про це не повідомляє жоден з найдавніших документів. Навіть шумерський. А якщо і є деякі відомості, то дуже суперечливі. Очевидно, що якраз потягло на кисле. Яблука були ще незрілі, але ті все ж спокусились. Коли ж надкусили, виявилось, що то апельсин. Адже крали вперше. Досвіду, можна сказати, ніякого. Шкірка – гірка до неймовірності. Тепер ви вже знаєте, звідки пішло оте дружне "гірко", що його кричать у нас на весіллях, – від апельсина!

Дехто це, правда, сприймає як побажання. Мовляв, сімейне життя гіркіше, ніж солодка редька. Тут певна доля істини є, але дуже мала. "Гірко" пішло не від редьки, а саме від апельсина, який надкусили на світанку (я маю на увазі світанок людського життя на землі) Адам і Єва.

Тоді в організм людини диявол заклад і дуже підлувату рису характеру, якої ми досі не можемо вивести із арсеналу своїх настроїв – мені погано, хай буде ще гірше тобі, може, мені раптом полегшає...

Треба дивитися в корінь Адамового дерева. Там ми цю рису знайшли і тепер приписуємо з гордістю собі, хоча гордитися (будемо відверті) тут нічим.

Адам надкусив (хай, тепер мені хтось доведе, що все було інакше!) і мусив би чесно сказати:

– Єво, воно гірке. Не кусай його, бо матимеш гріх! Тут не тільки шкірка гірка, але й дуже неприємні ефірні масла. Від них можна осліпнути...

Він цього, як би належало справжньому джентльменові, не сказав і, в душі радіючи, запропонував:

– На, Єво, вкуси й ти!

І Єва, як усі довірливі дівчата в такому віці, надкусила. І це був перший випадок, коли парубок піддував дівку.

З того часу піддурювання ввійшло в моду. Мушу зауважити, що ця мода ще й досі парубкам не остогидла. Хоча Єва тоді чесно призналася:

– Адаме, гірко. Мені в роті гірко, – і заплакала. Та було вже пізно. Треба завжди плакати завбачливо, заздалегідь, тоді, може, щось і виплечеш.

Адам удав, що пожалів Єву. Обійняв її задля годиться за плечі, хоч йому ті обійми раптом стали зовсім байдужими, і від чого в ньому несподівано та байдужість поселилась, він не знав. І гірко їй тепер чи солодко йому – однаковісінько.

Після тієї своєї заяви Єва тихо схлипувала. Вона чекала, що Адам їй щось конкретне скаже. А він мовчав, нічого не обіцяючи. Все зволікав. "А може,десь є краща?" – подумав уже тоді.

Це ще одна парубоча риса від Адама. Явно лихий усі карти поплутав і підказав йому:

– Нічого не обіцяй. А якщо обіцяєш, то виконуй. Пошукай. Може, десь є краща. Бач, он який великий сад.

Поза всяким сумнівом, біс уже тоді знав, що кращої від Єви нема. Що вона єдина. То вже значно пізніше, після відкриття Америки, Єв почали запускати у серійне виробництво. Їх і сьогодні в Нью-Йорку повно. Де тільки не зустрінете, Єва на Єві! І на

парадах, і в мюзік "Рокфеллер-центрі", і в рекламі по кабельному каналу, і в техаських публічних будинках, і в клубах по всьому Бродвею і 42-й стріт, і, звичайно, на 8-й авеню, де поліція примушує їх щось накидати собі на плечі (шубу, пальто, халат, плащ), аби не простудилися.

Але я відчуваю, що вам кортить дізнатися, що ж з Адамом і Євою трапилося далі. Тим більше що на 8-му авеню мені того дня не порадили йти, і сучасних Єв у натуральному вигляді я так і не бачив. Тож слухайте про правічні часи.

Єва крадькома поглянула на Адама, потім на райський сад і глибоко усвідомила, що Адам ні кує, ні меле (тоді ні кузні, ні жорен людство ще не винайшло). І ще дужче заридала.

- Перестань. Дід прокинеться, - застеріг її Адам.

Чули, молодята бога називали дідом. Отже, вони були боговими онуками.

- Хай тепер прокидається і сам диявол, - крикнула на весь сад Єва, але я не певний, що вона тоді правильно вчинила. Бог справді прокинувся. Але ж прокинувся і нечистий. Саваоф страшенно розгнівався. Він якраз у сні дивився кольорову телевізійну передачу (у нього вже тоді була машина часу), що демонструвалася по кабельному каналу на Манхеттен. Ту передачу бог (єдиний у світі) міг бачити крізь сон на далекій відстані й безкоштовно. Всі затрати на трансляцію фірма брала на себе і використовувала це для бізнесу, мовляв, їхні телефільми навіть сам бог дивиться.

Сатана тим часом також не дрімав. Він сидів у кущах, за спиною бога, й собі тихцем потираючи руки, на дурняк дивився ті передачі. Дід, спочатку не порахувавши апельсинів, хотів було заплющити очі й додивитися оте кіно. Але передачу перервали на найцікавішому місці, рекламуючи якийсь товар.

Адам саме зняв із Єви фіговий листок і тільки прихилив її до дерева, як вона:

- Ні, я так не хочу. Спочатку пообіцяй, що одружишся зі мною.

Адам тоді ще не міг дати їй на руки гарантійного листа, щоб вона при першій же нагоді звернулася з ним до суду й примусила його одружитися на собі чи добитися хоча б права на сплату аліментів. Такого документа як виконавчого листа, тоді просто не існувало, бо відчувався дуже гострий (без перебільшення) дефіцит на папір. Гостріший, ніж тепер, хоча грамотних на планеті було значно менше.

- Ах, ви сучі діти! - дід зірвався з пенька. І нічого більше не міг вимовити. Так йому стало шкода того золотого яблука.

Твердження, що бог нібито звернувся до них, як до дітей, дещо суперечливе. Якщо Адам і Єва бога називали дідом, то бог їх, як бачимо, називав дітьми. Оця суперечність і досі збиває з пантелику багатьох вчених, котрі б'ються над питанням: "Ким все-таки доводилися Адам і Єва богові? Хто для них бог? Бог-отець? Бог-син? (Це вже взагалі ні в які рамки не вкладається. - О. Ч.). Чи бог - дух святий?"

Версія про те, що бог був їхнім сином, тепер повністю відпадає, і, на моє переконання, до цієї теми вченим взагалі не варто повертатися. Це тільки даремне гаяння часу й марнування державних коштів. Я б радив науковцям, що працюють у цій галузі, знайти корисніше заняття, аби хоча б чимось прислужитися народові, хліб

якого вони так енергійно переживають.

Одним словом, бог їх тоді обох вигнав з райського саду й сказав:

- Тепер ви йдіть знаєте куди?

- Куди? - перепитав Адам.

- Під три чорти! - Але де саме ця забігайлівка знаходиться, адреси не назвав. І одразу ж заснув. Хотілося йому дуже передачу додивитися по кабельному каналу, що демонструвалася на Манхеттен. Бог знав, що на небі такого не побачиш. Боги до цього не доросли й не додумались. Але дід ту передачу проморгав. Найцікавіше уже скінчилось, після того до ранку передавали оголошення такого змісту:

"Якщо ви теж бажаєте отак порозважитися, то дзвоніть нам по телефону: 406-54-27.

Якщо ви гарантуєте у своєму саду повну безпеку нашій найкращій леді, то ми вам її негайно доставимо літаком, вертольотом, автомашиною, поїздом.

Якщо ж ви такої гарантії дати не можете, тоді скажіть, куди за вами прислати автомашину, вертоліт, літак.

Вас зустріне найкраща дівчина в світі і проведе до тієї міс, яку ви замовили.

Якщо ж по дорозі до вашого номера вам сподобається та, що вас супроводжує, ви можете її завести в резервний будуар. Вона вміє все те, що й інші леді.

Дзвоніть нам по телефону: 406-54-27 в будь-який час доби й пори року. Єдина у світі фірма, яка працює без вихідних. Наш телефон: 406-54-27".

"Збожеволіти можна! - мовив сам до себе бог і почухав потилицю. Все в них там є: літаки, вертольоти, леді, а от ракет, щоб тих леді сюди доставляти, - немає. "Першінги", чи що, попереобладнували. І так тих ракет там хоч відбавляй. Нема щоб одну чи дві в небо спрямувати. Все на Європу та в Азію".

Бог лаявся, аж небо розколювалося навпіл.

- Я б і божу ціну за тих божественних леді дав!

Але фірма безкабельних не обслуговувала. Прямого зв'язку з райським садом вона ще не налагодила.

Бог про всяк випадок номер телефону запам'ятав з першого разу. Можна його було не повторювати чотири рази підряд і не сліпити й так уже немолоді очі всевишнього, але фірма працювала безперебійно. У неї були клієнтки, їй потрібні були клієнти, щоб не збанкрутувати.

Бог прокинувся і виявив бажання подзвонити, але телефону тоді ні бог, ні чорт ще не придумали. Телефон мали тільки американці.

Бог ще раз почухався і подумав:

- Чорт з ними, з тими американцями.

І пройшовся по саду. Жодного сліду ніде не було видно. Невже й справді всі чорти клюнули на ту передачу й дремнули на Бродвей. Очевидно, так воно і є. Бог залишився на небі сам. Відтоді живе одинцем, самотником. Проклинає все на світі, у своєму райському одязі соромиться на люди показуватись. Боїться, що запідозрять його у всіляких гріхах, а він цього не переживе. А між іншим, в тому сам винен. Порадив би

Адамові і Єві, куди йти, як поводитися надалі, і все було б так, як він з самого початку задумав. Нині ж молодим доводиться йти в житті наосліп, без всякого плану й перспективи. Ніхто не знає, що його чекає завтра. Бо йому, богові, бач, кабельних передач на старість літ захотілося. Тепер дивується, звідки така невдячна молодь пішла. Лають того бога, криють у сто й більше поверхів. Кожен намагається, щоб аж до неба дійшло. До самого господа, можна сказати. А тоді ще й додають:

- Коли вже тебе чорти візьмуть.

Саме з того часу й пішла така невдячна молодь. Зовсім не поважає старших. А хто - якщо розібратися - винен, хто?

Адам тим часом удав, що збайдужів до Єви, і це буквально за якусь мить після палкої любові. Як тільки вони вийшли за райські ворота, він заявив:

- Я тебе ненавиджу!

- Але за що, Адаме! Я тобі віддала все, що мала. - Вона натякала на фіговий листок.

- Я хотіла, щоб тобі було якнайкраще.

- Аби хотіла, то не зчиняла б галасу на весь сад. Бач, нюні розпустила. Аж бог прокинувся.

- Адаме, куди ти?

- Я пішов шукати собі іншу. Таку, щоб мені не було соромно за неї. - І справді пішов. Кажуть, ту іншу він шукає і досі. Ця негарна звичка від нашого прашура передалася і нам. Ми так само, як Адам, шукаємо, але знаходимо саме розчарування і, переконавшись, кажемо:

- Всі вони однакові. Дідько їх створив на один копил. Це, очевидно, трапилося тоді, коли вони з-під божого контролю вийшли. Є, щоправда, щасливці. Принаймні вони так вважають і запевняють нас у цьому. Я їх здебільшого зустрічав у літературних творах. То там джентльмени - герої. Вони з гордістю заявляють:

- Леді, ви мені послані самим богом...

Леді у відповідь тільки посміхається, а він, бовдур, ту посмішку сприймає, як позолочений долар, - за чисту монету. А та ще й підтверджує, ніби ми нічого не знаємо:

- Так, мій любий, мені тебе сам бог послав.

Хоч тепер, після Адама і Єви, бог цими справами давно не займається. Він це повністю переклав на чорта - першого свого заступника на землі. Тому тих дам ніколи в лукавстві й не запідозриш. Не хотіли самі вчити. Тепер вони курс молодого бійця у самого чорта проходять. На нашу, між іншим, голову і на наш гаманець.

Все це пробігло перед моїми очима, як одна хвилина кабельної реклами. Я повторив своє питання. Але мене ніхто не зрозумів. Тоді я до них звернувся французькою мовою. І вони нарешті зрозуміли, що я хочу побачити одаліску чи гризетку з 8-ї авеню. Але товариші, котрі завжди зі мною ходили скрізь і всюди, тепер не могли у відповідь і слова вимовити. Таким було їх здивування.

- Так хто з вас наважиться? - повторив я востаннє.

Не наважився ніхто. Один зробив вигляд, що він французької мови взагалі ніколи у

своєму житті не чув. Другий удав, що забув замкнути у своєму столі шухляду. Третій виявився моїм колегою-гумористом. Він сказав:

- У моєму віці Єви з 8-ї авеню мені ні до чого.

У четвертого звело щелепи, п'ятий почав заїкатись. По-моєму, він заїкається і досі, і з огляду на це є така думка - більше його в ООН перекладачем не посилати.

Я дуже шкодую, але що вдієш? Література - це мистецтво, а воно завжди вимагало жертв.

І тільки після цих красномовних поглядів і такого багатозмістовного мовчання я зрозумів, що людей найдревнішої професії мені побачити того дня не вдасться. Це був той випадок, коли можна сміливо сказати: "Що ж, голубе, мистецтво вимагає жертви. Цього разу обійдешся без роздумів сумнівного характеру. Не побачиш тих дівиць, поведінку яких у школі не прийнято вважати зразковою".

І все ж я їздив на 8-му авеню. Їздив автомашиною. Скажу вам чесно, нічого оригінального там не зауважив. Бачив кількох Єв. На Єв, правда, не дуже схожих. Під прозорими халатиками фігових листків не носять. Коли ж вітер пронизує до кісток, одягають шуби, як операційні медсестри халати - на голе тіло. Коли поблизу поліцейський, то мовчки переминаються з ноги на ногу, демонструючи без відхилення в бік недозволеного різні пози і найкращі частини свого тіла.

Коли ж поліцейського нема - шубки розкрилюються і так тріпотять, ніби їхнім господарям нестерпно душно. Базар стає жвавішим. Торгуються вголос і різними мовами. Повторюють одну й ту ж фразу, яка при добрій редакції виглядає (дуже приблизно) так:

- Я тебе любитиму дуже й дуже міцно.

Протягом якого часу любитиме і за яку плату, спочатку не кажуть.

У повній відсутності небезпеки (розвідка виходить на квартал уперед як на лівий, так і на правий фланги) починають роздягатись повністю. Зробити це, виявляється, зовсім нескладно, якщо врахувати, що шуба, накинута наопашку, є одним-єдиним предметом туалету. Панчіх і пояса я не враховую, бо жодного разу не бачив, щоб вони роззувалися. Хоч проходив там тричі. Але це між нами.

Ви запитаете, до чого тут Адам і Єва? Скажу: щоб показати, що з того часу в світі дещо змінилося, хоча й не набагато. Єви зберегли вірність своїй праматері, а от про чоловіків цього не скажеш. Сюди вони приїжджали одягнені з ніг до голови. Більшість з них - на автомобілях, і це свідчило про те, що чоловіки не постійні у своїх поглядах, не такі вже консервативні й порушують усякі традиції й звичаї. А цим самим плюють на бога й на все святе, що ще лишилося на цій грішній і такій незрозумілій планеті.

Наспостерігавшись, я залишив 8-му авеню і по дорозі додому думав про те, що людство мало чим змінилося від часів Адама і Єви. Мабуть, потрібно було відкрити Америку на 1000 років раніше, щоб остаточно пересвідчитись, до яких вершин прогресу воно може піднятися і до яких моральних низин може опуститись.

В Америці те й те йшло пліч-о-пліч і сягнуло як запаморочливих вершин, так і дивовижних прірв, безодень.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 11

Яких тільки ви людей не зустрінете за кордоном! Яких тільки страв ви не надивитесь! Я не пишу накуштуєтесь, а хоча б надивитесь. А ще ви помітите, як ми любимо перевтілюватися, навіть при наявності найменшого таланту. І як ми любимо видавати себе не за того, ким ми є насправді.

Якщо хтось з вас цей розділ збирається читати без олівця, то він може його взагалі не читати. Якщо ж хтось хоче збагатити себе уявленням про сервірований стіл по-американськи, то, будь паска, озброюйтесь олівцем, ручкою, записником, світлом, окулярами і - за роботу, товариші! Її треба починати буквально з перших сторінок наступного розділу, що хоч подається під рекламним заголовком "Ми стаємо імпортними", але на меті має протилежне.

Розділ XI. МИ СТАЄМО ІМПОРТНИМИ

З якою космічною швидкістю ми звикаємо до всього чужого! Інколи розчиняємось, мов кава, аби нас не сприйняли за того, ким ми є насправді.

Якось мене запросили на обід.

- У нас сьогодні чудова французька кухня, - з неприхованою радістю ошчасливила мене славна дружина мого славного товариша. Чесне слово, не іронізую. Загалом, дуже миле й симпатичне сімейство. Після того, щоправда, більше не запрошували. І в тому їхнє щастя. Але про це згодом.

Подружжя було напрочуд гарне. Це я цілком серйозно. Клянусь, що в цих словах й відтінку немає насмішки. А дружина просто чарівна жіночка.

- У вас чудовий вигляд! - сказав я їй при першій зустрічі.

- Іес. Вибачте, так. Ми довго жили в Парижі.

- Париж - місто молодості. Місто чудес, - сказав я, і хоч там ніколи не був, все ж не стримався: - Чудесна Ейфелева башта, набережна Сени, Лувр, Собор Паризької богоматері, Ла-Плаз і Пер-Лашез...

Я їй не дав навіть і слова вимовити. Щастя її, що оголосили посадку і всіх, окрім мене, запросили в автобус, а я лишився по цей бік барикад і раптом за асоціацією згадав ще одне слово, пов'язане з Францією.

- Гаврош! - вигукнув я, і на цьому мій запас знань про Париж вичерпався, як маленьке джерело в польовій криниці. Та останнього слова вона, здається, не почула. Дружно помахала мені рукою і мило посміхнулася. Вихована жінка. Недаром у Парижі стільки прожила.

Я її тоді чомусь прозвав (звичайно, подумки) мадам Помпадур. Без будь-якого підтексту. Маючи на увазі лише її вроду. Можливо, назвав би її мадам Ментенон, але ніколи не бачив навіть її портрета.

Рівно о тринадцятій я прибув на обід. Дипломати не приходять, а прибувають. Тоді,

як ви вже здогадалися, я числився в дипломатичному корпусі. Всі вже зібралися. Чоловіки поливали віски із содовою, жінки смакували тінто та "айріш-крем". Палили хвацьки тільки "Кент", "Кемел" і "Джигуті", Я одразу відчув себе білою вороною, бо в моїй чарці була тільки біла. Але щоб не ображати найкращих почуттів присутніх, перейшов на кампарі, хоч цей напій мені не дуже смакував. Та чого заради компанії не зробиш!

Незабаром господиня запросила нас до столу. Такий стіл колись тільки уві сні мені бачився. Я змушений вдатися тут до сухого переліку. Перед моїми очима стояли: салат маріціональ, авокадо з креветками, мідії в соусі "ескабеш", устриці (ousters) смажені, оливки зелені з мигдалем, оливки чорні без мигдалю, зельц по-французьки. На перше збиралися подати суп з цибулі, на друге ромштекс "Рішельє", біфштекс "Бонапарт" і антрекот "Луї". Сири - "Камемберт", "Бєбі бел", "Томарелла" (італійський сир) і "Вірвовочний по-вірменськи". На десерт - "Шуа де фромаж", "Айріш-кафе" та ще виноград білий "Атос", виноград зелений "Портос" і виноград синій "Араміс". Сорту Д'Артаньян не виростили...

Той обід мені нагадував лукуллівський бенкет, хоч на той бенкет мене ні разу не запросили, отже точно описати його не берусь. Цей же намагався відтворити детально.

Словом, обід був такий, що навіть президент (думається мені) після виборів не дозволяв собі подібної розкоші. Адже я ще не назвав кількох страв, що їх нам поступово підносили, й тих, у яких я одразу не розібрався. Українська щедрість, яку я зустрів у Нью-Йорку десь на тридцятому з лишком поверсі, перехлюпувала через вінця. Я весь час переживав за стіл, що постійно вгинався, і гадав, що для чотирьох слабеньких дерев'яних ніжок все це може погано скінчитися. Спочатку я на цей стіл дивився, як на натюрморт. І навіть попросився за журнальний столик, щоб там, присівши, з'їсти один-два сандвічі й запити чашкою кави.

Господарі не зрозуміли мого найпрекраснішого наміру. Вони це сприйняли мало не за образу. Хоч творець всесвіту мені свідок, я не хотів їх ображати, як не міг їсти ні устриць, ні лангустів, ні зміїв, ні омарів. Не кажучи вже про осьминога й жаб. Просто я не був певний, що навіть швидкісний американський ліфт після цього обіду домчить мене куди слід. До того ж я не жив у Парижі, не відпочивав на островах Полінезії й Фіджі. Мені не доводилося ніжитися під сонцем Суматри й на пляжах Калімантану, хоч там у мене і є кілька знайомих. Правда, я їх знаю, а вони мене - ні, і гадаю, це їм на краще. Тут я сам собі нагадував дивака із Коржівки, який виріс на домашній ковбасі, подільських коржах з маком і чудових українських паляницях. Цукрова горілка під французькою назвою "Самжене" (по-нашому просто - "буряківка") прирівнювалася до найкращого шотландського віскі, і тому будь-яке віскі, але неодмінно шотландське тепер мені не страшно. Я його міг пити без содової й айзбергів льоду і тому почувався так, ніби Шотландія після Коржівки - моя друга домівка.

Тут мене господарі розуміли і я розумів господарів. Але лангусти, мідії, омари, осьминоги, триноги, стоніжки, устриці, анчоуси.. Вибачте, на все це я можу спокійно дивитися тільки через товсте вільсонівське скло. І то за умови, коли все те жують мої

найближчі друзі. Тут мене не запідозриш у заздрощах.

Так, я ретроград, назадняк, консерватор... Які є ще синоніми?

Та я віддаю перевагу віскі, хіба цього не досить? Я можу схилити голову перед заходом, але тільки заходом сонця, щоб потім спокійно поспати без сновидінь із спрутами і кашалотами та їм подібними, яких так полюбляють французи й прихильники паризької кухні.

Цих людей я ще міг зрозуміти. Вони й справді прожили половину свого свідомого життя у Парижі, і цей обід – найпрекрасніше свідчення їхньої гостинності, ширості і любові до нас, земляків своїх, на Тому Світі.

Проте я маю на увазі ще й інших прихильників французької кухні. Тих, хто прожив у Парижі приблизно стільки, як я в Коржівці: більше, ніж два тижні, але менше, ніж три. Рівно два з половиною, якщо вважати день приїзду і день від'їзду за один, і тепер їдять тільки лангустів, і з таким апетитом, ніби на них зростали, а що таке ковбаса й сало, рязанка і вареники – ніколи не чули. При слові "вареник" опускалися нижче двох нижніх поверхів Емпайр стейт білдінга, котрі були закопані в землі з дня народження.

Я вийшов на кухню і запитав:

– Скажіть, у вас не знайдеться шматочок сала й зубчик часнику?

– Це ви з патріотичних міркувань?

– Ну, що ви! Я просто ще не звик до цієї французької кухні в Нью-Йорку. Я не можу зорієнтуватися як слід. Власне, я ще можу, але мій шлунок повністю втратив орієнтацію. Боюсь, що для нього це не закінчиться без антибіотиків.

Щоб якось підкреслити, що ми певний час жили за кордоном, ми свої квартири перетворюємо у виставочні мікрозали. У нас на виду усе імпордне. Наші розмови теж тільки на цю тему. "От коли ми жили в Монреалі!.. Ох, яке це чудо Париж!.. Філадельфія – це вам не Нью-Йорк! Філадельфія проти Нью-Йорка – Шепетівка чи Жмеринка. Ох, ох, ох!!!"

Чесно кажучи, мені ставало трохи не по собі за себе і за них. А втім, це людські слабінки. Мабуть, треба навчитися їх не помічати, що мені, на жаль, не властиво.

– Що ти робитимеш у суботу? – запитав я приятеля, котрий разом зі мною приїхав до Нью-Йорка, і, до речі, вперше. Яким же було моє здивування, коли він сказав:

– Я вирішив влаштувати із сім'єю уїк-енд, а після ранкового ленчу збираюся гайнути на шопінг в Нью-Джерсі. Там вчора оголосили лайнел сейл.

Жах! У цьому проклятому Вавілоні ХХ століття всі божеволіють. Кожен з них втрачає здатність розмовляти людською мовою. Вони все перемішують. Так тут недовго й з'їхати з глузду. Додому, додому, і чим швидше, казав я собі – поки мізки остаточно не розплавившись від спеки, від тріскотні й гамору, від гулу машин, завивання поліцейських і пожежних сирен. Взагалі від усього цього. Содом і гоморра! – волато усе моє ество.

Як тільки ми сіли за стіл, я зрозумів, що тут, у Нью-Йорку, самі лише французи. Принаймні за цим столом сиділи тільки вони. За винятком одного товариша, який навіть у такій ситуації не втрачав національної гідності. Я ж здався і почав собі:

- Ле-з-екстрем се туш. (Полярності збігаються, сходяться).

Мадам Помпадур до мене лагідно усміхнулась і накидала в тарілку салату марідональ.

- Мерсі, мадам, - увімкнувся (мабуть, сюди це слово підійде) я в гру.

Один з гостей повністю перейшов на французьку мову. Що ж до окремих рідних слів, то не міг пригадати їх навіть під страхом бути викинутим із тридцять другого поверху без парашута. Він знав, як те слово пишеться по-французьки, вимовляється по-англійськи, говориться по-німецьки, демонструється по-іспанськи, а от як воно перекладається на рідну мову, забув. Забув, і квіт.

Отаких людей я зустрічав.

Що тільки з ними за кілька місяців не виробляє той розтлінний Захід.

Коли я пригощав їх нашими сигаретами, вони мені в очі вистрілювали "Кентом" і "Мальборо". Звичайно, "Кент" краще нашого "Славутича" чи "Столичних". А втім, я від роду не курих, і тут зі мною можна посперечатися. У цьому випадку я вже зараз відчуваю, що покладений на обидві лопатки. Та коли нам після Шенона принесли ірландську цибульку за кольором і завбільшки з наш агрус і ще якийсь пікантний соус, то я, як досвідчений гурман, одразу схопився за санітарний пакетик і українською мовою (я гадав, що мій сусіда за дві з половиною години в польоті її ще не забув) запитав, де тут туалет. Він мене уже не зрозумів. Я його, щоправда, також.

І я змушений був перейти на англійську мову, перемішуючи окремі слова крижопільським діалектом. Коли я сказав йому про дуже прикрі пахощі, що йдуть від цього пікантного соусу й ірландської цибульки, то він глянув на мене так виразно, що я все зрозумів - я дальтонік і людина, яка втратила нюх. Я з ним погодився наполовину, і то лише щодо нюху, а от щодо кольору - то я й тепер упевнений, що соус досить-таки пікантний, як окремі пікантні сири. Я здався. Але здався за умови: хай він поїсть тоді, коли я вийду, або я вийду, а він нехай його з'їсть...

Я повернувся й мимоволі глянув на нього. О боже, як він апетитно їв! Я ніколи на жодному обличчі не бачив стільки задоволення. Як йому все те смакувало! Я дивився на нього й думав: "Звідки воно йде? Чи всі представники всіх народів світу такі самі, як ми, чи тільки окремі з них? Чи всі хочуть через дві години по тому, як пересікли кордон, отак усім нутром і зовнішнім виглядом здатися імпорними, імпорнішими за всіх імпорних?"

Можна курити "Мальборо". Можна затягуватися "Кентом", очима пускати "Кемел" - я не проти. Їсти лангусти і осьминоги, закушувати анчоусами, ковтати мідій і кальмарів, запивати шнапсом і кокою. Жувати авокадо й трукілію. Все це я можу зрозуміти. Та щоб у тебе з пам'яті за дві години раптом вибило те, що було закладено чи закладалося десятками років - цього збагнути не можу. Це над мої сили і мій розум. Щоб вивітрилися повністю домашні смакові якості разом з рідними із дитинства словами матері, - цього аж ніяк зрозуміти не можу. Хіба що тричі стрибну в Атлантику і двічі випірну з її вод. Може, тільки тоді, щось відбивши всередині, зрозумію свого сусіда, який при першому-ліпшому слові рідною мовою зривався з місця і боявся, щоб

його ніхто не почув і не запримітив, що він досі не став іноземцем.

- Як? - очі в нього заокруглилися. - Ви не вживаєте ірландський соус? Вам не до вподоби лангусти й омари?

Я відчув, що провалююсь в безодню, синонім якої - повітряна яма. З переляку в мене відняло мову. Я припускав, що я сірятина, плебей, ідіот, бевзь, віслук, неук, дикун, але щоб настільки, я відчув тільки тут. Я ладен ковтати лангусти, устриці, мідії, кальмарів, кашалотів, живих і мертвих, їсти морську капусту, проковтнути живим пару сікачів, пару мечів, пару пилок, пару голок, пару їжаків, електроскатів... (Яка там ще в Атлантиці водиться риба!), аби тільки він мене таким тоном не питав, чи не їстиму ірландський або французький соуси. Я навіть проковтнув би кілька шпильок, виделок і штопорів, якщо він подасть їх мені в живому вигляді. Навіть не зчищатиму луски. Аби тільки ці риби-штопори й риби-виделки були іноземного походження. Наших же навіть стерлядок смажених на чистій соняшниковій олії чи карасів у сметані нізащо не їстиму. Слово честі.

Але зі страху мені заціпило. Я не міг вимовити жодного слова. І, певне, тільки цим пояснюється, що лангусти й омари так і лишилися цілими й неушкодженими разом з вареною ірландською цибулькою, схожою на вимерзлий агрус. Так само стояли переді мною недоторкані, як шістнадцятирічні дівиці XVII століття, мідії в соусі "ескабеш", устриці і сирі зеленкувато-червонясті креветки. Я сидів і, як то кажуть, почувався не в своїй тарілці. І не помилився: моя тарілка стояла поруч мене, а я від розгубленості сьорбав суп із чужої. Мене спочатку кинуло в жар, потім в холод.

- Нічого, нічого. Не переживайте. - Господиня була справді люб'язна. - Наших тарілок тут нема. Беремо американські. Напрокат. Не возити ж нам їх аж із Союзу в Нью-Йорк.

Вона мене приспокоїла. До мене знову повернувся апетит. Коли я поїв того супу, для пристойності трохи лишивши на дні тарілки, вона, щоб я остаточно заспокоївся, сказала:

- У нас не залишають.

Я все зрозумів і досьорбав, як і належить, до кінця. На дні залишилась сама рідина, я вважав, що це найкраще випити. Я бачив, як це в деяких ресторанах робили американці.

Коли я показав своєму товаришеві на те дивацтво з тарілкою супу, він зовсім не здивувався: "Американці роблять все так, як їм зручно". Це їхнє святе правило, і його тут ніхто не може відмінити. Вони цим гордяться. Вони гадають, що живуть у вільній країні, і роблять, що їм в голову стукне.

Я загалом проти того стукання нічого не мав, аби тільки все те не відбивалося на моїй голові. Боляче кольнуло інше - хоч і в дрібниці, але і я виявив схильність до імпортності, схиляння перед Заходом.

За обідом я чомусь згадав один випадок: йде поперед мене струнка американка. Власне, в неї ноги були стрункі, сама ж не вельми. Надто зачіска, що була схожа на парик Людовіка XIV. Мені здавалося, що вона їй не дуже пасувала. А втім, про смак не

сперечаються. Я ж звернув увагу на її ноги. Ми, чоловіки, коли йдемо позаду жінки, чомусь завжди спочатку звертаємо увагу на ноги, а тоді намагаємось обігнати й для чогось заглянути їй ще й в обличчя, наперед знаючи, що вона тобі скаже: "Я на Бродвеї не знайомлюсь" і т. д. і т. п. Але досить нам побачити ті ноги, як починаємо і свої переставляти вслід за тими, в принципі не зовсім незнайомими нам ногами. Американка йшла на високих модних каблучках. Раптом зупинилася, скинула один черевичок, потім другий і поклала їх у спортивну сумку. Звідти витягла домашні капці з оголеними п'ятами, взулась і пішла далі. Ноги одразу погіршали, американка, можна сказати, в ту ж мить упала в моїх очах. Але їй до того було байдуже. Видно, щоб мені ще більше допекти й розчарувати, вона через двадцять кроків роззулася зовсім, а ті капці викинула геть. Прямо на тротуар, і пішла в самих капронах. На неї, крім мене, ніхто не звернув уваги. Ніхто їй не сказав, що вона вдалася до хуліганських витівок. Але тут мені сяйнула думка, що коли йтиму за нею й далі і не спускатиму з її ніг очей, то вона почне скидати з себе капрони. Я наддав ходу, обігнав її і подумав: "Природа жорстока, як і весь капіталістичний світ, завжди порушує гармонію. Дає людині такі стрункі ноги й зовсім не вкладає любові у ліплення обличчя. Коли б знаття, був би обігнав ще раніше".

Мій спогад перебила хазяйка:

- Вам цей суп по-французьки не подобається?

- Звідки ви взяли? - відповів, бо цей суп справді був смачний.

- Я вас, звичайно, не підганяю, хочу лише нагадати: на вас чекає гарячий метрдотель.

- Метрдотель?! - вихопилося в мене. - Але чому саме гарячий?

- А ви що, любите холодний?

"Чорт забирай з цією французькою кухнею, - лайнувся я в думці. - Знову в чомусь не добрав".

- Метрдотель - це антрекот по-французьки, - шепнув мені сусіда зліва, який знав стільки, скільки не знав ніхто інший. Європейського виховання.

- Якщо гарячий, тоді я поспішаю, - вигукнув я. - Гарячі ніколи не терплять.

На той час я уже мав за спиною два тижні життя у США і вже дещо бачив. У всякому разі, кілька американських звичок набув. Я легко чвиркав крізь зуби прямо на паркани, ходив, похитуючи корпусом, як боксер, насвистував, а натягши навушники, пританцьовував, вдаючи із себе корінного, якому абсолютно байдуже до цілого світу. Я згадав, як в ресторані п'ють супи, і, не вагаючись, підніс чужу тарілку до рота і той французький суп випив до дна. Ще й облизався.

- А й справді, так набагато смачніше, а головне - зручно.

У декого з гостей мадам Помпадур у роті позастрявали виделки, але, на щастя, вони зайшли не глибоко.

Рівно за місяць після того пам'ятного обіду по-французьки у мадам Помпадур мав відбутися банкет з нагоди дня її народження. Я пишу "мав", бо він не відбувся.

Мадам Помпадур, дізнавшись, що до дня її народження готуюсь і я, глянула на свій

сервірований стіл і заявила чоловікові:

- Ти вже їх тут сам приймай. А я поїхала в Союз! Виховані чоловіки, перш ніж запросити гостей, радяться з дружиною.

Кажуть, чоловік її намагався у чомусь переконати, але вона виявилася твердішою за горішок. Невже на неї і справді так сильно подіяла американська тарілка з французьким супом "а ля Портос"?

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 12

Анонсувати свої успіхи чи досягнення – невдячна справа. Та я б ще додав – нескромна. І це справді так. Але пам'ятаючи дещо осучаснену народну мудрість, що скромність – це крок до невідомості, я все ж наважився на цей крок. Тішу себе й тим, що добра частина американців взагалі не чула про таке поняття, як скромність, а от про рекламу – про це кожний американець знає ще з пелюшок, як тільки ті пелюшки починають рекламувати. Тому я вирішив, що свій роман я повинен рекламувати сам. А кому це зробити, як не винахіднику нового англійського слова, яким я озолотив багату англійську мову.

Відомо ж, що письменники – як діти. Вони вигадують силу-силенну слів. Пушкін придумав слово чопорний, Достоевський – достопримечательность, Старицький – мрія, Нечуй-Ловицький – пруг, Карел Чапек вніс у всі світові мови слово робот. Якщо ж слово "шоппі" увійде в англійську мову, то знайте – цей скромний вклад вніс туди я, і цього нітрохи не соромлюсь.

Розділ XII. ШОППІ ЕНД

До цієї поїздки я не знав, що за кордоном водяться люди, які шукають собі жертву у вигляді простачка – того, хто жодного разу не бував за кордоном. Піймавши таку жертву, вони не випускають її із своїх рук доти, поки та жертва не полізе на хмарочос або негайно не попроситься додому, посилаючись на страшенний приступ ностальгії.

Через те моя найширша порада: якщо котрийсь із представників цього племені зустрінеться вам, негайно тікайте. "А як його визначити?" – запитаєте ви. Дуже просто. Зовні він скидається на вагітну жінку, яка має ось-ось народити. У нього такий величезний багаж знань і фактів, він так прагне усе передати вам, що створюється враження, що для нього кінчиться трагедією, якщо він "не розродиться". Я мав необережність зачепити, на свою голову, одного такого всезнаючого товариша й ледве не втопився у зливі його інформації. Він за одну годину вилив її на мене стільки, скільки не скидає води Ніагарський водоспад за цілий рік.

Ще одна з ознак, за якою можна виявити шукача жертв, – він вас часто хапає за петельки й гудзики і, відкручуючи їх, обов'язково цікавиться:

- Скажіть, а до цього ви вже бували в Америці?

Ще одна моя вам порада: краще не зізнавайтесь, що ви тут неофіт. Скажіть, буцімто ви рік жили в Детройті, два - в Лос-Анджелосі й чотири - в Чікаго. А в Коннектикуті, мовляв, облазили усі закутки. Коротше, кажіть що заманеться. Говоріть, що жили тут з дідом та бабою. Запливали в Нью-Йорк, будучи юнгою торговельного флоту, але в жодному випадку не признавайтесь, що пересікаєте океан уперше, інакше ви пропали.

Якщо ви все-таки зізнались, то набирайтеся сил, мужності й тримайте нерви, як коня у вуздечці.

- Жодного разу? - Він обов'язково перепитає вас.

- Жодного, - відповідаєте ще спокійно ви, не знаючи, що попереду на вас чекає,

- Ви не жартуєте?

- Над океаном мені якось не до жартів. Хоча мене й намагались заспокоювати жилетом і свистком.

- Ну, коли долетимо, я вам покажу Америку. Я вам усе покажу!

Ви уже над океаном помітили - це звучить як погроза. А що буде, коли зробите нарешті м'яку посадку. По-перше, він вас постійно мордуватиме своїм перепитуванням:

- Ви вже в Лінкольн-центрі були?

- Не був.

- Та ви що? А в "Метрополітен-опері"?

- Теж не був.

- Може, й не знаєте, де вона знаходиться?

- Не знаю.

- Ну, ви даєте! А в дельфінарії?

- Ні

- І в дельфінарії не були? Тоді все, замовкніть. Далі говоритиму я. У звіринці ви були?

- Бачте, я з дитячого віку...

- Стоп, стоп, стоп. Червоне світло. Ми ж домовились. В музеї індіанців? Все ясно - не були! В музеї модерністів?..

- Мені, знаєте, більше Ренесанс...

- Йому Ренесанс. - Він переходить на "ти", але звертається до стовпа: - Ти чув - йому Ренесанс подобається - а тоді вже знов повертається до вас: - А скажіть: кому Ренесанс не подобається?

- Ну, дехто каже - це пройдений етап. Любити Ренесанс - відставати від епохи. От Ван Гог, Гоген, Ренуар, Пікассо...

- Правильно каже. От і ви, даруйте, але ви стоїте... Знаєте де?

Я оглянувся, шукаючи таблички з назвою авеню.

- Гвардія-плаза, - прочитав я вголос.

- Самі ви - Гвардія-плаза. Ви стоїте на платформі вісімнадцятого століття. Тоді навіть в Америці поїзди ходили на коліщатках.

- А на чому вони ходять тепер?

- О господи! Вони ходять на колесах. А тоді на коліщатках із зубчиками. Їх ще

називають трибками. Ви Вандербільда знаєте? А втім, що я питаю. Звідки ви можете знати Вандербільда?!

- Чому ж, - кажете ви. - Якщо це той, що залізницею Америки відав, то я дещо...

- Ага, дещо. А я знаю його біографію краще, ніж свого батька.

- Я вам вірю, але навіщо її так досконало знати. Ви, напевне, хочете стати мільярдером.

- Ну, даєте! - він скрушно похитав головою. - Ви даєте. Ви, чого доброго, зараз скажете, що я, може, хочу залишитися в Америці? Це ви хочете сказати? Ну, вгадав. По очах бачу. Вам уже нічим крити. Так от, любий мій батечку, я справді знаю біографію Вандербільда краще, ніж вашу. Так що з цього витікає?

Він мене буквально притискав до стіни хмарочоса, тоді брав за петельки й казав:

- Ну, я вам дивуюсь! Хіба ви не знаєте, що всі американці заражені бацилою переваги й вищості над іншими? Кому-кому, а вам я дивуюсь!

Коротше кажучи, він мені особисто жодної скидки не робив. Я йому не ворог. Свідками мені - всі нью-йоркські хмарочоси. В тому числі й "близнюки". Я йому співчував. Співчуваю і тепер, хоча вірю, що амбіція всезнайства у нього не щось хронічне. Він те захворювання переросте. Це, можна сказати, вікове. Аби тільки не запустив. Ось чого я боюся. Запустить, вважайте, невиліковне, і якщо той, хто з ним зустрінеється в майбутньому, виявиться людиною без відповідної підготовки і, скажімо, без почуття гумору, то... Я не можу чітко намалювати сьогодні перспективу, але єдине, що твердо можу сказати: її веселою не назовеш. Після тієї зустрічі з всезнаючим шукачем жертв я намагався уникати його. Три вечори бився над тим, як вийти із ситуації, що склалася, але все марно. Я цікавився, куди в нього пролягає маршрут, щоб наші дороги раптом не перетнулися. Однак скільки не намагався обійти його десятою дорогою, це мені ніяк не вдавалося. Він виростав на моєму шляху, як хмарочос. Високий на зріст, при нашій теперішній зустрічі цей чоловік здавався ще вищим:

- Ви ще не були в Метрополітен-музеї?

- Оце збираюсь.

- Він збирається! - Коли не було третього співбесідника, він звертався або до перехожого, або до телеграфного стовпа, яких я тут ніколи не бачив. - Люди, що себе поважають, уже давно були. А в Рокфеллер-центрі ви побували? "О Калькутта" ви бачили? Між іншим, там є сцени з голяками. Може, хоч це вас зацікавить?

- "О Калькутта"! - раптом вигукнув я і подався у напрямку Сентрал-парку. "Що буде, те буде, - думав я. - Але гірше, ніж є, мені не буде!"

Наступного разу він мене схопив за петельки коло одного з порнокінотеатрів, повз який я проходив.

- В музеї природознавства були?

- Ні, не був, але саме зараз оце іду.

- Куди ви йдете? Вам зовсім в інший бік.

- Заблудився, - виправдовуюсь.

- На Манхеттені заблудився! Ну, ви даєте! Тут дитина, яка вміє лічити до ста, не

може заблудитись. Ось вам стріт 56. А музей міститься на 64-й. Отже, треба йти по зростаючих цифрах. На 57-му, 58-му і аж до 64-ї. Далі казати?

- Якщо можете, - прошу.

- А далі по 5-й авеню. Ви зараз ідете по 3-й. Отже, де 5-та?

- Не знаю.

- Ну, ви даєте! Після 3-ї - 4-та, а після 4-ї...

- 5-та, - кажу.

- Ви здогадливий, батечку.

Через день-два ви в Нью-Джерсі, у магазині. Ходите поміж прилавками. Камери за вами устежити не встигають. Мотаєтесь сюди-туди. Очі у вас розбігаються. І раптом з-за бар'єра:

- О, кого я бачу! І ви тут?

- Кросівки замовили... Знаєте, якось...

- Я бачу, що вам аж самому незручно. Ви ж інтелігентна людина. Наші всі поїхали на Ніагарський водоспад. Чого ви тут?

Я хотів його теж запитати: "А чого ви тут?" Але стримався, бо не люблю нікого наслідувати.

- Я збираюсь туди наступного тижня.

- Ви чули? - він звернувся до продавця, але той сказав "ноу, сер".

- На тому тижні ми всі їдемо в садибу Рузвельта. Ви, до речі, були в садибі Рузвельта? А на садибі Вандербільда?

І тут я не витримав:

- Слухай, голубе, що ти до мене вчепився з цим Вандербільдом? Скільки можна? Він що - твій родич? Чи тебе сімейство Вандербільдів найняло пропагувати його заслуги перед світом? - Але він більше не слухав. Його вже порядок не було. Щастя його, що він не почув моїх останніх слів. Тепер я вже знав, чим його брати. Але не був упевнений, чи й далі він згадуватиме Вандербільда. А якщо заговорить про Жаклін Кеннеді-Онасіс? Послати його до неї? Але я не знав, де вона тепер мешкає. Про всяк випадок вирішив з'ясувати. Треба до наступної зустрічі бути у всеозброєнні.

Читач здогадується, що, як здібний автор, я дещо домислюю, щось загострюю, але що було, те було. І я поцікавився в одного із досвідчених дипломатів особою всезнаючого шукача жертв. Його думкою я дорожу. Ось що з властивою йому стриманістю він сказав:

- Усі поверхові люди силкуються видати себе за всезнайок...

Якщо ви не їздили за кордон, але маєте намір, то щиро раджу - не їдьте. Для зустрічі з такими всезнайками потрібна спецпідготовка. Спеціальний гарт. Без перебільшення кажу. Без гіперболізації. Без гротеску. Не будьте в їхніх очах ослон. Ваша зброя оборони - їхня зброя наступу. Запам'ятайте це. Це єдине рятівне коло, за допомогою якого можна від цього племені врятуватися. В іншому випадку я вам не заздрю, як сам собі у перші дні перебування на протилежному березі Атлантики.

Починається усе природно і ніби щиро:

- Пластік мен, - скаже він.

- Пластік мен? - перепитаєте ви. - А що таке пластік мен?

І тут ви пропали. Ви опускаєтесь на таку глибочінь, звідки не видно ні сонця, ні просвітку, ні найменших надій коли-небудь вибратися нагору.

- Господи, він не знає, що таке пластік мен!

- Не знаю!

- Це ви серйозно?

- Абсолютно серйозно.

- Ви не жартуєте?

- Ні на йоту.

- Слухайте, я просто дивуюсь. Як ви могли сюди їхати й не знати про пластік мен?

- Хоч ріжте мене, не знаю.

- Хіба ви не проходили інструктажу? Не читали перед тим, як вилітати в цю далеку подорож, енциклопедій, елементарних словників?

- Не проходив, не читав, не заглядав...

- Чим же займалися?

- Все було так несподівано. Як на війні. Сказали, треба негайно їхати. Збирай свою амуніцію - і в дорогу.

- І що ж ви?

- Я розклав на підлозі два чемодани, покликав жінку і почав з нею пакувати свої валізи.

- Ким нею? Жінкою пакувати валізи? Ви що, почали заговорюватись?

- І ви б почали, якби на вас отак хтось накинувся з-за рогу і сказав: "Пластік мен". Ви б у цій триклятій Америці не підняли рук? Звідки я знаю цей манхетенський жаргон? Звідки я можу знати, що означає це буржуазне пластік мен, якщо я тут вперше?

- Ну, ви даєте!

- Я нічого не даю. А ви хоч знаєте, що воно таке? Ота чи оте пластік мен?

Цим останнім реченням я, здається, його образив, як знавця, як інтелектуала, як енциклопедиста. Моє питання так образливо для нього прозвучало, що в нього тієї ж миті мову відібрало. Він не міг і слова сказати. Я бачив, як він двічі намагався свій вказівний палець піднести до скроні. Але якась внутрішня сила його стримала. А я знав, що це означало: "Ти осел. У тебе не всі дома". У мене й справді були не всі дома. Адже я перебував тут, на Медісон-авеню, і не знав, лихо б тебе побило, цього простого, як американський сірник, пластік мена.

- А що таке шоппі енд? - запитав я його, багатозначно глянувши на вітрину.

- Шоппі енд? - перепитав він мене.

- Так, шоппі енд!

- А ви знаєте, що таке шоппі енд? - він раптом перейшов в атаку.

- Не знаю, - щиро признався я.

- Ви і цього не знаєте?

Мене так і підмивало, як вода лежачий камінь, запитати його: "А ви знаєте? Адже це слово я щойно сам вигадав. Якщо "енд" ви ще знайдете в англійській мові, то шоппі – шукайте в інших мовах світу". Але я йому в цьому не зізнався. Мені хотілося виміряти його рівень знань, і я чесно сказав:

– Я не знаю, що це словосполучення означає.

– Ну, якщо ви й цього не знаєте? – він осудливо покрутив головою. Нахабству його не було меж. І тут я не стримався.

– Це слово я сам вигадав. Навіть не знаю, як воно по-англійськи пишеться; разом чи окремо. Мабуть, через дефіс. Знаю, що в польській є слово шопа і що воно в перекладі на нашу означає клуня...

Тепер я був певний, що зітер його в порошок, що він стане нижче будь-якого хмарочоса в тисячу з гаком разів.

Але яким було моє здивування, коли він спокійно звернувся до нашого супутника:

– Ти чув?

Нас було троє. Для більшої безпеки ми по Вавілону ходили утрюх. Та й утрюх ми втричі більше знали мов. Усі разом узяті були озброєні дев'ятьма мовами. Я серед них знав ще й санскрит і трохи маньчжурську, але нікому не зізнавався, Боявся, що це трактуватимуть як нескромність, а потім візьмуть і використають не за призначенням. А мені це було ні до чого. Я на службі в Міністерстві закордонних справ не перебував і за знання кожної додаткової мови мені б все одно ніхто не платив.

– Ти чув? – перепитав він, і мені здалося, що один хмарочос від того питання перехнябився і присів. – Ти чув, він не знає, як пишеться це англійське слово. Почнемо з того, що воно не англійське.

Я раптом зупинився і глянув на нього. Жодного поруху. Жоден м'яз, жодна жилочка на його обличчі не здригнулася. Стояв тихий безвітряний штиль.

Я вже писав, що Нью-Йорк мені нагадував Вавілон. Його населяли прибульці, люди більше ста національностей і народностей. Усі розмовляли й писали рідною мовою, якщо їм так хотілося. Навіть видавали окремі газети на діалекті. Я, наприклад, розмовляв українською мовою, і мене жодного разу ніхто не запитав: чому я розмовляю по-українськи?

Тут розмовляють так, як кому зручно. На мові, на діалекті, на жаргоні. На мові бізнесмена, на мові проститутки, на мові жебрака, на мові бродяги. Цього ніхто нікому не забороняє. Забороняють тільки пити алкогольні напої на вулицях і в під'їздах, якщо ти етикетку пляшки не прикрив паперовим пакетиком. А якщо прикрив, то пий, хоч залийся. А він мені каже:

– Шоппі енд – це не англійське слово. Воно, таточку, американське! Подаю по літерах: а-ме-ри-кан-сь-ке. Воно народилося ось тут, на Манхеттені.

– Так, – зрадів я. – Саме тут. Точніше скажу, на Медісон-авеню.

– Він мені каже. Це я вам про це перший сказав. Чули? Я вам. А тепер ходімо далі.

Ми рушили. У бік Сентрал-парку.

– Ви не тільки не знаєте, як воно пишеться, але ви ще й неправильно його

вимовляєте. Не шоппі енд, а шейпи енд. І пишеться воно з двома "п". А ви пишете з одним.

- Звідки ви знаєте, як я його пишу? Я його ще ніколи не писав.

- Не писали, так писатимете, і, до речі, з помилкою.

Я не хотів його підводити. А тут на цю помилку пішов свідомо.

- Ходімо далі. - Ми опинилися біля озера Сентрал-парку.

- Далі не можна, - сказав я. - Там озеро.

Він зупинився і почав мене розглядати так, ніби я щойно вигулькнув з води і тільки зараз оце зняв перед ним скафандр.

- Бачу! - з подвійним притиском додав він. - І ще раз бачу, що це озеро, а не води безкрайньої Атлантики. Я навіть бачу он той берег і он ту парочку, бачу, як одна половина роздягає другу, і все це при народі, і нікому тут нема до цього діла.

- У вас чудовий зір, - я вирішив піддобритися і похвалити його, зрадівши, що, може, він отим проклятим, вигаданим на свою ж голову шоппі ендом мене не доб'є.

- Більше того, я бачу, як він їй показує мексиканського ножа і каже: "Мурко, спробуй писнути. Я тобі всаджу ось це".

- У вас ще й чудовий слух.

Цього разу я, здається, переборщив. Він мене тим своїм сильним зором ледь не спопелив.

- Ви хочете пересвідчитись?

- У мене немає ножа, - відповів я. - Підставляти голову через якусь американську мурку, котра ходить куди їй не слід, не збираюсь. Моя голова потрібна буде вдома, - останні слова я сказав у його стилі з пафосом, і це йому сподобалось.

- Отож. Раджу ніколи не сперечатися з бувалими людьми. Так от про шоппі енд. - Раптом він вихопив з води схожу на наш телефонний кабель американську мотузку.

- Не треба, - заблагав я.

- Що не треба? - перепитав він. Я вже боявся зачіпати те прокляте вигадане слово і збрехав: - Зачіпати цей кабель. Він може вибухнути. Від цих імперіалістів можна чого завгодно чекати.

- Можна. Згоден. Але не з води.

- З води теж можна, - не здавався я. - Де у вас гарантія, що це нью-йоркське озеро не має виходу на Тихоокеанське узбережжя? Де у вас гарантія, що ось з того іграшкового кораблика, яким ніби грається отой п'ятирічний малюк, за нами не спостерігає сине око?

- Яке око?

- Сине! Форма ж фебеер синя.

- Синя - в поліцейських. Виявляється, ви не знаєте навіть, яка форма в фебеерівців.

- А звідки мені знати? Коли вони всі перевдягнені.

- Отож-бо й воно. А щодо кораблика, який оті кола виробляє, то все пояснюється просто. Він керується дистанційним управлінням. Тут вони з дитинства до техніки привчаються. Читати ще не вміє, а вже кермує, управляє.

Під кущем раптом щось зойкнуло і так само раптово стихло.

- Що там таке? - запитав я.- Уже зарізав?

- Ну, ви й даєте! Вам таки трохи треба цієї нью-йоркської каші попоїсти. І солі також не завадить. Він тепер у неї вимагає гаманця. Бачте, йому того мало, що роздягнув.. Йому ще давай долари... І це в парку серед білого дня. Це на очах поліцейських і всієї маси народу.

- Ну й світ! - прокоментував я.

- Який світ? - перепитав він мене,

- Цей світ, у якому зараз перебуваємо. Якщо образно висловлюватися, Той Світ.

- Це не світ. Це пекло. Це Адамів тартар. А це озеро - отой проклятий Стікс. Ви чули про таке?

Я не знав, що відповісти. Хотів сказати: "Не чув", - але боявся, що він знову заходиться заповнювати у моїх знаннях деякі прогалини, цього разу - з міфології. Скажу, що чув. А що коли раптом розіграє? Раптом знає, що Стікс - не озеро, а - річка. Від нього всього можна чекати. Я вирішив не зачіпати. Замовк, як наш третій приятель.

- Ви чого мовчите? - Він не міг заспокоїтись.

Мені нічого не залишалося, як податися до озера. Я бачив, що вода в ньому не першої свіжості. Знав, що медицина тут коштує дуже дорого. За лікування треба платити долари. У мене вони були. Я заплющив очі й набрав повний рот води. Тепер ніяке його питання не лякало.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 13

Перед тим як приступити до вивчення наступного розділу, я раджу вам уявити таку картину. Група людей сидить у човні й "сушить весла". Човен наближається до водоспаду. Кожний член екіпажу повчає іншого, що треба робити, щоб врятуватися. Вчить замість того, щоб кожному зокрема й усім разом взятися дружно за весла І відпливати від страшенного і, може, останнього в їхньому житті урвища.

Ви не намагалися уявити собі такої картини? Тоді - у подорож роздумів, печалі і, звичайно, оптимізму. Бо завтра, кажуть, буде пізно.

Розділ XIII. Я ВИСЛУХОВУЮ ПРОМОВИ

Нашого водія, що возив нас від місії до ООН, можна було порівняти з академіком-філологом. Він так блискуче володів мовою, що, думається, всім американцям без винятку нічого не лишалося, як, послухавши його, вибачатися й хапатися за словники, аби збагатити свій лексикон.

Пам'ятаю, заговоривши про дівчат (про молодиць ми теж іноді згадували. Звичайно, про наших), водій, який знав Манхеттен, як зморшки на своїй долоні,

несподівано спинився у штаті Нью-Джерсі. Так запевняв він, хоча я глибоко переконаний, що то був штат Коннектикут.

- Підступи імперіалізму, - вилаявся він.

Ми запізнаювалися в ООН на засідання. Знаючи, що ООН - це та організація, куди ніхто ніколи не запізнюється, я все ж хвилювався.

- Екскьюз мі! - вигукнув наш водій до першого-ліпшого водія американського походження. Де тут севен ексіт ісх бін Манхеттен?

Американець від тих слів буквально пополотнів. Наш шофер зрозумів це по-своєму:

- Вжив не те одне слово, - мовив він і став негайно виправляти помилку. - Севен ексіт нах Манхеттен. - При цьому він так багатозначно показав рукою в напрямку найбільших хмарочосів Манхеттену, що тому нічого не лишалося, як зрозуміти.

- О'кей, - почервонів американець - Севен ексіт?

- Я, я, - чомусь по-німецьки погодився водій, і американець все збагнув. Він наказав негайно розвертатися, а сам помчав від нас щодуху. Щоправда, про всяк випадок двічі оглянувся і, я гадаю, неодмінно перезарядив пістолет. Та цього ми не бачили, бо лягли на протилежний курс і нічим йому не загрожували.

Сьомий виїзд якраз лежав перед нами. І ще мені здалося, що американець дещо перебрав швидкість. Бо, якщо вдатися до термінології кавалеристів, він одразу перейшов з алюру в галоп, і за ним тільки захурчало. Боюсь, що того дня він також проскочив кілька штатів.

- Помчав вивчати рідну мову, сучий син, - пояснив мені водій. - Бач, соромно стало. Не знає, що таке сьомий ексіт. Ні по-англійськи, ні по-американськи...

Попереду нас, поважно погойдуючись, ішов "крайслер". На його кормі (інакше й не назвеш), там, де замість номерів стояли ініціали власника автомашини (кожна літера двадцять п'ять доларів коштує), переливалася всіма кольорами райдуги табличка з написом:

ДОТРИМУЙСЯ ВІДСТАНІ, БО Я НЕ ГАРАНТУЮ, ЩО НЕ ПАЛЬНУ В ТЕБЕ!

А внизу, для більшого переконання чи, скажемо простіше, як наочна агітація, хтось вправно вималював пістолет. Можна гадати, що то був кольт. Саме таким я його уявляв. Справжнього ж ніколи не бачив.

- Сподіваюсь, він не з сифона збирається пальнути по нас? - запитав я у водія.

- Не звертайте уваги. Я за такими типами кілька років їжджу. Ще жоден не пальнув. Тільки народ лякають. Піжоняться.

- Ти щасливчик, - сказав я йому. - А от про себе я такого сказати не можу. Коли спалахнула перша епідемія грипу в країні, то я був серед перших, кого він вразив. Тифу вже не застав. Щодо пострілів, то...

- То з вами небезпечно їздити...

- На такій відстані дуже небезпечно, - погодився я. - Ми все-таки з тобою не на Борщагівці.

- Зі мною не пропадете.

- У тебе куленепробивний жилет? Тоді про всяк випадок зупини. Я сяду позаду

тебе. Зайвий раз не завадить прикритися товаришем.

- То все підступи імперіалізму!

Але я сам собі нагадував осла.

- Знаєш, мене вже один заспокоював на Борщагівці.

- І чим закінчилося?

- Для мене нічим. А він свою автомашину добре-таки потовк... Спочатку вітрове скло потовк, а тоді вже власну автомашину об багажник чужої автомашини.

- І як це сталося?

- Відстані не дотримувався. Передній ударив несподівано по гальмах, а задній - по його задку. Хтось асфальт черговий раз перекопав. А знак забув поставити.

- Тут такого не буває, - впевнено сказав наш водій. - Асфальт рідко перекопують. А якщо вже трапляється, то закривають авеню чи стріт. Але це буває рідше, ніж до них ті тарілочки прилітають, на яких вони помішалися.. Це американський жарт.

- Знаєш, я з цими жартами особисто не знайомий і не хотів би, щоб він свої дотепи зреалізував саме на мені. Такі жарти дуже швидко доходять. Особливо до серця, однак душа їх не завжди витримує.

Ми виїхали на Манхеттен. Тут уже з'явилися люди. Ділові американці цілеспрямовано, не кваплячись, поспішали. У цій, на перший погляд, суперечливості їхній принцип життя. Поміж них, відгороджуючи себе від навколишнього світу, контрастно вирізнялися юнаки й дівчата. Не лише своєю молодістю і цілковитою байдужістю до модного одягу, але й тим, що були в навушниках із записами пісенок свого чергового кумира.

На перехресті вулиці й авеню стояв негр із візком і такими ж навушниками. Він насолоджувався ритмами. Судячи з його вихиласів, вони мали досить-таки активний характер. Бо візок в його руках нагадував предмет, якого несподівано підключили до електроструму, й ним почало трясти. Негр мав необережність вхопитися обома руками за металеві держакі цього візка, й тепер електрострум з ним виробляв ті ж самі па.

Ми, як і решта автомашин, спокійно об'їхали його. Не можна було сказати, що він не заважав рухові, але йому рух абсолютно не заважав. Він увійшов в екстаз. Це його задовольняло. До інших йому байдуже.

Решта пішоходів ішла в загальному ритмі Нью-Йорка: їх темп скидався на дещо уповільнений темп скороходів, але з усього відчувалося, що ньюйорківці мають достатній запас витривалості і можуть подолати шлях у кілька разів довший. І мені там здалося, що будь-якого ньюйорківця можна виставляти на Олімпійські ігри з цього виду спорту без попередніх тренувань і відбіркових ігор. Вони не пастимуть задніх.

Ми вирівнялися і їхали на чималій-таки, як для Нью-Йорка, швидкості, але жовті божі коровки, як я прозвав подумки нью-йоркські таксі, примудрялися обганяти нас зліва і справа. Для них правил ніби й не існує. Вони й зупинялися раптово й точно там, де їх зупиняли. Пасажир не біг за таксі й не намагався перегнати жодної автомашини. Таксист, незважаючи на інтенсивність руху, завжди зупинявся біля вашого лівого плеча з таким розрахунком, щоб ви лише простягли руку й відчинили дверцята. Тому

таксистів за такі вибрики у Нью-Йорку, та й, мабуть, в усій Америці, не дуже люблять і кожен водій прагне його об'їхати стороною. Та слід віддати належне й таксистам. Це люди мужні. Особливо ця мужність стає у пригоді вночі, Я з одним таким їхав, він розповів:

- Уночі протягом усього маршруту я чекаю слів: "Гроші або життя". Життя, як бачите, в мене ще залишилося, а от з доларами доводилося прощатися, і не раз. Хоч було їх небагато. Якраз на прожиття.

Чимало таксистів їздять у кабінах-клітках. Через металеву сітку таксиста ножом не вб'єш. А от від кулі кольта чи "беретти" вона не захищає.

Загалом водії в Америці ввічливі: ніхто нікому не крутить пальця біля скроні й не кричить крізь вітрове скло:

"Ей, козел! Куди преш?". Я особисто таких питань ні разу не чув. Чого не можна сказати про Оболонь чи Куренівку.

Не чув я особливих суперечок і на будівництві, Саме повз таке ми проїжджали, наближаючись до ООН. На 90-й стріт будували хмарочос. Я не чув, щоб тут кричали:

"Слухай, подай оту штуковину!" - "Яку штуковину? Ось цю?" - "Та ні, ось ту". - "Я не бачу, на яку ти показуєш. Злізь і сам візьми".- "Та ти що! Я ж на п'ятдесят восьмому поверсі".

Дивно, але всі предмети в американців мають свої назви. У нас на будівництві будь-який предмет має одну й ту ж назву - штуковина. Я, звичайно, міг би надрукувати й інший синонім до слова "штуковина", але в мене редактор (я його давно знаю) дуже цнотливий, і не хочу зловживати його доброзичливістю.

Дошка є дошка. Цегла є цегла. Цемент є цемент. Цвях є цвях. Плінтус є плінтус.. Я не будівельник і, можливо, теж не знаю, як усі ті штуковини називаються. У мене є родич-будівельник, і, кажуть, непоганий, проте його лексикон бажає бути багатшим. Дуже вже скупа його професійна термінологія. Як не дивно, а порівняно з ним я - енциклопедист. У нього лише два слова, а я навів п'ять.

Поруч з нашою місією будівельники вдовбувалися у манхеттенський камінь. Там стояв паркан з величезним збільшувальним, на мою думку, склом. Ви могли спостерігати, як і на яку глибину закладається фундамент. Можливо, до рівня дна Гудзону. Там мав вирости хмарочос. Поки я закінчу писати книжку, він уже, мабуть, стоятиме. А книжки я, між іншим, пишу швидко. Читач це відчуває. Не поспіхом, уточнюю, а швидко.

Мене тільки одне дивує, куди американці дівають сміття під час будівництва. Невже пресують? За допомогою спецмашин. А тоді з того сміття видають пальне чи декоративні прикраси. Досі збагнути не можу. Секрет фірми.

І ще одне: здають будинок, і ніяких тріщин. І це на такій висоті. Жодного разу не бачив, щоб із п'ятдесяти дев'яти раптом стало сорок вісім. Аж сум бере...

Цегла тут, складається враження, на вагу золота, і її вам весь час хочеться попробувати, як золотий долар, на зуб.

Тридцять поверхів за дев'ять місяців з обідами й перекурами, щоправда, не дуже

затяжними. Як на мене, дилетанта, – цикл повноцінної вагітності.

– Ось цього хмарочоса торік ще не було, – мовив водій. – Тут лежав смітник.

Тепер височить хмарочос із басейном на даху, 3 солярієм і пляжем. Можливо, там, ще й кафе, медпункт і одна-дві розважальні установи, які офіційно трохи не так називаються. Я там не був і цього стверджувати не стану. Можливо, там лише один-два павільйони з купальним асортиментом товарів. Це характерно для пляжів Америки. Щодо стоянки автомашин, то її, мабуть, нема. Якщо є якийсь майданчик, то він для вертольотів.

В ООН ми справді не запізналися. Власне, я зайшов саме тоді, коли якийсь середнього зросту чоловік підходив до трибуни.

– Це хто? – запитав я.

Сусід коротко кинув:

– Міністр без портфеля.

Я поглянув на того міністра. Він справді був без портфеля. Я спочатку гадав, що він поставив його біля головної трибуни у залі засідань ООН. Оглянув трибуну. Там портфеля теж не було.

Міністр щось довго говорив. Я дивився на нього. Намагався вловити зміст його промови, але це давалося нелегко. Говорив він запально. Сильно жестикулював, і я подумав, що йому в ці хвилини той портфель справді ні до чого. Він так темпераментно розмахував руками, що мені подумалось: портфель він викинув ще перед ООН, і добре, між іншим, зробив. Бо всім відомо, що сюди зі зброєю (будь-якого виду) входити заборонено. ООН символізує наймирнішу установу світу. А якби цей діяч раптом зайшов з портфелем і заходився отак розмахувати, боюсь, що отой портфель полетів би аж у президію або, скажімо, зірвався і долетів до нас. Українська делегація на цій сесії сиділа в першому ряду, й висловлювалася думка, що нам, українцям, поталанило. Бачитимемо безпосередньо й слухатимемо на найближчій відстані президентів, прем'єрів, шейхів, королів, султанів, міністрів без портфеля...

Ми спочатку й самі так вважали. Принаймні до виступу міністра без портфеля. А коли тільки він вийшов на трибуну і став жестикулювати, то я зрозумів, що найкраще пересісти в другий ряд. Попереду все-таки бар'єр. Крім того, я був певен, що в міністра є-таки портфель. Але коли він зійшов з трибуни і ще довго розмахував у повітрі руками, я переконався, що міністр справді без портфеля, і полегшено зітхнув: він благополучно пройшов повз мене і сів десть аж за делегацією Білорусії, яка цього року мала місце у п'ятнадцятому ряду.

Тепер я міг спокійно слухати наступного оратора, який виявився наймолодшим у світі султаном – і за віком, і за тим, що султанує він усього півроку.

Я не можу з певністю сказати, звідки саме той юний султан. Виявилося, ніхто не знає, де його країна знаходиться. Один каже, що на острові. Другий запевнив, що вона разом з іншими міні-країнами міститься на цілій гряді островів, але він не пригадує, в якому саме океані: Індійському чи Тихому. Словом, десть в Азії.

Це я й, без них знав. Я ж бачив, що він султан, хоча тюрбана не носить. Але так

оголосили по радіо, і до трибуни його підвів шеф-протокола. Я одразу зрозумів, що це постать номер один. Шеф-протокола до великої трибуни ООН в головній залі засідань супроводжує тільки королів, президентів, шейхів і царів. Останніх, правда, бачити не доводилось.

Щодо міністрів закордонних справ і міністрів без портфелів – їх ніхто не супроводжує. Може, саме тому міністри й виходять на трибуни без портфелів. На знак протесту.

Султана ж і назад супроводжував шеф-протокола, а потім передав у руки фельдмаршалові.

Гарно одягнений у нього фельдмаршал. Не те що султан. Султан – як наш десятикласник. А от фельдмаршал... Я завважив, що декотрі делегати із заздрістю дивились на його уніформу.

Але мені не дали висловитися до кінця. Цього разу з'ясувалося, що то не фельдмаршал, а лакей.

І я остаточно замовк. З того часу намагався якомога рідше висловлювати свої думки вголос, бо всі вони, виявляється, різко розходилися з реальністю життя, в якому я обертався за океаном.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 14

Щоб бути точним – суди по собі. Я й суджу по собі. Хто з нас хоч раз у житті не хотів потрапити на прем'єру нового фільму, вистави чи, скажімо, на дипломатичний прийом! Про останнє я особисто мріяв усе життя. Але, як не дивно, такої нагоди не випадало, І ось така нагода трапилася. І де б ви думали! У штаб-квартирі ООН.

Але як це трапилося і як такі прийоми відбуваються взагалі, мабуть, і вам цікаво. У мене, наприклад, про той прийом залишилися найприємніші спогади. Особливо смакові. Та, як уже було сказано моїми попередниками, про смаки не сперечаються. Тим більше коли це жарт.

Розділ IV. НА ПРИЙОМІ

Дипломатичним прийомам у нашій белетристиці приділено чимало сторінок, але, на мій суто об'єктивний погляд, усі вони страждають одним недоліком: сухі й лаконічні, як англійська леді до першої чарки.

Нема в них своєї родзинки (якоїсь живинки). Враження таке, що ті прийоми описувалися з чужих слів. Автори дивилися на них чужими очима. І в цьому їхня найбільша вада.

Щоб якось заповнити цю прогалину в нашій (та і в світовій) літературі, мені хочеться детально описати бодай один з прийомів.

В ООН я був на чотирьох прийомах.

Але спершу – один незначний відступ. Тепер дуже модна спеціалізація. Ця мода охопила й Америку, хоча вона всім заявляє, що нікого не наслідуює. Але це не так. Лікарі тут теж спеціалізуються – одні по вухах, другі по носі, треті по.. (самі придумайте). Якщо четверті вивчають кореневу систему дерева, то п'яті тільки її крону, а шості – об'єм стовбура. Отже, спеціалізація йде повним ходом.

Спеціалізація заповнила й мене. В літературі я працюю у жанрі сатири й гумору. Це, сподіваюсь, помітно. У дипломатії мені дали можливість по спеціалізуватися (працював я в ООН, до речі, у спецкомітеті) по островах. Почав я з островів Трінідад і Тобаго (перша поїздка, й одразу на два острови), потім Калімантан, Шрі Ланка, Брунейро де Салам. Кінчив островом Манхеттен.

Запам'ятався мені найбільше перший прийом. Перші враження завжди найсильніші: перше кохання, перший поцілунок, перше весілля, перше розлучення і т. п. Запам'ятав це до найменших подробиць. Я не вдаватимусь детально до опису цих островів. Я там, зізнаюсь, ніколи й не був, хоча деякі знайомства у мене є. Я, наприклад, знайомий з дружиною прем'єр-міністра острова Тобаго і з самим прем'єром острова Трінідад. Але нашим знайомством зловживати не маю наміру. Я людина ненав'язлива і двічі в гості ніколи не напрошуюсь. Звичайно, якщо прем'єр-міністр (під тиском своєї дружини) захоче мене ще раз бачити в себе в гостях, я не відмовлюсь. Але за умови: за їхній рахунок, включаючи проїзд туди і назад.

Прем'єр-міністр острова Трінідад, можливо, вже мене й забув, то я хочу нагадати, що він особисто мав честь зі мною познайомитися. Тоді він широко й щедро посміхався, обома руками тис мою правицю і низько вклонявся. Ця подія у моєму щоденнику зафіксована 15 жовтня у штаб-квартирі ООН, на Іст-Рівер, о 16-й годині за нью-йоркським часом.

У мене й досі зберігається візитка-запрошення і, якби видавництво не заперечувало, я із задоволенням міг би додати її до цієї сторінки як підтвердження.

На Трінідаді, як уже писав, я більше знайомий з дружиною прем'єр-міністра. Її руку тряс обома своїми. Прем'єр-міністр, її чоловік, усе це бачив і мило посміхався. Маю певність, що він добре запам'ятав моє обличчя. А от прізвища мого (я переконаний) не знає. Та про це пізніше.

Дружині прем'єр-міністра я сподобався. Це мені впало в очі одразу. Вона так широко посміхалася.

Але й про це згодом. Спочатку коротко про острови, де вони знаходяться, хто їх населяє, які там люди і який там у них суспільно-політичний лад.

Трінідад і Тобаго – це єдина держава, яка не помістилася на одному острові і зайняла одразу аж два. Розташувалася вона поблизу узбережжя Південної Америки. При нагальній потребі в Америку можна добратися плавом. Має лише дещо більше п'яти квадратних кілометрів, але один мільйон населення, переважно чорного. Є підозри, що більшість аборигенів походять од відомого світові П'ятниці. Столиця (заодно це і головний порт) – Порт-оф-Спейн. Обидва острови – республіка на чолі з

президентом. З ним особисто я незнайомий. З його дружиною – теж.

Відкрив острови, як і Америку, Колумб. Потім їх загарбали іспанські конквістадори, не забувши, звичайно, винищити аборигенів-індіанців. А замість них завезли негрів-рабів. У VIII столітті над Трінідадом і Тобаго встановила своє панування Англія. Тоді серед держав була така мода – загарбувати слабкіших. І тільки в 1958 році острови увійшли в державне об'єднання Вест-Індської Федерації під протекторатом Англії. У 1962 році, викачавши з надр усе, що можна було викачати, Англія великодушно дарувала островам незалежність, але про всяк випадок залишила і їх у складі Британської співдружності. Того ж року острови – обидва зразу – були прийняті в члени ООН, чим гордяться й досі, хоч Англія в душі незадоволена. Але тепер вона може тільки лікти гризти, і то через фрак.

Готувалися ми до прийому з ранку. Я кажу "ми", бо нас було двоє. Я і мій товариш. Забіжу наперед: мій товариш – ввічливий, уважний, чемний, вихований, освічений, культурний, знає кілька мов, добрий і завжди, хоча б де з ним був, пропускав мене вперед. Навіть в автомобіль при нашій місії.

– Ні, тільки ви перший, – ввічливо казав він. .

Його єдиний недолік – не розуміє гумору. Боюсь, що коли й зараз не зрозуміє, то можу втратити гарного товариша, якого тепер не так легко знайти.

Ми довго перебирали свій гардероб і не знали, на якому костюмові зупинитися. Вечірні нам спочатку не підходили – прийом о шістнадцятій дня за нью-йоркським часом. (Час у Нью-Йорку свій, а примітка моя. – О. Ч.). Так було й сказано – "дня". Отже, не вечора. І темні костюми ми повісили назад у гардероб.

– Але ж прийом може затягтися. Ми ж будемо аж на двох островах, – роздумував я, бо завжди відзначався поміркованістю. Товариш відповів, що я маю рацію, хоч у мене її ніхто не бачив. І за темними костюмами на вішалки пішли і світлі.

У нас в запасі ще лишилося кілька костюмів: світло-темні і темно-світлі, та по кілька пар джинсів, які тут коштують стільки ж, скільки будь-яка річ першої необхідності, наприклад, звичайнісінький пластмасовий гребінець. Були в нас ще пальта, плащі й куртки. Але в них вирішили не йти. Зупинилися на костюмах, котрі подібно до світлового дня із ясного переходять в сутінки. Отже, світло-темні. І треба сказати, що вони на нас лежали так, як на братах-близнюках. Коли ми ще одягли сорочки, краватки й глянули на себе в дзеркало, одночасно вигукнули:

– Випускники одного коледжу.

Якщо врахувати, що один піде на Тобаго, а другий – на Трінідад, то це ще так-сяк. Але двом з'являтися на одному прийомі в однакових костюмах... Скінчитися міжнародним скандалом не могло, але на роздуми декого потягло б. Американська преса ласа до різних асоціацій. Гадаю, поспішила б повідомити, що радянські дипломати на дипломатичних прийомах рекламують костюми фірми "Джексон і Фокс".

Могли написати й по-іншому, мовляв:

"У Радянському Союзі, незалежно від посади, віку, професії, всі ходять в однакових костюмах, аби зайвий раз підкреслити, що в них країна рівноправності".

Так, міг вийти конфуз. І його треба було передбачити. Ми, не змовляючись, переодяглись. Цього разу в темно-світлі. Але краватки, на щастя, у нас були різні, і це нас врятувало від запізнення.

До ООН ми влетіли з-під землі. Наш кадилак цього разу скидався чимось на підводний човен, що випливає на поверхню води. Річ у тому, що в двір штаб-квартири ООН найкраще добиратися підземною дорогою. Там менше транспорту, і транспорт тільки для тих, хто має причетність до Організації Об'єднаних Націй. Ми таку причетність мали, перепустки, між іншим, – теж і помчали під землею, якщо асфальт, що висів над нами, дозволено назвати землею.

На Іст-Рівер під'їжджають з двох боків. З іст (сходу) під землею, а з вест (заходу) по землі, якої на Манхеттені ніколи не було. При бажанні і за спецдозволом можна опуститися на вертольоті. Але це трохи марудна й дорога справа. Вертоліт у Нью-Йорку мені особисто нагадував наше таксі. Там і тут потрібно було стояти в черзі, а цього я терпіти не можу.

Черги, однак, я все одно не уник. Нам довелося, виявляється, стояти перед дверима, де йшов прийом. Туди пускали не всіх юрбою, а по черзі, перед цим не забувши запитати, хто кого репрезентує. Я глянув на картку й похолов. Тільки тепер я помітив, що там значилось жіноче прізвище з іменем Галя.

Усі представники Тобаго (забіжу наперед) думали, що Галя – це чоловік, А от з острова Трінідад двоє засумнівалося. Вони здобули вищу освіту в нас у Києві і вже де в чому розумілися. Все ж залишалися в меншості і вирішили не підносити високо цього питання.

Коли я опинився перед дверима, перший статс-секретар мене запитав:

– Містер чеємен кого має честь представляти?

Я не сказав би, що він зовсім грамотно мене запитав, але мені нічого не лишалось, як гордо підняти голову й гордо мовити:

– Українську Радянську Соціалістичну Республіку!

Він все це негайно передав швейцарові в еполетах, а той в свою чергу – трьом чорним чоловікам і одній чорній жінці. Товариш мій виявився дещо скромнішим, ніж я (це нас, між іншим, на всіх прийомах відрізняло), і мовив тихо й просто:

– Юкрейн!

Я тим часом наближався до швейцара при аксельбантах і еполетах. Він люб'язно прочинив переді мною двері і віддав честь. Я хотів йому відповісти тим самим, але раптом згадав, що маю запрошення на Галину Д., і в моїх очах потемніли його золоті позументи. А що коли захоче перевірити мій дипломатичний паспорт чи ще якийсь документ, що підтверджує мою особу? У нас же на всіх великих прийомах роблять саме так. Що я їм покажу?

Було вже пізно щось робити, я переступив поріг й одразу опинився в обіймах могутнього негра. То, мабуть, і був прем'єр-міністр, якого я вже згадував. Всі стояли одягнені, як і я, Просто і скромно. Ніяких орденів, еполетів і інших регалій на них не було.

- Юкрейн! - повторив я.- Бонжур!

- Бонжур, бонжур, - повторили за мною одразу двоє.

Потім швейцар з кокардою на сірому модному кашкеті й, на мою думку, кількома аксельбантами й одним погоном крупної чорної в'язки на сталюого кольору мундирі провів мене до зали і там відпустив. Я ще оглянувся на нього, він мені чемно усміхнувся. Груді його були густо всіяні орденами й медалями, а поверх них якісь червоні стрічки, густо обшиті золотом. Я йому ще раз хотів віддати честь, але мені своєчасно мало не наступав на ногу мій товариш.

- Що ви так хвилюєтесь? - запитав він мене.

- Ну, по-перше, незвично на тому прийомі, а по-друге, в мене, бачите, яка візитка, - показав йому запрошення, - Помилка вийшла. З вами мала бути дама.

Він засміявся.

- Тепер уже все. По цей бік дверей не страшно.

- Запасний вихід є? -поцікавився про всяк випадок я, щоб спокійно приступити до трапези.

- Обов'язково. Вони входять у ритуал дипломатичних прийомів. Як тільки наїлися і відчули тяжкість у шлунку, - Можете спокійно виходити, не прощаючись з усіма підряд за руку.

Це було серйозне попередження і, до речі, своєчасне. Я йому ще раз подякував.

- Я нічого зайвого не сказав? - між іншим запитав я, запиваючи віскі із содовою апельсиновим соком.

- Загалом нічого! - відповів він, наколюючи на зубочистку-тризубець засмажену креветку в тісті. - Тільки не треба було на всю ООН кричати, що ви громадянин УРСР.

- У цьому є щось погане?

- Ні, але нескромно.

- Ви знаєте, - щиро зізнався я,- коли наблизився до тих скляних дверей і глянув на свою візитку, у мене все похололо. А тут ще двоє полісменів і швейцар, як генералісимус. А я один віч-на-віч з ними сам. Ви - позаду. Вам що! Задньому завжди є можливість утекти.

- Нічого страшного. До міжнародного скандалу не дійшло б.

- Ви так гадаєте?

- Я впевнений.

- Ну, слава богу! А я так переживав.

- Не було чого переживати. Письменник має право на псевдонім. Як Марко Вовчок, Грицько Григоренко, Жорж Санд...

- Так, але ті Марко, Грицько і Жорж були жінками. А жінка, я по своїй дружині знаю, за будь-якої ситуації знайде вихід, ще й тебе звинуватить.

- Гарзд. А Марія Ремарк?

І тут я здався. Це звучало переконливо. Навіть самі німці довго сумнівалися, мужчина Ремарк чи не жінка. Лише тут, на дипломатичному прийомі, в Нью-Йорку, в ООН, мене переконали.

- Ви мене остаточно заспокоїли, - подякував. - Ще віскі?
- Ні, знаєте, я надаю перевагу сокам.
- А як я повівся з швейцаром? - поцікавився я.
- З яким швейцаром?
- Ну, тим, що розчиняв переді мною двері і віддавав честь. Він мене, очевидно, прийняв за прем'єр-міністра. Ви бачили, як він переді мною виструнчився!?
- Бачив! Ви там усе правильно зробили. Тільки то, мій любий, не швейцар, а фельдмаршал. Зрозуміли?
Я нічого йому не відповів, Навіть не образився на нього. Але оте "мій любий", - не стану приховувати, - зачепило мене чомусь за живе.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 15

Ви можете уявити істоту, яка, поселившись в рідному домі, намагається підірвати його вибухівкою разом з собою! Як ви назовете таку істоту! Божевільною, чи не так!

А тепер уявіть собі планетарно: ви живете на найпрекраснішій у сонячній системі планеті по імені Земля, Планета - ваш дім. І цей дім імперіалісти щодня начиняють вибухівкою. А що як завтра... Я не допускаю такої думки... Але від ненавмисного поруху божевільного планета раптом може злетіти у чорне небо космосу. Чи назовуть сучасне людство можливі пришельці з космосу мудрим, а людей - мудрими істотами! Я вже не кажу - людьми! Щоб це зрозуміти, ми сьогодні повинні стати перш за все патріотами не тільки своєї Вітчизни, а й Землі - колиски цивілізації. Ми повинні усвідомити, що сьогодні живемо в одному домі, який ще тримається на чистому і прозороголубому повітрі, що враз може стати криваво-чорним.

Розділ XV. МОЯ НЕВИГОЛОШЕНА ПРОМОВА

Бути в ООН, та ще й делегатом, і жодним словом не сказати про ООН (хоч про неї дуже багато сказано й кожна освічена людина планети про цю світову, планетарну штаб-квартиру миру знає, як про свою власну квартиру, якщо вона її має). Дехто ще живе під відкритим небом. І це особливо відчувається в Америці, хоча тут я б не сказав, що суцільні тропіки, надто ж зимою.

В ООН на сьогодні 159 самостійних і ні від кого незалежних держав, які мають свої національні прапори, гімни, уряди, військо і, звичайно, території. Ось тільки невідомо, кого тут представляють полпотівці, що за допомогою і підтримкою західних держав займають в цій авторитетній організації місце, яке законно належить народові Кампучії.

Решта членів ООН - законні. Кожна чергова сесія асамблеї розпочинається, по суті,

із закриття. Власне, з того, що колишнього голову сесії переобирають, а нового обирають. Але увільняють від обов'язків з почестями, пошаною, вдячністю і зі словами, що він мудро й досвідчено провів оонівський корабель крізь житейські бурі й шторми до чергової сесії. А голові чергової сесії, також мудрій людині, що знає свою справу і усвідомлює обов'язки, бажають зробити ще більше, ніж було зроблено до цього. Перед тим як почати сесію (а вона починається третього вівторка вересня місяця о 15-й годині за Нью-Йоркським часом), оголошується хвилина молитви. Інколи цю хвилину ще називають хвилиною роздумів. Те і те сюди підходить. Кожний молиться своєму богові і задумується над тим, до чого сьогодні йде людство і до чого може воно дійти, якщо ми отак, як донині, поводитимосся у своїй маленькій колисочці, неповторній перлині всесвіту, який виплекав її чи не на власну голову. Бо стільки розвелосся у світі таких зірвиголів, які можуть розхитати не тільки власну колиску, а й усю світобудову. Думаючи про все це, я не забув помолитися своїй дружині, яка там раптом видалася мені богинею. Їй усвідомив я, що відстань зближує. А розлука – о своєрідний барометр кохання. І ти тепер певний, що ніщо так не корисне для любові, як тимчасові розлуки.

Я слухав чимало виступів в ООН і часто не знав, чого в тих виступах більше – дипломатії чи артистичності. І треба ж мати такий характер, щоб читати чужі слова, фрази, думки, а видавати за свої. Тоді у мене майнула думка, що майже кожен дипломат – це викінчений артист.

Я й собі готувався потрясти ООН. Власне, не саму тридцятивосьмиповерхову будову. Для цього розуму багато не потрібно. А слухачів – представників усіх ста п'яти дев'яти країн світу. Я чомусь був глибоко переконаний, що після моєї промови світ одразу стане кращим і таким, про який мріють тільки сильно закохані лірики на початку творчого злету.

Шість днів і шість ночей я писав свою промову. І над окремими абзацами так плакав, що сам собі нагадував Ніагарський водоспад з американської сторони. З канадської, кажуть, він ще водянистіший і могутніший, але я там не був, то описати не можу.

Коли вже дописав, то поставив останню крапку і вигукнув на весь "Лайден гарден": "Ну, й молодець же ти, тату! Ця промова потрясе не тільки ООН, а й цілий світ!"

Окрилений і підбадьорений сам собою, я негайно одягнувся, забувши навіть випити свою улюблену чашку кави з молоком, і подався в місію. Я йшов крізь стрій автомобілів і повз чорні воронячі дула фотоапаратів фірми "Кодак" і так на радіощах осміхався, що – впевнений – у багатьох фотолюбителів позасвічувалися плівки.

– Ось, – кинув я на стіл свою промову, як кидають чек на величезну суму, забуваючи уточнити, що то гроші останні і з них добра частина позичена, але вдаючи із себе мільярдера, прибирають таку позу, якій би позаздрив і Джордж Вашингтон під час війни за незалежність.

Товариш, який чекав на цю промову уже три дні, на моїх очах відсунув її вбік і цим самим охолодив весь мій душевний запал.

– Як? – здивувався я.

- Хай потім. Зараз не маю часу...

Далі мені не треба було говорити. За подібних психологічних моментів я здогадливий. Хотів забрати свою промову, щоб хтось інший її негайно прочитав, але він ніби розгадав мої думки, взяв зневажливо (так мені здалося) мою промову кінчиками двох пальців і кинув у сейф, двічі крутнувши ключем.

- Почитаємо після обіду, - багатозначно сказав він.

- Хором? - запитав я.

- Що значить хором? - запитав він.

- Читатимете хором? - уточнив я.

- Майже, - ледь усміхнувся своєму дотепові.

Я не міг дочекатися (як завжди) обіду, щоб по обіді чекати того моменту, коли читачі мого твору ораторсько-риторичного жанру витиратимуть скупі чоловічі й солоні, як вода Атлантики, сльози. Мовчки тиснутимуть мені руки й відходитимуть, немов у вічність, щоб задуматися над сьогоднішнім і тим, чи буде в нього завтра.

- Буде! - хотілося мені кричати на всю 42-гу стріт. - Якщо всі писатимуть так, як я, а за мир боротимуться у сотні разів сильніше, ніж дотепер.

Але яким було моє післяобіднє розчарування, коли товариш (прізвища його я не називаю, хай воно залишиться в його паспорті) підійшов до мене, тихо подав мені мою промову й спокійно сказав:

- Це нікуди не годиться. Так в ООН не виступають. Це суцільна белетристика.

Останнє слово й було тим рятівним, за яке я вже тепер ухопився. Шкода мені стало моєї промови. Шкода й тих жестів, якими я почав реагувати на його оцінку. Бо я тоді від образи (мені і це властиво) роздер свою промову на шматки й викинув до американського кошика.

- Заспокойтесь! - вимовив він. Але я заспокоїтись не міг і вже подумки доривав викинуті шматки на ще дрібніші частки, щоб жоден абзац не дістався нікому. А він повчав:

- Тут потрібен інший стиль.

Але й це мене не втішало. Мене воно не втішає і тепер. Я справді прочитав в ООН іншу промову. Від того читання у мене з'явилися синці на спині, бо, виявляється, я так хвилювався і поспішав, що мій товариш, сидячи позаду, весь час мене стукав по спині й тихо проказував:

- Не поспішайте! Перекладачі за вами не встигають! Не спішіть! Чуєте, не спішіть.

Коли сусід по готелю випадково побачив мою спину, то запитав:

- Вам що, банки на спину ставили чи, може, били фебеерівці?

Я подумав, що в останньому містився авантюрно-романтичний елемент, не моргнувши оком, відповів:

- Фебеерівці. Але я своєчасно втік!

Промовив я це, і аж сльози потекли. Дуже шкода мені стало оригіналу. Не спини, а промови. Тепер я її хочу, користуючись нагодою, відновити в пам'яті й піднести на суд своїм читачам. Звичайно, вона, як і кожна інша копія, дуже відрізняється від оригіналу,

але і в неї я вклав чимало праці. Це мені коштувало багатьох безсонних ночей. Ось в дуже приблизному вигляді копія моєї промови, яка навечно залишилася на тому світі, звідки, як відомо, вороття уже нема. А втім...

Можливо, той перший варіант зберігся у відділі поліцейського комісаріату міста Нью-Йорка, хлопці якого підібрали шматки моєї промови в оонівському кошику, посклеювали і тепер детально її вивчають. Що ж, у цьому випадку я можу сказати – оригінал у них. У мене навіть копії не залишилось. Якщо ж там ще й вчені мужі б'ються над встановленням авторства, то щоб вони остаточно не полисіли, подаю тут її приблизний текст. А для більшої повноти інформації повідомляю, що написав той текст 26 жовтня 1984 року в години небаченого натхнення й безсоння у готелі "Лайден гарден".

Мені хотілося виголосити промову в ООН, бо мав певність, що вона не схожа на жодну з промов у світі. Та й не міг же я не використати шансу, який тоді мені посміхався. Ті ж промови, які я слухав, за невеликим винятком, у моєму сприйманні були сухими, задовгими й штапованими. А я мріяв своєю промовою пробудити людей, потрясти їхні уми й серця. Щоб вони слухали мене, а совість навіть у тих, в кого вона давно залишила свій постійний притулок чи раптом заснула летаргічним сном, почала пробуджуватись. Думалося, що навіть чоловіки повитягують носовички й займаються тільки тим, що витиратимуть свої хоч і скупі, чоловічі, та все ж сльози. Однак цього, як не прикро, не сталося. Моєї промови вони так і не почули. Не буду стверджувати, але думаю, що в залі усі спали. Коли ж я читав остаточний варіант, усі, за винятком мене, мого співавтора та "містера чеємена", якого обов'язок головуєчого примушував систематично боротися з дрімотою і монотонним перекладом доблесних оонівських перекладачів, яким би служити нянями в дитячих яслах і успішно заколисувати дітей. Ці тлумачі гіпноотично діють, присипляючи навіть дорослих, котрі останні місяці перебування в ООН взагалі забули, що таке сон.

Тепер, коли я завершую книжку про Вавілон на Гудзоні, мені ще більше стало шкода втраченої промови, і я відновив її у своїй пам'яті. Щоправда, вона вийшла не такою оригінальною й дотепною, як першого разу, але дещо в ній залишилося. Що не залишилося, хай домислить читач, якому нічого не забороняється домислювати, окрім поганих думок про загалом непогану книжку.

– Містер чеємен! – так збирався я розпочати свою промову, звертаючись до головуєчого, і цим самим вибити з нього щонайменші запаси дрімоти, що, зауважив я тоді, його вже огортала. В ООН усі працюють і всі втомлюються. Я не боюсь цього слова. І вести далі: Містер чеємен! Кілька років тому мені випала честь побувати в болгарському місті Габрові – у цій неофіційній столиці сміху. Ми сиділи, як і зараз сидимо, за наймирнішими столами у світі. Такими мирними, якими тільки можуть бути столи. Там, у Габрові, болгари створили новий інститут – інститут сміху. Я запитав одного габровця:

– Для чого вам цей інститут?

Габровець подивився на мене економно і ще економніше відповів:

- Усмішка не коштує нічого. А війна - коштує життя!

А потім потис мені руку й додав:

- Ми, болгари, не хочемо, щоб нас спіткала доля Карфагена й Трої.

Давайте усміхатися один до одного.

Давайте пам'ятати, що світ уцілів, бо сміявся. Сьогодні, виступаючи перед вами, мені теж хочеться сказати устами болгарина: "Хай цей світ ніколи ні на землі, ні в космосі не спіткає доля Карфагена й Трої! Хай ніколи не повторяться трагедії чеських Лідіц, білоруських Хатиней, українських Кортелісів. Та ще майже трьохсот інших селищ на території нашої республіки.

Тисяча дев'яцот вісімдесят п'ятий рік - особливий рік: для нас і для всього людства. Сорокаріччя Перемоги над коричневою чумою ХХ століття - фашизмом. Це також сорокаріччя заснування ООН - організації, яка створена в ім'я миру й життя на планеті.

На честь цих двох визначних дат я пропоную розбити, але дружно, одне-єдине кладовище. Так. Я не обмовився: одне-єдине, щоб зарити на ньому авіабомби і атомно-ядерні ракети! В ім'я людства на землі! В ім'я вічності життя на ній! В ім'я чистого й завжди голубого неба над головою!

Я за кладовище! Але повторюю - за одне-єдине в світі: для атомних, для нейтронних, для ядерних ракет і бомб. На цьому стояв, на цьому стою і за це подаю свій голос, щоб він пролунав на весь світ і на якнайтепліше відгукнувся у душі й серці кожної чесної істоти, ім'я якої поки що ЛЮДИНА.

Я далекий від ідеалізму! Але в душі тішу себе надією, як і всі ви тут, що від мого маленького вкладу у скарбницю миру світ стане кращим. Світ стане спокійнішим! Я хочу вірити в це чудо! Кожен з нас має причетність до долі цього світу! Кожен сьогодні повинен проникнутися тривогою за майбутнє цього світу! Кожний! Щоб добро перемогло зло.

Мій великий земляк Микола Васильович Гоголь сказав, що сміху боїться навіть той, хто нічого не боїться. Я теж сатирик. І до певної міри володію наймогутнішою зброєю у світі. Але я сьогодні готовий скласти її і перейти на лірику. Я готовий поміняти перо на лопату й закопати нею ті свої дві ракети й дві авіабомби, які призначені для мене і поки що зберігаються у смертоносних арсеналах, закопати на тому всесвітньому кладовищі авіабомб і ракет.

Сьогодні і щодня тисячі людей вмирають від голоду, від хвороб, не маючи найелементарніших людських умов.

Сьогодні на землі в достатку тільки один продукт, але й той не їстівний - це ядерна зброя.

Планета від тієї зброї уже пливе у всесвіті боком. Не перевантажуйте її, панове палії війни. Не перевантажуйте тягарем авіабомб і ракетних установок, панове імперіалісти. Не гальмуйте мирного руху планети по своїй орбіті. Хай собі граціозно крутиться між іншими мирними планетами всесвіту.

Скиньте маски, творці нових міжконтинентальних ракет "МХ", вибух однієї з яких

прирівнюється до вибуху усіх разом узятих бомб і снарядів у другій світовій війні.

Розплюште очі! Погляньте на землю. По ній уже бродить найстрашніша, найсмертельніша... не варфоломійська, а ядерна ніч. Ядерна і безконечна, як всесвіт. Ядерна і безконечна, як смерть.

Згадую випадок, містер чеємен! Так би мовити, урок історії. До одного із королів Франції підійшов камергер і повідомив:

- Мій король! До тебе на аудієнцію проситься великий винахідник. Він хоче тобі піднести найкращий у світі подарунок.

- Приведіть. - наказав Людовік. Це був один із Людовіків. У Франції тоді жило їх понад дюжину, і який з них саме наказав привести винахідника - я вже не пам'ятаю. Але, гадаю, найрозумніший.

- Ваша величність! - несміливо розпочав учений. - Я замість мушкета винайшов кулемет. Цією зброєю ти можеш завоювати весь світ. Приведи невірних тобі й постав у саду, і ти можеш пересвідчитися у дії моєї зброї, - і після цього вніс поправку: - Мій імператоре!

Людовік випробував зброю, і побачивши, з якою нищівністю і ненаситністю вона косить людей, наказав:

- Знищити винахід разом з винахідником. До чого може дійти людство, якщо розум не візьме гори над безглуздям!

І винахідника знищили, Така тоді була мода у Франції. Шкода, що вона не поширилась на весь світ і на сьогодні вважається дещо застарілою, хоч і народилася в Парижі. Кажуть, саме після того випадку французький народ вперше вигукнув:

- Хай живе король!

Мені ж сьогодні хочеться сказати: хай живе МИР! Перемога миру була б найсвятішим святом на землі.

Потім я сказав, що як би там не було, а я вірю в це свято! Вірю в день прийдешній, незважаючи на те, що живу зараз (тимчасово) на американській землі. А тоді попросив усіх присутніх на чолі з містером чеєменом глянути на світ очима дитини. Дитини, яка малює на тротуарах Києва й Москви, Парижа й Вашингтона, Лондона й Мадрида ранок, що народжується над планетою. Малює і, просячи, наказує нам:

ХАЙ ЗАВЖДИ БУДЕ СОНЦЕ!

Завжди і всюди. Не закривайте його чорним крилом смерті. Не перекреслюйте його траурним розписом ядерної ракети. Адже малюнок дитини - це життя. А життя, як і діти, - майбутнє планети. Тож борімося за майбутнє планети, за свято. Хай завжди буде праця - як свято, як мир на землі й у всесвіті!

Напередодні Нового року вітаю усіх з новими тисячоліттями, кожне з яких має увінчувати доброта і розум.

Отак або дуже (повторюю) приблизно так я хотів виголосити свою промову в ООН. Шкода, що я її тоді не виголосив. Мені чомусь і тепер думається, що світ хоча б на краплину став веснянішим і теплішим. Звичайно, у промові, яку тоді виголосив я замість цієї, прозвучали всі втілені тут думки, але без пафосу, без емоційного заряду,

без яскравих і переконливих прикладів. З мого погляду, прозвучали холоднувато, без пристрасі. Це й ображало, бо за мир треба боротись на повен голос, полум'яно й наступально!

ООН! Я згадую цей новий всесвітній ковчег людства. Я бачу представників різних країн у кожному із семи комітетів. Я чую їхні голоси на різних мовах світу. І цього не порівнюю з Вавилоном. Я не хочу цього порівняння. Але чи не здається вам сьогодні, що новий Ноїв ковчег з кожним днем наближається до останнього свого водоспаду? Я чую голоси відчаю і крику, вслухаюся в поради і пропозиції. Усі на всіх мовах світу сьогодні один одному радять, як відвести каравелу по імені Земля від останнього водоспаду. Але чи не час уже взятися за весла?

За весла, земляни! Щоб потім не було пізно! Щоб усім нам і кожному зокрема не стало соромно при наступному витку цивілізації. Цивілізації, яка б після цього не сказала в своїй новій історії людства:

- До нас цю планету населяли варвари!

А може, на той час вони якесь інше слово вигадать. Такого в їхньому лексиконі взагалі не буде.

ЗАДУМАЙМОСЯ!

СЬОГОДНІ! -

ЗАВТРА

БУДЕ ПІЗНО!

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 16

Готель - це рідний дім не лише для тих, хто там працює, комівояжерів, але й для тих, хто більшість свого життя проводить у відрядженнях. От, скажімо, як я. На своєму літературному віку мені доводилося описувати чимало готелів. Та й у цьому іронічному творі я вже присвятив кілька сторінок своєму тимчасовому притулку. Але я й інші готелі бачив. Готелі, куди ви можете зі своїм чемоданом і у своєму вагоні заїхати прямо в готельний коридор - до порт'є. А так само й готелі для кішок, готелі для собак... Звичайно, я не бачив готелів для тих, хто змушений валятися на манхеттенських вентиляційних решітках... Але вчасно поставимо три крапки. Бо далі вийде дубляж наступного розділу під скромною назвою "Готель".

Розділ XVI. ГОТЕЛЬ

Здається, про все розповів: і про порт'є, і про подушечку, і про електролампи, а от про готель, в якому жив довго і в якому перебував тимчасово, - жодного слова.

Ну, почнемо з того, що ви увійшли в номер. Одразу, як щиро радить комісар поліції міста. Нью-Йорка (і я, користуючись нагодою, ще раз сердечно дякую йому), кидайте

на двері ланцюжок, а то й два і погляньте у вічко, чи за вами ніхто не вийшов з ліфта й не стежить. Все в готельних дверях, як і в квартирі кожного американця, є. Не вистачає, щоправда, для більшої гарантії барикад, зо два кулемети й хоча б одного міномета. Це на той випадок, якщо вам вдасться в Нью-Йорку заснути й хтось з цього скористається і несподівано прорве вашу оборону. Бо тут, як ніде, підходить: твій дім – твоя фортеця.

А якщо двері в готелі замінювати, то це зіграло б подвійну роль: на випадок вторгнення розбудили б вас і трохи пошматували б противника.

Але сон у Нью-Йорку вам ніколи не загрожує. Тим більше міцний. Тут кожні три хвилини сирени поліцейських машин так завивають, що коли у вас вставні зуби, то їх викручує аж до вух. Коли ж у вас ще рідні, то для них існує завивання пожежних машин і машин сміттярів, котрі щоночі перемелюють чорні целофанові мішки з пляшками, чайниками, каструлями, бляшанками, дошками, матрацами, бочечками, старими цвяхами, металобрухтом, старими самоварами, з усім тим, що ви можете побачити на будь-якому смітнику великого міста. Всі ці мішки тут викидаються прямо на тротуар. А вночі підбираються гербічменами (так називають сміттярів), і їхні жуки-автомашини з насолодою пережовують згадуваний мотлох. При цьому обов'язково тирлюються й гудуть під вашими вікнами. Можете спокійно дивитися кінофільми жахів, – вони йдуть тоді, коли ви захочете і за це заплатите, і скільки завгодно – хоч до світанку. Цим самим ще раз підтверджується істина, що Нью-Йорк – це місто, яке ніколи не спить, а ООН – це організація, куди ніхто не повинен ніколи запізнюватися, хоч кожен приходить тоді, коли кому заманеться. Звичайно, за винятком тих, кому сьогодні треба виступати, Але це так, між іншим, до слова.

У вашому номері чотири мікрокімнати: вітальня, спальня, кухня, передванник (це мені сподобалось, і назву я сам придумав) і ванна. У стелі дірок і гачків під люстри не довбають. Тому щось повісити чи повіситися самому важко. На стінах є розетки, і в номері п'ять-шість великих настільних ламп. Ви їх можете переносити, як дітей, куди вам зручно й куди завгодно. Але ставте завжди так, щоб ваша тінь від світла не падала на вікно і з вулиці не бачили, чим ви там займаєтесь. Тому в тутешніх помешканнях, як ніде, підходить прислів'я: краще тримайтесь в тіні. Вам завжди видно, що діється в освітленому місці. Я саме так і робив. Та й після згадуваних телефонних дзвінків по-іншому й не вчиниш. З вікон я не виглядав. Штори теж не підіймав. Небезпечно – а зненацька бухнуть звідкись. Сонце все одно до вас рідко заглядає. Хіба що в ті дні, коли з Атлантики повіє добрий вітровий і забере з собою якусь тонну сажі (упродовж року тут її випадає 300 тонн). Я сам особисто її не зважував, але про це читав у газетах, і в досить-таки солідних. Американці рекомендують оголосити жнива на сажу й після збору врожаю за певну ціну продати одній з автомобільних компаній "Форда" чи "Дженерал моторс" – для шин. Кажуть, нью-йоркська сажка, коли її добре обробити, замінює каучук.

Посеред головної кімнати два столи: письмовий і кухонний. За одним ви пишете романи й листи коханим, а в години дозвілля насолоджуєтеся біблією, яку завбачливий

господар готелю поклав вам на найвиднішому місці, і, дізнавшись, якої ви національності – ще й на рідній мові, аби розчулити вас до сліз і примусити полюбити ближнього, як самого себе. Біблія – це єдине, що дається в готелі безплатно.

Біля кухонного столу чотири стільці для ваших гостей, а на столі пачка білосніжних серветок з маленьким, але простим за своєю складністю навіть для дитини секретом. Відкриваєте пачку, й звідти вам люб'язно подається салфетка. Ви її берете, і за нею одразу вискакує наступна. І так доти, доки не поміняється білий колір на рожевий чи салатний. Зміна кольорів салфеток означає, що вони закінчуються, а їх у коробці тільки п'ять штук, отож, якщо за вашим столом шість осіб, то шостому нічого не дістанеться.

– Хазяїн, виставляй нову коробку.

І він виставляє. Інакше не можна.

У ванній кімнаті шість різних і теж білосніжних вафельних рушників. Від такого завбільшки, як ваш носовичок, до простирадла. Ці шість рушників міняються щодня, і ця зміна свідчить, що американці – вельми охайний народ. І це правда. Цього в них не забереш. І повагою до них проймаєшся.

В усіх кімнатах на зручній висоті вмикачі. До них легко дістати й найменшому мешканцеві, а найвищому можна навіть не піднімати рук – йому їх досить вийняти з кишені й натиснути на вмикач, після цього – світло біля ваших ніг,

На кухні все необхідне для приїжджого: склянки, ножі, виделки, ложки, кавоварка, чайник із свистком (як колба, прозорий, із спецскла), плита газова на п'ять конфорок. Чотири з них діючі тимчасово. Варто повернути вам краник, як газ спалахує на ваших очах сивім полум'ям. Без сірника й без електрозапальнички. Вся автоматика вмонтована десь усередині. П'ята конфорка – особлива. Її ви увімкнути не можете. Вона цілодобово гаряча. На неї ставите чайник, і вода в ньому тримається на певній температурі цілий день і цілу ніч. Якщо вам набридли реклами по телевізору, можете взяти цей чайник, залити склянку з розчинного кавою, і чарівний напій уже готовий. Вам не потрібно витрачати жодної хвилини на підігрівання окропу.

На кухні, звичайно, посудомийка, шафи для посуду, холодильник, кухонний рушник і серветки для миття брудного посуду.

Після кухні вас завжди звичайно тягне як не до телевізора, який тут працює цілодобово (щоправда, не на всі канали), то до ліжка.

У безсонні ночі творчості я найчастіше згадував цей американський винахід – ліжко. Воно, як я уже сказав, завбільшки... А втім, мені під руку трапило інше порівняння. Ліжко завбільшки із злітний майданчик для вертольотів на даху Пан-Америка білдінг (до речі, винахід цей до геніальності простий). Простирадло, ковдра, покривало виготовлені на зразок спального мішка. Ви залазите біля подушки в нього, простягуєте на всю довжину свого тіла ноги й лягаєте спокійно спати, якщо вам поспиться, можете під цим мішком крутитися як завгодно й скільки завгодно. Можете залазити з головою, можете лягати по діагоналі чи поперек ліжка, можете задом наперед і передом назад, можете крутитися вовчком. На животі, на лівому боці, на

правому боку. На спині. Можете підбирати під себе ноги, можете їх витягувати, простягати. Все можете. Бо ви перебуваєте у США. Все. Але як би ви не намагалися і щоб ви ще не робили чи не виробляли вночі, вам уранці все одно не вдасться натягти собі на голову ні ковдри, ні простирадла, ні покривала. Отаке американське ліжко. Широке, зручне, й, головне, його уранці зовсім не треба застеляти. Чи майже не треба. В американців на все це часу не вистачає. Вони ділові люди. Їм треба робити гроші. Тому вони беруть тільки оте простирадло, ковдру й покривало за верхню частину й натягують на полушку. Все! Ліжко застелене, і так, ніби там ніхто ніколи не спав. Ю а райт, сер!

Я б описав ще кілька готелів Нью-Йорка, але, чесно признаюсь, – не можу. Описав одну кімнату-номер у звичайнісінькому готелі для середнього американця, до яких я сам, звичайно, не належу.

У Нью-Йорку є ще кілька готелів (бачив їх на власні очі з вулиці), але побувати там не довелося.

В один з них ви можете, якщо, звичайно, кишені обривають долари, заїхати із вокзалу власним вагоном, щоб не пертися через все місто з валізами, візками вантажника й прислугою.

Є готелі, перебування в яких за одну добу коштує близько тридцяти тисяч доларів. Я не мав нагоди там відпочивати, тому, звичайно, описати їх так детально, як "Вишневий сад", не можу. Там зупинявся Рональд Рейган зі своєю свитою. Що саме на ті гроші їм подавали, підносили, готували й загортали – це тільки він може сказати. Але я гадаю, що американський президент ті тисячі доларів за одне лише спасибі не платив. Не знаю, які там унітази – виготовлені з чистого золота чи інкрустовані діамантами. Очевидно, готель вартий того, щоб...

У Нью-Йорку є ще й інші помешкання, сказати б, готельного типу. Я там теж не мав честі бути. Але в одного американця про всяк випадок запитав:

– Які там номери?

Однак ніхто з моїх супутників того не знав. Доступ до готелю чоловікам закритий. Вивіска над входом пояснювала: "Готель для жінок і собак!"

– Вони під словом собака нічого не мають на увазі? – між іншим поцікавився я.

– Гадаю, нічого. А втім...

Тут зі швидкістю ракети пролетів спортивний "фераррі", і я останнього слова не почув. А жаль. Мені так хотілося донести його читачам.

Вікна в готелі не обов'язково відчиняти. Це вам не аристократичне передмістя Філстон і навіть не Рівердейл. Це – сам Нью-Йорк. Свіжого повітря тут шукати все одно, що в доменній печі – кисню. У готелі завжди працює кондиціонер. В моєму номері він працював на повну потужність, і думаю, до мене не має жодної претензії. У кожному разі, я його ні в чому не обмежував і не стримував. Денно і нічно давав можливість дихати на повні груди. Він не дихав тільки тоді, коли я засідав в ООН і прибиральниця оголошувала для нього тимчасову перерву. Решту часу мав змогу показати себе з найкращого боку і, слід віддати йому належне, гроші за свою працю одержував не

даремно. Працював на совість, творив затишок, тепло і холод.

Я кілька місяців не відчиняв вікна. Американці (не всі, звичайно, а ті, що по телефону подзвонювали) таки доброго мені нагнали страху. Як тільки підйдеш до вікна – одразу з'являється відчуття, що попадаєшся на снайперську мушку. Але мій приятель, що жив перед цим у Нью-Йорку шість років, запевнив мене, що за три місяці цього може й не трапиться. Я заспокоївся, але щоб остаточно, то не дуже. І одного разу в темряві підійшов до вікна й відчинив його навстіж, А потім зі спокійним серцем пішов до приятеля в гості і, ніби нічого й не сталось, попивав собі англійський чай, яким він мене частував. Начаювавшись і надихавшись вволю свіжим повітрям від його кондиціонера, я повернувся до себе в номер. І знову (так само в темряві) зачинив вікно. Не знаю, що і хто там за цей час побував. Хай... Бо в ті дні я своїм життям, про всяк випадок, поклав не ризикувати.

Довелося мені побувати ще в одному готелі. Але вже під Вашингтоном, де ми зупинилися на ніч. Готель виявився педорогий.

- Вам одну кімнату, сер? – ввічливо запитав порт'є.

- Йес, сер.

- З кухнею, сер?

- Йес, сер!

- З ванною, сер?

- Йес, сер!

- З білими чи з різнокольоровими рушниками?

- З білосніжними, сер. Щоб як на Північному полюсі, сер!

- Йес, сер. Серветки які вас влаштовують, сер: білі, голубі, оранжеві чи яскраво – червоні, сер? Для вас знайдуться і такі. Кольору кров'яного біфштекса, сер?

- Будь-які, сер. Тільки не чорні.

- О сер! На два долари скидка, сер. Кімнату-будуар чи просто ліжко, сер?

- Просто ліжко. Але хоча б з простирадлом.

- Йес, сер!

- А подушка, сер?

Я уже знав, що означає подушка. На Манхеттені бачив.

- Ноу, сер!

Він, звичайно, був здивований, але цього нічим не видав.

- Матрац, сер?

- Ніяких матраців, сер, – запротестував я. Наляканий "подушкою", подумав, що пропонує мені гомосека. Звичайне ліжко й простирадло.

- Йес, сер! А ковдру, сер?

Ну, нечисть, подумав я. Під ковдрою він, мабуть, має на увазі свою бабулю.

- Ноу, сер.

- Ви аскет, сер?

- Я Рахметов, сер, виступаю тут під псевдонімом Аїстов. – Своє прізвище подав у російському варіанті, щоб остаточно збити його з пантелику.

- Це нас не цікавить, сер. Нас цікавлять тільки долари, сер. Кухню сервірувати, сер? Ложки, виделки, ножі. Тарілки, миски, мисочки, каструлю, чайники, кавоварки, сер?

- Навіщо так багато? Я сюди без сім'ї і родичів приїхав. Усе по одному предмету.

- Йєс, сер!

Валізи в номер я позаносив сам. Порт'є мені хотів допомогти, але я відмовився. У номері все блищало. Все було білим-білим, і якби не зігрівало мене електричне тепло, то можна було подумати, що перебуваю на одному із крайніх полюсів.

Ліжко неначе маленький приватний аеродром. На ньому лежало таке біле простирадло, що я негайно одягнув чорні окуляри. Але й крізь них побачив, що, крім простирадла, там нічого нема: ні подушки, ні ковдри, ні матраца... Сльози затуманили мені зір. Гордість не дозволила сказати:

- Сер, чорт забирай! Де тут в біса подушка, матрац і ковдра?

У мене все це висіло на кінчику язика. Але я стримався. Порт'є мені признався, що жив у халупі, яку збив із ящиків з-під сигарет на Манхеттені. І що таке подушка, матрац і ковдра - він добре знає.

Хай краще думає, що я справді аскет, а не наляканий рекламами й телепередачами дивак.

Коли вже витерся білосніжним, завбільшки з простирадло рушником, мені раптом трохи стало легше, другим я укритися, підсунув під голову кулак і умиротворено заснув. Снилось мені, що я сплю на манхетенській решітці (спіднизу мене підігрівають гарячі струмені тепла - в багатьох будинках американців обігрівальні мережі проходять попід підлогою), і в мене замість кулака під головою величезний гудзонівський валун. Було затишно, приємно. Люди переступали через мою голову, й ніхто не став на руку.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 17

Кожен, хто записується на будь-яку екскурсію, ставить перед собою певну мету: про щось довідатись, щось пізнати, на щось збагатитися.

Поклавши собі прогулятися з гідом по Манхеттену - центральному районі Нью-Йорка, - я також поставив мету розпитати гіда про святу "трійцю", яка тут народилася на світ. Через кілька днів, 16 липня 1945 року, в штаті Нью-Мексіко одне немовля з цієї святої "трійці" вмерло, забравши з собою усе живе у величезному радіусі.

Ця "трійця" спочатку була закодована під назвою "Манхетенський проект" і до неї входило троє новонароджених: атомна, платинова і уранова авіабомби.

Першу з них випробували у Нью-Мексіко, щоб потім дві її посестри опустити на голови жителям Хіросіми й Нагасакі. Платинові й уранові - випробовувалися. Чому! Саме про це я й хотів запитати у гіда, але він відкараскався від мене жартами. Гарний метод - жартувати, коли не хочеш сказати правди.

Розділ XVII. ПО МАНХЕТТЕНУ З ГІДОМ

Ніхто у світі мені так не подобається, як екскурсоводи. Екскурсовод, як на мій погляд, – це невичерпне джерело енциклопедичних знань і невичерпна криниця гумору. Жаль тільки, що під час їхніх пояснень нікого з них не можна збити з курсу розповіді. Як тільки зіб'єш, одразу все починають спочатку, мов учні, що чудово завчили вірш, але можуть його декламувати тільки починаючи з першої строфи.

Не знаю, як хто, а я особисто в захопленні від екскурсоводів. Вони завжди мені нагадують вічність у житті, як Ренесанс – у мистецтві. Кожний з них – це своєрідний Пікассо і Ренуар разом узяті.

А ще вони мені нагадують фельдмаршалів. Кожний з них крутить вашою головою, як йому заманеться. У цьому переконався, їдучи по Манхеттену в автобусі з чорними вікнами (мабуть, на честь чорного населення Америки, котрого тут, як сказав екскурсовод, тридцять п'ять мільйонів чоловік, і я йому повірив з першого слова), коли тільки те й чув:

– Поверніть голову ліворуч...

І я повертав.

– Тепер гляньте прямо перед собою.

І я дивився.

– Поверніться назад.

Я різко повертався.

– Поверніть голову праворуч. А тепер різко назад.

І за це я йому вдячний. У мене шийні хребці й досі як на шарнірах. Всі залежі солей, що назбирав за свій короткий вік, тут, на Манхеттені, вивітрилися, як сажка, й осіли в Гудзоні. Якщо вам колись доведеться там бути й ви захочете (хоч я не рекомендую) ковтнути пригорщ гудзонівської води, то одразу відчуєте присмак солі. Так і знайте – це сіль загнаних в піт нещасних туристів.

Але давайте розпочнемо нашу екскурсію. Спробуймо разом з вами й екскурсоводом уявити, що ви на відомому Манхеттені – центральному районі міста Нью-Йорка. Тому самому, який лежить на березі Гудзону, так названому на честь англійського мореплавця Генрі Гудзона. Він тоді служив в голландській Ост-Індській компанії (це були приблизно 1609-1610 роки) і ніколи не думав, що та його служба закінчиться для нього безсмертям. Мало того що його ім'ям голландці назвали річку, але вони не без його допомоги ще й купили той манхеттенський острів. Купили в індіанців. Точніше, не купили, а вициганили за вогненну воду й за добру дюжину намиста, чого так не вистачало дружинам індіанських вождів. Все це хлопцям обійшлося у шістьдесят гульденів, на сьогоднішні гроші – двадцять чотири долари, що рівнозначно оплаті одного номера в престижному готелі за одну добу.

Коли наступного ранку вожді прокинулись і випили натщесерце трохи сирівцю, у голові в них просвітліло – продешевили. І пішли наступом на Генрі Гудзона та його товаришів по намисту.

Довелося негайно будувати Новий Амстердам з могутньою стіною. Ця стіна збереглася й до наших днів, але тепер називається трохи по-іншому – Уолл-стріт, що в перекладі на доступнішу мову означає – стіна-вулиця.

- Тепер ця стіна-вулиця найзнаменитіша в світі, – вихваляється гід. І це – правда. Тут уже нічого не скажеш. Бо нема більше в світі ніде такого п'ятачка землі, де б зберігалось стільки золота, як на цій вузькій, видовбаній ущелиною між двома скелями в горах діловій вулиці Нью-Йорка.

Ви їдете вихідного дня нею, і від стін Уолл-стріт, від його огорож і дверей все віє не затишком, а холодом. У неділю тут тихо й мертво, немов на цвинтарі. Тільки темними вікнами на вас дивляться будинки й бронзові таблички з величезними могутніми сімейно-фінансовими склепами: "Ферст нешнл сіті бенк оф Нью-Йорк", "Нешнл бенк оф Норт Америка", "Торонто домініон оф Канада", "Маньюфекчурес Хановер трест".

Тут у неділю тихо й мертво. Все це нагадує про вічність потойбічну й тимчасовість на цій землі. А в будні, на фондовій біржі Уолл-стріт, скільки тут спалахує пристрастей, скільки тут витрачається енергії! Аби її використати в мирних цілях, в Америці справді б уже настав золотий вік. А тим часом мільярди доларів викидаються в ненаситну пащу гонки озброєнь. У воду, у землю, у космос. Все це пожирає і переплавляє золото у сталь, у протони, у нейтрони, й ходять після цього по Америці так звані "Армії спасіння". Під звуки й дзенькіт дзвіночків і казанків йдуть в район Бауері, щоб посьорбати юшки, в якій одна пшонина доганяє іншу.

А поруч з Уолл-стріт – церква Святої Трійці. Чорна й непривітна. Вона припишлася у затінку під хмарочосами й такими благальними, такими сирітськими очима дивиться на вас і ніби проситься десь аж туди, в далекі пампаси. Вона зовсім не вписується у сторч поставлені височенні ящики з вікнами без орнаментів, без прикрас у вигляді лоджій та балконів. На хмарочосах цих прикрас нема.

Ви дивитеся на цю церквочку й думаєте: коли б її справді винести кудись у прерії, вона мала б вигляд великого собору. А тут, поруч з Уолл-стріт, схожа на згорблену й почорнілу від старості жебрачку під чорною цвинтарною огорожею з простягнутою до перехожих рукою.

Ми їдемо далі, але екскурсовода пригніченим виглядом православної церкви не вразиш. Він мені нагадує грабаря – представника найвеселіших у світі людей. Якщо ви людина спостережлива, то одразу погодитеся зі мною. Бо ніхто у світі так весело не дивиться на світ, як грабарі. Вони, копаючи ближньому яму, навіть у присутності родичів і знайомих покійного наспівують жартівливі пісеньки й перекидаються сороміцькими репліками, пересипаючи їх солоними, як позаторішня тараня, анекдотами.

- Це Торговий центр, підведіть голову вгору, – командує вами екскурсовод. – Це так звані "близнюки". Кожен з них має по сто десять поверхів і по сорок тисяч вікон. Хто не вірить, може вийти й полічити. Прекрасна знахідка для самовбивць. Ньюйорківці давно мріяли про такі хмарочоси.

Водій натискує на гальма. Ні, американці таки природжені гумористи – цим вони

нагадують наших одеситів.

- Ага! Бажаючих сьогодні, бачу, нема. Шкода. Минулого разу вийшло двоє. Чарлі, - звертається екскурсовод до водія, - поїхали далі. Сьогодні сенсації не буде. Ось у цьому будинку... (поверніть голову ліворуч), живе дуже вродлива жінка. У неї коси до пояса. Кажуть, приїхала з Європи. Коли вона виходить на вулицю, на неї вся Америка дивиться. Хто не вірить, також може пересвідчитись...

- Тепер, - чуємо команду, - озирніться назад. Звідси "близнюки" виростають наче з води. При доброму бажанні з цих вікон водночас може вилетіти тридцять шість тисяч самовбивць. Вражаюче, скажу вам, видовище. Нижніх поверхів не враховуємо. Стрибуни звідти, як правило, залишаються каліками. Про них газети не пишуть. Тому, підлікувавшись, вони забираються якомога вище і вже тоді каменем летять униз. Якщо хтось ніколи не бачив, можу сказати, що цей вид стрибків нічого спільного зі стрибками у воду не має. Хоча на першій стадії певна схожість є,

- Цього року, - вів далі екскурсовод у тому ж веселому ключі, - з Нью-Йорка виїхало сімсот сімдесят тисяч чоловік. Сімсот тисяч зробили маленький бізнес і виїхали туди, де ще збереглась зелень і де є одноповерхові котеджі. Решта сімдесят тисяч поїхали трохи далі. Можна сказати, іншим маршрутом і в автомобілях трохи іншої марки. В народі їх називають катафалками. Всі вони, чи майже всі, покінчили з життям, дякуючи "близнюкам", Емпайр стейт білдіngu і... А втім, кількість їх могла значно зрости, коли б позаминулого року не закрили Бруклінський міст - традиційне місце для самовбивць. Жаль, на кожного ньюйорківця більше б стало свіжого повітря і менше кондинейшн.. Але, я гадаю, це тимчасове явище. Американці не потерплять ніякої деспотії. Ми вільна країна. Ї все, що американцеві хочеться, він матиме. Йому ніхто не має права щось заборонити. А як не так, то ми вийдемо на Парк-авеню з транспарантами й гаслами в руках...

- Тепер гляньте ось сюди, праворуч і трохи вниз. Ви бачите того типа? Так, ви не помилились.. Це нью-йоркський рекетир. А за рогом ресторану причаїлись його компаньйони. Вони займаються шантажем, витягують з власника ресторану гроші як заробітну плату. Рекетир зараз каже хазяїнові: якщо той перестане справно платити - то вони потовчуть на друзки коштовні сервізи з вітрин його ресторану, збути яких той ніде не зможе, бо, як ви бачите, хмарочосів мозаїкою ми не обліплюємо...

Я не встигав за ним записувати. І тепер дуже шкодую, що не прихопив було із собою магнітофона, який тут небагато коштує, бо такої техніки тут стільки, що нею при бажанні можна на Гудзоні чималеньку греблю загатити. А екскурсовод не вгамовувався. Його, очевидно, в екскурсійному бюро з самого ранку добре підкручують, і він уже цілий день працює, як заведений механізм.

- Прямо перед вами - знамениті чистильники взуття. Бос там сидить угорі - чистильник у нього в ногах. Їм, щоб вижити, треба чистити взуття швидше автомата. Якщо він того темпу не витримає, зразу опиниться за бортом тротуару. Аж он там... Погляньте вниз.. Ви бачите цю знамениту на весь світ манхеттенську решітку. На ній лежить знаменитий манхеттенський чистильник взуття. Він не витримав конкуренції

отомейшн. Тепер його обігриває не любов ближнього, а теплий струмінь манхеттенського Гольфстріму, що вибивається з-під землі. Там завжди тепло. Хто не вірить, може пересвідчитись. Зупинити автобус? Бажаючих нема? А шкода, минулого разу ми мали чотирьох волонтерів. Ха-ха-ха!

Екскурсовод розреготався. Він самообслуговувався своїм гумором, якого я не назвав би таким же світлим, як комірець його сорочки зранку.

- Скажіть, будь ласка...- Хотів хтось звернутися. з наших, але екскурсовод йому не дав рота розтулити.

- Я ще не кінчив про чистильників. Вони завжди сидять у вас під вашими ногами. - Це речення у нього, очевидно, було десь записано. - І чистять так швидко, що в комп'ютері перегорають лампочки. А на ваших штиблетах виграють такі зайчики, що деякі наші громадяни від них сліпнуть. Опускають штори на вікнах. Я сам особисто бачив, як на одному черевіку боса відбився Емпайр стейт білдінг, а на другому - Пан-Америка білдінт. З такими дзеркальними черевиками близько до дам, котрі носять спіднички, підходити не раджу.

Він розсміявся. Я, щоправда, в останньому реченні гумору не вловив, а може, не так його зрозумів. Але це, здається, найблискучіші зразки гумору американських екскурсоводів. Якщо хто хоче узяти в мене кілька фраз напрокат, то, будь ласка, запропоную без винагороди щонайменше тисячу. І це якась мільйонна доля з того, що я того дня встиг записати.

- Комп'ютер, - сказав екскурсовод і примусив мене покінчити із засвоєнням останнього його дотепу, - це сьогоднішній день Америки. І завтрашній. Не знаю, чим завтра він у вас займатиметься. Мене про це ще не повідомили, і відповідно я вам не можу нічого сказати, але сьогодні комп'ютер - це вам бабуся і няня, батько і дід, а найперше - мама. Комп'ютер сьогодні допомагає школярам розв'язувати задачки, писати твори на вільну тему, проявляти ініціативу й винахідливість, допомагає заучувати вірші й вивчати біблію - найкращий бестселер світу, який виходить мільйонними тиражами. Жоден американець без допомоги комп'ютера його вгризти не може. Хоч бери й розмочуй окремі сторінки у воді. Але вони не розчиняються. З міцного замісу. В окремі розділи комп'ютер вгризається. Але і йому там не все під силу. Слабенька гуманітарна підготовка. Не всі слова правильно вимовляє...

Закінчення речення я не почув. Над нами щось загуркотіло. Я від страху втягнув голову в плечі. По мосту пронеслося щось довге, розцяцьковане в червоно-буромалиново-зелено-синьо-жовто-коричнево-чорно-брунатний кольори й полетіло, мов комета, далі ні перед чим не зупиняючись.

- Наш знаменитий на весь світ сабвей - не без гордості сказав екскурсовод. - Не тільки тим, що його збудовано в тисяча дев'ятсот п'ятому році й він має довжину півтисячі кілометрів, а й тим, що його вагони - це навчальні майстерні як для художників-абстракціоністів, так і для митців усіх у світі спрямувань і течій. Розписуються вагони фломастерами, маркерами і, звичайно, розпилювачами олійних фарб. Жоден дідько їх не відміє. Навіть мер міста Едвард Коч. Цього року він закупив

нові вагони в Японії. У японців чудесні вагони, але мають один істотний недолік – на них малювати неможливо. Меру не вдасться поставити їх на ноги. Пардон, на колеса. Ньюйорківці запротестують. У нас вільна країна. Свобода творчості гарантована конституцією США, і ми вийдемо з гаслами на Парк-авеню.

Я не спускав своїх допитливих очей з нашого екскурсовода. Все намагався дізнатися, де в нього захований той комп'ютер, за допомогою якого він говорив, мов заведений. Всі американці енергійні. Їхня працелюбність і енергійність заслуговує всілякого наслідування. Мабуть, саме тому навіть японці й китайці схиляють перед ними голови й скидають шапки. Щоправда, в Чайн-туані двоє китайців схилилися і переді мною. Але я це розцінив як данину американським джинсам й куртці, які шилися в Кореї і Таїланді, а були куплені на Манхеттені.

Ми часто на американців дивимося з такою ж цікавістю, як вони, між іншим, на нас. Але у нас більше скромності, а в них – чванькуватості. Від нас вони в захопленні й навіть цього не приховують, коли розглядають так, що вам ті оглядини здаються дещо безсоромними. Вони дивляться на вас, як на рідкісний експонат у музеях природознавства. Але про це вам можуть сказати тільки після чарки, якої у порівнянні з нашою чаркою інколи неозброєним оком не помітиш. Хіба що добряче розбавлять содовою і кинуть туди три айсберги льоду. Мабуть, це пояснюється тим, що вони активно на всіх перехрестях і фасадах чи дахах будинків разом з оголеними дівицями агітують пити й курити.

Щоправда, ні першого, ні другого дієслова не вживають. Пишуть значно простіше:

"Наша горілка варта вашого життя!"

Гадаю, що наша також варта. Але нас у цьому агітувати не треба. Тут від нас американці здорово відстають.

У цьому питанні вони засиділися десь, якщо не в кущах первіснообщинного ладу, то десь на початку формування феодалізму. Хоча окремі індивіди дудлять віскі в пакетах не гірше, ніж наші земляки, що збирались у під'їздах. Американцям краще. Американцеві не треба шукати під'їзду. Та й не кожний його туди пустить. Тут біля кожного більш-менш пристойного будинку стоять здоровила, коліна яких можна прирівняти до путнього молота. Я вже мовчу про одяг. Чим багатший господар, тим його швейцар поважнішого вигляду, чином не нижче генерала. Суджу по формі. На кожному з них формені кашкети з відповідною кокардою. На сірому, переважно сталюого кольору костюмі регалії, еполети, аксельбанти. Я людина мирна і на тих почесних відзнаках не дуже розуміюсь, але, як на мій погляд, то навіть президент Америки й той, аби його поставити поруч з лакеєм якогось боса, мав би досить-таки скромний вигляд. І якби мені запропонували відгадати, хто з-поміж них старший, я не задумуючись віддав би перевагу лакеєві.

Поки наш екскурсовод на кілька хвилин виключився (очевидно, перемотує стрічку з черговими записами), я вам скажу, що алкогольні напої і куриво американці по телевізору не рекламують. Рекламні щити з ковбоями, що курять знамениті цигарки "Мальборо", чи верблюдами, які не жують тютюн "Кемел" (хоча нам усім відомо, що ці

невибагливі на вигляд горбаті тварини жують усе, навіть цвяхи, змащені солідолом, якщо вони тільки не з дамаської сталі), демонструються тут на кожному фасаді, вільному від вікон, чи на даху. Яскраво розмальовані, ці картини, більші у сто разів широкоформатного кіноекрана, посміхаються до вас за сотні миль.

Ваш погляд лоскотатиме й реклама гарної пляшки величиною з півхмарочоса і, звичайно, з напіврозтуленими устами вродливої жінки, яка просто вмирає від спраги. Унизу напис: "Наш лікер гідний вашої партнерші". Є ще кращі лікери: "Жодна дама вашого серця не встояла б перед нашим напоєм". І не встоїть – ці слова, як ви вже здогадалися, я додав від себе. Прочитаєш їх, і одразу – в магазин. А потім уже починаєш даму розшукувати. Для експериментів. Спробуй не пригости її на останні долари. Але чи ваша партнерша справді гідна цього божественного напою, ви можете дізнатися тільки згодом, тоді, коли він вступить з вашою партнершею у реакцію. Для цього не обов'язково виносити її на сонце. Американці рекомендують це робити в затінку, навіть у закритому приміщенні, де не відбуваються реакції на побічні, скажімо, імпульси. Хоча я впевнений, що в словниках є й краще слово, ніж імпульси. Але в моєму лексиконі такого слова нема. На весь фасад середньої руки хмарочоса вам може підморгувати й дамочка сумнівної репутації, закликаючи до порнотеатру, де вона мала честь виступити в останній ролі, міняючи партнерів відповідно до кольору свого купального костюма, який вона тепер демонструє в усій його красі.

– Це знаменитий на весь світ Бродвей, – прокидається раптом наш гід. – Великий білий шлях, перед ним навіть блідне Чумацький, що його росіяни називають Млечним, хоча там молоком і не пахне. На Бродвеї, між іншим, теж. Тут пахне порно. Але фільми всі майже святі, – веде далі він. – Зверніть увагу на цю афішу. Це знаменита "міс Америка". Правда, вона передчасно додала собі приставки – екс і секс. Ці дві приставки підкинули їй у кишеню мільйон доларів. Коли б ви захотіли побачити в неї ту кишеню, то це вам би не вдалося, У цьому фільмі її не показують. Вона там виступає без кишень. – Гід просто захлинався своїми дотепами, і я боявся, що він таки остаточно захлинеться, доки ми доберемося до води (ми збиралися провідати нью-йоркський порт).

– Ви! – показав він пальцем на одну з наших дам, – здається, цікавились, чому фільми на 42-й стріт усі святі?

Дама стенула плечима. Мовляв, я у вас нічого не питала. У мене повний автобус свідків. Кожен би це міг підтвердити. Але то був черговий словесний трюк гіда.

– Тому, мадам, – просторікував гід, – що всі героїні у них з хрестиками. Он погляньте на рекламу. Один хрестик – тут дами й Адами ще з фіговими листками. Два хрестики – листки на дамах і Адамах повідлітали. А де три хрестики – вже не видні ні дами, ні Адами – суцільний Альбїон. Ніякими прожекторами ви з усіх сторін його не освітите, коли б навіть того хотіли.

– А тепер погляньте ліворуч, – закликав гід. – Це знаменитий Чейз-Манхеттен-плаза. Поруч нього шикарні модерністські скульптури з чорного вороненого металу. Вони схожі на моє життя. Таке ж покручене й таке ж чорне. У вас, мадам, життя

світліше?

Дама у відповідь зацвіла гарячими маками.

- О мадам! Ви ще так спалахуете! Одразу видно, що ви з Європи. Наші місіс уже не спалахують. Вони прикрашають свої щічки штучними рум'янами, на які в Америці дефіциту не відчувається. У нас дефіцит тільки на натурель-мадам!

Наша скромна дама пересіла до мене й тихо запитала мене:

- Чого він до мене причепився?

Я їй відповів, що він у неї закохався з першого погляду й тепер залицяється.

Вона сама була такої ж думки, бо попросила поради, що їй робити. Я їй щиро порадив вийти біля нашої місії, бо він уже не заспокоїться. А про все, що він нам розкаже, я, мовляв, потім їй розповім. Вона мене послуhalась, і досить-таки вчасно. Я проґавив кілька його дотепів, вловив тільки той, який він кинув на адресу нашої дами, але його я просто не можу опублікувати, бо вона, якщо ця книжка їй потрапить до рук, подумає, що то моя вигадка.

Дотеп був колючий, об нього навіть я міг наколотися, не кажучи вже про неї.

- Рокфеллер-центр, - оголосив гід. - На фасадах цих хмарочосів дами можуть себе розглядати на повний зріст. І розгледіти навіть зачіску й каблучки. Тут їм не треба боятися, що вони не вмістяться у рамки цього фасаду, скільки б тістечок і булочок вони не з'їдали за добу.

Потім на якийсь час він знову замовк, і я відчув, що мої вуха дзвенять, як дзвіночки у районі Бауері. Поки я збирався з думками й сортував у своєму записнику його дотепи, він мовби прокинувся і закричав на весь автобус таким голосом, ніби побачив на небосхилі нову планету.

- Порт Нью-Йорк. Світ біля ваших ніг. Два штати - один порт. На штат Нью-Йорк і на штат Нью-Джерсі! - Після кожного слова він, здається, ставив по три знаки оклику. У мене складалося враження, що йому хтось в горлянку накидав швейних голок від машинки "Зінгер", і він тепер їх разом із словами випльовує, але з таким розрахунком, щоб вони долітали аж до води.

- Пірси, причали, пристані - тисяча кілометрів. Найбільша у світі гавань, дивіться, поки живі, і слухайте, поки я живий, - горланив він. - Через гавань щодня проходять до десяти тисяч кораблів.

Він, звичайно, при такому темпі пояснень міг би й заокруглити цифру до ста, йому б повірили. Адже в Америці все масштабне, все знамените, все шикарне, все грандіозне. То чому б не повірити і в інші його слова!

- Акваторія цього порту...

Шкода, що через проклятий вертоліт, який ледь не збив з моєї голови капелюха, я не почув його останніх слів. Гід з нами прощався. Я з ним попрощатися ніяк не міг. Хвилин з тридцять ходив за ним назирці і думав: якщо він до нас повернеться зі своїм чорним гумором, я все-таки запитаю, яка акваторія порту. По-перше, мені сподобалося це слово, а по-друге, я хотів дізнатися, на якій глибині живуть в акваторії раки. Гадаю, ці дані і йому б знадобилися.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 18

Я знав людину, яка змашувала соусом від шашлика камінці і кидала в пашу лева. Лев, на жаль, лежав за ґратами. Коли того, що стояв по цей бік клітки, запитали: "Для чого ви це робите!" - він цілком серйозно відповів:

- Розширяю світогляд.
- Свій?
- Ні, свої дами.

Я не мав честі побувати у нью-йоркському звіринці. У Києві цей заклад називається зоопарком і міститься він на проспекті Перемоги. Тож, звісно, не бачив і там таких диваків. Але бачив інших. І де б ви думали! У центрі Нью-Йорка, на Манхеттені. Але цього разу без гіда.

Розділ XVIII. ПО МАНХЕТТЕНУ БЕЗ ГІДА

По Манхеттену я здебільшого ходив не сам. Ми ходили втрох. Один з нас мав почуття гумору, другий зовсім його не мав. А я ж не розумів їх обох. Це всіх цілком влаштовувало, і, мабуть, тому ми знаходили спільну мову. А за тиждень-два вже не могли обійтися один без одного й почали переживати, що з нами станеться, коли доведеться розлучатися.

Товариші мої - люди досвідчені, професійні дипломати. Кожний з них за кордоном прожив більше, ніж дома, якщо всі їхні поїздки скласти до купи. Вони для мене були як ходячі енциклопедії, буклети й путівники із словами іншомовного походження, але я їх розумів, чого не скажеш про них стосовно мене.

Наші маршрути щодня змінювалися. Скромно кажучи, цю ідею товаришам нав'язав я і дуже гордився своїм незвичним для мене досягненням. Я, між іншим, і зараз горджусь, коли читаю ці рядки. Перший маршрут не мав нічого спільного з другим, а третій маршрут - з двадцять восьмим. Бо перший маршрут, скажімо, йшов по 1-й авеню, а двадцять восьмий - по 28-й стріт. І все було простим, як розграфлення вулиць у Нью-Йорку. Не знаю тільки, як устигав за нами той, хто ув'язувався назирці й вдавав, що вивчає вітрини манхеттенських магазинів, котрі його цікавили так само, як нас, скажімо, оксамитові трусики для кімнатного пуделька. Впевнений, що йому доводилося просити про підсилення наряду, бо він за нами не встигав.

Один з тих "пудельків" (я його спостеріг ще в готелі) часто поновлював свої кучері, чим нагадував дворічного баранчика, якому, безперечно, міг тільки позаздрити, бо той завивки щомісячної не вимагав, а значить, і коштів на неї не витрачав.

Як би там не було, але того "баранчика" ми остаточно збивали з курсу. Особливо у плані релігійному. Ми так часто відвідували тут церкви, собори, кірхи й костьоли, що тепер він і його колеги по плащу (кинджала я в нього не бачив) й фотоапарату б'ються над загадкою, якої ж ми віри: та їм це так само важко буде розгадати, як таємницю Бермудського трикутника. Як буде згодом, час покаже.

Звичайно, мандруючи по Манхеттену, ми не скидалися на людей, які ходять від одного хмарочоса до іншого тільки тому, що їм у Нью-Йорку більше нічого робити. Я знав, що це місто контрастів, і мене, зрозуміло, цікавило питання, чому поруч з фешенебельними готелями з такими пишними, мов королівські камердинери, лакеями стоять люди й продають, скажімо, добре загострені олівці з одного боку із мікрогумкою з іншого. До ноги продавця хтось прикував могутнім якірним ланцюгом досить скромну бляшанку з-під м'ясної тушонки. У цю бляшанку центи так само рідко падали, як і золотий дощ над Нью-Йорком. Продавець олівців стояв на Чейз Манхеттен-плаза поруч з модерністською скульптурою і сам чимось скидався на той покруч з чорного, як цвинтарна огорожа, металу, котрий невідомо що символізував.

Я так би й не розібрався, хто цей нещасний дивак обличчя якого благало бритви, туалетного мила, рушника, одеколону, а шлунок, очевидно, шматка хліба. Мої супутники одразу мені все пояснили, і в моїй голові розвиднилося. Стало так ясно, як в сонячний день над Манхеттеном у ті благословенні години, коли з Атлантики раптом повівав добрий вітер видував усі тумани з-поміж хмарочосів. Виявилось, що в Америці, тобто у США, забороняється (ви чули таке слово – і це у вільній країні!) жебрати. Помирати – будь ласка, а жебрати забороняється. Дивовижна країна. Фактично ж те жебрацтво існує, а щоб набрало привабливішого забарвлення, жебракові дозволено виступати в ролі продавця олівців. А продавати тут нічого не забороняється.

Забороняється у США і пити. Маю на увазі пити алкогольні напої, а не воду з-під крана. Пийте скільки вам влізе, і для цього не обов'язково шукати десь під'їзду і третього співпляшника. Достатньо знайти пакетик з цупкого і темного паперу (аби етикетки не було видно, що там віскі), і дудліть собі хоч перед ворітьми Білого дому, – вам ніхто й слова не скаже.

Ми йшли і роздивлялися Нью-Йорк – увесь американський світ у мініатюрі. Загалом те, що в цілому світі є, те є і в Нью-Йорку. Скажемо точніше: у Нью-Йорку немає тільки того, чого не існує в світі.

У Нью-Йорку чимало історичних пам'ятників, хоча історії самої нібито й нема. Але в затишку хмарочосів вони рідко кому впадають в очі. Через те особисто радив би муніципалітету міста, його мерові найцінніші пам'ятники поставити на колеса й вивозити на широкі нью-йоркські площі, якщо такі там знайдуться.

Якщо ж така можливість відсутня (маю на увазі можливість технічну), то перед кожним пам'ятником варто б поставити збільшувальне скло. Може, й не таке, як Пан-Амеріка білдінг, але в жодному разі не менше. А то за вуличними дівичками, що прикривають своє цнотливе тіло гілочкою оливи, не завжди того пам'ятника помітиш. Реклама – це добре, але пам'ятник – незрівнянно краще, бо це й учитель. Це й вихователь, це й ідеал. Ставлять, як правило, їх людям розумним, видатним.

А дівичі на повну висоту фасаду білдинга дуже відволікають увагу від інтелектуальних потреб, розширення світогляду й різко повертають ваші погляди у бік атавізму. Я б сказав, що від дівич і ковбоїв, котрі так рясно заповнили дахи, площі, пустирі, фасади закинутих богом і людьми будинків, починаєш невідступно тупіти.

Коли зважити, що ті ж самі об'єкти рекламуються усіма дванадцятьма каналами американських телекомпаній і їх дивиться день і ніч багато мільйонів ньюйоркців, то зовсім неважко зрозуміти, чому так багато серед них людей із порушеною психікою, душевнохворих.

На Гранд-плаза ми побачили чудові тарантаси, що сприймалися тепер, як пришельці з минулих століть, Добре випечені коники у гарній зброї возили навколо пам'ятника воїнам, що загинули у війні за незалежність, престарілих дам і дітей. Дами своїм віком представляли минуле століття, і їх можна було розглядати з єдиною метою – щоб пересвідчитися, яка немилосердна й жорстока (як і життя в Америці) природа. Це саме вона, природа, з цих колишніх красунь витворила щось на зразок отих абстракціоністських скульптур. А колись перед цими дамами, їхньою красою, котра здавалася нев'януchoю, ставали джентльмени на коліна, віддавали не задумуючись серця і стрілялися на дуелях. Гадаю, вони стрілялися б і зараз, якби котрогось з них примусити ще раз віддати цій дамі своє серце.

Дітки ж тішили наші погляди й серця. Діти завжди діти, де б вони не були. Це свято. Це життя. Це мир на планеті. Але наші погляди здебільшого чомусь зупинялися на їхніх щасливих і молодих мамах, і з тих поглядів можна було робити висновок, що ми вже давно з дому.

Тут же богемні художники малюють прямо на відкритих п'ятачках тротуару своїх Мон Ліз, і ви на їх посмішки, які чомусь тут здаються кривими, можете опустити дайм чи нікел, і на вас ніхто не образиться. Ви цим жестом не принижуєте таланту митця. Тут ви зустрінете художників різних шкіл, течій і напрямків. Серед їхніх картин – як на мій смак – чимало таких, перед якими шедеври Ренуара і Пікассо (мовиться про бачені мною) видаються мені дитячою забавкою. Але я не спеціаліст, а гіда поруч не було, і ніхто не міг сказати, що я в мистецтві, як і в тибетській медицині, не розуміюсь. Тут я й справді не фахівець. І не мені судити про високе мистецтво. Я послідовний прихильник Ренесансу і критичного реалізму, хоча на Заході вони у багатьох уже давно не в моді.

Що б там не було, я із задоволенням придбав би щось найскромніше з епохи Ренесансу, звичайно, по доступній для мене ціні, але ніяк не модерністське.

Ми споглядали й ринг. Власне, всі втупили свої погляди в ринг, а я дивився на болільників, бо на ринг дивитися не міг. Туди вибігали товсті типи й починали гамселити один одного ногами. Коли їм цього виявлялося замало, вони викручували один одному руки. Але й на цьому жоден з них не заспокоювався, підбігав до каната, розганявся і кидався на супротивника. Коли один з них, як туша, падав на підлогу, другий вилазив на канат і з тієї висоти стрибав на голову того, хто валявся на помості. Бив головою, бив ліктем, а коли нарешті остаточно добивав, то хапав за волосся і тягнув переможеного по рингу з дикими вигуками під жахливий акомпанемент якихось осатанілих болільників, що сиділи навколо цього рингу. Враження було таке, що ті діставали задоволення не менше, ніж у Гудзоні води. Дивитися ж на глядачів, особливо на глядачок, було ще цікавіше. Вони верещали, стрибали, стукали кулаком об кулак. А коли ці жести їм здавалися недостатньо промовистими, вони своїми кулачками били

самі себе по голові. Били так, ніби під їхніми зачісками було не менше як по дві металеві каски.

Потім виходили жінки і так само билися. Сказати, що це було жахливе видовище, – не сказати нічого або сказати дуже мало. Я не мав честі спостерігати за гладіаторськими боями, але, мабуть, у їхніх поєдинках було більше благородства, ніж в цій наслідувальній огидній бійці під іменем РЕСЛІНГ.

За асоціацією я згадав кілька американських фільмів жахів, які демонструються опівночі: "Для тих, хто не спить. Для тих, хто любить". Все тут супроводжувалося не музикою, а пострілами і вогнем, не словами любові до природи, а диким гудінням міриадів бджіл, які налітали на величезні міста типу Нью-Йорк і жалили тих, хто був на біржі, хто опинявся у центрі їхньої атаки. Від них не було порятунку. Навіть пожежникам з їхніми вогнегасниками. Повсюди валялися мерці. Їх тут виносили дюжинами, тюками, вивозили автомашинами різних типів: легковими, пікапами, вантажними, катафалками, фургонами і навіть кабріолетами, що бігають чи не на всіх площах великих міст США, як сум і докір колишньому тихому й спокійному життю, якщо тут колись таке було.

Маніяки і монстри з шкірою плазунів знищували цілі ферми, містечка, а коли це їх не задовольняло, – палили величезні міста. Для чого це все? Можливо, американці безтямно люблять гострі відчуття і для них це життєва необхідність. Можливо, потреба. А можливо, продумана підготовка, психологічна підготовка до найгіршого. Щоб люди зустріли його у всеозброєнні.

Чи боротьба супроти лишніх й нових людей Америки? Але де гарантія, що божевільні, наркомани й дебіли нищитимуть тільки собі подібних, бездомних, безробітних? Чи тих, що на грані жебрацтва? Чи отих, які на сто другому й сто десятих поверхах шукають можливості кинутись сторч головою? А якщо вони натомість візьмуться за тих, хто ці фільми фінансує, продукує, пропагує, замовляє? Може, вийти, як кажуть в Одесі, трохи нехорошо. Мільйонів, чорт забирай, шкода. Чи не краще хоч дешицю обернути на соціальні проблеми?

Ми дивилися й паради. Просто були глядачами, стояли, як ті, хто стежить за порядком і рівністю рядів, – на відстані. Попереду маршируючих йшла Софі Лорен. Її того дня було обрано фельдмаршалом параду. Губернатор штату Нью-Йорк, американець італійського походження, йшов, як її ад'ютант, поруч. Але з високо піднятою головою. Йому все-таки було приємно, що фельдмаршалом теж італійка. Організатори могли ще сюди включити кількох главарів італійської мафії, але ті виявили скромність і вирішили за краще на вулицю не висовуватись. Це єдине, що вони зробили правильно. В іншому випадку ми так спокійно не могли б стояти, і боюсь, що довелося б лежати, і навіть спокійніше, ніж ми стояли.

Не знаю, як мої супутники, а я особисто намагався тут, на берегах Гудзону, як і в Європі, заглянути хоч одній дівчині в очі. Але це мені не вдавалося. Усі вони, зайняті своїм проклятим бізнесом, йшли повз мене, ніби повз телеграфний стовп. Мало того, що вони на мене, знову ж таки, як кажуть в Одесі, – нуль уваги, йшли, натягнувши на

чарівні голівки шоломи з навушниками і слухали вереск чергової естрадної суперзірки. Я ладен був схопити томагавк, зняти, як скальп, той проклятий шолом і сказати своє улюблене (придбав в Америці – і, уявіть собі, безкоштовно):

"Чорт побери, невже ти не можеш хоч раз ніжно посміхнутись й невже з твого чудового маленького ротика не може злетіти кілька теплих, без штучного підогріву, словечок? Хай би вже тими проклятими акціями, гонитвою за доларами і центами займались чоловіки, бо так на цьому вашому Гудзоні ви всі побожеволієте..."

Якщо слово "Гудзон" тут вжито недоречно, то прошу це сприйняти не за помилку, а як вияв перевтоми.

Загалом мені багато чого сподобалося у Нью-Йорку. Одначе сказати, що я в захопленні від метро – це означало б зухвало сміятися в очі мерові міста і всьому його муніципалітету. Я цього собі не дозволю. Я себе відношу до людей добропорядних: насміхатися з чужого горя – щонайменше безтактно. Багато чого у світі я бачив, але такої чудасії, як нью-Йоркське метро, бачити не доводилось. Порівняти його з деякими нашими громадськими туалетами на автобусних станціях – по-моєму, рівнозначно, що зробити нечуваний комплімент сабвею. Називати його клоакою – язик не повертається.

Але як би там не було, ньюйорківці гордяться і своїм метро. Воно – найоригінальніше в світі. І тут я вже нічого сказати не можу. Справді, це так. Усім найзнаменитішим картинам найзнаменитіших абстракціоністів перед мальовничістю метро можна відразу скласти свою зброю і не пробувати організовувати будь-де своїх виставок. Нью-Йоркське метро – це пересувна виставка, кожний його вагон, розцяцькований у стилі модерн, мчить з гуркотом, його сталеві боки, як і боки згадуваних уже залізничних вагонів, розписані фломастерами, маркерами й розпилювачами фарб. Чого ви тут тільки не побачите! Описові не піддається. Перо проти маркерів і розпилювачів фарб безсило. Конкурувати з їхніми витворами – значить заздалегідь приректи себе на цілковиту поразку. А кому охота ризикувати своєю репутацією.

Бродячи по Манхеттену, ми самі собі нагадували викинутих на берег коропів, бо весь час ходили з розтуленими ротами. Не від здивування, а від задухи. Я особисто – від того й того. За день на кожний квадратний сантиметр мого тіла тут випадало не менше одного центнера сажі, але я витримував. Не витримували тільки мої пори, які ще й досі доводиться прочищати водами благословенного Дніпра.

Отже, пори тут закупорювалися так само надійно, як найкращі французькі коньяки. Випару ніякого.

Мабуть, саме тому нас тягло в Сентрал-парк. Він нам нагадував уславлену, певно, також на весь світ, Володимирську гірку. Тільки з тією різницею, що наша гірка розташувалася на відстані двох кілометрів над високими кручами Дніпра, а Сентрал-парк опустився на два метри нижче рівня озера, що біля Південних воріт парку.

Біля входу в Сентрал-парк вас завжди зустрічають з музикою. Тут майже під кожною аркою стоїть дві групи місцевих Паганіні, Шопенів, Лістів і витинають такі полонези, що хочеться плакати – від самого лише вигляду музик. Скрипки плачуть і

ридають такими людськими голосами, що, мені здавалося, коли б поруч пройшов Паганіні, то й він би умився слізьми. Я вже не кажу про Карузо. Правда, я не зовсім впевнений, що Карузо колись грав на скрипці, але в Сентрал-парку грають усі, хто уміє тримати в руках інструмент і не хоче померти з голоду.

Обидві групи достобіса талановиті. Грають так, що в тебе долар сам з кишені вилазить і проситься до них в капелюх чи футляр від банджо.

Я вже писав, що в Америці навіть музикантам і художникам заборонено жебрати, але Америка – країна не формалістична, і якщо полісмен підійде до того якогось американського Огінського й запитає, що він витинає-цигикає, музика може спокійно відповісти:

– Граю на скрипці, сер. Невже ви не чуєте? Чи ваш слух більше тішать постріли кольтів?

Полісмен не образиться.

– О'кей, – скаже він, що в перекладі нашою мовою в даному разі означатиме: гаразд, грай собі далі.

Публіка тут не сумує. Грають невизнані митці під кожною аркою. Хто на гітарі з сомбреро на землі, хто на банджо з капелюхом біля ніг.

Решта в парку – відпочиваючі і "золотошукачі". "Золотошукачі" нагадують саперів на мінному полі. З тією перевагою, що тут вони ніколи не підриваються. У кожного з них на голові навушники і в руках довжелезна палиця із своєрідним радаром на кінці. Той радар вони спрямовують під куші, дерева, водять над прим'ятою закоханими парочками травою і з душевним трепетом чекають у навушниках писку, схожого на мишачий. Пролунає у навушниках такий писк – значить у траві золота чи срібна обручка, сережка або ланцюжок із шиї, талії, ноги. У США такі срібні чи золоті ланцюжки носять не лише на шиї, а й на талії, якщо вона, звичайно, ще збереглася під натиском здобних французьких булочок і знаменитих на весь світ київських тортів, – та на одній із ніг. Над щиколотками. На лівій чи на правій, залежно від того, яка краща. Чіпляєте на неї ланцюжок, і кавалери дивляться тільки на ту ногу. Інша їх уже не цікавить. По-моєму, прекрасна мода як для Америки. Мабуть, саме тут і народився вислів, протилежний нашому, – "Позолотіть ніжку".

Таких "золотошукачів" ви можете зустріти і в інших "золотоносних місцях". Але це своєрідне американське плем'я живе переважно у великих парках великих міст та ще на пляжних узбережжях Тихого й Атлантичного океанів.

У Сентрал-парку ми любили просиджувати біля прославленого на весь світ дерева Кохання. Кажуть, хто під цим деревом хоч раз у житті побуває, відчує одразу, що таке справжнє кохання.

Тут воно стоїть на узвишші, і нам приємно було дивитися на його густу й могутню крону. Стовбур нам нагадував покрученого радикулітом чоловіка, якого, крім усього, повністю роздягли й виставили напоказ людям і на втіху усім вітрам, що дують як з Атлантики, так і з Тихого океану.

Дивлячись на дерево, я весь час думав: якщо воно тут не захиріє від двобічного

запалення легенів, то молоді американські варвари доконають його ножами. На його уже голих плечах і на грудях стільки вирізано сердець, яблук (яблуко – символ Нью-Йорка) і стріл, що якби сюди прилетіла армада вгодованих амурчиків, то стріли їм довелося б носити не лише в сагайдаках, але і в зубах.

Довкола стовбура цього дерева не росло жодної стеблинки. Усе було витоптано так, ніби там споконвіку містилося стійбище бізонів, які щоночі влаштовували свої весільні ігрища.

Майнула думка – чи не слід би перейменувати це дерево, наректи його, скажімо, Бізнесом. Але сам злякався цього імені. Якщо комусь справді спаде на думку назвати голе дерево Бізнесом і запевнити громадян, нібито доторк до нього приносить щастя, то американці, що божеволіють на доларах, кинуться сюди цілою "Армією спасіння", і воно ввійде в історію людства, як перше дерево у світі, що вмерло стоячи.

Та не це лише мене так глибоко тривожило. Я помітив на вершечку дерева цяточку чистого стовбура і подумав: що як раптом у туристичну мандрівку сюди приїде Вася з Конотопа? Чи залишиться та цяточка такою? Чи не задумає наш юний земляк увічнити себе: "Тут був я". Слово Конотоп, певне, не поміститься. Занадто вже мало там місця лишилося.

Через кілька днів те дерево спиляли. Хтось таки пожалів його. Знайшлась милосердна рука. І я подумав про народну мудрість, за якою: "Краще вмерти, ніж отак жити".

От куди б поїхати нашим парубійкам, які так люблять увіковічнювати на стовбурах дерев, скелях, стінах свої імена. Там би вони збагатилися досвідом. Бо в цьому – назовемо його рукоприкладним – мистецтві (правду треба завжди визнавати) ми ще відстаємо. Засвідчити це може навіть мер міста Нью-Йорка.

Єдине, що мене тішило в тих написах і не кидало в жар у присутності досить-таки елегантних дам, так це те, що не всі ті написи я розумів. Кілька з них скопіював, і привіз на батьківщину, й показав любителям похизуватися своєю словесною творчістю на стінах наших будинків і ліфтів. Але до цих моїх сувенірів вони поставились байдуже, якщо не сказати більше – просто з неприхованою зневагою. Бачачи таку реакцію, я подумав, що в цих молодих талантів ще не все втрачено. Почуття патріотизму не позбавлені. Але вони мене розчарували:

– Латинкою довго писати. Можуть застукати, – сказав один із них. – Я вже пробував. У телефонній будці. Ледве виповз звідти.

– Та й не всі ті написи зрозуміють. По-нашому – зрозуміло і для дітей, і для дорослих. А по-їхньому – тільки для інтелектуалів.

Ні, я таки не помилився. Вони ще не зовсім позбулися патріотичного чуття. Про масову культуру думають. Я не прихильник того, щоб таких хлоп'ят карати. Але, скинувши штанці, варто залишити кілька автографів на м'якому місці. Для першого разу кропивою.

У парку почало сутеніти, й ми негайно покинули його. Ніхто з нас не хотів ризикувати двадцятьма доларами і життям, яке тут вкладалося у цю суму. Похорон

коштував набагато дорожче. І про це за таких обставин треба думати.

Милуватися прекрасним вечірнім парком – справжня насолода.

Але отримати її може тільки людина неймовірної сміливості й відваги. Нам хотілося побачитися з джентльменом такої вдачі, джентльменом, який осмілиться провести в Централ-парку цілу ніч, я навіть мріяв взяти у нього інтерв'ю, бо таки цікаво, що саме діється в цьому парку, скажімо, опівночі? Але такого джентльмена ніхто з нас за три місяці не зустрів.

На вулиці саме виводили собак. В одній руці по п'ять-шість упряжок. Виводили псів "спецняні". Мабуть, найкращі в світі знавці собачої психології і психології хазяїв. Бо знайти спільну мову із псами – на це треба мати собачий нюх. Кажу таке без особливого переконання. Можливо, вони не найкращі в світі "спецняні", але те, що найосвіченіші – факт. Якщо судити про нянь собачки чи собацюри, то можна безпомилково стверджувати, що няня-дядя має один, а то й кілька дипломів про закінчення не тільки коледжу, а й університету. Ми тут навіть одного земляка зустріли – в руках тримав дві упряжки. На лацкані піджака мав два значки, що свідчили про два дипломи – одеський і віденський.

– А наші дипломи в Америці визнають? – поцікавився я.

– В Америці і своїх не визнають, – відповів він.

У Нью-Йорку собаки тихі, смиренні, лагідні, чого не можна сказати про поліцейські машини, що своїм завиванням до певної міри заміняють тут собак. А цього разу собаки вигулькнули з під'їзду, мов скажені. "Спецняня" ледве утримував їх у руках. Справжні рисаки. Доглянуті. В яблуках. Не інакше як рокфеллерівські. Ми якраз проходили недалеко від Рокфеллер-центру. І в мене майнув здогад:

– Це на нас?

– Чому ви так подумали? – здивувався товариш.

– Напевне, їм руським духом запахло. Б'юсь об заклад.

Ми зупинили "няню" (він важив не менше чотирьохсот фунтів) на поважній відстані від морд його псів.

– Скажіть, сер, це собаки багатих босів?

– О так! Це найбагатші в світі собаки.

Кого він під словом "собаки" мав на увазі, я не зрозумів. Але в його вустах воно звучало мов каламбур.

– Я, сер, з Того Світу, – звернувся я. – Скажіть, чи вони випадково не на мене гавкають?

– Б'юсь об заклад, ви Бейкер. Я дуже люблю вас, сер. Ваші смішні історії я вирізую з газет і веду картотеку, сер. Прощу ваш автограф, сер.

Я не хотів його розчаровувати і розписався на газеті, яку він мені подав, латинкою.

Хай уже Рассел Бейкер мені вибачить. Але дуже захотілось хоча на мить побувати в його шкурі. Раптом йому колись зустрінеється той, кому до серця мої фейлетони, я не заперечуватиму, щоб розписався за мене, Не ображусь.

– Сенк'ю, сер! – Він узяв у мене газету. – А гавкають вони не на вас, а на мене, сер.

Я до цього працював гицлем. Хазяї цих собак про те не знають, але здогадуються, здогадуються й собаки і ніяк не можуть мені цього вибачити. Бай, бай! – люб'язно закінчив він, бажаючи нам доброї ночі.

Ми, спітнілі і втомлені, поверталися до готелю з однією лише думкою: хутчій прийняти душ, розпластатися на ліжку й заснути.

Якби американці прилаштували мені спідометра, то можна було переконатися, що кожного дня я ходив по Нью-Йорку стільки кілометрів, скільки від Каліфорнії до Дакоти. За умови, якщо ці штати не поруч. З таким темпом Канаду перетнув би запросто й пішки добрався б до Аляски за кілька днів, на ходу перекушуючи.

У Нью-Йорку я не міг всидіти й хвилини, щоб не понести себе поміж хмарочосів, наперед знаючи, що ця пристрасть ходити і вдивлятися у чужий світ не скінчиться добром. Дивовижна натура людська. Поки по ній кілька разів з "беретти" не пальнуть, – не повірить. Кожен виходить із своєї добропорядності. А вона ж не в кожного навіть на ночівлю проситься. Зате пізно ввечері ми мали можливість по-справжньому оцінити, що таке втома і що таке сон навіть у тому місці, яке загалом ніколи не спить. Ноги наші дзвеніли, мов телеграфні стовпи, дроти яких передавали єдине слово: "Спати, спати, спати", і це там була єдина й щаслива зброя, якою вдавалося боротися з такою хворобою, як ностальгія.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 19

Вивчати Манхеттен знизу, збоку, з центру і не побачити його з усіх чотирьох сторін світу – це все одно, що, пропливаючи на "Королеві Вікторії" (так називалася каравела, на якій я плив), не помітити в нью-йоркській гавані двохсотчотиритонну статую з мідних листків під іменем Свобода. Статую, яку подарував французький скульптор Федерік Огюст Бартольді американському народові.

Сьогодні ви не зможете разом зі мною піднятися по її східцях на дев'яносточотириметрову висоту і глянути на протоку Веррацано-Нарроус, яка, кажуть, тепер солона від сліз іммігрантів, що пливли сюди в пошуках раю з усіх світів.

Сьогодні Свобода уже стара. Їй без двох років – сто. Вона вся в зморшках і риштуванні. Одні запевняють, що це від солоного вітру і моря, інші – від сліз. Хто з них правий – нехай час розсудить. Адже час найсправедливіший суддя. Жаль тільки, що справедливість часто торжествує запізно.

Розділ XIX. НАВКОЛО МАНХЕТТЕНУ

О десятій годині за Нью-Йоркським часом ми вийшли в широке море. Якщо вірити нашому екскурсоводові, для нас це мала бути не просто прогулянка, а суцільне свято,

свято сміху й радощів – океан задоволення від його власних дотепів і від тих, які він у когось позичив у тимчасове користування, що дуже модно в Америці. Я стояв на палубі, і якби у мене було одне лише око, то почувався б адміралом Нельсоном. Попереду нашої "калоші", за кількасот ярдів, брьохались учасники марафонського запливу навколо Манхеттену.

Ця списана з далекого плавання посудина працювала на двічі переробленій солярці і йшла з швидкістю дошки, кинutoї кимось за борт. Часом, коли вітер був попутний, якась трухлява дошка переганяла нас. Бувало, що й відставала, але нижче корми.

Цей дивовижний спогад від колишньої каравели свого часу, певне, носив прекрасне й горде ім'я, перетинав води світових океанів, якщо, звісно, йому хоч один раз доводилося виходити за межі Гудзонової затоки. Тепер назва на борту нашого лайнера дещо стерлася. Власне, її зовсім не існувало, хоча гід нас запевнив, що її справжнє ім'я "Королева Вікторія". Знаючи, як усе в Америці ласе до величі, думаю, посудина не сприймає свою назву як глузування. Та й нас вона цілком влаштовувала, бо я після прогулянки, прибувши в гавань, міг з чистим серцем сказати, що виходив в океан на "Королеві Вікторії", і ніхто б мене ні в чому не запідозрив.

Мені, безперечно, весь час, поки ми вирушили в круїз навколо Манхеттену, хотілося підійти до капітана й запитати:

– Як називається ваш фрегат, сер?

Але я так і не наважився, щоб не видати, в якому жанрі я спеціалізуюсь. Окрім того, мені не хотілося відбирати хліб в екскурсовода, який, очевидно, народився десь на Чорноморському узбережжі, бо в його розповіді зауважив стільки штампів і перифраз із поширеного в усьому світі одеського гумору, що, аби не іноземна мова, міг би заплющити очі й подумати, що ми пропливаємо в районі Ланжерону чи дачі Ковалевського, недалеко від Великого Фонтана.

Екскурсовод і сам через хвилину-другу пожартував на цю тему. Хтось із таких допитливців, як я, і зануд, що все підряд записував, підійшов до "земляка" і запитав:

– Яке ім'я цієї каравели?

Екскурсовод вимкнув гучномовець і відповів щось йому на вухо. Я одразу здогадався, що це ім'я ніколи в житті на цій шхуні навіть у вільній на весь світ державі не буде намальоване, незважаючи на те, що жодна інша в світі такого ім'я не мала б. А потім, увімкнувши знову свій рупор, сказав:

– Сер, якщо ви хочете, щоб ми щасливо добралися до того пірса, від якого відчалили, не запитуйте про це нашого капітана. Він не переживе. Побережіть його.

І той відійшов, але ненадовго. Бо через кілька хвилин знову з'явився на палубі, став перед екскурсоводом, і відчувалося, що наш гід від того втрачає почуття гумору. Принаймні його жарти уже не здавалися такими свіжими, як спочатку, хоча пасажирів, особливо з далекої провінції, ще не раз спонукали до сміху.

– Нашим найдосвідченішим реставраторам поки що не вдалося реставрувати її першу назву. Однак певний, – вів далі екскурсовод, – якби досвідчені сажотруси їм хоча б приблизно вказали, на якому місці колись біліла та назва, вони б її знайшли і

відбілили. А тим часом вони в пошуках. Щасливцеві, якому це вдасться, наше пароплавство обіцяє винагороду й довічну славу. Ця каравела називатиметься його іменем.

Екскурсоводи в Нью-Йорку всі веселі й дотепні. Цей же вражав не тільки жартами, але й щедрістю, – тими дотепами просто сипав, як зерном з невідремонтованого кузова, по дорозі до елеватора, чого тут, до речі, не трапляється.

– Зараз ми пропливаємо по найглибшому в цій акваторії місцю. Місяців три тому кілька екскурсантів, подібних до вас, забилися об заклад – дістати дна. Кожен з них прив'язав собі по каменю і стрибнув з верхньої палуби. Усі обіцяли випірнути, поки ми зробимо наступне коло. Але щось в них там не спрацювало, і вони затрималися. Є підозра, що вони перед тим добре випили. А ви як гадаєте? – запитав у нас екскурсовод і так зареготав, що капітан судна наказав дати задній хід, але потім все ж пішов своїм курсом.

Я із задоволенням скинув би шапку на тому місці, куди стрибнули попередні чотири екскурсанти, аби пересвідчитися, що це місце найглибше в Гудзоновій затоці, але там муніципалітет Нью-Йорка не поставив навіть буйка, який би служив їм за пам'ятник і нагадував, що не всім звідти вдається благополучно повертатися на цей світ, яким би він нам не ввижався...

– А ось під тим єдиним деревом, що виросло на манхеттенському камені, стоїть красуня з Великої Жмеринки. Вона приїхала сюди з твердим наміром вийти заміж тільки за мільярдера. Для цього вона зберегла свою цнотливість, щоб цим самим засвідчити свою відданість. Сердешна, бач, не знала, що в Америці це ні до чого. "Міс Жмеринка" вже третій рік продає морозиво з горішками і за виручку дає в газети повідомлення про свою особливу вроду і стійкість. Одначе їй ще ніхто не відповів. Претендентці доведеться поміняти асортимент товару, бо не те, що мільярдер, але і мільйонер морозива з горішками ке любить. Серед вас, панове, часом немає мільярдерів? Ах, про що я питаю! Чи опустився б мільярдер до такої палуби? Пардон за наше вам. Я її рекламу не за морозиво, – просторікував далі він. – Вона пообіцяла: якщо здійсниться її мрія, візьме мене головним садівником, і я матиму можливість прогулювати алеями її улюблених песиків.

Про таку дивачку я й справді читав у кількох нью-йоркських газетах, але що вона стоїть саме під цим деревом, сумнівався. Однак гід начебто розгадав мої думки і голосно закричав, бо повз нас промчала із швидкістю плаваючої дошки каравела номер два.

– Хто сумнівається в тому, що я сказав, може вистрибнути за борт (у нас це дозволяється) і пересвідчитись, що "міс Одеса", пардон, "міс Жмеринка" (я переплутав два великих міста Союзу) і досі стоїть в тіні хмарочоса. Але тих, хто бажає повернутися назад, на борт не приймаємо, як і не повертаємо десяти доларів, що за вами вже не плачуть. Можете стрибнути й ви. І заховайте свої носовички. Поблизу "міс Жмеринки" продається чудова італійська піцца. Мій колега цими днями мав щастя її з'їсти, і ви знаєте, після того ще півгодини жив. Тепер мені доводиться працювати у дві зміни;

якщо і я покуштую тієї піци, вам доведеться переходити на самообслуговування.

Якщо сухопутний гід в автобусі давав перепочинок своїм легеням, то морський екскурсовод працював, очевидно, кожної зміни за двох.

Ми йшли якимось вигнутим, кривим, але впевненим курсом навколо Манхеттену, Гід частував нас усілякою інформацією, виливаючи на наші голови все, що знав і чого не знав.

Я подумав: якби до "Королеви Вікторії" почепити кілька могутніх дерев'яних коліс, вона йшла б з такою ж швидкістю, що й на солярці, а користі було б значно більше. Лопаті перемелювали б не тільки плаваючі дошки, але й зерно на борошно. І не забруднювали й без того забруднене соляркою повітря. А втім, я помилився; як запевняв нас один знайомий, – кожному ньюйорквцю потрібна вихлопна труба автомобіля. Наша каравела кожному з нас надавала можливість ковтати газу усіх манхеттенських автомашин, разом узятих.

Перед тим як завершити велике коло, екскурсовод нам пообіцяв ще два малих – окіл, як він висловився, "першої леді Америки" – статуї Свободи.

Я зауважив, що ця статуя – чудове видовище у хвилини заходу сонця. Скісні промені його начебто золотять її знизу до верху. Шкода тільки, що сум наводять темні хвили, які несподівано щезають у сутінках, і нагадують нам, що не все на цьому світі освітлено сонцем, існує і царство темряви, до якого ніхто не мріє потрапити.

Таке коло ми зробили. У кожному разі, мене в цьому запевняли мої товариші й екскурсовод, хоча я особисто того не помітив. Як першого, так і другого разу. Свобода щезла у хмарі з диму, солярки й солідолу. Саме такі компоненти викидала наша "Королева Вікторія" в повітря, але мене терзав здогад, що до всього того домішувався ще й дьоготь. Коли б моя на те воля, я не випускав би в море екскурсій із працюючими двигунами. Колись, років двісті тому, над цим заливом висіло чисте прозоре небо і в повітрі витали пахощі лаванди, морських водоростей і йоду. Тепер все це, як того бажаєте, можна купити в нью-йоркській крамниці, розкупорити банку і якусь мить подихати, щоб уявити собі, як дихалося тим, хто жив багато-багато років тому. З цього я зрозумів, чому ньюйорквці взялися за реставрацію статуї Свободи. Ще кілька таких димових завіс, і Свобода може так почорніти, що навряд її вже чимось відмиєш. Навіть тим порошком, який так активно рекламують, заявляючи:

ЯКЩО ВИ ХОЧЕТЕ МАТИ ТАКИЙ БІЛИЙ КОЛІР, ЯК СТАТУЯ СВОБОДИ, КОРИСТУЙТЕСЯ ПОРОШКОМ НАШОЇ ФІРМИ!

Через нашого дотепника екскурсовода я зовсім забув про пливучих марафонців. Вони преспокійно підгрибали під себе тріски, пляшки, папір, етикетки, реклами – усе, що не встигло осісти на дно Гудзону. Можливо, що жовто-зелені, як жовч, плями, якими вкрилися колись голубі й прозорі води, були не солідолові, а сірчані – сперечатися не стану. Що ж до наших пливучих стайєрів (не певний, чи й слово це тут доречне, але тішу себе думкою, що гумористові таке пробачається), то вони з білих стали коричневими й дещо загальмували свою блискучу на початку ходу. Наша "Королева Вікторія" мала всі шанси на цьому повороті виправдати своє горде ім'я.

Солярка й мазут – її рідна стихія, і вона, величаво вирівнявши свій королівський корпус, власне, груди, пішла далі дельфіном. При такій небаченій для неї швидкості (знавці стверджують, що для таких суден то найвища швидкість у світі) вона могла, чого доброго, вилетіти на берег.

Лише кілька секунд я мав можливість подумати над цим, бо наш екскурсовод, відкашлявшись, взявся за нас ще з більшою силою натхнення. Я, можливо, й не напихав би вас цими фактами й дотепами, та мені хотілося, щоб і ви відчули як різноманітні запахи Гудзонової затоки, так і регіт, що потрясав нашу каравелу – від численних дотепів нашого гіда пасажери сміялися заразливо. Тільки я поводив себе тут, як глухонімий, чим у гіда викликав підозру й дещо збивав його з курсу. Отак сидів, слухав і не те, що не реготав, але й не посміхався, навіть не плескав у долоні.

Але найбільше гіда виводило із себе кілька дівич, які натягли на свої голови навушники і, сидячи на палубі, невідомо у такт чому пританцьовували – ніби знаходилися на безлюдному острові, де, крім них і нечутної для сторонніх музики, не існувало нічого. Я стежив то за дівичами, то за гідом і міркував собі: якщо так піде далі і ми раптом ляжемо на зворотний курс, то в тому місці, де найглибше, наш гід не витримає і спуститься на дно в пошуках тих, хто пірнув туди до нього. Тут я йому співчував, бо й сам себе ловив на думці, що перед тим, як самому піти на дно, я із задоволенням опустив би туди тих дівич, котрих нічого тут не цікавило, окрім рулад нової естрадної суперзірки, хоч їх можна було слухати й на суші. Така поведінка дівич у відкритому морі багато кого спонукала кинутися у морську стихію. Я також стояв уже на межі такого вчинку. Але щоб уберегти себе від цих поривань, я перебрався в інше місце, сів попереду дівич і заходився уважніше спостерігати за нашим гідом. Він страждав від того, що не міг полонити уваги меломанок. Мені ж більш ближнього приносило певне нервово розслаблення. Як добре, гадав я, що одне компенсує інше, що в світі так усе взаємопов'язано.

Якби наш гід раптом заговорив по-українськи, я зовсім би не здивувався. Подумав би тільки: "Чи варто було пересікати Атлантику й чадіти під цими двома закіптюженими трубами, вичавлюючи із себе до посиніння, як рештки пасти з тюбика, одесько-жмеринські дотепи, що давно у нас вийшли з ужитку? І такою ціною заробляти на хліб насущний?" А можливо, гід правильно вчинив. Якщо він у нас без палиці лише грушки збивав, то хай тут потеревенить і відчує, як один вид байдикування різко відрізняється від хоч такої, та все ж роботи.

Ми пропливли попід тридцять другим мостом навколо Манхеттену і несподівано втратили з поля зору плавців. Мені думалося про них. Кожен, міркував я, наближаючись до фінішу, уявляв себе мільйонером. Адже переможцеві, котрий пройде крізь дошки, мазут і дьоготь, обіцяно двадцять п'ять тисяч доларів. Він їх одразу, звичайно, вкладе у вигідне для нього солідне діло, і якщо його справи підуть "о'кей", незабаром стане мільйонером. Інших думок в жодного з плавців не було. Кажу про це з певністю. Це ж саме підтвердив і наш екскурсовод, який тут виконував роль не лише дотепника-жартівника, але й відгадувача думок кожного з п'яти тисяч пасажирів, що

тут розмістилися на чотирьох палубних лавочках, взятих напрокат у літньому кінотеатрі.

Заплив фінансував спортивний відділ нью-йоркського муніципалітету. Можливо, один з мільярдерів – на честь дня свого ангела. Чого не знаю, того не знаю. Екскурсовод теж цього не знав, бо у програму його розповіді це не входило, й морські стайери тільки збивали його з канви, хоча на початку нашого рейсу здавалося, що збити цього балакуна неможливо. А може, він хворів на короткозорість. А втім, на тлі різнобарвних масних плям, що вкривали Гудзон та Іст-Рівер, якихось десяток плавців не так уже й легко помітити неозброєним оком.

За гудзонівських марафонців я спочатку був зовсім спокійний. Знав: якщо комусь з них не дістанеться тих двадцяти п'яти тисяч і якщо котрийсь у стані афекту після краху сподівань захоче піти на дно, бо то був його останній шанс у житті, – все одно не втопиться – вода в Гудзоні настільки густа, що кожен з нас може тут почуватися корком і плавати, як поплавець із найкращого в світі каучука. На поверхні хвиль можна триматися доти, поки підбере одна з команд по очистці води.

Лякало мене в цьому запливі не те, що хтось з них піде на дно, Лякало те, що коли кожний із плавців на старті стрибне у воду білим стайером, то на фініш міг прийти коричневим і, що найстрашніше, – чорним. Тут виникала чергова проблема – зменшення ставки. Відомо, є такі спортивні свята, де меценат, якщо він сам білий, білим платить одну ставку, а чорним – іншу, значно меншу.

Не знаю, чим той манхеттенський заплив закінчився, хто кого перегнав, бо ми дещо притишили нашу ходу біля знаменитого на весь світ собачого госпіталю і, здається, кинули якір. Та хоч би як там трапилося, гадаю, меценат не дуже розпинався, що замість білих на фініш прийшли кольорові. Бо якщо плавці на цьому щось і програли, то меценат тільки зекономив.

Ми наближались до Манхеттену, і раптом нам здалося (а може, лише мені), що в сіро-голубому серпанку починають підійматися над водою маленькі-маленькі будиночки, начебто коробочки з-під цигарок "Кент", а коли ми наблизилися, вони перед нашими очима стали витягуватись і виростати, як стовпи з-під води, набираючи форм і розмірів висотних будинків, що верхами сягають неба, але фундаментом своїм глибоко сидять у воді. Ви мимоволі про себе вигукнете:

– Ось де вона, Атлантида!

Я дивився на це небачене досі грандіозне (це слово американці любляють), єдине в світі видовище, і мені здавалося, це сам Посейдон раптом прокинувся в Атлантиді і наказав наймогутнішому своєму атлантові підняти цю частину землі на могутні плечі й разом з отими вежами-будинками, що торкаються володінь Зевса, показувати людству.

І якщо перед нами на обрії з'явиться диво-місто з величними шпилями і з діамантовими спалахами прожекторів на дахах, не дивуйтеся – це Нью-Йорк. Це справді місто, рівного якому нема в світі. Віддайте йому належне. Не бог Посейдон подарував людству ці могутні хмарочоси у сто і сто з гаком поверхів, до вершин яких рідко яка птиця долетить. Їх утверджено тут руками людини найпрекраснішої професії –

будівничого.

Минув час, і я оце думаю: чи плавали ми на "Королеві Вікторії"? Я й досі в цьому сумніваюся: чи не був то жарт американців? Мені зараз здається, що ми просто сиділи на палубах. Гід виголошував зужиті жарти, а ми вірили, що відчалили від берега й вийшли в море. Чотирипалубний пліт, на якому спокійно сиділи, їли морозиво, сандвічі, пили кока-колу й бразильську каву "Пеле", димів двома чорними трубами й імітував плавання, підсилюючи його час від часу гудками. Стопроцентна імітація, міраж того, що ми справді пливли. Найпевніше, що ми таки стояли на місці, а навколо нас крутився Манхеттен, демонструючи всі свої краєвиди, білдінги, музеї, мюзикли, парки, корти, пам'ятники, госпіталі й мости...

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 20

Якщо ви відвідаєте Рокфеллер-центр (навіть так, як я - цілком випадково) і помітите стільки позолоти на ньому, то обов'язково впіймаєте себе на думці: "Кому цей пам'ятник?" І якщо вам у відповідь скажуть: "Людині, яку при житті називали потворою, чудовиськом", ви не повірите. Не вірив і я. Але пам'ятник - це не лише реклама. Пам'ятник - це і факт.

А втім, у багатьох людей по той бік земної кулі свої погляди на життя, Погляди такі ж різні, як і асигнації, якими набиті гаманці. І про це не нам судити. Ми можемо тільки констатувати. Вони у своєму домі господарі, і їм видніше, що й до чого.

Розділ XX. РОКФЕЛЛЕР-ЦЕНТР

В Америці, як її обожнювачі стверджують, не лише все пишне, все грандіозне, але й все, чи майже все, наймасштабніше. Кінотеатри такі великі (маю на увазі літні), що ви туди можете заїхати великою автомашиною, не виходячи з неї, переглянути кінофільм і виїхати. Супермаркети такі ж самі. Великі тут і парки, великі тут і площі, вражаюче великі садиби й мільярдерів. Князівство Ліхтенштейн, наприклад, поступається перед територією садиби Вандербільда.

Площі тут, як правило, обгороджені товстими іржавими ланцюгами, що провисають між білими стовпцями. Відстань між стовпцями гід, ніяк не вагаючись, називала фестомом. Усі з тим погодились. Мені те слово також сподобалось своїм звучанням, і оскільки іншого в моєму лексиконі на той час не було, я взяв його на віру.

Але це так, між іншим. Я ж маю розповісти про те, куди ми несподівано забрели, вивчаючи Нью-Йорк.

Перед нашими очима розкинулась дивовижна панорама. У повітрі дзвеніла музика, навколо нас снували люди різних племен і рас, а над ними пурхали позолочені янголята й такі ж карапузики з пухленькими ніжками і пухленькими рученятами. Все

це, очевидно, мало символізувати святість, чистоту, непорочність того, що тут є, і особу того, хто все це заклав, чи, правдивіше сказати, того, для кого все це споруджено. Ось такі або приблизно такі думки снували в моїй голові тоді, коли я дивився на цю небачену розкіш: все в золоті, у мармурі, у сяєві вогнів.

- Кому належить цей квартал, що нагадує лапідарій - повсюди пам'ятники, надмогильні мармурові плити з висіченими і позолоченими написами? - запитав я свого супутника, але він мовчав, бо не почув або не хотів саме в ту мить відповідати. Його зір чарувало якесь видовище. Побачивши, куди він втулив свій погляд, я відчув, що і моя нижня щелепа так само низько відвисла, як і його. Ніби з царства тіней на цей осяяний сонцем і підсвічений електричними ліхтарями гранд-плац впливли сотні чарівних фей. Були вони не міфічні, а реальні. Ми дивилися на них і самі собі, не змовляючись, казали:

"Боже, Америка стверджує, що людей створив ти і що всі вони різні. Але якщо ти двічі перетнеш Атлантику, а потім заодно Індійський і Тихий океани, то ніколи не зустрінеш однакових, схожих одна на одну, як дві краплі, океанських вод. Тільки ось для цього палаццо-кварталу добрано звідусюди довгоногих богинь воістину однаковісіньких. Для чого створено їх так досконало і кому належить цей гранд-плац, де ми стояли, похитуючись від розкоші і сліпучого освітлення?"

- Хто тут жив? - повторив я своє питання, коли очі мого товариша стали поволі звикати до яскраво освітлених леді з усіх п'ятдесяти двох штатів Америки. Можливо, окремі штати презентували по кілька цих красунь, однак про це ніде не повідомлялося.

- Чий це де-палаццо? - приглушуючи на кілька секунд духовий оркестр, вигукнув я, і мій супутник одразу зрозумів, що зі мною мовчати не можна, бо інакше на нас почнуть звертати увагу.

- Ш-ш-ш, - приклав він до уст свій палець. Уста, до речі, теж належали йому, і вже тільки після цього нагнувся над моїм вухом, сказав: - Тут жив один бідняк.

Жарт мені сподобався, і я, іронізуючи, його перепитав:

- Він тут живе й досі?

- Тепер тут живуть його діти й онуки. Це палац-подарунок. Він їм залишив у спадщину.

- Разом із усіма цими міс?

- Так. І разом з усіма цими, схожими на чорне золото хмарочосами, що обступили нас.

Я глянув угору. Хмарочоси нахилилися над нами, немов висотні надмогильні пам'ятники для пришельців-велетнів. На інше порівняння я не спромігся. Хмарочоси поблискували своїми чорними й лискучими, як у кадилаків, вікнами. Їх тут зібралося з добрий квартал.

- Як прізвище цього бідняка? І хто йому дав стільки грошей?

- Сам господь бог. Он написано, - вказав мій супутник на одну з плит. Я глянув на плиту. Там хтось долотом, але майстерно, вибив:

"МОЇ ГРОШІ МЕНІ ДАВ БОГ".

Прочитайте і заспокойтесь, мовляв. Нема чого мене в чомусь підозрювати. Усе від бога. Навіть ось ця сусальна позолота, яку тут, судячи з усього, час від часу поновлюють,

Я вже на довгоногих красунь, що викидали по черзі уперед то одну, то другу ногу, не дивився. Ноги мали однакову форму і, очевидно, однакове призначення. Вони служили демонструванню, рекламі.

- Рекламують капрони з кролячого пуху? – поцікавився я.

- Вони дають концерт. Безплатно. Тут усе безплатно. Окрім морозива. За морозиво треба платити.

- Дивно, – скривився я – Таких дівчаток демонструють безплатно, а морозиво продають за гроші. Я цю Америку так ніколи й не зрозумію. Незбагненна країна.

- Незбагненна, – механічно повторив мій приятель, бо його більше цікавили красуні, ніж написи на мармурових плитах, як, скажімо, мене.

- Як прізвище цього бідняка?

- Рокфеллер, – спокійно відповів мій супутник. – А ми стоїмо в Рокфеллер-центрі.

Я струснув головою. Я знав дещо про Рокфеллерів: діда, батька, сина, внука. Але ніколи не чув, щоб хтось з них жив бідняком.

- У порівнянні з богом?

- Що в порівнянні з богом? – перепитав мій колега.

- Рокфеллер у порівнянні з богом бідняк? – вклав я свою думку у конкретнішу форму.

- Тепер так. А раніше... А втім, це довга історія, – сказав приятель, коли ми були за межами Рокфеллер-центру. З ушей наших ще й досі вилітали звуки духового оркестру, а перед очима вистрибували красуні, про яких не скажеш, що одна краща від другої. Всі вони були однакові, однаково вродливі, однаково танцювали... Власне, не танцювали, а по кілька разів викидали наперед то ліву, то праву ногу, у тому теж щось було від оригінальності.

Ми йшли по Манхеттену. Манхеттен, мені завжди здавалося, виростає з води.

Поруч із позолоченими плитами Рокфеллера, неначе для контрасту, стояв жебрак, офіційна назва якому – продавець олівців. Він до своєї ноги прикував невеличку бляшанку таким могутнім ланцюгом, на якому можна тримати якір найбільшого в світі рокфеллерівського танкера. Жебрак нагадував мені діккенсівського каторжника. На дні його бляшанки я не помітив ні долара, ні цента. Не помітив і подумав, що в цьому байдужому до всього, крім власної особи, світі долар у бляшанці – така ж рідкість, як промінь сонця у підвалах Манхеттену. Коли ж я дивився на цих "продавців олівцями", думав – скільки треба мати оптимізму, щоб у цій байдужій до твого нещастя країні вірити, що хтось кине кілька даймів чи нікелів[8] у твою бляшанку.

Ланцюг на нозі – не тільки символ каторжника у вільній країні. Це певна гарантія того, що тебе пограбує такий же нещасний, який боїться ланцюгів і чатує на можливі твої центи за рогом хмарочоса, і як тільки наповниться твоя бляшанка тими центами, він її спробує викрасти. Закон джунглів спрацьовує всюди однаково: і в створених

природою – зелених, і в створених людиною – кам'яних.

Нікого не дивувало і не гнітило те, що на фоні розкішного Рокфеллер-центру образ жебрака, по-французьки кажучи, – нонсенс.

Сімейство Рокфеллерів той свій центр нібито подарувало ньюйоркцям. Я, щоправда, не знаю, у якому вигляді. Якщо в чисто зоровому, то з таким же успіхом могло подарувати й небо, й сонце, й повітря, якого тут так не вистачає.

Якщо під словом "подарунок" розуміється ковзанка, то так слід і казати. Це чи не єдиний куточок, де можна кататися цілорічно безкоштовно, та ще мюзик-хол, де демонструють красунь, все інше практично належить Рокфеллеру-діду, який полишив так звані божественні заповіді, щоб його згадували добрим словом і думали, що святішої і праведнішої людини за нього в світі не існувало, що чистотою і пепорочністю він поступається лише Ісусу Христу, та й то за умови, якщо той Ісус існував у реальному житті, а не в легендах.

Позолочені янголята, пухленькі дітки, здається, ось-ось випурхнуть із своїх гнізд, щоб піднятися над небесами Маихсттену і звідти глянути на світ, яким він є насправді, а не таким, яким показують його безкоштовно у Рокфеллер-центрі. Ось якими словами характеризують там ідеали Рокфеллера-діда:

БОГ, СОВІСТЬ і ЛЮБОВ

Як бачите, і тут без бога не обходиться. Але кому-кому, а Рокфеллеру-першому про бога можна й помовчати. На сьогодні істинним богом більшість американців вважає Джона Девідсона Рокфеллера. Богом багатств. А от відносно совісті, то на цьому слові, як і на любові до ближнього, хотілося б дещо конкретніше зупинитися.

Почнемо з найпершого Рокфеллера, знаного повсюди як авантюриста і пройдисвіта. Того, що втік спочатку з Німеччини до Франції, а вже звідти перебрався у Новий світ. Саме тут, у Новому світі, Великий Біл, як звали Уїльяма А. Рокфеллера, знайшов свою золоту жилу. Власне, не жилу, а пляшку. Тут, на дикому Заході, кожен вершив, що хотів. Розумний дурив, а дурень – вірив. Наслідки в обох були однакові, от тільки суми різні. Один не міг зав'язати від грошей мішка, другий не міг його зав'язати, бо не було чого зав'язувати.

Уїльям А. Рокфеллер зав'язав свій мішок швидко. Він закупив кілька тисяч пляшок з-під рому й наповнив їх густою, масною, брунатно-зеленого кольору рідиною. Затримка була тільки за написом, і він його винайшов.

"ПАН УТЛЬЯМ А. РОКФЕЛЛЕР ВСЬОГО ТІЛЬКИ ОДИН ДЕНЬ. ВИЛІКОВУЄ УСІ ФОРМИ РАКУ, ЯКЩО ВІН НЕ ДУЖЕ ЗАДАВНЕНИЙ. ЦІНА 25 ДОЛАРІВ".

Чудодійний еліксир діяв, але в одному напрямку. Сипав у кишені Великого Біла, який, продавши одну-другу сотню пляшок в одному місці, негайно перебирався в інше, де одразу ж повідомляв: "Тільки один день". Тільки сьогодні, бо завтра, мовляв, буде пізно.

Медичний корпус на дикому Заході тоді не влаштовував консилиумів, наукові лабораторії не брали рідину на аналіз, вчені не вели гарячих дискусій і дебатів. Всього цього там на той час просто не існувало. Усі проблеми найчастіше розв'язували

епідемії і кольт.

Від усіх можливих і неможливих хвороб лікували такі дурисвіти-шарлатани, як Уїльям А. Рокфеллер, Великий Біл.

На бочку лягала двадцятип'ятидоларова купюра, і ви отримували свою пляшку густої брунатно-зеленкуватої рідини – останній шанс вижити і, якщо пофортунить, розбагатіти. Але як першого, так і другого ніхто не гарантував. Знаменита пляшка Великого Біла містила в собі не що інше, як звичайнісіньку нафту, про яку в ті далекі часи мало хто знав.

Йшов 1830 рік. Болячки й епідемії. Авантюризм і шарлатанство, бандити й покидьки – все це дикий Захід тогочасної Америки. Багатозарядний кольт тоді поступався перед єдиним видом зброї – косою, яку надійно тримала у своїх кістлявих руках смерть, гуляючи від сходу до заходу.

Великий Біл зорієнтувався у цій обстановці. І не маючи за душею ні краплини людської совісті, не кажучи вже про честь, став свавільно й дико визискувати довірливість, примарну надію на можливість врятуватись од невідступної смерті. Тобто наживатись, попираючи всі норми людської моралі, мов останній з останніх катюг-людоджерів.

Народ навколо нього жив напівдикий і напівосвічений. Пляшка Біла для багатьох з жовтої соломинки останнього порятунку оберталася в загибель, а для нього – в золото і процвітання.

Ті, що вірили в дива, не задумуючись ковтали масну рідину. Ті, що у себе на батьківщині обминули шибеницю (електростільців тоді ще не існувало), тут, озброївшись вінчестерами, полювали на індіанців, як на ягуарів. Злість на власних королів, суддів і присяжних зганялась на червоношкірих вождях і воїнах, вимагаючи кращих земель і золота, яке нібито індіанці від них приховували.

Решта наволочі, разом з тими, хто прийшов сюди створити земний рай, рили землю, шукаючи свій Клондайк, інші перерізали горло за пригорщу срібла, треті копали ями для тих, хто ще вчора називався людиною. Ця традиція, до речі, в Америці збереглася до сьогоднішнього дня і дає не менший прибуток, ніж горезвісна пляшка Біла.

Життя ж Уїльяма А. Рокфеллера може служити наочним доказом антилюдяного у своїй сутності стопроцентного авантюризму того часу. Рокфеллер-центр сьогодні – це густа суміш цинізму і того ж таки авантюризму.

Пляшка нафти Великого Біла стала основою майбутнього багатства усіх Рокфеллерів. Великий Біл продавав нафту півлітровими пляшками, його ж старший син – Джон Девідсон Рокфеллер продавав її уже цистернами, танкерами, котрі, легко перетинаючи будь-які хвилі будь-якого океану, рухаються в усі куточки світу.

А як же ті, котрих не порятувала пляшка Великого Біла? Вони ставали біля майбутнього Рокфеллер-центру й приковували ланцюгом бляшанку до ноги. Решта ж із тих, хто не визнавав приниження, продавала свій порожній мішок і за один долар 50 центів вилазила на оглядовий майданчик будь-якого білдінга й останній раз у своєму

житті крізь туман власних сліз бачила під собою манхеттенський тротуар і позолочені крильця ангелів. Та це було значно пізніше.

У ті ж часи, коли старший син Джон Девідсон Рокфеллер став "королем королів", перед ним схиляли голову не лише бідняки, але й імператори.

Турецький султан вважав, що він найбагатший у світі, що пальма першості в нього, і цим дуже пишався. Тоді такі своєрідні змагання були дуже поширені й популярні між королями й імператорами.

Коли ж султанові назвали суму, якою вже на той час володів "нафтовий король", то турок від несподіванки, кажуть, не міг розтулити й рота. Йому заціпило. Він тільки ляснув у долоні, і головний візир, як тепер пишуть, зрозумів його без слів. Візир мовчки приніс султанові пляшку нафти, спочатку дав понюхати, а потім і ковтнути. Решту султан повернув головному візиреві й наказав поливати печені султанські руки. Одначе золото в султанів мішок не потекло.

Ми й далі оглядали Манхеттен. Власне, хотіли оглядати, але несподівано розгулявся вітер і так заревів між хмарочосами, що нам нічого не лишалося, як знайти тихе й затишне місце. Ми так і зробили – заскочили в одну з інтимних забігайлівок фірми "Бістро", яка виходила своїми вікнами на Іст-Рівер. Вітри над її водами гуляли так само вільно, як по Манхеттену, а потім враз усхули – так завмирає море під час штилю десь в районі Гаїті чи Гонолулу. Мені, щоправда, ні там, ні там бувати не довелося, але з американських путівників я знав, що там штиль найкращий у світі. А в районі Гаїті і в районі Гавайїв – найкращий у світі прибій.

Щодо прибою на Гаваях, то я сумніваюсь, бо дійшов висновку, що найбільший прибій все-таки на Бродвеї. Особливо після дванадцятої ночі за нью-йоркським часом, А щодо тиші, то, безперечно, найкраща тиша в Індійському океані, на атолі Бікіні[9]. Звичайно, це мій особистий погляд. Можливо, в індійській гробниці ця тиша класичніша. З цих питань сперечатись не стану. Ні там, ні там, я, на щастя, не був.

– А його подають таким набожним та святим, – сказав я, беручи традиційну американську чашку кави. – Всі його золоті заповіді такі повчальні й набожні, що...

– Ви про кого? – перепитав мене колега, розмішуючи цукор у каві.

– Та все про нього – Рокфеллера-першого. Ніяк його центр не вилітає з моєї голови. Всі десять висічених на плитах мармурових заповідей такі, що хоч бери й опускайся біля них на коліна.

– Там не вистачає тільки одинадцятої заповіді.

– Певне, не вистачило мармуру?

– Думаю, що вистачило глузду її не вибивати. А варто б!

– Ви цієї заповіді часом не пригадуєте?

– Чому ж. Її знає кожен літній американець. Молодь, можливо, про неї не чула. Про неї не вельми згадують. Мільярдерів у США подають, як і тих янгеляток, – позолоченими. Мало не з крильцями. Всі такі ж святі та набожні...

– Щось, певне, у них є від святості, коли вони на цьому так постійно наголошують?!

– Ай, киньте! У них тієї святості менше, ніж у біблії, що лежить у нашому готелі на

столі. А втім, у біблії, може, і є трохи чогось святого. Але так мало...

- І що ж то за заповідь?

- Власне, то не заповідь, а цитата! Я вам можу її продиктувати.

- Ви мене збагатите на одну цитату. Я не Рокфеллер - доларів не колекціоную. А цитати... А цитати мені потрібні так само, як, скажімо, майбутньому докторові наук. Про кандидатів я вже мовчу.

- Будь ласка. Але спочатку трохи історії. Коли волонтер Френк добровільно записався в армію Півночі, то виявилося, що йому не вистачає сімдесяти п'яти доларів на обмундирування, і той звернувся до нього. А він йому відмовив...

- Вибачте, ви дуже цікаво розповідаєте, але чи не могли б замість займенників ввести трохи іменників і конкретизувати. Даруйте, я зрозумів би вас з першого слова, коли б знав ту історію так само, як ви.

Приятель хотів було образитись, а тоді передумав, сказав "пардон" і почав спочатку.

- Джон - це могутній нафтовий магнат Джон Девідсон Рокфеллер. У сім'ї Великого Біла він був старшим сином. Тепер посвітлішало?

- Значно, - відповів я, як істинний колекціонер, який завжди має достатньо терпіння заради того, щоб збагатити свою колекцію ще одним екземпляром. У даному разі я чекав на обіцяну мені цитату.

- Так от: в Америці почалася громадянська війна. Тепер усі біографи Рокфеллерів пишуть, що вони були великими патріотами Америки. У них, мовляв, патріотичні почуття стояли вище за гроші. Проте тільки один з братів Рокфеллерів - Френк, про якого я вам розповідаю, вступив до армії Півночі. Ну, ви знаєте, тоді воювало дві армії: Півночі і Півдня...

- Я здогадуюсь, - цілком серйозно зауважив я. - Одна армія не воює, якщо нема другої, протилежної армії. Правильно?

Він мене для чогось поляскав по плечу. Видно, йому моє відкриття сподобалось, хоч я теж, як Джон Девідсон, в армії не служив.

- Але Френкові на військовий одяг... У солдатів він називається обмундируванням...

- В офіцерів, між іншим, - теж.

Замість того, щоб мене ще раз поляскати по плечу, він несподівано образився. Був страшенно вразливий.

- Якщо ви мене ще раз переб'єте, - поставив він ультиматум, - я вам цитати не скажу.

Я підніс до рота руку і затис губи двома пальцями, як прищепкою, мовляв, мовчу. Це йому сподобалось, і він знову поляскав мене по плечу.

- Френкові на військовий одяг не вистачало сімдесяти п'яти доларів. Він попросив у Джона. Але Джон йому не позичив навіть під високий процент. Джон Девідсон Рокфеллер - майбутній мільярдер, жодним доларом ніколи не ризикував. Він чітко знав: якщо Френка уб'ють, то ні процентів, ні позичених доларів йому вже ніхто не поверне. Тепер я конкретно розповідаю? - вирішив і він пустити шпильку.

Я, не випускаючи з пальців губ, ствердно мугикнув. Хотілося дочекатись цитати.

- Френк пішов на війну...

Мене, так і підмивало запитати: "Голий чи обмундирований?" Та й цього разу стримався.

- Джон, який на той час уже не мав куди дівати грошей, жодної копійки не дав сім'ї Френка. Коли Френк повернувся з війни, то дізнався, що його діти й дружина померли з голоду і що Джон Девідсон поховав їх у сімейному склепі Рокфеллерів.

- Боже, яка жорстокість і який цинізм! - не витримав я.- Невже таке може бути?

- Тепер вам цитата. Записуйте. Цією єдиною цитатою Френк Рокфеллер вторгнувся в історію сім'ї Рокфеллерів. Але цю цитату ніхто окремою брошурою не видавав і не видасть. Усі тепер хочуть показати, які були Рокфеллери роботящі цяці. Якщо й ви, мовляв, такими будете, то й вам бог дасть гроші. Ваш записник при вас?

- Ще зранку ношу з собою, якщо не витягнув хто з тих, кому не пофортунило стати Джоном Девідсом Рокфеллером.

- Тоді пишіть. Френк наказав викопати своїх дітей і переховати їх в іншому місці. Натовпові, що обступив сімейний склеп, він сказав:

"Я не хочу, щоб хтось із моїх близьких лежав на землі цієї потвори, цього монстра Джона Девідсона Рокфеллера".

- Справді, на тих позолочених плитах я цієї цитати не зустрічав.

- І не зустрінете. Записуйте, поки я живий...

Тієї миті золото на мармурових плитах Рокфеллер-центру, що й так у моїх очах тьмяніло, зовсім поблякло. Я уявив, як призахідне проміння сонця падає на позолочені плити. Золоті літери на плитах і янголята ставали криваво-червоними, а зміст десяти заповідей набув одверто знущального відтінку. Особливо стосовно тих, хто приходить сюди з вірою у те, що все на світі зроблено чесними руками, а отже - святе. Яке ж розчарування жде того, хто довідається правду про творця викарбуваного золотом ідеалу:

БОГ, СОВІСТЬ І ЛЮБОВ.

Справедливості ради треба було б до тих високих слів додати ще одне - ЖОРСТОКІСТЬ. Така цитата відзначалася б тією повчальною особливістю, що хоч в одному слові звучить правда.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 21

Бути у Нью-Йорку і не забратися на один із хмарочосів, - означало б не відчути, не досягнути цього найвищого в світі міста.

Сімнадцять чоловік за п'ятдесятирічну історію Емпайр стейт білдінга відчували його в одну мить, шугонувши сторч головою із сто другого поверху лише заради сумнівної слави. Скільки стрибало в пошуках раю, якого вони не знайшли в Америці, - з точністю сказати не можу. Лазив на маківку хмарочоса і я, але тільки для того, щоб розширити свій кругозір. Раджу це зробити й вам.

Небезпеки ніякої. Хіба що трішки запаморочиться голова, і то від багатослів'я екскурсовода.

Розділ XXI. НА БІЛДІНГ

На хмарочос Емпайр стейт білдінг ми піднімалися, відчуючи на собі пильне око поліцейського. Якщо вже бути до кінця точним, то кожен поліцейський (тут їх стояло четверо у формі і двоє в цивільному) мав по три ока. Двоє очей своїх (у США в полісмени циклопів і гомосеків не беруть. Поліція тут дорожить своїм престижем) і одне скляне, але вставлене для чогось у трубу, схожу на підзорну. Ця труба мене найбільше дратувала, хоча й люблю романтичні аксесуари. Сам люблю дивитися в підзорні труби, а тут підзорна труба дивилася на мене. Коли в нас у підзорну трубу дивляться з верхнього поверху на нижній, то тут її призначення інше. Оскільки вікна кругом зашторені, вони націлені на громадян, тим більше громадян-іноземців.

Підіймаючись в одному із сімдесяти трьох ліфтів, я дізнався від товариша, що та підзорна труба біля каси (квиток на хмарочос коштує півтора долара) не що інше, як звичайнісінька телекамера, яка тільки супроводить, зле не стріляє. Так що коли вона дивилася на мене з підозрою (привітності в тому погляді не помітив), мені ставало трохи не по собі, і що вражає, – тієї ж миті поліцейські підгягувались, зосереджувались. Вони вимагали сумочок, портфелів і копирсалися у них, як у власних валізах. Грошей, щоправда, за це не брали. Сумочки повертали назад. Після нас особливо ретельно перевіряли інших. Я згадав ярлик, подарований мені аерофлотом із написом "VIP", і все зрозумів. Вони одразу здогадалися, які важливі персони рухалися ліфтом на вісімдесят шостий поверх. Ми мали намір піднятися з колегами ще й на сто другий поверх, якщо на вісімдесят шостому ніхто по нас не бабахне із вогнепальної зброї, яку тут носять усі, навіть немовлята.

Ліфт стрімко ніс нас угору з швидкістю космічної ракети найновішого зразка. Можливо, ракета від ліфта навіть трохи відставала б, але не думаю, що набагато. Нас несло туди, де, як писалося в путівнику, ви можете побачити найбільше скупчення хмар, а також утворення дощу і снігу. Мені страшенно хотілося простежити за цим процесом. Я навіть дав собі слово, що коли те скупчення закінчиться, спробую схопити хмаринку за одне місце й потрусити нею як слід. Адже над Нью-Йорком уже давно не висіло таких дощових хмар і стояла така задуха, що втягнути в себе більш-менш свіже повітря ти міг лише на вісімдесят шостому поверсі.

Рекламка повідомляла нас про ще одне досить цікаве явище, яке можна було відчувати на висоті досягнутого нами поверху, так би мовити, не відходячи від каси, – це цілуватися. Кращого місця у Нью-Йорку для цього ви не знайдете, писала реклама. Повітря чисте, дещо розріджене від газів, і якщо ви будете задихатися, то лише від гарячих поцілунків.

Чесно кажучи, і в мене виник такий благородний намір, але народу так багато зібралося, що в мене просто очі розбігалися: я не знав, з ким тут можна пересвідчитись

у правдивості реклами. Окрім цього, мене відволікали різні панорами й скупчення хмар десятима поверхами вище, і я зрозумів, що в той день ошчасливити дощем чи снігом нікого з ньюйоркців не вдасться – руки виявилися короткими. Довелося підійматися вище, на сто другий поверх. Не заради самореклами, а для ствердження факту зауважу, що на таку висоту підіймалися тільки окремі сміливці. Серед них був і я. У мене особисто від гордошів дух перехоплювало. Особливо, як ти дивишся угору чи вниз. Там і там видовище майже однакове. Коли дивишся вниз, то враження таке, ніби ти летиш на хмарі десь в районі Пенсільванії чи над штатом Коннектикут. І ти думаєш: "Якщо хмари й далі так інтенсивно розріджуватимуться, то до Коннектикуту, мабуть, не долетиш. Опустись трохи раніше – в Нью-Джерсі".

Коли ж ти дивишся угору, то тут на тебе чекає інша небезпека: та ж хмара вчепилася за вершечок телевежі. Над головою в тебе ще й телевежа. До низу чотириста вісімдесят один метр, вгору триста вісімдесят шість, а ти десь посередині, тож краще взагалі нікуди не дивитись. Амплітуда вежі тут така, що маятникам наших домашніх ходиків треба замовкнути й кувати зозулькою. Бо її коливання сюди-туди страшенно гнітюче діє на нервову систему, яка в тебе – тут це особливо відчуваєш – так само розхитана, як і ця телевежа.

Коротше кажучи, якщо ти уже сюди добрався, то почуваєшся так, ніби в гостях у самого господа бога: приємності мало, а небезпека велика. А ще там шкодуєш, що ти оце стоїш на вершечку Емпайр стейт білдинга, а тебе не бачать твої рідні. Хай би глянули, на яку нарешті світову височінь ти піднявся. Відтак мали б приємність розповідати близьким і далеким, на якій висоті щойно ти побував. Хоча й тимчасово, як усе в цьому житті.

Емпайр стейт білдинг – це найвідоміша в усьому світі обсерваторія. Розташувалася вона на розі 5-ї авеню і 34-ї стріт, в корінь назви якої покладено наші слова: стрілятися, стрітень тощо, – стріт.

Відкрита обсерваторія від дев'ятої години тридцяти хвилин ранку за нью-Йоркським часом (тут нью-йоркський час, як, наприклад, у Варшаві – варшавський) до дванадцятої ночі. Для усіх, в тому числі і для самогубців.

Збудована на цьому ж таки манхеттенському острові у 1931 році і стоїть досі без осадки й капремону, жоден поверх не увійшов у землю. По-перше, як ви уже знаєте, землі тут нема. Манхеттен – це суцільний камінь. По-друге, кілька поверхів під час будівництва увігнали "під землю", і вони там ніби вросли.

Якщо вірити американським екскурсоводам, то Емпайр стейт білдинг стоїть на самому серці Манхеттену. Очевидно, саме цим пояснюється, що його телевежа так коливається. Дивлячись на неї, бачиш, як вона подібно до вашої ноги ледь помітно здригається після кожного удару серця. Отакий секрет (найперший у світі) Емпайр стейт білдинга.

Не втерплю похвалитися: я прозвав його "восьмим чудом світу", а коли повернувся на рідну землю, то через два місяці всі американські рекламки вже користувалися моїм визначенням, але моє прізвище як автора чомусь забули вказати.

Наша гід - і цього разу жінка, - назвала Емпайр стейт білдінг небесним собором. Очевидно, належала до однієї із численних тут релігійних сект. У всьому відчувалося, що вона людина глибоко релігійна. Говорила тихо, ніби боялася, що її почує бог і чимось буде невдоволений. Ходила в м'яких кімнатних капцях, а ступала так, ніби все життя виконувала танець маленьких лебедів - навшпиньках, і лишалося таке враження, що вона когось боїться розбудити. Чи не прихованого у всепожираючому й ненаситному череві імперіалізму звіра? Але хіба плавними й м'якими, як у кішечки, кроками такого звіра розбудиш?

Сто другий поверх преспокійно розташувався па чотириста вісімдесят першому метрі небесної висоти. Ось уже понад п'ятдесят років поглядав на Манхеттен, на весь Нью-Йорк і на кілька найближчих штатів, як єдиний і найвищий у світі король висоти. А кілька років тому світову першість у Емпайр стейт білдінга відвоювали брати-близнюки - два стодесятиповерхові хмарочоси. З'явившись на вулицях Нью-Йорка, ці манхеттенські близнюки (назва моя - просив би в путівниках майбутніх це зазначати й називати її автора) одразу заявили про себе, як хулігани номер один, кинувши тінь навіть на Емпайр стейн білдінг. Вони перебрали на себе роль убивць. Кожен свідомий самовбивця США тепер вважав нижче своєї гідності стрибати з традиційного і вже давно не модного Бруклінського мосту, а так само і з Емпайр стейт білдінга, якого, до речі, ще й обгородили ґратами з нержавіючої сталі. Та такими густими, що навіть людина, яка не хворіла в дитинстві рахітом, не могла просунути крізь жодне вічко голови.

Тому всі самовбивці перейшли на найвищі (якщо не в світі, то на Манхеттені) білдінг- "близнюки". Сюди ж полізли рекламисти-альпіністи, стрибуни з парашута, канатохідці, котрі пересікали по канату, без підстраховки, відстань між плечима одного близнюка до другого.

У вільній Америці (за всю не скажу, але у Нью-Йорку напевне), перевищено усі вавілонські вежі, на жодній тепер не можна збожеволіти. Наука й техніка пішли далі біблійських розповідей. Скажімо, на цьому ж Емпайр стейт білдінгу, щоб потрапити з одного раю в інший, по дорозі потрібно було зробити лише одну пересадку на вісімдесят першому поверсі, а там уже можна було пірнати вниз головою в будь-якому напрямку з висоти сто другого поверху. І все це коштувало два долари. Для членів профспілки й солдатів - один-півтора долара. Тепер же вільна Америка все це закувала, поставивши ґрати: чудові, блискучі, з нержавіючої сталі. Найкращі у світі.

Золотий вік на Емпайр стейт білдінгу, як і на інших хмарочосах, минув. Настав вік нержавіючої сталі й міцних металевих ланцюгів. Такий ланцюг не по зубах навіть суперменові.

Викинутися з будь-якого хмарочоса, як і шаснути з моста у воду, сьогодні ньюйорківцеві стало важче, ніж навіть двадцять років тому. А ще, кажуть, свобода. Тепер зрозуміло, чому її, свободу, в такому темпі реставрують, збираючи у бляшанки пожертвування. Не виділив одразу певної суми для реставрації статуї Свободи мільярдер, тягнуть центи із середняка - найщедрішої ланки людей. А що ж воно за

свобода, коли і вмерти вільно не дадуть. Проблема. В Нью-Йорку всюди, як і всюди у США, проблема на проблемі. Проблема з безробітними. Проблема з жебраками. Проблема із самовбивцями. Проблема з чорною смертю. Проблема з наглою смертю. Проблема (чи не найбільша) з білою смертю. Проблема із страйкарями. Проблема з ветеранами війни проти В'єтнаму. Проблема з психікою. Проблема з чорними. Проблема з жовтими. Проблема з червоними. До сірих ще не дійшло, Сірі поки що спокійно валяються на манхеттенських решітках і в президенти Сполучених Штатів Америки вже не пориваються навіть уві сні. Й без того сну не спиться. Не так-то легко й заснути, коли через тебе час від часу то один, то інший переступає. І якщо тебе може хто поцілувати у твою неголену щоку, то тільки пес у хвилини розчулення. Такий же безпритульний, як і ти. Але він ще не настільки до всього очерствів, як ти, і якщо його трохи підгодувати, то може ще й хвостом дружньо повиляти. Чого не скажеш про тебе. Ти вже пропащий. Хоч бери й на хмарочос дерись, щоб розбагатіти. Як Ірвінг Уїйкенд – іграшкових справ майстер. Він поклав собі залізити он на один з "близнюків".

Стіни такого білдінга, бач, із скла та сталевих прутів. По них вертикально можуть повзти тільки дві створені природою істоти – муха й павук.

- А стоніжка? – запитав я з властивою мені скромністю.

- Так, сер, і стоніжка, – охоче погодилася гід.

- Так от людина-муха, як варто казвати Ірвінга Уїйкенда, одного ранку, коли діловий і вируючий Уолл-стріт спав, приїхала до підніжжя того нью-йоркського Евересту, усіяного шістдесятьма тисячами вікон, і неквапно полізла угору.

Ми оглянули Нью-Йорк з висоти сто другого поверху, і всі дійшли висновку, що тепер він не більший за Жмеринку, а автомобілі, що повзають там унизу, – завбільшки з божі корівки, тільки пофарбовані в яскраво-жовтий та інші кольори – чорно-синьо-зелено-блакитно-брунатно-червоні. Людей ми не бачили зовсім. На багатьох стріт вони не з'являлися з відомих тільки їм причин. Про деякі з них ми вже здогадувалися, але мовчали, незважаючи на те, що тимчасово жили у вільній і ні від кого незалежній країні. На інших стріт вони прогулювались, їх можна було помітити за допомогою телескопів, яких тут було достатньо до ваших послуг. За двадцять п'ять центів можна було цілих три хвилини дивитися куди завгодно. Ми дивилися на людей, які не бігали, а, здавалося, статечно походжали.

- Коли ви несподівано падаєте з цього хмарочоса, – повідомила гід, – то серце ваше розривається десь приблизно на висоті дев'яностого поверху. Це якщо лічити з цього місця, де ми стоїмо. На асфальт ви вже опускаєтесь мертвим і удару не відчуваєте.

- Це набагато легше. Ви нас заспокоїли. Я весь час боявся, що впаду на одне місце і довго чухатимусь. А уколів, навіть заспокійливих, не переносу. Я, знаєте, належу до тих людей, які при появі медсестрички з шприцом у руках і з голкою завбільшки із шпиль на Емпайр стейт білдінг одразу непритомніють, – мовив я.

Вельмишановна гід зиркнула на мене і відійшла вбік. Я зрозумів, що вона сприйняла мене за божевільного і не захотіла мати нічого спільного. Я, набравшись нахабства, хотів було спитати, чи нікому із її знайомих не доводилось супроводжувати

хоча б одного самовбивцю по дорозі від сто другого поверху до першого? А запитав про інше:

- А як удалося встановити, що серце розривається саме між дев'яносто п'ятим і дев'яностим поверхом?

- Учені дослідили, - була відповідь.

Я одразу ж замовк, і надовго. Я вгамувався. При посиленні на думку вчених я завжди пасую. Знаю, що учені мужі на все здатні. Вони не тільки встановлять, скільки мільйонів років неандертальцю, а навіть розкладуть твій геніальний ген і якусь його частку пересадять під череп якомусь дебїлу, щоб той якогось смертного дня натиснув на кнопку, від чого усі розчленовані гени разом з ученими вознеслися б до неба. Тому я цих людей дуже шаную, але руку подам не кожному з них. Мені тепер якоюсь ближчою стала філософія мого дядька, який казав, що найкраща у світі тварина - це віл. Він йде повільно, нікуди не поспішає. Віл - це трудівник, і до того ж дуже сумирний. Якби моя воля, я б усіх ослів світу міняв би на волів, хоча б, скажімо, у рік вола. Уточнюю для амбітних - маю на увазі тільки тих вчених, які розробляють казна-що на голову людства. Мені часом спадає на думку, що вони сидять не в тих будинках, у яких би їм потрібно сидіти.. Це ж треба: придумати "зоряні війни"!

Я стояв на оглядовому майданчику сто другого поверху й почувався губернатором одразу п'яťох штатів: штату Нью-Йорк, штату Нью-Джерсі, штату Коннектикут, штату Пенсільванія і штату Массачусетс. Я хотів прибрати собі ще один штат, але не знав, який там після цих названих найближче від Нью-Йорка.

Хмари я помітив одразу, що ж до процесу формування снігу й дощу, то не міг його розгледіти навіть у телескоп.

Зате бачив, як виходили в Атлантику й поверталися з Атлантики кораблі в найбільшу у світі нью-йоркську гавань. Бачив на Пан-Амеріка білдіngu майданчик для вертольотів. Правда, жоден вертоліт там не сів, хоча кілька з них, ризикуючи своїми пропелерами, літали над Гудзоном та Іст-Рівер і з цієї висоти скидалися на сріблясто-зеленкуватих метеликів.

Потім я підвів голову й глянув на телевежу, яка стриміла на чотириста сорок вісім метрів угору. Знаючи, що від неї працювало п'ятнадцять місцевих і закордонних телекомпаній, я тут зрозумів, чому вона так загрозливо над нами коливається, обіцяючи кожної миті впасти когось на голову. В першу чергу, звичайно, на мою, бо мені вона здавалася найдорожчою. Я негайно подався до ліфта.

Унизу гід зустріла нас типовою американською посмішкою, ніби святкового листівкою, які американці розкидають з цього білдінга під час усіх свят, вітаючи один одного. Така своєрідна святкова пошта. Спочатку вона посміхнулася до одного з наших товаришів, потім - до іншого, а коли побачила мене, то ледь не кинулася в обійми. І я все зрозумів. Вона раділа, що у мене все гаразд, що я вернувся на 5-ту авеню саме цим шляхом - ліфтом, а не сторч головою. Мабуть, саме з цієї радості вона повідомила, що в білдінг вкладено три з половиною милі телефонних і телеграфних кабелів, шістдесят миль водопровідних труб, що в будинку шість тисяч п'ятсот вікон. Кожне з яких двічі на

місяць мийуть. Я чомусь блискавично перенісся думкою до вікон свого будинку, став пригадувати, чи торкалася упродовж останніх десяти років до них волога ганчірка? А потім себе заспокоїв тим, що в нас все-таки чисте повітря і ми, на щастя, поки що не знаємо, що таке смог.

- На будівництво Емпайр стейт білдинга пішло шістдесят тисяч тонн сталі. Такої кількості металу вистачило б на залізничну колію у два напрямки від Нью-Йорка до Балтімора, - говорила вона, як отчеша.

Я не знаю, де розташувався той Балтімор, але подумав: якщо "мор", то це походить від нашого слова море, як, скажімо, чорномор, а до моря таки далеченько.

На сталі наша гід не зупинилась, не заспокоїлась. Вона по секрету сказала нам, що кондинейшн шість разів за годину тут міняють повітря. От тільки в якому напрямку: від Балтімора до Нью-Йорка чи навпаки - цього не повідомила.

- Тридцять верхніх поверхів щоночі підсвічуються, і це принадно красиве видовище. Найкраще у світі.

Не знаю, чи справді найкраще в світі, але що дуже гарно, то це факт. Світло таке м'яке і таке вночі променисте, що вам здається, усі тридцять поверхів покриті позолотою. Ця своєрідна підсвітка називається "салютом націй", і мені думається - вона цілком відповідає своїй назві. Що гарно, то гарно.

Я потиснув руку нашому гідові, хотів навіть поцілувати її в щічку, але подумав, чи не занадто низько робити це зараз, коли з таких висот опустився на грішну землю.

Вітру, що його нам обіцяли того дня подати з боку Атлантики, так і не було. Для Америки порушення слова джентльмена - рідкісне явище. Але факт залишається фактом. Щось у них там не спрацювало. Кажуть, уночі по Атлантиці пройшов величезний шторм. Двадцятибальний. Можливо, й не такої сили, але ті, хто у нього потрапив, запевняли, що не менше як тридцять п'ять. Мабуть, саме через такий шторм і вийшов з ладу (звичайно, тимчасово) найкращий у світі зв'язок. Ми стояли на манхеттенському валуні й дивилися, як два відчайдухи вистрибнули з якихось білдингів і їх понесло до міської ратуші, де вони зачепилися за надійний шпиль. Ми здогадалися, що з моря повіяв вітер. Видно, зв'язок таки налагодили. Парашутисти ж на тому шпилі висіли до ранку. Вранці, дізнавшись, що фірми те висіння їм оплачують погодинно, вони запротестували проти зняття: захотілося повисіти довше. Так вони стали черговими тимчасовими кумирами молоді. Кумиром і мільйонером в Америці можна стати так само несподівано, як і самовбивцею. Шанс, можна сказати, абсолютно однаковий. Усе залежить від усмішки фортуни.

Парашутистів зробили героями дня. У них брали автографи навіть полісмени перед тим, як оштрафувати за такі манхеттенські фокуси. В їхніх блокнотах вони - як герої - розписувалися вперше і ставили обов'язково час, щоб потім показати рідним і знайомим, що вони з тими шибайголовами мали честь познайомитися найпершими. Це - теж Америка. Та щоб стрибати з парашутом між манхеттенських шпилів, треба, погодьтеся, бути у певній незгоді із здоровим глуздом. Одначе лікарських довідок тут не перевіряють. Вірять на слово. На слово джентльмена. А для реклами взагалі довідки

непотрібні. Поки вони дриґалися на тих шпильях, повисаючи на парашутах, телекамери вже накручували їх на ролики, а фірми, що випускають і продають парашути, сплачували належні суми за таку ось рекламу-блискавку:

"Користуйтеся парашутами тільки нашої фірми! Наші парашути найкращі в світі. Вони не тільки не пропускають крізь себе повітря, але й найгостріших манхеттенських шпилів!"

Всі до єдиного парашути були розпродані до вечора. Я теж хотів дешицю прихопити на всяк випадок, але не встиг.

Дійшлий читач, певне, зауважив, що майже в усіх розділах я пишу про рекламу. То ласкаво прошу не вбачати у цьому неуважність чи недбалість у доборі матеріалу. Мені хочеться, щоб читач відчув її психологічно так само, як і я, – на кожному кроці. Про рекламу й мовиться майже в усіх розділах. Можливо, це перебиває плавність розповіді у найцікавіших місцях, а інколи й дратує читача, як часто дратували мене в Америці численні найдивовижніші, іноді аж нахабні реклами.

Тож і кортить передати той психологічний стан, у якому перебував постійно в Америці. Реклама буквально лізла межі очі, мов п'яна жінка, що чіпляється до кожного перехожого й не дає йому спокійно дістатися додому. Тут рекламисти такі спеці, що здатні витягти з вашої кишені навіть ті долари, які ви ще маєте колись заробити. Вони – справжні фокусники. Не випадково тут кажуть, що реклама – богиня-заступниця бізнесу.

На закінчення скажу ще кілька слів про Емпайр стейт білдінг. Мені й зараз страшно, як згадаю сто другий поверх. Тоді якимось не відчував. А тепер, як запевняв у "Запорожці за Дунаєм" Карась Одарку, на відстані часу і простору, "страх мене бере й тепер". Буває, присниться, що ти підійшов до самого бар'єра оглядового майданчика, нерви не витримують, і ти.. стрибаєш сторч головою. Єдиний порятунок, що, летючи, кричиш. Дружина почує – будить.

– Що таке? – питає.

– Знову Америка снилась.

– Хай вона їм самим сниться!

– Хоч бери і прив'яжуйся на ніч, – кажу я і витираю холодний піт з чола махровим американським рушником. Рекламованим.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № XXII

Якщо вам хочеться постати в очах оточуючих вищим, ніж ви є насправді, то не обов'язково для цього взуватися у черевики на високих каблуках. Я особисто для цього читаю книги, відвідую театри і музеї. Чесно зізнаюсь, що музеї мене завжди цікавили. Особливо у тих країнах, де тієї історії із заячий хвіст, а музеї... Таким музеям могла б позаздрити будь-яка країна з будь-якою історією. Але про це буде далі. Власне, не далі наступного розділу.

Розділ XXII. МЕТРОПОЛІТЕН-МУЗЕЙ

Одразу скажу, що в цьому розділі нема жодного слова про секс, маніяків, монстрів і навіть про Бродвей. Сподіваюсь, ви мене зрозуміли. Кому не сподобається цей розділ, можна його пропустити... крізь себе, і цілком можливо, що якась раціональна зернина в пам'яті після цього залишиться.

Мені теж не завжди хочеться йти в той чи інший музей. В зоопарку, звичайно, веселіше. Особливо коли ти коло кліток своїх далеких предків. Все-таки там відчувається якесь життя. А в музеях усе мертве, тільки гід живий. Як ртуть. І коли б гід – це здебільшого невгамовна жіночка – замовкла (хоча б на півгодини), то обхопив би її обома руками й тримав у своїх обіймах доти, доки б мої друзі не сказали:

– Все! Випускай! Ми вже дещо й самі побачили. Без навіювання чужих думок і концепцій.

Лише після цього можна на годину-другу вийти на свіже повітря, перекусити, поспати й задуматися, що нічого вічного на цій, навіть американській, землі нема. Всі ми ходимо під небом, і тільки воно, небо, може поки що сказати про себе: "Я вічне". Того й ми йому бажаємо.

Для чого ж ми живемо? Чого ми у цей світ прийшли? Щоб тільки їсти і спати? У житті є щось Вище! Вище за нью-йоркські хмарочоси. Це – небо, зорі, вічність. Вічність у безмежному й незрозумілому для простого смертного всесвіті.

Після музеїв у мене завжди саме такі думки виникають. Я завжди постійно намагався той всесвіт осягти. Але в Нью-Йорку мені це не вдавалось. Навіть на висоті жодного із ста двох поверхів. Та коли ми виходили в Атлантику... Власне, коли повисали між Атлантикою та небом і весь час думали: "Куди ж звідси ближче – до неба чи до землі?", то доходили єдиного висновку – до Вічності. Йдеться, звісно, не про окрему особу, а про людство взагалі.

Бачив я над Атлантикою небо, бачив зорі й оту неосяжну безмежність, якої не обійняти навіть тоді, коли б мати такі руки, як в усіх Рокфеллерів разом узятих. Ті, кажуть, можуть обхопити усе, та тільки не всесвіт. Тут і вони безсилі. Але мовиться не про це, а про розвиток інтелекту.

Взялися ми його розвивати на американському ґрунті, починаючи з Метрополітен-музею. Я вам про нього скажу одним за суттю, але різним за звучанням словом:

- Грандіозно!
- Прекрасно!
- Чудесно!
- Могутньо!
- Феноменально!
- Фундаментально!
- Потрясаюче!
- Хвилююче!

Ці слова чуєш тут на кожному кроці від людей, які знають, що величі цього музею

словами не передаси. Метрополітен-музей потрібно бачити й не обов'язково торкатися руками його експонатів.

Вихваляючись, ультрапатріотичні американці кажуть, що таких в країні тисячі. Але навряд. Не скажу за всю Америку, а чотири, крім Метрополітен-музею, які вдалося відвідати, навіть близько не схожі на цей. Метрополітен-музей безперечно один. Є ще один Метрополітен, але то вже опера. Там, якщо й виставляють напоказ, то не такі вже й стародавні експонати. Я мав честь побувати й там, однак про те в іншому розділі.

Публіка в музеях багато чим різниться від тієї, яку бачиш у ресторанах. Коли в ресторанах здебільшого люди віком від тридцяти до п'ятдесяти років, то в музеях... Або такі, що зовсім недавно з колясок повилазили, або ті, яких пора на коляски підсаджувати, бо їхні власні ноги уже своє відходили. Це діди, бабусі, а також батьки, які могли уже бути й дідами. На противагу молоді, усі відвідувачі музею гарно одягнені, охайні. Американці, хоч і становлять собою суміш рас, мабуть, найакуратніша нація. Без іронії.

Середнього віку американця тут майже не видно. Чи вони вдень сплять, чи по ресторанах сидять, але їх тут, як і в "Метрополітен-опері", нема. Найсправедливіше буде сказати, – працюють. Хто де. Але трудяться. Окрім, звісно, цілої армії безробітних.

Однак повернімося до Метрополітен-музею. За всіма своїми ознаками й за своїм розмахом він таки справді найнайбільший музей на планеті. Тут зібрані такі скарби світового мистецтва, що нікому з нас й уві сні не доводилось бачити.

Він розташувався на п'яти кварталах Нью-Йорка і займає вісім гектарів орної землі, яку тепер поспіль укрито асфальтом. І це тоді, коли на Манхеттені кожен квадратний дециметр площі оцінюється вартістю двох шоколадних плиток. Якби була зайва площа, то в небо б не дерлися!

Метрополітен-музей, виходячи з наявності експонатів, міг би зайняти ще п'ять-шість кварталів, але для цього треба було б знести зо два хмарочоси. Особливо тих, які розташувалися позад нього, проте на це мер міста, очевидно, не погодиться ні за які гроші. А втім, може, йому тих грошей ніхто й не дає. Я з ним на цю, як, до речі, ні на яку іншу тему не розмовляв, і слід сказати, що після Метрополітен-музею не дуже й шкодую.

За рік Метрополітен-музей відвідує близько чотирьох мільйонів чоловік. За традицією кожному мільйонному відвідувачеві видається найбільший у світі приз. Який саме, не знаю. Нам його не вручили. Але бачив, коробка для щасливця лежала велика.

Який жах! Досі не можу собі пробачити, що не затягнув до музею наших шоферів.

– Ми краще тут, біля машин, побудемо, – в один голос заявили вони.

І залишилися на вулиці. І даремно. І ось чому. Наша гід сказала мені (я замикав нашу процесію), що музейний комп'ютер зафіксував мене як 999 999 відвідувача. Досить було прихопити з собою хоча б одного водія, і приз був би наш, Я б, як завжди, замкнув нашу групу. Адже в музеях ніколи в перші ряди не вихоплююся. Боюся екскурсовода. Він буквально оглушує, я нічого не чую. А інколи доводиться й ке записувати. Бо гіда аж пропасниця б'є:

- Того не записуйте. І цього не записуйте.

Ніби розповіді в музеї - військова таємниця. Або принаймні власне відкриття невгамовної молодички, яким вона ні з ким не хоче ділитися. Якось мені випадково розкрилася таємниця такої її поведінки. Вона мені назвала одну цифру, а коли я заглянув до путівника, то там стояла зовсім інша, в добру сотню разів менша. Ні, цих гідів інколи власні емоції заплескують. Їх краще не слухати. Але їм слід віддати належне - як тільки на чомусь зловиш, одразу визнає свою помилку, чого не скажеш про кожного злочинця.

Я хотів на знак протесту відірватися від групи, але гід наказала підійти ближче, а два поліцейських, що не спускали з мене свого недремного ока, навіть легенько підштовхнули. Вони взагалі стерегли нас, як отару овець. Таке пантрування на людей мені ніколи не подобалось. В музеї ж тим більше.

Досить було нам десь затриматись, особливо біля виробів із золота й коштовного каміння, як поліцейські одразу насторожувались, починали снувати між нас, як човники у швейній машинці "Зінгер". Таке порівняння нав'яне тим, що "Зінгер" тут, у Нью-Йорку, продається на кожному кроці.

Сьогодні "Мет" (так ньюйорківці шанобливо називають Метрополітен-музей) не той, що був у 1970 році. Звичайно, я не маю жодних підстав для такого порівняння, бо того року в ньому не бував, але вірю гідові на слово, не заглядаючи до путівника.

- Відтоді, - казала вона з пафосом, - відбулися грандіозні перетворення і зміни. Були затрачені колосальні кошти (цифри, правда, не назвала, наче боялась, хоча поліцейські не дрімали), багато енергії (очевидно, атомної, гід теж не уточнювала) і грандіозної творчої уяви та фантазії.

Директор музею сорокашестирічний джентльмен (приємний зовні, внутрішньо, гадаю, теж, але виявити цього не міг, за експонатами не мав часу). Звали його всі Філіппе де Монтебелло. Я чомусь уявив, як би зазвучало це прізвище в нашому селі.

Як би там не було, а Монтебелло - велика людина. І на зріст, і посадою. Додає величі й оте маленьке "де", підносячи над Оноре Бальзаком, який, розповідають, самочинно його собі дописав, але воно загубилось. А ось Філіппе Монтебелло знайшов. Очевидно, мав точну адресу.

Так ось, Філіппе де Монтебелло (я просто смакую цим прізвищем)... Так ось Філіппе де Монтебелло заявив:

- Ми вивели Метрополітен якщо не з сонного царства тіней, - (останнє слово додав йому подумки я), то в усякому разі із статичного (цього слова не знаю, через те додати до нього нічого не можу) стану, створивши в ньому хвилюючу атмосферу.

Це я помітив, дивлячись на поліцейських. Вони весь час хвилювались, снували туди й сюди.

- І все це було зроблено без найменших втрат для музею з академічної точки зору, - закінчив Філіппе де Монтебелло. Я його не зрозумів. Просто такі академічні вислови, певне, не для мене. А ось щодо хвилювань, то це я, як людина емоційна, завжди близько до серця сприймаю.

Особливо напружена атмосфера запанувала в музеї, коли тут було влаштовано виставку "Шедеврів Дрездена", привезених з НДР. Поліція негайно сіла на коней, усіх бабусь-гідів, незважаючи на їхні наукові титули, замінили молодими й сильними джентльменами, котрі однаково блискуче володіли як прийомами карате, так і кон-фу.

Того ж 1978 року сюди з Єгипту привезли Тутанхамона. Я мав честь з ним зустрічатися в Києві, в Державному музеї українського мистецтва, де йому була надана честь бути виставленим. Адміністрації Метрополітен-музею під час приїзду Тутанхамона довелося не тільки похвилюватися, а й штат охорони збільшити майже втриє. Нью-Йорк буквально наводнився якимись підозрілими типами, котрих раніше тут, можна сказати, ніколи не зустрічали. Принаймні в районі розташування музею. Вони не спускали очей із "Мета", але всередину заходити не наважувались.

У 1980 році тут демонстрували, навіть коня. І публіка валом валила. Кожен бажав дізнатися, чи багато в нього спільного з американським мустангом, бо кінь був нетутешнім. Вів мав постійну прописку у Венеції, в соборі святого Марка. Кінь стояв, як вилитий з чистої бронзи, високо тримаючи голову, ніби знав собі ціну. Гід із гідною поваги гордістю сказала:

- Тому коневі ціни немає.

Потім ми дивилися "музей усередині музею". Грандіозне відкриття Америки. За рахунком - це третє. Якщо брати до уваги відкриття Америго Веспуччі.

Найбільше в цьому мікромuzeї подобається музей Роберта Лермана. Нині вже покійного. Колись був банкіром, непогано заробляв, а в години дозвілля разом із батьком Філіпом (у цього одне "п") колекціонував різні предмети мистецтва XIV-XX століть, і в нього, мушу зауважити, непогано виходило. Чимало предметів старовини вони придбали на так званих "блошиних базарах" світу.

- Чи були вони в Одесі на знаменитому свого часу товчку? - запитав я. Гід знітилась й ухильно відповіла:

- Цього я точно стверджувати не можу.

Цікава деталь: як тільки ти зупиниш гіда в ту хвилину, коли вона набирає найбільшої швидкості, й запитаєш щось конкретне, неодмінно дістаєш одну й ту ж відповідь.

Так ось: той міні-музей перенесено в Метрополітен із 54-ї вулиці Вест. Для цього споруджено копію лерманівського особняка. Твори мистецтва виставлені в оригіналі. Вийшло вдало. Може, й не краще, як було в особняку, але свіжіше.

Перебуваючи в атмосфері нью-йоркського особняка початку XX століття, ми водночас насолоджувалися і картинами Ренуара, Енгра, Ель-Греко. В кімнаті Лермана, як наголошувала гід, завжди багатолюдно. І це ніколи не порушує інтимності, не заважає милуватися чарівністю стін.

При слові "інтимності" вона багатозначно глянула на мене, та я вдавав, що ні про що не здогадався, і враз спрямував свій зір на "Арістотеля з бюстом Гомера".

Побували ми і в іншому крилі, де в купюрах лежить вісімнадцять мільйонів доларів, але мені побачити їх не вдалося. Там зібралося стільки американського люду, що

можна було загубитися. А я собою, як Нельсон Рокфеллер (той, що загубився у Новій Гвінеї), ризикувати не міг. У тих краях він збирав рідкісні експонати серед народностей папуа, й кажуть, прихопив заодно божка якогось племені, і це для бізнесмена скінчилося трагічно. А може, він загинув від чогось іншого. Точно невідомо. Цей випадок вгамував пристрасті інших сміливців. Кажуть, бога бояться.

Я розглядав дерев'яні скульптури майстрів Африки, створені найпростішими інструментами у світі – зубами і язиком, але з яким художнім смаком! Не можна відвести очей од вирізаних з одного стовбура дванадцятиметрових тотемних стовпів у вигляді видовжених людських фігур, що стоять одна в одній на голові. Така композиція містила в задумі майстра якийсь зміст. Звичайно, все це потрібно бачити. Заради цього варто поїхати до Нью-Йорка. Словом, я був у захопленні. Звичайно, цим штампованим реченням не передаси відчуття зачарування. Та яким було моє здивування, коли на одній з цих дванадцятиметрових фігур, аж під самісінькою стелею Метрополітен-музею, раптом прочитав: "Тут був я. Вася з Конотопа".

Я онімів, не міг вимовити й слова. На мене війнуло таким рідним, що ледь утримався на ногах. Гід перехопила мій погляд, але не збагнула мого стану і сказала:

– Цього напису досі не розшифровано. І ніхто не знає, що він означає. Напис дуже древній, він є свідченням того, що вже в ті далекі часи дикі африканські племена Нової Гвінеї мали свою писемність.

Я не видав себе нічим. Тихо відійшов убік, як буває тихо відходять від нас рідні й знайомі. І заплакав. Мені стало не по собі. За себе й за Васю.

Пропускаючи кілька епох, стилей, я пройшов через "Китайський садок", подарований Вінсентом Астором. Хто такий Вінсент Астор, мені відповів один із відвідувачів Метрополітен:

– Я, сер, не знаю. З ним особисто не знайомий.

І я подумав, що цей відвідувач – наш товариш. Мабуть, з Києва. Таким тоном один одному вміють відповідати тільки новоспечені кияни. Вони відповідають завжди так, ніби їм повсякчас чогось не вистачає. Мабуть, культури. А те, що він сказав "сер", слід розуміти, як намагання не виглядати там білою вороною. Добре, що про Вінсента його не запитала одна з наших дам, а то б він ще не таке слово вставив.

Вдалося мені побувати і в світлиці Франціса У. Літтла, яку було збудовано за проектом Франка Ллойда Райта на початку нашого століття в Уейзаті, штат Міннесота. До неї не гріх прикласти означення грандіозна. Можливо, саме через це я ладен хоч зараз поміняти її на свою київську квартиру. Звичайно, за умови доставки її додому. За доставку й кожний метр додаткової площі оплачу гонораром за цю книжку, якщо його вистачить.

Далі ходити по цій імперії зібраних з усього світу скарбів я просто не міг. Боявся, що всього не запам'ятаю. Тому я занотував у своєму записнику кілька призабутих часом та історією імен і тільки тоді подався у так зване американське крило музею. У сад Чарльза Енгельгарда: Це єдине прізвище, яке мені знайоме ще з шкільної парти, правда, у дещо іншій транскрипції. Ну й ще тих громадян світу, яких я вніс у свій

список. Їхні імена достойні стояти у книжці, палітурку якої прикрашатиме скромне ім'я автора.

Ось справжні прізвища людей, що подарували світові свої картини, а нью-йоркський Метрополітен їх закупив для себе. Даю імена за алфавітом, щоб нікого не образити. Кожний з них по-своєму оригінальний і для жодного з них у цьому скромному переліку прізвищ без абетки я не міг би визначити місця.

Отже: Боттічеллі, Гірландайо, Рафаель, Тіціан, Тінторетто і Тьєполо. Усі з Італії.

Ван Дейк, Ван дер Вейден, Мемлінг, Босх, Брейгель і Рубенс – фламандська школа. Щоб не повторюватися, я їх перелічив у хронологічному порядку.

Дюрер, Кракнах-старший (молодшого не бачив, зате зустрів Молодшого Гольбейна) – всі з німців, малювали пречудово.

Іспанію репрезентували (не люблю цього слова, але слід сподіватися, що редактор книжки його замінить, якщо знайде точніше й краще, ніж представляли): Веласкес, Гойя, Ель-Греко, Пікассо і Сурбаран (останнє прізвище пишеться разом, без дефіса).

Слово Пікассо, як і Ренуар, мені теж подобається, але коли я це кажу вголос, мене легко запідозрити в нещирості.

Далі висіли картини видатних майстрів: Рембрандт (23 картини – видно, недосипав чоловік), Вермер і Ван-Гог (Гогена не бачив).

В авангарді англійської школи тут ішли – Гейнсборо і Тернер. Французи замикали галерею картинами, що належать пензлю Пуссена, Ватто, Буше, Фрагонара, Мане, Моне і Дега. Про Ренуара я мав нагоду висловитись. Вище.

На цьому мій список вичерпується. Якщо хтось лишився невдоволений, то в мене є ще один. Філадельфійський. Я його так назвав на честь школи-музею імені Алберта С. Барнса у Філадельфії. Я взяв той список, оглянувши всі кімнати на обох поверхах, де висіли бронзові таблички з вигравіюваними на них іменами людей, що мають заслуги перед людством і своїм народом. Вони, як і названі раніше, створюючи безсмертні полотна, завжди пам'ятали, кому служать і кому завдячують своїм народженням. Про смерть я не кажу. Не кожен народ за життя того чи іншого його генія міг створити йому комфорт чи хоча б не вкорочувати віку. Та це вже інша тема. Що ж до рекламованої в маленькому анонсі теми, то її, по можливості, розкрив. Більше мені нічого сказати. Це все, що я встиг запам'ятати і записати за гідом. Мої товариші (я їх не осуджую) записали ще менше або й зовсім нічого не записали, бо до того й не прагнули.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № XXIII

Американці у наші дні вважають, що опера повинна стати доступною кожному, бо, мовляв, Америка – не Європа, де оперу підтримують (не на плечах, а фінансово) ті, в кого міцні не плечі, а гаманці тугі.

У Нью-Йорку два оперних центри: "Нью-Йорк сіті опера" і поруч – її суперниця, що розташувалася в Лінкольн-центрі, – "Метрополітен-опера". Цей

заклад тут вважається інтернаціональним театром, який запрошує співаків з усього світу і, за великим винятком, дотримується репертуару XIX століття. От саме сюди ми з вами й завітаємо. По-перше, щоб переконатися, чи вона справді інтернаціональна, по-друге, чи вона справді така вже доступна для всіх американців, про що кричить вам реклама, а по-третє, в такий театр таки гріх не заглянути, незважаючи на вартість квитка, бо тут матимете істинну насолоду не лише для слуху, але й для очей.

Розділ XXIII. "МЕТРОПОЛІТЕН-ОПЕРА"

В американців майже нема свого минулого. А те, що є, вони надійно приховують або ж маскують під простоту й загальну доступність. Інколи мені спадало на думку: аби не порно, бестселери, поп-музика, фільми жахів, фільми про монстрів, фільми про "зоряні війни" і, звичайно, про ґвалтівників та імпотентів (про останніх тільки кінокомедії), то кількість самовбивць у США значно б зросла. А так сидять, втупившись в екрани, жують жуйку, і це дещо відволікає їх від тяжких дум про буденне життя.

Боси не ходять на порнофільми. Вони вдома на віллах, на ранчо дивляться. Розважаються, так би мовити, в колі ближніх. А про людське око, а мо', й для того, щоб підвищити свій культурний рівень чи вдати, що давно вже його досягли, ходять до "Метрополітен-опери". Чудовий культурний центр.

Квиток у "Метрополітен-оперу" коштує тридцять-тридцять п'ять доларів. Виконуються опери мовою оригіналу. І в кожній з них один і той же співак виступає лише один раз. Середньому американцеві це не по кишені. А може, навпаки: саме така вартість і б'є його по кишені, тому він за три долари дивиться порно. Квиток на новий фільм, та ще з участю якоїсь кінозірки в головній ролі, коштує шість доларів. А на той, що вже себе сотні разів окупив, бо його прокручували тисячу разів, можна придбати за два долари.

Середньому американцеві байдуже до того, скільки його там прокручували. Такої реклами перед початком фільму не дають. На сеансах порно взагалі нічого не називають. Все робиться мовчки. Інколи деякі джентльмени від роботи втомлюються. Трохи приляжуть, відпочинуть, відхекаються і знову за роботу. Герої цих фільмів, як правило, рідко одягають галстуки, хоча в Америці краватка – це престижна деталь чоловічого вбрання, бо вказує, що її володар має постійну роботу.

Міс у такому фільмі одразу стає місіс.

Після перегляду таких фільмів масовий глядач, висипаючи з бродвейських кінотеатрів, мчить здебільшого до "Метрополітен-опери", щоб побачити диваків, які слухають оперу, часто не знаючи мови оригіналу, і засинають, але бути побаченими у такому стані соромляться. І що найцікавіше; ніхто від нудьги там ще не вмер. Котрийсь із дідусів, буває, знепритомніє од захоплення, але таке загалом буває рідко.

Побачити цю дивакувату, з їх погляду, публіку й приходять до "Метрополітен-

опери" американські масові кіноглядачі. Приходять і намагаються зрозуміти, за що меломани платять аж тридцять п'ять доларів, коли жодного з них туди й за п'ятнадцять не затягнеш. Там не ріжуть, не вбивають, не гвалтують. Нема з чого й приклад взяти. Нема в тих операх чогось такого, що можна було б негайно застосувати в житті – пограбувати банк чи спритно когось покалічити. Їх лякають перекази, що всі артисти в опері ходять у якомусь дивовижному одязі, якого не в спроможі сягнути уява. Якщо не в білих панталонах, що їх навіть на Бродвеї не побачиш, то в балахонах чи шароварах. У кожного на штанах по ятагану, за поясом по два-три пістолі, по три-чотири булави. Можливо, ньюйорківці дещо перебільшують. Але коли артисти заходжуються кричати й погрожувати один одному, то тих булав і ятаганів над їхніми головами миготить стільки, що можна подумати: "Все, Філадельфійський національний музей пограбовано. Як прийшло, так і пішло". Але що найдивовижніше, жоден з того пістоля нікому не пальнув межи очі і жодна голова не впала на сцену, не полетіла в залу. Просто якесь ошуканство за тридцять п'ять доларів. Кричать, співають, шпагами чи шаблями розмахують, і хоча б хто штрикнув когось як слід. Ударив би так, щоб він на ту сцену не те що за тридцять п'ять, а й за цілий мільйон доларів не поткнувся.

Я пригадую кілька фільмів жахів, квиток на які – три долари. Це якщо його придбав наперед, а якщо перед початком сеансу, то вже мав платити шість доларів. Але це так, між іншим. Повернімося до отих фільмів. Там тільки вимкнули світло, як екран став червоний від крові. Щоб її було якомога більше, чого там тільки не застосовували – і сокири, й алебарди, й томагавки. Часом вводять елементи сучасності: хтось кілька бульдозерів прикотив, і почали чавити недобитих. Ото фільм! Усім фільмам фільм. Правда, електром'ясорубок ще не застосовували. Я дивився уважно, хоча й періодично, бо час від часу зі страху очі заплющував, але не думаю, що таке міг проморгати.

Криваві сцени відбуваються переважно у печерах. Печерах доісторичного періоду. Ери неандертальців. Гадаю, що кінопродюсери чинять дуже правильно. У новоспеченому Вавілоні, пардон, Нью-Йорку, живуть люди різних національностей, народностей, кажуть, що є окремі племена. Зі своєю мовою, культурою, традиціями. Треба ж якось їх привчити до однієї мови, культури, звичаїв, традицій. А з чого найкраще починати? Звичайно, з печери. По-перше, в кожного індивіда є щось атавістичне, печерне, а тут коли той ген продумано посіяти на відповідний ґрунт, та пробудити його, та поливати, та плекати, – уявляєте, що з нього виросте! Тисячу-дві таких фільмів, і вважайте, населення само по собі почне катастрофічно скорочуватись і ставати однорідним. А як сюди додати ще сотню-другу фільмів про пришельців з інших світів, монстрів, про різні стихійні лиха. Скажімо, такі: на Нью-Йорк повзуть мільярди пацюків. Або з усіх усюд вирушають сюди оси й бджоли і над хмарочосами між ними зав'язується битва. Оси поклали собі відплатити бджолам як віровідступникам своїм, що, мовляв, продали свій труд і мед людству. Можете уявити собі цю битву. Жодна з битв світу не може навіть приблизно зрівнятися з такою. Ніщо її зупинити не може. Ні кулемети, ні гармати. Навіть пожежні команди, озброєні вогнеметами, виявляються безсилими. Вихід один – у космос або на той світ.

Найпоміркованіші із ньюйорківців кажуть, ніби уже вичерпався весь запас тварин і комах для фільмів, що стали сьогодні такими модними в США. Я поїхав було в Голлівуд. Хотілося якось допомогти американському народові, який страшенно потерпає через відсутність чогось нового, шикарного, грандіозного. І я подав цікаву ідею. Голлівудівці залишилися мною задоволені й навіть попросили зіграти одну з ролей у фільмі, але я скромно відмовився. Замість своєї кандидатури я запропонував кандидатуру президента. Він чимало виконав ролей, але такої на його рахунку нема. Фільм до геніальності простий. Дія відбувається у районі Філстона. На дерев'яному ліжку у стилі найрозбещенішого короля Франції Людовіка XIV лежить типовий американський товстосум із своєю коханкою. Вона повернулася до глядачів своїм святковим обличчям. У цей час підступна блощиця (у стилі кардинала Рішельє) падає зі стелі на те єдине місце, яке давненько не бачило сонячного проміння. Коханка скрикує. Бос також. І коли вони знаходять порушника їхньої ідилії, вона (можна її назвати Челсі) каже:

– Пупрікс, якщо ти пошкодуєш для мене своїх мільярдів, ти мене ніколи більше не побачиш у твоєму дерев'яному ліжку. Навіть у тому випадку, коли б на ньому одночасно спали мадам Помпадур і мадам Ментенон. А ти його придбав за три мільйони доларів. Поклянись мені, що моє бажання – це твоє бажання.

– Клянуся, Челсі, але дозволь...

– Не дозволю, поки ти не вислухаєш мене...

– Я тебе слухаю, Челсі. – Він припадає своїми губами до неї, але вона грубо його відштовхує:

– Ти так ніколи не визнаєш мого бажання.

І Пупрікс переставляє свої губи на інші частини її тіла.

– Ти повинен винищити усіх блощиць і бліх, які тільки є в світі. Оголоси їм війну, Пупрікс. І замов про це шикарний фільм. Тільки після появи такого фільму я знову тебе кохатиму, як і раніше.

Пупрікс клянеться, кличе до себе одягненого в ліврею лакея і наказує йому викликати вченого. І кількох продюсерів, операторів і кращих акторів Голлівуду.

Вчений здійснює певні експерименти. Пупрікс не жаліє для цього своїх мільйонів. Готується до війни віку.

Цей фільм незабаром вийде на екрани США; якщо кому вдасться його побачити, то знайте, що на авторство я не претендую. У мене таких сюжетів хоч греблю через Гудзон гати.

Даруйте, що мимохіть відірвав увагу від сцени в "Метрополітен-опері". Там якраз те, чого в нас не побачиш. Якийсь негр душить білу бестію, і це не дуже подобається присутнім. Вони пробудились зі сну, і відчуття таке, що хтось не стримається і ось-ось пальне по сцені з кольта. На щастя, артисти щезають за кулісами, й тільки це їх рятує від кулі фанатика.

Потім з'являється інший тип невідомо якого походження. Про це чомусь не повідомляють. Штани до колін. Литки – в білих панталонах чи в крагах. Черевики не то парусинові, не то з грубого домотканого полотна. За поясом – два пістолі, але з усього

видно, що будь-коли може перейти на кольти чи нагани. Бо таким його пістолем навіть шапки не зіб'єш з того, хто сидить у шостому ярусі і щось вигукує. Типу "Браво!", "Біс!".

Услід за ним вийшов якийсь дивак тільки з кинджалом. Сам білий, а одяг чорний, як у ватиканського монаха. Той, що в панталонах, почав кричати на того, що в сутані. Але цьому, що в сутані, гальки до рота не клади – виплюне. Він як загорлав, так у того й тюрбан з голови злетів. У залі навіть в останніх рядах попрокидалися і з переляку зірвалися з місця, а тоді отямились, вдали, що все зрозуміли, і, стоячи, почали аплодувати. Бачачи цю публіку, думав, хто з них більші артисти: ті, що на сцені, чи ті, що в залі.

Вирішити цієї проблеми не встиг, бо вискочив третій, з булавою. І так загорлав, що тим двом не було чого робити на сцені, і вони кудись тихцем зсезли. Джентльмен з булавою вигукував речитативи доти, поки не збудив якусь дівичку, котра спросоння вискочила на освітлену сцену і, хоч крикун з булавою стояв напроти неї, вдавала, що прислухається, звідки до неї долітає його могутній голос. Мабуть, таки ще не прокинулася як слід. Бо так його й не помітила, доки він не обернувся і не схопив її за руки – для цього йому лишилося тільки притиснути її до грудей і заспівати разом. Це у них дуєтом називається. Та так радісно виводять, ніби тисячі літ не бачились. Хоча всьому світові відомо, що стільки ніхто, окрім Вічного Жида, не живе. Але він десь вештається по світу і хоч як просить у всевишнього смерті, той йому не посилає. Дивак – Вічний Жид. Прибився б на Бродвей о першій годині ночі. І якщо вже так хоче смерті, не дав би котромусь вимагачеві двадцяти рекомендованих комісаром поліції доларів, і той би сам його кокнув, не посміхнувшись. А коли дізнався б, що у Вічного Жида ще й страховий поліс є на певну суму, то перемолов би його так, що і всевишній не міг би знайти.

Наприкінці повискакували цілим гуртом зі старовинною зброєю в руках. Цього разу, мабуть, Метрополітен-музей пограбували. Але від тієї зброї й цього разу ніякої користі. Ніхто, як і тоді, не зітнув нікому голови, не бабахнув у груди. Суцільний обман мільйонерів.

Сьогодні ця зброя тільки для музею. В Америці тепер продається найсучасніша. За гроші ви тут можете танка купити, поставити його біля своїх воріт і час від часу наводити жерло гармати то на одне вікно сусіда, то на друге. І так, доки він не вискочить на хмарочос. Можна й атомну бомбу придбати й висадити в повітря сусіда разом з хмарочосом і всім тим, чим Нью-Йорк сьогодні хизується перед цілим світом.

У тих, що сиділи в залі, одяг значно багатший, ніж у тих, що на сцені. Ті, що на сцені, просто жебраки. З великої літери.

Особливо жінки поважного віку. Чим старіша жінка, тим пишніше, багатше вбрання. Чим старіша, тим дорожче одяг. Диво якесь.

У залі душно, а в них на плечах горжетка чи манто, та ще таке, що хоч у гості до ескімосів їдь – не простудишся. А які шубки! Шубки з тих тварин, які не встигли навіть потрапити до Червоної книги. У США, правда, Червоної книги не визнають, вони давно завели свою і називають її чомусь Білою.

Дами всі в діамантах, серпантині. А золота... Золота стільки, що якби копнути глибше, то в кожної, певен, персональний Клондайк.

А ті, що на сцені.. В заключному акті повиходили, як манхеттенські жебраки. Начебто їх хтось за лаштунками пороздягав. Саме лахміття на них. Як зчинили галас. Один не встиг кінчити, інший підхопив. Після цього вже нічого не зрозумієш. Скільки не намагався щось збагнути, - не вдалося. Крик чув, музику чув. А от слів розібрати не міг.

То хіба можна це порівняти з фільмами про Джеймса Бонда? Там усе як на шаховій дошці. А тут? Скільки не намагайся - не здогадаєшся, чому це мистецтво вічне, а те таке тимчасове. Отже, Джеймс Бонд - це вам не Гоген. Гогена треба розуміти, а Джеймс Бонд сам тобі в душу влазить. Сиди, дивись, переживуй і ковтай. Спецінтелекту для цього не вимагається. Тут чим дурніше, тим смішніше. Задум продюсерів благородний: показувати усе так, щоб і та, що вперше в кіно потрапила, все зрозуміла без слів. Оце мистецтво! А то: "Трубадури", "Дон-Жуани", "Фігаро", "Чарівні флейти", "Перстень Нібелунгів". Це ще сприймається. Перстень це завжди цікаво. А решта? "Сивільський цирульник", скажімо. На Бродвеї такі цирульники, що як поголять, то й мама рідна не впізнає. В будьякому фасоні. І ніякого після цього "Бал-маскараду" не треба.

Тут ще можуть піти на оперу "Аїда" або на "Роберта-диявола", але за умови: якщо вже пекло, то пекло, а якщо диявол, то диявол, щоб навіть чортам ночі страхітливими ввижалися. Тоді все - о'кей. І якщо по три долари за сеанс, тоді мільйон доларів у торбу товстосума.

Важко, безперечно, перелічити всі опери, яких я не чув і не бачив. Середній американець взагалі їх не слухає. Його сьогодні цікавлять здебільшого ігри, лото. "За три долари, - кричать йому з екранів телевізора, - можна стати мільйонером". На практиці це дуже просто. Берете квиточок, і вперед - на телестудію. А там ходить по сцені з цидулкою в руках аніматор і пропонує будь-кому з вас те чи інше питання. На перший погляд, таке ж просте, як сірник. Хто став першим президентом Америки? Відповіли. Маєте 500 доларів. А кого з президентів убили? Ще 500 доларів. Після цього ставка подвоюється. Нагнітається атмосфера. Шарики заходять за ролики. Бо вам поставили таке питання, що аж у носі закрутило. Начебто й відоме вам і начебто й ні. Ви уже виграли двічі і думаєте, чи не ризикнути ще. Звичайно, можете далі не грати: взяти тисячу доларів за п'ять хвилин - і гудбай. Але ж людська натура не така: ніколи не зупиняється на досягнутому. Хочеться хапнути ще більше, але цього разу схоплюєте... облизня.

Люди інколи ходять в оперу (не всі - боронь боже), щоб показати, як вони люблять це синтетичне мистецтво, як закохані в нього. А коли потрапляють туди, то, як і належить у таких випадках, потроху дрімують або й просто сплять. Я дивився на отих одягнених у найбагатше вбрання дідусів і на їхніх дам, які теж колись знали, що таке юність, і мені було їх шкода. Не всіх, звісно, а тільки тих, хто так активно боровся зі сном. Щастя їхнє, що спинки крісел оббиті оксамитом і, клонувши, об них не так легко

розквасити носа.

Але в цьому випадку є завжди вихід. Опера мені нагадує засідання в окремих комітетах ООН, де так завзято під монотонність перекладачів сплять окремі делегати, яких того дня виступи інших і не стосуються. Як в опері, так і на засіданнях, вихід один – спостерігати за сплюхами, активно штовхаючи свого сусіда під бік. Невільники Орфея завжди привертають увагу, а якщо дрімають ще й в чудернацьких позах, то інколи викликають досить-таки здоровий сміх і ваш особистий сон знімають як рукою.

Як я вже зауважував, у "Метрополітен-опері" вистави йдуть тільки мовою оригіналу твору. Над сценою висить афоризм. Не знаю, хто його автор, але слова такі:

"ХТО ЗРАДЖУЄ МОВУ МАТЕРІ, ТОЙ ЗРАДЖУЄ ВСЕ!"

Ці чудові слова ще не внесені до жодної книги; пропонуючи їх вашій увазі, я сьогодні почуваю себе першовідкривачем. А це завжди приємно. Особливо коли зичиш людям добра і мудрості.

Що ж, мені доведеться викидати всі карти на стіл. Я не належу до тих, хто при перших же звуках увертюри божеволіє від опери. Від найбожественніших звуків я вмерти не можу. Не можу – і квіт. Але я розумію й тих, котрі божеволіють від опери. Вмирають від тенорів і сопрано. А потім раптом собі думаю: ну, від тенора ще можна вмерти. Це я припускаю. У моєму записнику є розповідь про такий випадок. Одна моя добра знайома закохалася в тенора. То був красень, як Лемешев чи як я в молодості. То був усім тенорам тенор. Шкода тільки, що його близько до рампи не допускали. Так ось, дізнавшись, що в цього тенора двоє дітей, а третьому вже четвертий рік аліменти платить, померла.

Отже, на опері я не вельми розуміюсь, але в "Метрополітен-оперу" пішов. Я не міг не піти, з огляду хоча б на те, що туди так часто ходив мій шеф.

Опера мене заспокоювала. Настільки, що інколи прокидався і ловив себе на тому, що час від часу дрімав. Хоч очі в мене й були заплющені, але увесь мій вигляд виказував, що я насолоджуюсь: меццо-сопрано чи баритоном якогось уславленого італійського співака. Його прізвище я записав до блокнота, який лишився у залі ООН.

В опері я сидів поряд з шефом. Не інакше. Є такі люди, що обертаються тільки біля великих, як Земля навколо Сонця. Мовляв, побачить, що він дружить з начальником чи, скажімо, президентом, і подумують: хто ж тоді він такий.

Шеф у тих операх, як в Іл-62. Завжди на висоті. Тримався так, що я ним гордився. Про себе ж, навіть сидячи в такій опері, як "Метрополітен", лишався невисокої думки. Але, як і мільярдери, вдавав, що без опери жити не можу, як і без хліба. Та й не міг я підводити шефа. Хоча чесно зізнаюсь, мені там сиділося важкувато. Як часом і в ООН, під монотонний голос перекладачів.

Коли я мужньо боровся зі сном, то переключав увагу на партер. Дивився на шикарну американську публіку. Мені по секрету сказали, що тут кожний третій – мільйонер. Їх в Америці нібито стотисячна армія. Тут же зібралося кілька батальйонів. Але жодного мільйонера на око не міг визначити. Одягнені вони надзвичайно скромно. Якщо тут хтось і був схожий на мільйонера, то це, безперечно, я. Йти в оперу і не

нарядитися у найкращий костюм я не міг. Начальник – мій друг (цього слова не боюся) поведився значно скромніше. Навіть трохи сором'язливо. В опері збирається ситий люд, Я особисто не помітив, щоб хтось там щось їв, пережовував чи ремигав від задоволення. Але народ здебільшого спрацьований. Видно, що за все своє життя чимало не доспав. Особливо висохлі, як жердини на сонці, дідусі. Ті, можливо, й приходять сюди, щоб під ту чи іншу класичну арію подрімати. Звичайно, не всі вони поліглотили й усіх мов, якими виконуються опери, не знають. Мабуть, справа тут в іншому: опера для них – єдине місце, де їм найсолодше спиться під звуки будь-якої мови, аби вона звучала мелодійно. Але, певне, найкращі сні вони дивляться під італійські ноктюрни та іспанські серенади. Сні, очевидно, весняні й милі, як спогади ранньої юності.

Щодо дружин мільярдерів, то тут я мовчу. Краще за будь-які слова про них промовляють їхні прикраси. На вухах і шиях у них є стільки діамантів, рубінів та золота, що якби раптом погасло світло в залі, то їх сяйва було б досить, щоб освітити партер. Можливо, тільки гальорка й освітлювачі сцени сиділи б у темряві. Можна не сумніватись, що цей момент був би використаний з майстерністю досвідчених бродвейських знавців коштовностей.

Шеф щось постійно записував. Мені так і кортіло його запитати, та він випередив, приклавши палець до губ... І я все зрозумів. За нами і тут стежать. Сон як рукою зняло. Ні баритон (кращий, до речі, в світі), ні альт (теж найкращий у світі), ні меццо-сопрано чи навпаки сопрано-меццо (теж найкраще в світі) уже не полонили мого слуху.

Я нашорошив вуха, й півгодини вони мені самому нагадували жевріючі плафони. Такого, знаєте, інтимно-затишного світла. Але ніхто поруч навіть не ворухнувся. Лише один чоловік клонув носом об бар'єр.

Він підозріло глянув на мене і, помітивши, що я з нього не спускаю очей, невдоволено поморщив носа. Я люб'язно, в американському стилі, посміхнувся йому, він же взаємністю не відповів, І я зрозумів, що це і є якраз той, проти кого мене застерігав шеф.

Решта публіки теж припинила. Складалося враження, що вона вимерла. Шеф весь час щось занотовував. Певне, готував свій виступ в ООН. До речі, він чудово виступив. Так виступив, ніби на трибуні й народився. Йому так аплодували, що деякі прем'єри й президенти в душі щиро позаздрили. Нічого дивного – у нас в Нью-Йорку чимало справжніх друзів, серед них і прогресивних українців та лемків.

Але я, здається, знову відхилився. Так, відхилився і раптом побачив, що саме пише шеф. Він занотовував імена найкращих у світі співаків – басів і тенорів. Записував, щоб зберегти їхні імена у своєму саф'яновому записнику. Я на таке не був здатний. Серце моє в Нью-Йорку зачерствіло.

На сцену вийшов якийсь супермен (я таким його уявляв). І коли затягнув арію, то на всіх ярусах почали кричати, з усіх усюд летіли квіти, дехто кидав їх у плетених кошиках. Горщиків, чесно, ніхто не кидав. Двоє в нього запустили своїми дорогими ковбойськими капелюхами. Капелюхи були з пір'ям, яке, поплававши в повітрі,

полетіло назад до їхніх власників. Такий сильний голос був у того баса. На деяких люстрах "Метрополітен-опери" погасли електролампочки.

У залі були й пересичені. Таких вгодованих доводилося бачити лише на карикатурах. Інколи їх привозять до нас з-за кордону, ніби напоказ. Водять по Москві, по Києву. Мені доводилося з ними зустрічатися. Правда, здебільшого по телевізору. А от щоб на такій відстані, як тут, – жодного разу. В кожного з них (мені шеф сказав, що він знає) такий гаман, що коли б тобі перепала хоча б якась краплина з нього, то у тебе замакітрилося б у голові. Щоб витратити ті гроші, життя не вистачить. Це за умови, якщо житимеш сто років і щодня витрачатимеш по чотириста п'ятдесят тисяч доларів. Уявляєте, які нещасні оті меломани з тугими гаманцями.

Через дві години ми залишали "Метрополітен-оперу". Виходили всі статечно. Найбільшою поважністю вирізнявся, як ви здогадалися, я. Бо вдавав із себе мільярдера. Як не парадоксально, а кожен справжній мільярдер усім своїм виглядом видавав себе за представника гегемона. Така вже, певне, людська натура, й тут нічого іншого не напишеш, навіть якби й хотів.

Глядачі не перекидали стільців (це мене дуже здивувало), ніхто не перестрибував через них і, ризикуючи єдиною головою, не мчав крізь перешкоди по пересіченій місцевості до гардеробу.

Я, щоправда, двічі таки тернув по підлозі черевиками – ноги самі просилися хутчій до вішалки. Але шеф мене стримав:

– Не поспішайте. Встигнемо.

Бісові багатії уже нікуди не поспішали. Чи то вік своє брав, чи в молодості на все життя набігалися. Вони тут так повільно походжали, ніби це була не "Метрополітен-опера", а всесвітня виставка найбагатшого у світі одягу. Кожний так і хизувався своїм рідкісним й оригінальним вбранням, напнутим на колись молоде тіло. На одній дамі висіла сукня з гірського барана – чубука. Зіткана з вовни, що лишалася на гірських камінцях, об які чухалися барани. Сукня коштувала стільки, скільки коштує середній американський хмарочос. Можливо, дещо сума й перебільшена, бо не я її купував, але той, хто мені це сказав, певний, знає точно. То така людина, що, сподіваюсь, знає все чи майже все.

Найбільше своїм вбранням хизувалися бабусі. Я з них не дивуюсь. Кожен врешті-решт показує найкраще з того, що має. А ті дами перебували в такому віці, коли й під дулом пістолета не покажеш нічого, окрім сукні. І я подумав, що природа невблаганніша за будь-якого суддю. Суддю так чи інакше якщо не грішми, то гарною жінкою спокусити можна. А ось природу не спокусиш ні коштовним камінням, ні золотом, бо вона їх сама творить.

Дідусі здебільшого понатягували на себе чорні смокінги. В руках тримали палиці із золотими наконечниками. Така паличка, кажуть, могла б прогодувати сорок тисяч нью-йоркських безпритульних. А та, в якій наконечник із найкоштовнішого каменю та ще й з інталіями, то й усі двісті.

Таких паличок з каменями, інталіями я налічив у "Метрополітен – опері" за три

сотні. Досить роззброїти цих дідусів, і проблема голоду в Америці була б розв'язана.

Опасистих дідусів, таких, як ми здебільшого малюємо на карикатурах на дядю Сема, чи такого, як Уїнстон Черчилль, – я зустрічав мало. Того дня такі на очі майже не потрапляли. Переважали довгі, немов бамбукова тростина, і худючі, наче хорти. Кожен з них, здається, вимагав додаткового харчування, певних вітамінів і сонячного проміння.

Споглядаючи все це, незчувся, як опинився за порогом. Дія кондиціонера тут закінчувалася, і ми одразу пірнули в нью-йоркський морок – густу суміш вологості і задухи, густого диму й смороду, що ширився із чорних поліетиленових мішків, розкиданих на тротуарах міста.

Коли мої очі трохи призвичаїлися, я помітив, що навколо нас страшенно багато джинсового люду. Одні стояли, пересовуючи цигарку з одного куточка рота в інший, інші багатозначно перекидали корпус тіла з одної ноги на другу. І всі щось жували, не зводячи з нас допитливих очей. Тиша висіла загадкова, мертва і насторожуюча.

"Все, – подумав я, – Почалося, не вистачало, щоб і мене, представника пролетаріату, тут сприйняли за бісового мільярдера і потовкли ребра". Я негайно перестав імітувати багатія і спробував видати себе за круглого сироту з дитячого будинку повоєнних років. А далі взагалі перейшов на пролетарський крок. Хай бачать, що я представник гегемона, такий, як і вони, хоча й без джинсів. Для солідарності теж почав жувати. Оскільки жуйки в кишені не знайшов, взявся за свій язик. І це тепер помітно відбилось на моїй, колись бездоганній, творчості. Я взяв шефа під руку:

– Коли вмирати, то разом!

Мабуть, в тій напруженій обстановці я вимовляв їх стиха. Він, здається, цих слів не почув, бо запитав:

– Що ви сказали?

– Питаю, хто ці люди?

– Американці! Прості американці, які прийшли подивитися на нас, диваків, що слухають арії за тридцять п'ять доларів і не помирають з нудьги. Вони нас вважають ненормальними. Це звичайне явище для Америки. Їх довела до цього "масова культура". Для них опера все одно, що для нас.. А втім, придумайте порівняння самі. Це, либонь, ваш хліб – вигадувати, порівнювати.

Я задумався. Отак одразу нічого й не придумаєш.

– Це все одно, що для мене Ренуар, – випалив я. Але він мого жарту або не зрозумів, або не сприйняв. Відчувши це, я додав:– Ну, тоді як сучасна суперпоезія: чим менше там ясного, зрозумілого, доступного, тим більше претензії на мудрість. Читаєш, а думаєш, що їси сухарі вперемішку з невідшліфованими камінцями.

Він мене, вочевидь, не слухав, бо вів спокійно далі:

– Не бійтеся. Вони прийшли подивитися на "вершки суспільства": банкірів, міністрів, мільйонерів, мільярдерів. Вони в цю хвилину й на вас так дивляться.

– Чому тільки на мене? – запитав я і відчув, що мені раптом стало холодно. – А на вас? Чи вас тут знають?

- І на мене також, - відповів шеф. І мені трохи полегшало, але не можу сказати, що того вечора мене не була лихоманка. Не хотілося вірити, що то почалися перші ознаки субтропічної лихоманки, але щось схоже на це.

- Вас трясє?

- Це від незвички. Я досі не акліматизувався.

- Так, цей процес проходить довго, - мовив шеф, і я з цього зробив висновок, що він достобіса розумний чоловік.

Ми стояли на сходах "Метрополітен-опери", й мені так хотілося сказати щось мудре. І я сказав, показавши на гурт людей, що не спускав з нас очей:

- Всі вони теж мріють стати міністрами.

- Ні. Всі вони хочуть стати мільярдерами. А стати міністром чи президентом, вони так гадають, то може й осел, якщо він хоч трохи розумніший від ослиці, але найперше, коли має гроші.

Розкішні автомобілі, покриті шкірою й позолотою і витягнуті, як сигари, підкочували один за одним. З тих ролс-ройсів, континенталів, імперіалів, кадилаків вискакували військові (очевидно, генерали) й відчиняли перед своїми босами двері, віддаючи кожному честь і щомиті готові в разі потреби віддати за них своє життя.

- Вперше бачу таку армію генералів. Судячи з еполетів та галунів, у них достобіса родів військ, - поділився я своїми спостереженнями з міністром. - І, до речі, в них непогана форма.

- Це не генерали, - перебив мене шеф, щоб я зі своїми спостереженнями не зайшов ще далі. Я вирішив виправити свою помилку й собі дещо безцеремонно перебив його:

- Я й сам бачу, що серед них попадаються адмірали й фельдмаршали. Але їх значно менше...

- Це лакеї і швейцари, - спокійно сказав шеф.

- З такими кокардами на таких шикарних кашкетах?

- Чим багатший бос, тим яскравіше одягнений швейцар, лакей. А офіцерів та генералів у формі в містах США ви взагалі не побачите. В них військові у формі в містах не розгулюють.

- Збожеволіти можна, Це не Америка, а зовсім інший світ. Ви знаєте, в мене тут не все вкладається в голову, а хочеться спакувати якнайбільше.

- Записуйте у блокнот, - порадив шеф. - Інформацію я вам даватиму.

Мені хотілося його обняти, але якраз під'їхав наш кадилак, і я не встиг. До відвідування "Метрополітен-опери" я вважав, що наш кадилак найшикарніша автомашина. Навіть гадав, що вона найкраща в світі, але на фоні тих, які сюди прибували, думка змінилася, хоча автомашина справді чудова. А якщо порівняти з нашим "Запорожцем", то можна сказати, що вона - цілий універсам, у якому все необхідне є. Навіть свій мікрокінотеатр, де можна не лише слухати опери, а й переглядати відеокасети, прокат яких дешевший від редьки, вирощеної корейцями прямо на дахах хмарочосів.

- Підступи імперіалізму, - сказав своє улюблене наш водій і зло натис педаль

акселератора. За нами тільки захурчало. Сотні дві американців середнього достатку не без цікавості проводжали нас, доки не розчарувались, помітивши, що за номерами автомашин належала до дипломатичного корпусу. А дипломати в їхніх очах це не ті люди, що свого часу натрапили на золоту жилу Клондайку, по якій досі пульсує кров у вигляді золотого дощу.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 24

Щоб уявити собі Нью-Йорк, спершу треба уявити нагромадження висотних пам'ятників на кладовищі. Потім те кладовище в уяві збільшити в сотні разів і пустити по асфальтних проходах поміж пам'ятників автомашини, які б рухалися у три-п'ять рядів в один і в другий бік. І щоб серед машин - жодної людини.

Нью-Йорк - це неймовірно. Це - фантастика. Вашингтон після Нью-Йорка - все одно, що Жмеринка після Парижа. А як виглядатиме Філадельфія - цей острів, на якому вперше... А втім, не будемо силувати уяви, не будемо поспішати. До Філадельфії ще треба доїхати.

Ось ми й мчимо по автостраді, немов по асфальту, як по безконечному дзеркалу. Тут також не зустрінеш людини. Люди в автомашинах. і у вас таке враження, ніби по тому дзеркалу снують некеровані об'єкти, поміж яких мчите автомашиною і ви, мчите і весь час напружено думаєте: "Чи доїду сьогодні до Філадельфії!" Угадуючи ваші сумніви, кажу:

- Якщо зі мною, то доїдете. Можете спокійно й далі рухатися по сторінках мого твору - місцями веселого, місцями сумного, а загалом такого ж правдивого, як і саме життя.

Розділ XXIV. У ФІЛАДЕЛЬФІЇ

Філадельфія - перший острівок свободи і незалежності сучасних Сполучених Штатів Америки. Як вона мені до душі припала після Нью-Йорка! І не лише тому, що тут понад два століття тому вперше в світі заговорили про права людини, про рівність і братерство, що тут прийняли про все належні закони. Але й тим, що після Нью-Йорка вона мені видалася садом. Усе місто оповите плющем і виноградом. Тут шанобливо оберігають історичні пам'ятники. Припала до серця ще й тим, що чимось нагадала рідну Вінницю.

Філадельфія - сонячне й начебто (після здибленого до неба Нью-Йорка) одноповерхове місто: затишне, зелене й червоне. Червоне від цегли, якою покриті вулиці, тротуари і площі. Червоне ще й від сорому, що декларували свободу і незалежність, рівність і братерство, а все обернулося інакше - заклали банки й офіси, казкове багатство одним, для яких коли хто й був братом, то тільки у Христі. Що ж до

рівності, то вона зберігається тільки у вигляді купюр. Купюри однакові, а цифри на них різні. І кількість їх фантастично різна у можновладних і убогих, злиденних.

Спочатку ми відвідали Національний історичний парк Незалежності, названий так на честь проголошеної тут Декларації незалежності США 1776 року. Це філадельфійська Мекка. Святиня, одним словом. Споконвічний дух свободи тут уперше набув організованих форм і увінчався прийняттям конституції країни. Філадельфійці законно цим гордяться і свято шанують пам'ять про тих, хто свого часу відважно йшов на жертви в ім'я високих ідеалів. То вже інша справа, як тих ідеалів дотримується адміністрація США.

У парку Незалежності нас підвели до "Дзвона незалежності", який лежав на землі. Чи не символічно це? – подумалось. Цим дзвоном мали повідомити всі тринадцять штатів Америки (спочатку було саме стільки штатів, і це американців досі тягне на певні роздуми) про "волю на всій цій землі і всім жителям її". Під словом "всім", на жаль, малися на увазі тільки білі, а не аборигени, не індіанці. Але про це в декларації конкретно не було сказано. Через те віддали перевагу тільки новим господарям землі, щоб не порушувати загальнолюдської традиції: свобода тому, хто сильніший.

Слова декларації не перелились у музику, у благовісні звуки, бо при першому ж ударі серця [\[10\]](#) дзвін обірвався, упав на землю, давши чималеньку тріщину. Американці вже тоді сказали, що це не на добро. Одначе згадані слова про волю накреслено на короні, де ще виблискують і Дзвони свободи, проте реальної сили не мають. Слово і свобода – не синоніми, свободою не кожен народ володіє.

Дзвін свободи цікавий ще й тим, що лежить на землі просто неба. Це тепер чи не єдиний музейний експонат, який можна помацати руками. Можна навіть погладити слово "свобода" – таке солодке, коли вона є, і таке гірке, коли її нема. Одні про неї говорять, що аж в ушах дзвенить, затуманюючи багатьом зір і розум. Інші ж думають, що свободи і незалежності ні словом, ні дзвоном не проголосиш.

Слова про волю землі і всім її жителям, що виражають найголовнішу мету народу, мету його життя, безперечно, нагадують нам про ту свободу, в ім'я якої справжні патріоти боролися, свято вірячи, що все так і буде, як задумано і написано. Але життя, як бачимо, не завжди хоче наслідувати букви закону.

Кажуть, що перші удари філадельфійського дзвона мали оповістити жителям Філадельфії про перше публічне читання Декларації незалежності 8 липня 1776 року на площі Незалежності. Жаль, що він тоді дав тріщину й людей на таку урочисту історичну подію довелося зганяти ледь не батогами.

Благовісту ви не почуєте й сьогодні. І дуже шкода. Бо заради того, щоб почути магічний передзвін, який провіщає найпрекрасніше на землі – Свободу, багато хто ладен не те що перелетіти, а й переплисти Атлантику без будь-яких допоміжних засобів.

Тішу себе тим, що бачив дзвін; його, як і міську таверну, показують безплатно. Це, звісно, далеко не рівнозначні пам'ятки. Не випадково біля дзвона ти можеш сфотографуватись, а в таверні пообідати. Фотографуватися дозволяють безплатно, а в

таверні, де можна відчувати дух кухні й атмосферу кінця XVIII століття, треба, як і всюди, заплатити пару доларів.

У цьому чудесному філадельфійському парку ніщо так не хвилює, як добра пам'ять про кращих синів і дочок Америки, котрі щиро хотіли свободи цій країні. Тут починалося відродження Америки і було закладено основи для утворення американської нації.

Бачив я філадельфійців, які буденно ставляться до минулого своєї країни. Можливо, й не знають її історії. У парку, де густо сиділи парочки закоханих і смачно цілувалися. Можна було подумати, що поцілунки їм заміняють обід, хоча я з власної практики знаю, що жоден поцілунок обіду не замінить.

Це спонукало мене запитати в гіда – досить привітної жінки похилого віку – таке:

– Чи не на цих лавочках була підписана декларація і прийнята Федеральна конституція?

Вона у відповідь тільки розсміялась і сказала:

– Ви, бачу, гуморист.

Я, звичайно, вдячний їй за це визнання. Бо вдома дехто сумнівається.

– Безперечно, не тут. А он у тому приміщенні, яке ви щойно оглядали.

Я їй сердечно подякував.

– Але ще за кілька років, – казала далі наш гід (і слід відзначити, що вона все робила на совість), – до здійснення американської революції державою керувала одна людина. Веніамін Франклін. Ще до початку війни з Британською імперією Франклін відсвяткував стільки перемог у різних галузях життя, що багато великих і мудрих могли б йому позаздрити. Його діяння ставали легендою. Ось таким був Франклін.

Вона так і сказала, дружньо, майже інтимно: Франклін. Я на таке не наважився б.

– Франклін у Філадельфію приїхав підлітком. – Гід наша дозволила собі скинути черевички на високому каблучку й одягти домашні капці, що були у неї в сумці. – Не маючи ні грошей, ні друзів (єдиним харчем йому була булка, яку їв, йдучи по Макет-стріт), він уже тоді думав про найбільші вершини, до яких тягнуться всі народи світу, свободу й незалежність. Нікого так не боялися найбагатші власники, як Франкліна, бо ніхто не мав більшого впливу в уряді, чим Франклін.

Кожне своє повідомлення вона подавала, як пісню. Говорила піднесено, майже патетично. Не знаю, чи є ще кращий епітет для характеристики мови нашого гіда.

Її пафос так передавався, що нам негайно захотілося побачити двір Франкліна. Він тут усе збудував своїми руками, і, на мою думку, збудував добре. Звичайно, можна краще, але навіщо? Головне – усе тут доцільно.

– Друкар, видавець, громадський, державний діяч і всесвітньовідомий учений.

Зізнатися, я був не підготовлений для сприйняття цього порівняння. Що він винайшов як учений, я не знав. Але гідові вірив на слово. В її віці вже не жартують. У моєму теж.

– У цьому ж будинку Франклін і помер. І, як належить таким великим людям, Франклін перед смертю написав записку до конгресу про необхідність відмінити

рабство. Це був останній акт його громадянської діяльності й мужності. Уже цим актом Франклін заслуговує на безсмертя, – закінчила вона.

Щоб внести певне пожвавлення в наші ряди і не так втомлювати переліком фактів, які сипалися на нашу голову, мов зерно з елеватора, в стіні якого раптом утворилася дірка, гід повела нас до міської таверни.

– Перед вами найзнаменитіша в світі таверна.

Я чекав від гіда чого завгодно, тільки не цього. Знав добре, що у США все найзнаменитіше в світі. Так американці себе рекламують, але не думав, що й міс піде на цей сумнівний прийом. Гадав, що поставиться до нас доброзичливіше. Семюел Адамс[11] був значно скромніший, назвавши цю корчму "найблагороднішою таверною в усій Америці". Вона ж пішла далі. Скромності їй, як бачимо, не бракує.

– Сюди двадцятого травня тисяча сімсот сімдесят четвертого року примчав на коні з Англії Пол Ревір, – повідомила міс.

– Як з Англії? – здивувався я, щоб потім запитати й про інше: "Який же то кінь, що пересік Атлантику?"

– Вибачте, – сказала вона. – Я мала на увазі Нову Англію.

Більше я ні про що не запитував. Бо це мені коштувало дорого. Я так і не дізнався, що змусило Пола Ревіра мчати галопом до Філадельфії. Пізніше з енциклопедії дізнався, в чому справа. Пол Ревір мав повідомити філадельфійську еліту, котра збиралася щовечора у таверні, про те, що закрито бостонський порт. Він так летів на своєму коневі, що обігнав телеграф. Як же реагували на сумну звістку завсідники таверни? Філадельфійці уважно вислухали гінця, висловили співчуття бостонському населенню і розійшлися по домівках. Це був чи не перший промовистий акт на здійснення ідеалу братерства...

Тут, у міській таверні, хотіли скликати конгрес тринадцяти колоній, але делегат із Джорджії провалив пропозицію, бо взагалі не приїхав. Форум перенесли в дім тесляра, де здебільшого зустрічалися філадельфійські майстри-теслярі. Саме тоді й відбулася перша велика бійка між консерваторами й радикалами. Гід цю подію назвала культурніше – драмою. Але спостережливому не треба багато казати. На те, що була в домі теслярів бійка, вказували риштування для реставрації стін.

Жарти жартами, а консерватори тут бились до останнього й перемогли. Делегати змушені були прийняти "Звернення до короля" Англії і цим самим закріпили за колоніями право вирішувати свої внутрішні справи на свій розсуд, а за населенням колоній – право свободи, рівності й недоторканності з боку імперії.

Отже, дім теслярів – це сьогодні символ національного суверенітету Америки. Це, мабуть, воістину єдина у світі така історична пам'ятка. Я про це, між іншим, запитав гіда, але вона сказала, що не знає.

Англійський король Георг III гадав, що філадельфійці в міській таверні просто собі граються у державу й державність, і спочатку не надавав тому великого значення. У нього ще жевріла надія, що старої імперії ніколи ніхто не повалить. Та коли після гарячого грогу хлопці з таверни (так шанобливо називали їх філадельфійці) написали

Георгу "Декларацію про необхідність взятися за зброю", бо, мовляв, "наша справа справедлива - ми переможемо" (так сказав сам Томас Джефферсон), то він переконався, що філадельфійці уже не жартують.

За два тижні Томас Джефферсон склав Декларацію незалежності. Її підписали всі делегати. По суті, вона була першою декларацією про права людини.

Конгрес новостворюваної держави заручився підтримкою Франції.

Залишилось єдине - здобути незалежність.

І тут розкрилися здібності Роберта Морріса - філадельфійського банкіра, який почав друкувати свої гроші.

Хлопці з таверни не спали. Більшість із них вирушили на війну, чого вимагала надзвичайно складна ситуація.

Один із діячів визвольного руху північноамериканських колоній проти Англії Семюел Адамс писав тоді образно і переконливо: "Управління настільки складною і могутньою машиною, якою є Сполучені Колонії, вимагає покірливості Мойсея, терпіння Іова, мудрості Соломона у поєднанні з доблестю Давида".

Генерал Вашингтон просив підкріплення грошима й харчами. Його армія голодувала й була напіводягнена. А тут ще зрада Арнольда (де тільки тих зрад не було!), та, на щастя, Вашингтону допомогли французькі загони і військові кораблі. Перемога під Сарагогою була повною. Завершилася вона попереднім миром, який увінчався визнанням Сполучених Штатів усіма великими державами світу.

На цьому гід закінчила свою філадельфійську екскурсію, а водночас і розповідь. Ми сердечно подякували їй, подарували по кілька сувенірів, що на втілених на них образах розповідали про рідний Київ, про Дніпро і кручі, чим вона була дуже задоволена.

У Філадельфії ми ще бачили перший банк США, філадельфійську біржу, будинок єпископа Уайта, будинок Тодда, Нью-холл, будинок Памбертона, бібліотеку, будинок Конгресу, стару міську ратушу, церкву Христа й церкву святого Йосипа, будинок Греффа, у якого Томас Джефферсон наймав квартиру і цим самим його прославив, будинок Дешлера-Морріса, церкву "Глорія дей" і, звичайно, будинок американського філософського товариства, де й досі куються кадри з місцевих Гегелів і Фейєрбахів. Ми багато чого ще бачили, але не все залишилось у нашій пам'яті.

З того, що запам'ятав, назову вулицю ООН, де висять 159 державних прапорів - усіх країн - членів цієї всесвітньої організації, і на згадку сфотографувався під своїм національним прапором. І зробив те не без гордості і вдячності місцевому муніципалітету.

А потім ми попрощували до Філадельфійського національного музею, подібного якому теж нема в світі. І не побачити його - рівнозначно тому, що бути в Римі і не зустрітись з папою римським.

Протягом двох годин я розглядав філадельфійські сходи, на які витрачено сімсот тисяч доларів. Я стояв як вкопаний. Моєму захопленню не було меж, і якби музей не зачинили так швидко, то стояв би по півгодини в кожній з сімдесяти шести величезних кімнат. Я стояв і тоді, коли всі наші десь обідали. Вони запрошували і мене на обід, я

подякував, сказавши, що ситий. Це була чистісінька вигадка. Просто хотів придбати хоча б найменшу, але оригінальну дрібничку в Музеї національного мистецтва, якщо раптом почнеться розпродаж його скарбів. Бо там їх було забагато, дещо й зайве, як, скажімо, французькі пошарпані гобелени XVI століття. Я міркував собі, що кожен з них може коштувати шість доларів (обід у середньому ресторані – приблизно стільки ж. Може, доларів на два дорожче й плюс обов'язкові чайові офіціанту), кажучи словами видатного американця Лонгфелло, "міркував предостатньо", що, мовляв, доки земляки повернуться із свого хімічного обіду, я їх здивую. Але яким було моє здивування і розчарування, коли якась леді сказала, що тим гобеленам немає ціни і що вони не продаються.

Я й сам здогадався, що вони не продаються, бо в Америці на найменшому предметі обов'язково наклеюють ціни, щоб ти зайвий раз не морочив продавцеві голову:

– А скільки коштує це? А скільки коштує те? А скільки коштує он те? – Оті численні займенники (в мене завжди складалось таке враження) заміняють тобі в магазині усі іменники на світі. Звичайно, подібна шарпанина може вивести з рівноваги навіть американського продавця, хоча за жодним з них таких симптомів не спостерігалось.

Після недовгих роздумів я ще раз підійшов до тієї на вигляд вихованої леді і запитав, чи довго мені чекати, доки тим французьким гобеленам складуть піну, бо хоч вони й морально зношені, я хотів би їх купити. Вона не образилась на мене й спокійно повторила:

– Але вони не продаються, сер.

– А якщо добре заплатити? – Я вирішив узяти вже не три, а два гобелени по вісім доларів.

Я їй, звичайно, про це сказав, не забувши одним оком багатозначно підморгнути. Леді була ще молода, але стійка і тверда, як горішок.

– Ноу, сер.

Я всіляко лаю себе подумки, що маю погану натуру. Я сам собою буваю страшенно незадоволений. Та якщо мені раптом чогось захочеться, то, як кажуть, хоч умри, а дай. У дитинстві дуже вередував. Старші брати казали, що в мені сидять пережитки минулого. І ось у Філадельфії – знайшли де! – стали висовувати свого носа.

– Гаразд, місіс – погодився з нею. – Двох ви продати не можете. Але один. Ну хоча б один. Для мене. Невже це так складно зробити для іноземця? У вас їх тут і пацюки не їдять...

– Айн момент, сер. – Вона мене, видно, сприйняла за німця і попрямувала до двох полісменів, озброєних до зубів кольтами останніх систем. У залах музею новинки такої зброї ще не були виставлені. Лежало безліч якоїсь старої зброї різних віків.

Я тим часом став оглядати інші експонати, зокрема лицарів з філадельфійською пропискою. Вони стояли спокійно. Я дивився на їхні грізні обладунки, на мечі, якими вони колись розсікали собі подібних аж до сідла, і мені зовсім було не страшно, незважаючи на їхні грізні погляди й ножі, якими ті були озброєні до зубів.

Я кидав косі погляди на величезну кількість ненаситних ножів із дамаської сталі,

рецепт якої загубився навік і тепер його не можуть відновити і найвидатніші вчені Америки. Я десь читав (чи не в шедеврї шефа поліції Нью-Йорка?), що багато хто з сучасних джентльменів шкодує за тією втратою. Бо що не кажіть, а фінка із дамаської сталі – це вам не мексиканський ніж, що при першому ж ударі під ребро гнеться, при другому – ламається, і нещасна жертва, яка все життя мріяла про безболісну смерть, змушена тепер десь у районі Бродвею так довго мучитись. Правда, жертва й сама винна в тому, бо не носить при собі страхового полісу. Життя ніхто не оцінив, за такої ситуації воно, виявилось, нічого не варте. Та й чим тут міг зарадити папірець, що називається "Енд веден бріг"[\[12\]](#).

Я не спускав очей з вітрини музею, все думаючи про розпродаж. Якщо вони й на срібло оголосять файнел сейл і якщо в мене залишиться кілька доларів після покупки французьких гобеленів, то зможу придбати з десяток срібних ножів і кілька ятаганів та пістолетів. В Америці срібло дешеве, як у нас хліб.

Жінка – хранителька музею дуже довго говорила з тими поліцейськими. Стояла спиною до мене, а поліцейські – лицем, і жоден з них не спускав з мене й чверті свого ока. Це мене трохи насторожило. Я розгубився. Не знав, що робити. Та й наші чомусь довго не з'являються. Раптом угорі щось бемкнуло. Спочатку раз. Потім удруге. А за тим тричі підряд. Десь дзвонив величезний дзвін. Люди захвилювались і почали поспішати до виходу. До мене підійшло троє поліцейських. Один виліз із бокової ніші. Два стали обабіч, один ззаду. "Заарештують!" – подумав я. Але за що? Я нічого супроти Америки не мав. Своїх думок уголос не висловлював. Та й були вони суто мої. Отже, суб'єктивні. Тут за думки, наскільки я знаю, не судять. Судили тільки в Китаї. Та й то в минулому. Під час "культурної революції". Там і розстріляти за думки могли. Не рятували ні цитати, ні вірші Мао Цзедуна.

Я стояв, хоч відчував, що не твердо. Поліцейські теж переступали з ноги на ногу, а потім один з них досить виразно сказав:

– Ми зачиняємо, сер, – і показав мені на вихід. Я їм не став чинити опору. Не став викликати старшого чи директора, вимагаючи книгу скарг, щоб там описати їхні порядочки. Хвилин тридцять тому як закінчилась перерва – і ось на тобі. Ще одна. Але це була Америка. Тут можна чекати чого завгодно. Я вийшов. Поліцейські провели мене до самих сходів. Зброї ке застосовували. Тоді зачинились за масивними дверима національного музею і, очевидно, забарикадувались, готові на тих барикадах головами накласти. Я вам скажу: було за що. Пізніше, коли мені подарували буклети й коли я довідався, що в тому музеї було, то все зрозумів. З двох одно – вони мене сприйняли або за грабіжника, який тими гобеленами тільки увагу відволікав, або за якогось придуркуватого мільярдера. Загалом же могли про мене будь-що подумати.

Я взяв, безперечно, той путівник, не забувши подякувати за це поліцейському. Бо нічого в світі я так не люблю, як путівники. Власне, не самі путівники, а їхній зміст. Там завжди пишуть не тільки про битви між народами, а й про королів та їхніх коханок, жіночі монастирі і, звичайно, про улюблені страви того чи іншого президента, його смаки, уподобання й про крісло, за яке міцно тримався. Про все це розповідається в

американських довідниках. Але ніколи там не знаходив жодного слова про індіанців, про їхній внесок у цивілізацію, про їхні соціальні й національні проблеми. Начебто всього цього не існувало. До чого послідовні усі імперії світу, хоч їх не так уже й багато на землі лишилося.

Нічого, втішимо себе тим, що про життя аборигенів зібрано матеріали хоча в кількох музеях, де ви можете почерпнути деякі відомості, якщо вже вони вас цікавлять.

Чудесний музей! У вас такого нема. Та й бути не може. Ми нікого не обкрадали. У нас все своє. Навіть жорна. А тут вони привезені.

У картинній галереї Філадельфії мені дуже сподобалися полотна Огюста Ренуара. Власне, не так картини, як прізвище їхнього творця: Ре-ну-ар!

Коли я дивився на його картини, то навіть зловив себе на думці, що якби це ім'я почув до поїздки в Філадельфію, – взяв би його собі за псевдонім. Дуже гарне прізвище. Хочеться повторити ще раз: Ре-ну-ар!

Чудесне! Але я від своєї витівки відмовився. Подумав, що таке прізвище вимагає зміни й місця народження й національності. Скажімо, Жмеринка чи Погребище до такого імені не пасуватиме, і тільки тому я поки що лишаюся самим собою.

Ми піднялися на другий поверх школи-музею імені Барнса (по-англійськи його ім'я чомусь писалося Альберт Д. Барнес). Але тут, як казав Козьма Прутков, не вір написаному. Читай так, як можеш, а виголошуй так, як треба. Ось весь секрет і мудрість англійської мови, яку, до речі, я дуже люблю.

На другому поверсі стояла (мабуть, краще – висіла) неймовірна тиша. І раптом її порушив шепіт:

– Ох, як це здорово!

– Не те слово – колосально!

– Я сказав би, грандіозно. Ви погляньте, які мазки!

– Я додав би ще – скільки тут світла й тіні! Ви подивіться, які тут світлотіні.

Я підійшов ближче, щоб все те роздивитися, бо раптом відчув себе стопроцентним дальтоніком. Ні на йоту не бачив того, що помічали інші.

– Навпаки, – сказав однин з наших товаришів. – Ви не підходьте, а відійдіть.

Я відійшов.

– Ну, як? – запитав він мене таким голосом, ніби в оцю мить вирішувалася його дипломатична кар'єра. Я не був йому ворогом. З огляду на молодість і перспективність я з ним погодився.

– Ух, здорово!

– А що я вам казав! А ви відійдіть ще на кілька кроків, – порадив він.

– Я із задоволенням, але...

– Що але? – стривожився він.

– Перила заважають... Хіба що... Ну, коли б тут поставили щось на зразок капітанського мостика, то вам я б не відмовив.

Він подивився мені в очі. Я навіть не моргнув.

– Це Ренуар! – наголосив він.

- Мені подобається його...

- Не те слово, - не дав мені договорити.

- Я знаю. Я хотів сказати, - спробував закінчити свою думку.

- Я знаю, що ви хотіли сказати. Глибина. Експресія! Угадав?

- Майже, але...

- Але щоб зрозуміти глибину експресії, - підхопив, як йому здавалося, мою думку молодий товариш, - цього полотна... Господи, що я кажу... Цього шедевра. Треба стати ось тут. Саме тут, - вказав пальцем на те місце, де були його черевики. - Підійдіть ближче. Не бійтесь.

- Мені трохи ніяково, - скромно мовив я.

- Чому?

- Знаєте! Ви насолоджуєтесь, а я тут... А потім... воно якось не того.. Незручно.. Та й американці на вас звертають увагу...

- Не зважайте! Тут вам ніхто нічого не зауважить - кожен робить що хоче. Вам так зручно, значить, стійте. Незручно - відійдіть убік. Ви гляньте, яке полотно! Що я кажу... Шедевр! Чи ви зі мною не згодні? Будемо відверті.. Є такі типи, яким ні Ренуар, ні Пікассо не імпонують.

- Бачите, я не хотів, щоб ви мене... Ну, як вам делікатніше сказати...

- Говоріть, говоріть! Я звик слухати тільки правду. Мені це навіть подобається. Гляньте на нього так, щоб сонячне проміння цієї картини не торкалося.

- Аби ж то, - відповів я.

- Ви тепер бачите, що це... шедеврально!

Щоб його якось заспокоїти, я відійшов убік. Перше визначення, мені подумалось, було точнішим. Можна було б не називати це полотно шедевром, не вигукувати оте "шедеврально". Хотів було сказати про це, та мою увагу прикували ще два такі "охаючі" екскурсанти з нашої групи, що піднялися на другий поверх услід за нами. Спостерігати за ними - безмежна насолода. Я дістав море задоволення, побувавши у Філадельфійській школі-музеї.

Вам, думаю, і самим доводилося подібне до цього спостерігати, якщо ви не ставали активними... Ну, як вам краще сказати... активними учасниками огульного захоплення, коли всі охають, часто для солідарності з усіма іншими, вдаючи з себе якщо не енциклопедиста, то принаймні знавця живопису й графіки...

Я відійшов убік, куди мене люб'язно відсунув рукою в груди один із знавців. І він мені показав на шедевр. Я вже не пам'ятаю, на чий саме шедевр: раннього Пікассо чи пізнього Ренуара? Я слухняно відійшов і уважно, як мені порадили, почав спостерігати. Справді, захоплююче видовище. Таке я бачив лише в одному буддійському храмі Філадельфійського національного музею, куди пішли згодом. А цей приятель (ви вже здогадалися, що в груди може штовхнути тільки приятель) там то присідав, то ставав навшпиньки. Він лягав на підлогу й оглядав стіни. Ставав спочатку на одне, потім на друге коліно. Його мовчки, як у церкві, обходили відвідувачі, однак він своєю поведінкою дещо гальмував рух екскурсії. Відвідувачі, дивлячись на його

мусульмансько-ісламські вправи, натикалися на колони й навіть на деякі шедеври музею, проходячи повз нього боком.

Я навіть деякі шедеври уже забув, а от ті картинні захоплення пам'ятаю й досі. Заради тільки таких незабутніх вражень треба відвідувати музеї і картинні галереї.

Ще ми дивилися на "Лежачу дівчину в саду" Ренуара. Двоє з наших знавців стояли й прицмокували язиками. Один з них запитав, як я на цю картину дивлюсь. Я сказав правду. І хотів навіть уточнити один, на мій погляд, істотний нюанс, що там зображена не міс, а, судячи з її живота, місіс, і десь якщо не на сьомому, то на шостому місяці вагітності.

Шанувальник Ренуара зміряв мене майже нищівним поглядом, кортіло йому, бачив по очах, сказати мені щось дошкульне, але стримався і завів своєї:

- Ви подивіться, які тіні, яка експресія, яке освітлення!..

- ... живота, - закінчив я за нього. Він змовчав, відійшов убік і більше не наважувався заговорити зі мною.

Я переконаний, що він і тепер про мене такої думки, яку склав тоді. Я не заперечую і навіть не сперечаюсь, Він теж має право на особисту думку.

Я мріяв би лише про одне - щоб Ренуарова міс раптом ожила, вийшла із саду й, розпростерши руки до свого далекого шанувальника, запросила його в загс. Чи погодився б він навіть за мільйон з гаком доларів?

Можливо, в ім'я мистецтва мій молодий приятель і пішов би на таку жертву. Щодо мене особисто, то навіть якби постало питання так: приставили до скроні пістолет і сказали: "Дівчина в саду" чи смерть, я б, не задумуючись, вибрав останнє.

Вийшовши з картинної галереї, любитель Пікассо й Ренуара мені сказав: Ренуар - не жінка.

Я йому залишився вдячний на все життя за таке повідомлення. Але цього йому було замало. Він розшифрував свою думку:

- В Ренуара, як і в Пікассо, не закохаєшся з першого погляду. Ви зі мною згодні?

- Абсолютно. З останнього погляду, між іншим, - теж. Бачте, чоловіків, навіть шедевральних, я взагалі не люблю, а жінок якщо вже любити, то тільки з першого погляду і на все життя. Вибачте, але про Пікассо я цього сказати не можу.

Настав час прощатись із Філадельфією - цим найстарішим містом США. Містом, де (як я мав нагоду писати) була проголошена Декларація незалежності, прийнята конституція, де... Узнавши про все це, я готовий був розчулитися і пустити першу сентиментальну сльозу вдячності, коли б не безкоштовний буклет-сувенір, подарований мені на згадку гідом.

Буклет мені сподобався з першого погляду. Своїм блиском, лакуванням, форматом, оформленням і навіть телеграфно-лаконічним стилем. Я звідти додатково дізнався, що Філадельфія ще:

а) була тимчасовою столицею США (1790-1800 рр.);

б) центр робітничого руху США;

в) один з найбільших залізничних вузлів СА (знаменита Пенсільванська залізниця

проходить);

г) другий після Нью-Йорка (за величиною) порт на Атлантичному узбережжі США.

Вичитав, що тут випускають літаки, молоковози, локомотиви, вагони, вагонетки, фарби, лаки, трикотажні труси і майки. Експортують: вугілля, зерно, молочні продукти, сепаратори, нафтопродукти, борошно і, звичайно, хімікати. Їхній імпорт: гіпс, папір, нафта, руда, цукор, корок, вино, кава, соки, сірка, мандоліни, гітари і тара з-під віскі.

Далі буклет повідомляв, якою завбільшки була ложка в тієї чи іншої філадельфійської знаменитості. На якому ліжку і з ким та знаменитість спала, з якої рушниць стріляла, З чиєї тарілки їла і що саме. Особливо наголошувалося на улюблених стравах, коханках і песиках.

Я читав цей буклет-сувенір, як захоплюючий бестселер, і під його впливом перейнявся повагою до Філадельфії, що могла б перерости в любов – так правдиво і аргументовано описувалися достоїнства цього міста. Але цьому зашкодила незначна деталька, до речі сказати, промовисто характерна для усіх буклетів і путівників США. Там – жодного слова про корінне населення Америки – індіанців. І це в путівнику про місто, де була проголошена незалежність, рівність, братерство і Декларація про права людини.

І я зрозумів: для народу, який дав світові картоплю й гречку[\[13\]](#), помідори і квасолу, соняшник і какао, не знайшлося місця ні на рідній землі, ні в американському путівнику.

Я вже мовчу про батат і знамениту індичку, яку так полюбують американці (усі поголовно) у День Вдячності – тепер уже свого, я б додав, – національного свята. Але індіанці, як відомо (навіть з американської преси), живуть не картоплею єдиною, їх активно привчають до віскі. Індіанці живуть любов'ю до своєї країни, до своєї культури, до своєї мови, до своєї історії, до своїх звичаїв і традицій. І ось усе те, чого не вдалося свого часу знищити мечем і вогнем, сьогодні топиться у вогненній воді – найрадикальнішому засобі для укорочення історичної пам'яті в народі, для доведення поколінь цього красивого і доброго народу до напівдегенеративності. Знищити народ, знищити його пам'ять, щоб натомість побудувати музеї індіанців, а ще пізніше сказати:

– На цій землі колись жили індіанці!

Такий принцип усіх завойовників.

– Віскі живим, пам'ятники – мертвим!

Такий девіз завойовників.

Я б погодився з формулою "пам'ятники – мертвим!", коли б вона стосувалася не лише поневолених, але й поневолювачів. А втім, я людина сердечна. Принаймні мені самому інколи так здається. Мені хочеться побажати усім добра і свободи, рівності і незалежності, хоч все це, наскільки мені відомо, нікому безкоштовно, як буклети, не давалось.

Що ж до пам'ятників зрадникам цього народу, які ставлять завойовники, то, на мій погляд, до них треба класти не вінки із металевих квітів, а динамітні шашки. А втім, це моя приватна думка. Хоча з нею, певний, більшість свободолубивих і вірних своєму

народові індіанців погодилися б. Принаймні ті, які ще плекають надію і собі побачити щасливий промінчик сонця на спинці і свого індіанського крісла[\[14\]](#).

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 25

В тому, що не все на цім світі вершить бог, ви уже давно переконалися з власного життєвого досвіду. Знаєте ви й те, що чорт у вашому бутті так само не дуже багато значить. Він просто безсилий щось заподіяти. Власне, і про бога і про чорта я уже вам розповідав в одному із попередніх розділів, де йшлося про дуже давні часи - коли на світі жили Адам і Єва. А ось як тепер! Зокрема у Нью-Йорку! Хто тут головну роль грає! Від кого залежить ваше квітуче (чи ж зовсім-зовсім навпаки) пречудове життя! Звичайно, найкраще поїхати і переконатися на власні очі, але якщо ви уже мені вірите, в чому, до речі, я не сумніваюсь, то відповім вам двома словами: БОГ і БОГИНЯ.

Детальніше - на наступній сторінці. і на всіх наступних, звичайно.

Розділ XXV. БОГ І БОГИНЯ

"Не втрачайте, - кричить оголошення, - щасливої нагоди заробити великі гроші! Учіться вправляти діаманти..."

Від себе додам: і вправляти мізки. На це тут мастак кожен третій.

"... виготовляти золоті оправы. Приймаємо чоловіків і жінок у будь-який зручний для вас час. І це всього за СТО доларів. За місяць ви станете висококваліфікованим майстром. Після закінчення навчання влаштуємо безкоштовно на роботу..."

Після крапок чомусь не пишуть: "Звичайно, якщо та робота знайдеться".

Це одне з найскромніших, але не щирих, як часто й золото, оголошень. Але я не про оголошення - про американок. Їхню поведінку, їхню психологію. Знову не про всіх американок, а тільки про молодих і наймолодших.

Американки частково вродливі. Я кажу частково, маючи на увазі те, що красивих жінок ви рідко коли зустрінете на вулиці. Зате на рекламних проспектах, буклетах, у телевізійних рекламках їх, здається, вистачило б не лише для Американського континенту, але й для інших материків, якби раптом виникла потреба в транспортуванні.

Гадаю, найкращих жінок виловлюють на вулицях за великі гроші, а потім вони десь там по різних конторах роблять ті самі гроші. Залежно від спеціалізації. Інакше я не можу зрозуміти, чому їх так мало навіть у районі знаменитого на весь світ (Америка обмежень масштабів не визнає) Бродвею.

Рекламують американки все. До речі, американці теж. Але я уваги своєї на чоловіків не марнував. Рекламують трусики, нічні сорочки, панчохи, бюстгальтери. Щоб ви хоч на мить і собі уявили, що таке реклама (бо не кожному і не щодня випадає

можливість потрапити на Той Світ), для ілюстрації подаю один з роликів. Можете його собі прокрутити в уяві. Перша леді Америки – статуя Свободи, як ви знаєте, стоїть з високо піднятою рукою. Уявили? Спочатку вона подається на далекому фоні, а потім великим планом, і раптом камера завмирає під величавою пахвою її руки. Далі йде текст: "Щоб мати моральне право так високо піднімати руку, користуйтеся дезодорантом тільки нашої фірми". Далі йде назва дезодоранту й прізвище директора чи власника фірми.

Дівчата рекламують посмішки, вставні і власні зуби, перуки і зачіски, нігті п'ятнадцятисантиметрової довжини (трапляються й коротші) найрізноманітнішого офарблення: червоні, білі, жовті, перламутрові, в цяточку, з блискітками. Зачіски здебільшого кучеряві. Або такі прилизані, ніби на них корова не одного язика стерла. Рекламують і туалетний папір. Хоч ми й дуже швидко за кордоном акліматизуємося і вдаємо із себе, що американці – ніби ми, а американці – ніби ті, що тільки вчора, а не п'ятсот років тому, прибули на цей материк, від ілюстрацій утримаюсь. Боюсь, що я за такий короткий час ще не настільки акліматизувався, щоб рекламувати все підряд і показувати товар лицем. Навіть якщо те лице, як кажуть французи, святкове.

Замість туалетного паперу можу прорекламувати термос фірми... Термос рекламується з літака, що пересікає Льодовитий океан. Але ось кінчається пальне, і літак розбивається на величезній, як аеропорт імені Кеннеді, крижині. Після цього звучить скорботна музика, що переходить у підбадьорливу, потім йде текст: "З того часу минуло двадцять років. Від літака вже не лишилося нічого, але ось цей термос (термос подається великим планом – в Америці все люблять тільки велике), що подорожує з дрейфуючою крижиною – цілий і непошкоджений", Затим чийсь елегантні руки знімають з нього кришку-чашку і наливають у неї, звичайно, каву, і, звичайно, паруючу. Чийсь пухленькі губки, якими тільки й пити каву й закушувати поцілунками, звертаються до вас чистою англійською мовою: "Наче щойно з печі", Чи треба до цього щось додавати? Гадаю, коментарі зайві. Ось тільки не зрозумів, чому вона сказала: "Наче щойно з печі"? Невже рекламована фірма каву варить у печі? А втім, в англійській мові, наскільки мені відомо, будь-який іменник, що стоїть сам по собі, може одночасно означати, що хочете, – і піч, і тапчан, і ночви, і кавоварку. Отже, можливо, вона й сказала "кавоварка", мені ж здалося, що її назвала піччю.

Думаючи про рекламу, я чомусь пригадав бум довкола знаменитої "стойки" – президентського манекена, якого було поставлено з ніг на голову і зафотографовано. Буквально через тиждень уся Америка стала з ніг на голову. Мавпування набуло масового характеру. В Америці поважають (не те слово) – обожнюють сильні натури. І любительський знімок стойки через тиждень обійшов усі найпопулярніші газети й журнали. Стойки одразу стали модними. Жінки ставали на голови, демонструючи, тобто рекламуючи, інколи й не за велику плату, наймодніші і, звичайно, найкращі в світі стегна. Америка ж любить стандарт і красиву упаковку. Тоді пішли в хід амурно-ажурні трусики, потім – окремо – укорочені з одного боку й укорочені з другого боку, опісля чого взагалі прозорі з інтригуючою назвою – "Світло павутинки" чи "Одяг

королеви". Трусики з дезодорантом, трусики з натуральними ароматами для будь-яких уподобань. В Америці для продажу все враховується: смаки здорові і з відхиленнями, захоплення, потяги, модність, оригінальність, екстравагантність. Для цього і в ім'я цього працюють інститути громадської думки: інститути по вивченню психічного стану людей, інститути по вивченню незадоволення окремих, але типових індивідуумів, інститути по збиранню громадських думок, інститути по формуванню громадських думок та інститут створення ідолів. Це все – бізнес. Все це – гроші. А перед грішми ніхто й ніщо не зупиняється. Долар – понад усе. Долар – це бог. А реклама – богиня. Решта – тлін. Решта – тимчасовість. Суєта суєт, і нічого святого в ім'я його величності долара. Перед доларом ще ніхто в Америці не зупинився, ще ніхто не зробив кроку назад: ні конгресмен, ні сенатор, ні президент.

Одна леді... Не просто леді... Зробимо невеличкий, але досить цікавий і характерний для США (і для мого стилю), ліричний відступ. Не просто леді, а чергова американська секс-бомба. Звичайно, найкраща в світі. Згодом та "бомба" рекламувалася по всіх каналах усіх телекомпаній США. Тридцять секунд реклами, тридцять секунд показу її "святкового обличчя" коштувало тисячу доларів. Не менше й не більше. За менше вона навіть пальцем би не ворухнула, щоб роздягтися. Її згодом навіть по кабельному каналу показували (є й така телепередача на Манхеттені. На прохання любителів і за додаткову плату, звичайно). Але мені не випало щастя її в тому каналі побачити, і через те докладно чергову секс-бомбу описати не можу. Скажу лише те, що в газетах читав. Секс-бомба мала чоловіка-мільйонера, але, як усі мільйонери, він був скупий, скарений. А леді мріяла про власні мільйони. Хтось їй шепнув, що при таких даних, якими її нагородила природа-матінка не без допомоги батьків та пристрасті, вона може робити власний бізнес. Леді мріяла й про свободу і незалежність у вільній від моральних принципів країні. Цілком нормальний психологічний стан, бо всі народжуються вільними, а рабами стають згодом. В силу історичних обставин усі поневолені народи прагнуть свободи й демократії. Мріють про волю, про землю, про самовизначення. Але прокляті імперіалісти не дають. Сильніший споконвіку душив меншого. Так і тут: мільйонер тиснув на молоду й залежну від нього леді. І вона почала тягтися до свободи. Почала сама "робити гроші".

Леді мала чудесну статуру й скидалася за всіма своїми даними на одну з найвідоміших кінозірок, параметри якої завмерли навічно у цементних пам'ятниках Голлівуду.

Леді мала чималий заряд енергії, вибухала сама і підривала інших буквально на кожному кроці. Для прикладу варто сказати бодай таке: за найкоротший місяць невисокосного року на ній підірвалося тринадцять сенаторів (цього числа американці не люблять) і членів палати представників. Число й справді виявилось нещасливим, але не для секс-леді. Коли преса зчинила довкола її стегон гвалт і дехто з сміливіших сенаторів та членів палати збирався її потягти до суду за образу особи, то вона кожному з них подарувала по магнітофонній стрічці з їхніми охами, зітханнями й найтеплішими словами, які вимовляються в інтимній обстановці. Один казав:

- Люба моя, таких стегон я не бачив навіть у "міс Каліфорнії".

Інший вдавався до переконливіших, на його думку, аргументів:

- Мила моя, ти в тисячу разів вродливіша за "міс Гонолулу".

Виходило, що кожен називав міс свого штату, а це майже дорівнювало домашній адресі, якщо взяти до уваги сенаторські чи губернаторські аксельбанти. Тут панів конгресменів підвів американський стандарт - кожен перед собою бачив міс свого штату, забуваючи, що кругозір потрібно розширювати навіть тоді, коли перебуваєш в ліжку із секс-бомбою і кожної хвилини ризикуєш якщо не своєю головою, то посадою.

Прослухавши вдруге рідні голоси (власне, вперше, бо тоді вони, мабуть, до своїх голосів не прислухалися) уже в магнітофонних записах, чиновники схопилися за серця, а потім за гаманці. Кожна магнітофонна стрічка для секс-бомби ставала золотою жилюю.

- Гроші на бочку або лікті на суддівську трибуну, - коротко мовила "в тисячу разів вродливіша". - Всі ви в мене найдостойніші. Рівних вам у США немає. Мабуть, і в усьому світі, і через те по три долари за стрічку - ціна, певно, нижче вашої гідності?!

- Нижче, - погодилися вони.

- Нижче й моєї. Ось чому з кожного по сто тисяч доларів.

Вагітні доларами гаманці того ж дня, кажуть, стали такими, якими бувають леді після пологів. Дама уміла працювати й головою. Сенатори й члени палати представників у цьому переконалися й заодно дійшли висновку, що не для кожного "чортова дюжина" - нещасливе число.

Суд не відбувся, але проклятуща буржуазна преса, яка мені особисто нагадує вівчарку з найкращим у світі нюхом, одразу взяла слід і пішла по ньому. Але домашній Клондайк секс-дами на той час закрився. Тимчасово.

На запитання цікавих: "Що було далі?" - відповім: гроші пішли до грошей, а біда повернула до біди. Такий жорстокий закон того світу.

Леді стала в моді, на неї пішов попит. Вона сама для себе зробила пабліситі. Утвердила цю її саморекламу преса. Секс-бомба стала символом. Секс-бомба стала ідолом у спідниці. Народилася чергова модель для американської реклами. Минуле уже не мало значення. Його ніхто не брав до уваги: юрба схилялася перед людиною, що за такий короткий час зуміла зробити великі гроші. Байдуже, як і чим, - бюстом чи стегнами.

Ви хочете бути схожою на нову модель? Купуйте трусики тільки нашої фірми! Купуйте бюстгальтери тільки нашої фірми! Їжте кашку (манну, гречану, пшоняну) тільки нашої фірми! Пийте соки: апельсиновий, мандариновий, гранатовий, томатний, малиновий, яблучний тільки нашої фірми! Бо... Бо, виявляється, щоб стати такою, якою стала Елізабет Рей, треба носити тільки такі ланцюжки на талії, які носила вона, й одягати тільки такі панчохи, які одягала вона.

Кожна американка хотіла мати таке свіже, таке рум'яне і таке святкове лице, і Елізабет Рей рекламувала пудру, рум'яна, креми, якими нібито все життя вона користувалася і які так припадали до серця сенаторам та губернаторам.

Кожна американка хотіла мати магнітофон, і вона його мала. Кожна американка хотіла купити все те, що рекламувала секс-бомба, і вона купувала. Якщо, звісно, мала за віщо.

Дама своєю рекламою давала заробити фірмам, фірми давали заробити дамі. Америка полюбила і даму, і фірми, і рекламовані товари. Усі задоволені. Окрім тих, хто приречений сидіти на чорних манхеттенських решітках. Їм, як у нас кажуть, не до жиру – ні до фірм, ні до дам, ні до її туалетів абсолютно ніякого діла. Бо хочеться їсти.

Тепер леді працювала не в інтимних будуарах при дещо пригашеному світлі електроламп, стилізованих під лампи мадам Помпадур, а під яскравим світлом юпітерів і на очах мільйонної аудиторії, і її праця транслювалася майже по всіх каналах телекомпаній. Навіть по тринадцятому. По наднайщасливішому для неї каналу.

Проте історія з секс-бомбою на цьому не закінчилася. Зараз секс-бомба працює над своїм першим бульварним романом, тираж якого має бути вище тиражів мальованих романів (у США є й така скорочена, як спідничка до пупа, література) і біблії. Замовлення на майбутній бестселер йдуть навіть з Канади, від тих жителів, котрі щодня дивляться американську телерекламу й самі собі вважають, що Канада – це п'ятдесят третій штат США.

Потім, коли в секс-бомби стало стільки доларів, скільки мріяв мати під останній рік свого життя її чоловік, що встиг катастрофічно постаріти, вона купила собі молодого парубка – при тілі і при здоров'ї. Звичайно, купівлю-продаж оформили не в кращому супермагазині, а в американському бюро запису громадянського стану. Чоловік виявився двометровим на зріст негром. Тепер її запрошують у порнофільми й обіцяють контракт ще на два мільйони доларів, але дама поки що відпочиває на пляжах Майамі і Ямайки, рекламуючи у хвилини дозвілля путівки на ці курорти та різні пляжні атрибути.

Хтось із американців кілька десятків разів казав: "Людина – не автомобіль. Для неї запчастин не випускаємо". Тепер це твердження застаріло. Ви можете купити тих запчастин у магазинах Бродвею скільки завгодно. Ті частини, котрі християни всіляко прикривали, як гріх, і не радили показувати навіть у темряві, нині продаються відверто, серед білого дня, в будь-якому асортименті.

Все це відбувається у Сполучених Штатах сьогодні, на очах цивілізованого світу. Відбувається процес морального падіння. І відбувається катастрофічно швидко, бо ще два десятки років тому у цій, колись пуританській країні не дозволялося в кінофільмі цілуватися більше трьох секунд, а годувати немовля молоком матері й при цьому демонструвати груди вважалося дикою непристойністю. Я вже не кажу про брутальну, дику, атомно-ядерну лайку. Тепер ви це можете побачити й почути як на екрані, так і на вулиці. У фільмах у ліжку до супержінки замість мужчин кладуть анаконду, восьминога, спрута. Все це гадюччя (так запевняють леді) приносить своїми гарячими обіймами їм насолоду й теплоту, якої в останнє століття не випромінюють навіть супермужчини, бо, мовляв, у вік "першінгів" вони перевелися. Жінкам – сумнівну насолоду, секс-індустрії – реальний капітал.

Кінофільми з такими божевільними сюжетами ви можете замовити додому. Вам не обов'язково ходити в порнокінотеатри. Ви все це можете побачити, лежачи в себе в ліжку, поклавши дітей спати, якщо вони у вас є, і "насолоджуватися" до очманіння. В кінці фільму можете прокрутити ролик. Вам його додають безкоштовно.

"Якщо це вам припало до душі, то такого песика ви можете придбати у нашому зоомагазині". Далі подається адреса магазину й номер телефону.

Детальніше про порно не можу писати. Боюсь, щоб не звинуватили в смакуванні. Хоч там і смакувати нічим. Все синтетичне. Тисячні копії стрічок. Усе бридке, мертво, хоч на екрані начебто рухається. Бувши в національній картинній галереї, я зрозумів, що Ван Гога полюбити важче, ніж картинки з Венсесою.

І коли я дивився на зображених там милих і пухленьких дівчаток з рожевими ямочками, то весь час мене тривожило питання: "Чи є у них мами? І що вони собі думають?"

І ще чомусь згадував розповідь моєї матері, яка казала: "Колись Ладим побачив голі коліна Марії і знепритомнів". Я подумав, що був би дядько Ладим живий, то побачивши "міс Венсесу" - вчорашню "міс Америку" - помер би знову. Колись, до 1969 року, від оголених колін помирали й громадяни пуританської Америки. Тепер ніхто не помирає. Тепер насолоджуються. Чесно признаюсь, і мені довелося подивитися кілька тих фільмів. Сталося розрідження лівої частини мозку, що я відніс на рахунок розрідженого в Нью-Йорку кисню. Але тепер, коли потроху отямився, переконався, що повітря тут ні до чого. Тут швидше вплив американських теле— й кінофільмів, які можуть не тільки розрідити, але й вивернути мізки. У них-бо все живе й недобите корчилося, волато, кликало про допомогу, а коли та допомога не приходила, - вмирало. В агонії, у крові. З ножами в грудях, з томагавками між лопатками, з бритвами біля горла. А те, що кілька хвилин тому називалося людьми, - виносилося тюками, вивозилося автомашинами: легковими, вантажними, пікапами, фургонами. Маніяки й монстри з шкірою гадюк та інших плазунів і неповзучих гадів знищували цілі ферми, містечка. А коли й цього їм стало замало, вони почали палити міста. Так пропагується бандитизм, так підриваються рештки людської моралі. Все це виправдовується необхідністю боротися з перенаселенням. Але де гарантія, що божевільні й психи, наркомани й дебіли знищуватимуть тільки бездомних, безробітних, отих, що перебувають на грані жебрацтва чи на грані сто другого поверху. Але по якому праву цих нещасних треба нищити? Захищаючи своє право на життя, вони, як і всі цивілізовані люди, мають відповідно до конституції всі підстави сказати: "А чи не справедливіше буде взятися за тих, хто оплачує ці фільми, продукує, пропагує? Га-а?" А тим часом мільйони, чорт забирай (навчився в американців), гатять на пропаганду дикунства, розпусти, деградації, розтління. Неймовірно, але - факт.

А як же секс-бомба? Підписує контракт на видання свого роману? Кажуть, що придивляється, як у неї складається сімейне життя і чи воно не набридне. Можливо, вона й підпише контракт. А поки що працює над бестселером.

Ось що таке для американця реклама. Ось що таке один-єдиний жест

американського президента. Став чоловік з ніг на голову і – будь ласка, ланцюгова реакція: долари з усіх кишень посипалися то в один мішок, то в другий.

Тепер ви можете побачити сотні таких жіночих і чоловічих манекенів у вітринах супермагазинів. Вам не потрібно ні згинатися, ні нахилитися і нікуди не заглядати – все видно на рівні вашого носа: трусики фламінго, трусики рожевий пудель, трусики стиглий банан, переспілий персик, золотий апельсин і зелений помідор. Ви тут навіть підшви ваших улюблених черевиків і відоме усьому світові "Маде ін USA" можете побачити на людині, яка виконує роль манекена, стоячи у вітрині на голові.

Не утримаюсь від спокуси бодай схематично розповісти ще про одну рекламу – емігрантську. Веде її по радіо щотижня на хвилі ФМ-97,9 якась мадам Полонська. Веде і заводить і світ, і радіослухачів, котрі їй вірять на слово, яке вона їм регулярно втовкмачує в голови, в нетрі облудної брехні. Ось один із зразків тієї радіореклами. На власний телевізор, як і на шматок хліба з маслом, вони ще не розжились. "Туристичне агентство "Тревел плаз корпорейшн" пропонує групове турне – "Російська одісея": маршрут по великій Росії, по її головних містах: Москва, Київ, Мінськ, Тифліс. На два тижні. Чи це не чудесно? Чи це не грандіозно?"

Мадам Полонська розповідає про нашу країну так, ніби не знає, що царської Росії уже давно не існує, що є багатонаціональна держава – Союз Радянських Соціалістичних Республік, Ніби вона не знає, що Російська імперія розпалася майже сімдесят років тому і на її території утворився союз п'ятнадцяти союзних і двадцяти автономних республік, десяти автономних округів і восьми автономних областей. Понад сто націй і народностей живуть у сім'ї вольній, новій. Вона, бач, не знає, що в Союзі є Україна із столицею – Київ, Білорусія із столицею – Мінськ, Грузія із столицею не Тифліс, а Тбілісі. Що у всіх цих, як і інших республік, своя мова, своя національна за формою, соціалістична за змістом культура і жодного Валуєвського й Емського указів – хоч при світлі атомних електростанцій пошукай. Звідки їй про все це знати, коли вона думає про "Бенк оф Америка" і про свої шість процентів вкладу. Звідки їй знати, що я, українець, нині очолюю одне із найпопулярніших українських видавництв (гадаю, не лише у республіці, Союзі, але й у світі також). Видаємо книжки українською мовою (не менше ста п'ятдесяти назв щороку) і сам пишу тією мовою, яка за царату російського заборонялася.

Полонська прикидається незнайкою, мовляв, у Радянському Союзі з періоду царської Росії нічого не змінилося. Ніби й не було Великої Жовтневої соціалістичної революції, Ніби під час Великої Вітчизняної війни не воювали проти гітлерівської Німеччини пліч-о-пліч росіяни й українці, білоруси й грузини, вірмени й литовці, казахи й башкіри, азербайджанці й киргизи, узбеки й таджики, молдаване й латиші...

Ніби вона не бачить трьох наших прапорів перед штаб-квартирою ООН на Іст-Рівер: союзного, українського й білоруського.

Переконаний, що мадам Полонська все бачила і все чудово знає, тільки вдає із себе, як кажуть в Одесі, "маленьку скромну дурочку".

А втім, чи варто ображати упереджену, вороже настроєну людину? Якщо вже їй

(кажуть, вона здобувала освіту в нашій країні) нічого не дав радянський вуз, то які знання історії і які моральні цінності здобуде у Нью-Йорку! Тим більше якщо Полонська, можливо, мріє про той день, коли над нашою Вітчизною знову замайорить імперський прапор. Хай собі мріє. У її вільній країні ніхто мріяти не забороняє, Навіть ляпати дурниці в ефір. Але Полонська та її подібні повинні знати, що вже дзуськи. Яких би князів, царевичів у будь-якому коліні нам не підсовували, у наших народів відповідь одна – коліном під те саме місце, яким Полонська стілець накриває. Якщо вже мріється бачити ту імперію, то, будь ласка, – на Гудзоні. Знайдіть собі острів, знайдіть собі царевича, оберніть його в маленького імператора і грайтеся. Грайтеся в царя, грайтеся у батюшку, грайтеся в імперію та імператора. Ви у вільній країні, що хочте, те й робіть. Але дуже просимо – не втручайтесь у наші внутрішні справи. Ставайте собі з ніг на голову. Але не забувайте: манекен – це одне, а народ... Народ, то зовсім інше – його на голову не поставиш.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 26

"Господи, що за діти тепер пішли! Хіба в наш час такі вони були" – бідкався якийсь батечко на схилі віку у своїй цидулі. Ту його нотатку знайдено нещодавно в одній з єгипетських пірамід, спорудженій більше як три тисячі років тому.

Як бачите, проблема "батьків | дітей" існувала і в ті далекі часи. Дітям здавалося, що їхні батьки не порозумнішали з часу створення світу, а батьки, відповідно, думали так само про своїх дітей.

Батьки і діти – проблема вічна і, звичайно, глобальна. Допоки буде людське життя, допоки буде і ця проблема. Менші діти – проблеми менші, більші діти – проблеми більші.

Є ці проблеми, цілком природно, і в нас, є вони і в американців. Придивляючись до американського способу життя, прийшов до висновку, що у США цікава система виховання дітей, багато в чому повчальна. З моїми суб'єктивними висновками можна не погоджуватися. Тим більше що я не виступаю за впровадження системи виховання наших дітей в американському стилі. А втім, прочитавши наступний розділ, самі в тому переконаєтесь. Можете згоджуватися чи не згоджуватись (як уже ви там на цю проблему дивитесь), але маю певність, що ловитиме себе на думці: Щось там є.

Розділ XXVI. БАТЬКИ Й ДІТИ

Відверто кажучи, Америка на мене в дечому погано вплинула. Я досі не можу збагнути, як можна кидати немовля у воду, коли в нього ще й пуп як слід не зав'язався.

– Людина повинна вийти сухою з будь-якої ситуації. Життя жорстоке. Дитя має

знати це одразу, як тільки відчує під своїми ногами твердь земну й зрозуміє, що хоча земля ніби й надійна, та утриматися на ній важко.

- Але ж це немовля, містер Бішоп, - спробував заперечити я.

- А немовля, по-вашому, не людина? - перепитав мене містер Бішоп, і мені заціпило.

Так американці поводяться зі своїми крихітними спадкоємцями. Як тільки те немовля виростає у того, кого починають називати громадянином, батько йому показує на поріг і каже:

- Адью, Джеррі. Світ жорстокий. Хочеш у ньому вижити, спробуй робити це без моєї допомоги.

- Але, містер Челвіз, - схопив я його за руку. Це ж ваш син - Так, - відповів мені цього разу містер Челвіз. - І я йому хочу добра. Бай, бай, Джеррі! - помахав він синові рукою, коли той сідав у пошарпаний часом і зустрічними автомашинами старий б'юїк.

Я не знаю, де мій батько почув цю притчу, але й донині пам'ятаю, як він розповідав її у нашій білій хаті над Південним Бугом.

- Коли я стану старим, чи ти мені допомагатимеш? - запитав батько.

- Обов'язково, тату, - відповів я.

- А от послухай, синку, притчу. Старий орел переносив через море своїх орлят. Спочатку взяв одне і, коли долетів до середини моря, запитав його: "Чи будеш ти мені допомагати, коли стану старим і немичним?" - "Буду, батьку" - відповіло орля. Старий орел повернувся і кинув його у воду.

Потім так само вчинив і з другим. Тоді звернувся із тим же запитанням до третього.

Третій раптом відповів:

- Ні, не буду, батьку!

- А чому?

- Тому, що в мене, батьку, будуть свої діти.

І старий орел переніс його через море.

Не знаю, чи доречно тут батькова притча, але мені хотілося її переповісти, та не траплялося нагоди. І ось, здається, нарешті знайшов для неї місце. Я чомусь усе свідоме своє життя над цією притчею думав. Хай тепер і читач трохи подумає. Думати ж завжди корисно. Це мені також батько казав.

Згадався мені й ще один випадок. Уже зовсім сучасний.

Якось зайшов до мене в кімнату син і ні сіло ні впало оголосив:

- Батьку, я збираюся їхати в Крим!

- Конкретніше?

- В Ялту! Домовились із хлопцями.

- Ну, що ж, - мовив я.- Щасливої дороги. Тільки умова: не пити, не курити і в нейтральні води не запливати.

- Ти все жартуєш.

- Нітрохи.

- А як же це так можна казати?

- Ти про буйки чи про нейтральні води?
- Знаєш що? - раптом образився він.
- Не знаю.
- Не викручуйся. Мати сказала, візьми в батька...

Про що йдеться, я здогадався, як тільки він переступив поріг, але вдав, що нічого не розумію. Одначе син мене зрозумів.

- Робиш вигляд, що до тебе не доходить.
- Підбирай слова. І на яких, власне, підставах?
- На підставах твого сина. Інших слів для тебе в мене нема...
- А в мене для тебе й для твоїх дівчаток грошей нема.
- Ну, й гуд найт. Бай, бай, таточку! - Він у мене певний час вивчав англійську.

Навіть ходив на курси, а потім, звичайно, кинув. На спогад тільки залишилась іронія. - Обійдусь без твоїх грошей. Я в хлопців позичу,

- Ачим ти їм повернеш?

- Баба з дідом скоро пенсію одержать. Шістнадцятого числа. Тоді й віддам. Ну, чия взяла? - переможно, з викликом закінчив він.

Ви здогадались, що цю родинно-побутову сценку я не із своєї власної сім'ї скопіював. Я ще не дійшов до того, щоб такі картинки виносити на люди. Проте погодьтесь, що подібна картинка для багатьох характерна. Я вже не пишу про скандал, що вибухає після того.

- Ти що, випустив його без копійки? Щоб він там жебрав, принижувався?
- Не дам ні centa.

- Кинь мені ці дурні капіталістичні замашки. Те, що проходить у них, у нас не пройде. Він у тебе один. Ти інженер, я - педагог, і ми не можемо прогодувати сина?!

- Можемо, - спокійно відповів я - Але я хотів, щоб син твій (мені здавалося, що він не в мене вдався, - я в його віці вже сам собі заробляв) у свої двадцять років хоча б приблизно знав, що таке робота, що таке шматок хліба, як його сіють і з чим його їдять. А ти йому досі кісточки з риби вибираєш, - і пішов у скверик.

Я присів на лавочці з твердим наміром стати довгожителем. Тут хотів зберегти нерви, подихати свіжим повітрям, коротше - продовжити своє життя, Недалеко від мене повітря освіжав фонтан, а два малюки, відкрутивши свої краники, поливали квіти на клумбі. Мама ними не могли на милуватися. Потім дітки почали поливати лавочку - мами так щиро сміялись, що я переживав за них - аби хоч щелепи не вивихнули, а коли малюки стали обливати один одного, вони отямались:

- Ти що робиш?! - зарепетували в один голос. Відтак зажадали, щоб діти негайно припинили. А даремно. Хай би поливали й далі. Це був би їм урок виховання. Не все ж покладатись на життя й вулицю.

У скверіку мені пригадалося кілька картинок з американського життя. Ми того дня їхали до Вашингтона. Дорога простелилась не довга, але й не близька. Десять приблизно п'ятсот миль. На півдорозі ми зупинились. Настав час обіду, й ми заїхали заправити автомобіль, а заодно й себе. Я не хотів вилазити з машини. Рано прокинувся,

погано спав, і тепер мене тягло на сон.

Я відкинув голову на сидіння і хотів уже було задрімати, як раптом почув:

- Гуд монінг, сер!

- Гуд монінг! - відповів я трохи незадоволено, але коли побачив перед собою миловидне дівоче личко з посмішкою і ямочками на щоках, сон як рукою зняло.- Гуд монінг, гуд монінгі - повторив я ще двічі, пам'ятаючи, що всі американці ввічливі й товариські.

Дівча принесло мені на таці сніданок. Прикріпило якимись прищепками піднос до дверцят кабіни, і я вже, як у літаку чи автобусі, сидів за обіднім дорожнім столиком.

- Сenk'ю, міс.

- Пліз[15], сер.

- Ай ем пліз ту міт юу[16], - сказав я.

- Сenk'ю, сер.

- Уот із йо нейм?[17] - запитав я.

- Шеллі Уїльямс.

- Спел йо нейм, пліз. Скажіть по літерах, будь ласка. Я б хотів його запам'ятати. - Вона мило посміхнулася і відповіла:

- Ш-е-л-л-і У-ї-л-ь-я-м-с.

Мені хотілося з нею поговорити. Вона й далі довірливо посміхалася, як це вміють тільки американці, але, очевидно, подумала, що я, певне, не доспав, а тому сьогодні не міг навіть рухатися. Через те й запитала:

- Вам чогось міцного, сер?

- Окрім міцних поцілунків, нічого зранку не вживаю, - пожартував я.

Їй сподобався мій жарт. Вона двічі підстрибнула на місці й ляснула в долоні. Ні, хай йому грець, ці американці як діти! Все їх захоплює, і все в них викликає усмішку, і вони не лише не втрачають почуття гумору, але й розуміють його. І це в світі, де стільки жорстокості! Чи не парадокс?

- Скільки тобі років, Шеллі? - Вона ще була в тому віці, коли питати не забороняється.

- Шістнадцять, сер.

- Ти донька бідних батьків, Шеллі?

- Ноу, сер! - заперечила вона й голівкою, яку вінчала досить-таки гарна золотиста зачіска.

- Мо', ти сирітка, люба моя? - догадався я.

- Ноу, сер, - засміялася вона й, очевидно, подумала, що я хочу її удочерити.

- Хто ж твої батьки?

- Батько банкір, сер! Мама актриса, сер!

- Вони безробітні?

- Ноу, сер.

- Зовсім спантеличився, - розгнівався на себе. - Зовсім нічого не розумію у цій Америці.

На щастя, й вона нічого не зрозуміла, окрім останнього слова, бо все те я сказав по-українськи.

- Вони в тебе скнари?

- Ноу, сер. - Тут вона, здається, навіть на мене образилась. - Я готуюсь стати студенткою університету. Для цього потрібні долари. Багато доларів.

- Невже їх тобі не може дати твій любий батечко?

- П'ятдесят процентів, сер. А п'ятдесят повинна заробити я сама. Тоді я зможу по-справжньому оцінити життя, сер. Се ля ві, сер. Ви француз?

- Ноу, - відповів я. - Я турок. Власне, в мене батько турок, а мати - німець, - я сказав "німець", бо як по-англійськи буде німкеня, не знав. - І, певне, тому, Шеллі, я не можу тебе зрозуміти ні по батьковій, ні по материній лінії.

- Це все так просто, сер.

- А бабуся у тебе є? - запитав я на прощання і поклав кілька доларів на піднос-столік.

- Дві, сер. І маю двох дідів, сер. Данке шон! - Вона справді мене мала за німця. На турка я не був схожий.

- І дід з бабою тобі не можуть допомогти? Як одна пара, так і друга?

- Ноу, сер. Вони тепер на тому світі.

- А-а! Померли?

- Ноу, ноу, сер. Там, у Старому світі. В Європі: Неаполь, Рим, Париж, Лондон, Амстердам. А ще - Альпи, Карпати! Подорожі вимагають багато доларів. Тим більше по Європі.

- Сенк'ю, Шеллі, - я подав їй піднос і додав: - Бай, бай!

- Бай, бай, сер! Щасливої дороги!

Ви були дуже милі зі мною. Мені приємно, сер.

- Мені теж, Шеллі, - перейшов на ліричний тон і ледь не заплакав. Жаль було цієї маленької міс. У мене серце - не камінь. "Працював би я в Америці, - думав я, - ховав би від дружини якийсь десяток доларів і висилав би цій бідній і нещасній Шеллі Уїльямс. Це ж треба - мати отаких батьків! А на що баба з дідом схожі? Як перша, так і друга пара. На пеньки від секвойї. Сидіти б їм на місці, вrostати в землю чи в асфальт, де вони уже там живуть, коли ж ні - по Європах їх на старість носить". Мені хотілося вилити на них усі свої почуття обурення. Я уже було розтулив рота, щоб запустити на їхню адресу кілька оригінальних словосполучень... Жаль, що в цей час вони піднімалися на Говерлу і не могли мене почути.

Їхали ми у Вашингтон вдруге. Мене товариші взяли тільки для того, щоб я їх розважав по дорозі і не давав на такій прекрасній автостраді заснути. До цієї бензоколонки я чесно виконував свої функції, але після зустрічі з Шеллі Уїльямс ми помінялися ролями. Я настільки пройнявся співчуттям до цієї бідної дівчинки, що хотів попросити нашого постійного представника при ООН час від часу провідувати її. Я

знав, що вона потрапила б під надійну опіку. Але й словечка не вимовив – не хотів, щоб це відбилося на кар'єрі опікуна. Він був чоловіком розумним і заслуговував на найвищі ієрархічні щаблі, які тільки є в нашому суспільстві.

– Батько в неї банкір, – став розповідати своїм супутникам, котрі розважали себе анекдотами, перебуваючи, таким чином, тимчасово на самообслуговуванні. – Мати знаменита, – це слово я додав від себе, – актриса. Співала арію Оксани разом з Анатолієм Солов'яненком у Метрополітен-опера і тим прославилась. Рідкісної сили меццо-сопрано. А дитя, можна сказати, неповнолітнє, снує між різними "понтіаками" й "тріумфами". Ризикує своїм життям, матуся ж спокійно виводить арії, батечко нагромаджує долари у вигляді хмарочосів. У цьому суспільстві нікому ні до кого і ні до чого немає діла. Кожний сам по собі.

Коли я скінчив свій перший монолог, вони стали так сміятись, що я подумав: десь сфальшивив, узяв не ту ноту.

– Чого ви смієтесь? Чи гадаєте, що я вам розповідаю гумореску? У такому разі ви мене погано знаєте. Коли я вдаюся до жартів, то присутні з автомашин на ходу вискакують. Хапаються за животи й качаються по автостраді. Щастя ваше, що я зараз не в формі. Шеллі своєю гіркою долею вибила з мене всяке натхнення. Ох, цей наш український сентименталізм!

Раптом я глянув на спідометр і замовк. Він показував сімдесят миль на годину. В Америці дозволяється тільки п'ятдесят п'ять.

Тут уже на ходу не вистрибнеш! І не засмієшся.

Водій збавив газ, але було пізно. "Червоно-синій маячок" уже висів у нас на хвості, а над нами – вертоліт, передавав точну швидкість тим, хто нас переслідував.

П'ятдесят п'ять миль на годину на таких автострадах, де металеві долари на ребра стають, звичайно, малувато. Американські автоінспектори на п'ять зайвих миль дивляться крізь чорні окуляри і вдають, що нічого не помічають, але якщо вже шістдесят один і більше, то за кожную милю – штраф. Виправдовуватимешся – такса одразу подвоїться. Тепер, радів я, щоб знали, як сміятися з людини, котра так близько до серця взяла біль чужої дитини. Я з усіх них посмішки збив одним-єдиним запитанням ще до того, як нас обігнали сержанти. Певен, що то були сержанти, бо навряд, щоб генерали за порушниками ганялися. Один з них показав нам жезлом на бокову смугу для стоянки, які передбачили будівельники для таких, як ми.

– Хто тепер платитиме? Бо я вибуваю з цієї гри.

Я ще й тоді думав про Шеллі. Мене не покидала думка вислати їй з Нью-Йорка десять доларів. Миле було дівча. Личко переді мною маячить і досі. Посмішка теж. Так, думаю, сміються не з добра.

Поліцейські, обвішані різною необхідною у їхній роботі амуніцією, обігли нас ззаду і спереду. Я ж зовсім розгубився.

– Ваші документи, сер, – звернувся старший із них до нашого водія, а ми всі догідливо полізли до кишень (яка ганьба!). Але витягти посвідчень ми не встигли.

– Руки! – раптом гаркнув той, що стояв позаду. – Руки! – повторив він, хоча міг би й

не повторяти. Ми відчули, що нас вони сприйняли не за нас. Через те підняли їх після першого слова. Друге можна було й зекономити.

З розповідей я знав, що в Америці центуріонів стріляють частіше, ніж зайців. Знав, що при зустрічі з поліцейськими краще самому в свою кишеню не лізти. У виграші лишається той, хто стріляє першим. Водій подав посвідчення,

- О, Совет Юніон! О'кей, джентльмени.

Слід сказати, що до нас прості смертні, в тому числі й американські сержанти (за генералів мовчу - є всі підстави вважати, що вони там усі войовничі), ставляться дружелюбно. Єдине, що мене особисто дратувало, - це детальний огляд кожного з нас знизу догори й зліва направо, намагання зазирнути аж в нутрі. Американці, очевидно, ніяк не могли повірити, що ми такі ж люди, як і вони.

Сержанти нас відпустили, не взявши жодного цента. Очевидно, з поваги до високого авторитету нашої держави. Адже ми й там - представники найпередовішої країни світу.

Сидячи в скверику, я все це згадував. Зринула в пам'яті ще одна історія. Зринула за асоціацією. Власне, мамочки тих малюків з фонтанчиками підказали. Одна з них раптом сердито й зневажливо вигукнула:

- Ти, може, ще примусиш мене козу доїти?!

Між мамами назривала сварка. Я заплющив очі й знову перенісся подумки в Нью-Йорк, у Сентрал-парк. На лавочці біля нас, пригадую, примостилися молодята. Симпатична дівчина, модно одягнена й усміхнена, а поруч з нею з ніг до голови джинсовий хлопчина. Ми завели розмову. Їх цікавила наша мова (до речі, перший випадок у моєму житті). Щоправда, потім до мене прийшло розчарування, бо хлопець, намагаючись вгадати нашу національність, поцікавився:

- Італьяно?

Про українську він взагалі не чув. Тоді запитав, хто ми. Довелося сказати, хоча з нас ніхто цього не вимагав. Мені у свою чергу захотілося дізнатися, хто вони. Мої співбесідники вдовольнили мою цікавість, заявивши, звичайно, не без гордості, що вони американці.

- Хто ви за професією? - уточнили ми.

- Я ремонтую ось такі коляски, - показав він на інваліда, який саме проїжджав повз нас. І додав, кивнувши на свою подружку: - А Джуллі шукає роботу. Вона закінчила коледж в Лонг-Айленді. Вихователька маленьких дітей. Зовсім маленьких. - І я зрозумів, що мала б працювати з дітьми ясельної групи.

- Ми у Йонкерсі наймаємо квартиру.

- А чим, Джуллі, займаєтесь ви, коли Уїн на роботі? - я чув, як вона називала його, і подумав, що то аббревіатура.

- Зранку прибираю квартиру. Потім пасу козу. В нас є коза. - Вона це сказала з такою гордістю, як у нас деякі донечки кажуть: "У нас є "Волга"". - А ввечері видною, і ми з Уїном п'ємо молоко. Козяче молоко дуже корисне. Натуральне. Найкраще в світі.

Я спочатку намагався заглянути їй в очі, чи часом не іронізує, тоді - Уїнстону (його

звали Уїнстон). Ні, вони з себе не глузували. Я був вражений.

- Нічого дивного, - коли ми з ними попрощалися, пояснив один з наших товаришів.
- Будь-яка праця у них почесна. Будь-яка праця - у них свято. Труд для американця - це життя.

Якогось дня ми обідали в ресторані. За сусіднім столиком сиділи дід і внук. Та ось юнак підвівся.

- Ти вже йдеш, Девід?

- Так, діду.

- Ми лише півгодини з тобою посиділи, Девід.

- Нічого не вдієш, діду. Бізнес є бізнес.

- Ти молодчина, Девід. Ти весь як я. Я горджусь тобою. Чуєш, Девід? Ні, ця музика не дасть мені слова сказати.

- Я все чую, діду.

- Ти хотів розрахуватися, Девід.

- Так, діду. Я плачу половину.

- А фрукти, кава? Може, ти б випив кави, Девід?

- Ніколи, діду. За кілька хвилин на мене чекатиме в офісі мій компаньйон. А ще ж треба зважити, що зараз година "пik". Манхеттенські пробки. Бай, бай, діду!

- Бай, бай, Девід! Цілуй мою правнучку. Мабуть, достобіса миле дівча. Яка вона з себе?

- Білява, діду.

- Білява, кажеш. Як ми. Пішла в прадіда й прабабку.

- Привіт бабусі, діду. Я її так ніколи й не бачив.

- Ти щасливий, Девід. А я з цим чудовиськом прожив усе життя і так її й не зрозумів до кінця...

Може, я дещо перебільшив. Але загалом показав правду. Батьки й діти, Тема особлива. Я не кажу, що цікава. Вона вічна. Вічна, як любов, як життя на землі. В Америці, як тільки діти підростають і батьки переконані, що вони вже можуть літати самі, їх викидають з гнізда.

Ще один спогад - і все.

- Я слухаю тебе, Джордж, - мовив батько до сина. - Ну, сміливіше, інакше в нашому житті ти собі дороги не прокладеш.

- Я вирішив прокласти її крізь університет.

- Це похвально, Джордж. Але одне питання: гроші для вступу в тебе є?

- Частина вже є. Я ж на тракторі працював.

- Похвально, Джордж, похвально. Я знав, що ти підеш моєю дорогою, хоч твоя мати завжди намагалася мене з неї збити. Та це суто між нами, джентльменами, Джордж.

- Так, батьку.

- Решту грошей я тобі на вступ дам, на плату за навчання, вибачай, ти повинен заробляти сам.

- Я вже знайшов собі підходящу роботу.

- Яку, якщо не секрет?

- Я бавитиму онуків бабусі Гамільтон. Вона купила електроняню, однак не дуже довіряє техніці. Каже, няня натуральна - це надійніше. Старі люди всі такі.

- Ти теж так гадаєш, Джордж?

- Пробач, батьку, я не хотів тебе образити. Я дуже щасливий, що ти хоч пізно, та одружився і подарував мені життя.

- Не розчулуй мене, Джордж. Мені приємно чути від тебе ці слова, але ми вже домовилися - п'ятдесят процентів на вступ, і ні цента більше. Слово джентльмена.

- О'кей, батьку!

У мене ніякого сумніву щодо того, чи батько Джорджа дотримав слова. У цих американців слово інколи важить більше, ніж у деяких моїх знайомих папірець.

Справа, звичайно, не в паралелях. Ми щедро ділимося усім кращим, що у нас є, не вимагаючи за те ніякої плати. Не соромно навчатись і нам у когось, коли те навчання піде нам на користь. Є і в американців варті уваги риси і звичаї. Їх, на мою думку, можна запозичити в розумних межах і, звичайно ж, тільки на джентльменських умовах.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 27

Скільки було куплено! Скільки було продано! Історія людства від тих торгів віддавна омита слізьми і кров'ю. Я не подаю вам у цій коротенькій рекламці рецептів, як щось купувати і як продавати, щоб уникнути сумних наслідків. Автор не ставить перед собою такої мети. Мета мого життя, на перший погляд, простіша: бути самим собою. Отже, бути людиною. Це щодо себе самого. У ширшому плані мене цікавить проблема моральної стійкості: чи кожному вдається залишитися вірним собі, не обходячи хитромудрими маневрами життєвих рифів і підводних течій, щоб у першому випадку не сісти на мілину, а в другому - щоб не занесло на манівці. Є люди, що йдуть на компроміс або й зовсім продаються. А якщо продаються! Тоді заради чого!

Запродавши чортові душу, деякі люди купують собі щось не за такі вже й великі гроші. Якщо ви хочете переконатися у правдивості мого спостереження, дочитавши цей анонс, переходьте до наступного розділу. Сподіваюсь, що там натрапите на людину, у якої немає нічого святого. Як вона зробилася такою - через те, що не дбала про розвиток закладених природою можливостей самоудосконалення, чи тому, що свідомо стала на шлях зради, звиродніння, ницості, - самі побачите.

Розділ XXVII. ПРЕЗИДЕНТ ЗА ДВА ДОЛАРИ

Коли я збирався їхати до Америки, мати мені сказала:

- Слухай, сину, передай там президентові, хай не дуріють з бомбами й ракетами. Вони ж не діти, а бомби - не іграшки. З цим жартувати не можна. Пообіцяй мені, що ти

з ним зустрінешся і так йому скажеш.

Я пообіцяв. Мама завжди була про мене найкращої думки, і я не хотів її розчаровувати.

- Мусить же в нього бути лій у голові!

- За нашою ідеєю так, мамо. А от за їхньою - важко сказати. Якщо тільки доберуся до тієї Америки і випадє нагода побувати у Вашингтоні, неодмінно зайду в Білий дім і передам усе, що ти сказала...

- Ну, про лій там - ні слова. А то ще, чого доброго, зганьбиш мене. Американці подумують, що ми тут некультурні. Нецивілізовані. Я тебе знаю. Ти завжди язика свого розпускав. Інакше досі був би міністром.

Як бачите, я не вигадував. Мама моя вірила в мої здібності. Коли б про мене так думали і в Комітеті по Нобелівських преміях, то мені вручили б одну з них хоча б як борцеві за мир. Я ж в ООН боровся за мир без вихідних. У вихідні писав полум'яні промови, щоб розтопити серця усіх землян. У тому числі й президента США, якщо він ще себе вважає земним. А не космічним. Якщо ж деякі мої слова до деяких делегатів ООН не дійшли, то це пояснюється тільки тим, що тлумачі своїми синхронно-монотонними перекладами їх позаколисували.

Мама стояла на порозі і, проводжаючи мене на Той Світ (вона сказала й одразу прикусила, бідна, язика, адже не хотіла навіть думати про таке), мовила:

- То в мене, синку, не зумисне вихопилося. Але це добра ознака: обов'язково повернешся. Якщо про людину раптом хтось скаже, що вона померла, то вона довго житиме.

- Спасибі, мамо. - Я поцілував її в мудре чоло й сказав: - Тепер я спокійний. І ти не переживай. Про лій я не скажу. Бо як це слово перекладається на англійську - не знаю.

Уперше з президентом Рейганом я зустрівся у дворі штаб-квартири ООН в Нью-Йорку. Якщо по-чесному, то цю зустріч я ледь не проморгав. Хтось із моїх товаришів запропонував сходити на берег Іст-Рівер і на згадку сфотографуватись. Я вже вийшов з автомашини, як раптом почув:

- Ох, ох, ох!

Я перелякався мало не на смерть. Охкало щось зовсім поряд. Позаду стояв один наш юний дипломат (назвемо його умовно Сергієм К.) і хапався за серце.

- Тримайте мене, тримайте мене! - благав він.

Я кинувся до нього й обійняв за плечі.

- Упаду, - промовив він і обхопив мене за шию. - Точно упаду.

- Тобі погано? - запитав я. - Серце? Валідолу, нітрогліцерину? Що тобі?

Він раптом відштовхнувся від мене й спитав:

- Хіба ви нічого не бачите?

- Не бачу, - відповів я. - Якщо вам погано, то, може... "швидко допомогу"?

- Ви гляньте на такого дивака...

Я оглянувся і побачив Рейгана. Він сидів у відкритій автомашині. Попереду ще йшло кілька машин з відкритими кузовами. На них сиділи джентльмени віком десь

років по двадцять п'ять. Надійні хлопці. У всіх очі світилися войовничим блиском, і відчувалося, що кожен з них може зняти скальп так, що ти не встигнеш навіть бровою повести.

За ними йшло кілька авто з телекамерами. Мабуть, усіх телекомпаній Америки.

Рейган сидів скромно, вдавав, що йому весело, посміхався, однак про всяк випадок (мені так здалось) озирався. Обабіч нього їхало ще по одній машині з такими ж хлопцями. Дівчаток не було.

- Ви маєте на увазі Рейгана? - перепитав я Сергія.

- Я маю на увазі вас.

Він мене привселюдно образив. Я від нього міг чекати чого завгодно, пробачив йому навіть шоппі енд, але порівняти мене з президентом Рейганом.. Я ладен був кинути йому рукавичку й тільки пошкодував, що дуелі у нашій країні відмінено. До речі, дуелі в США, на Бродвеї й Гарлемі, - буденне явище.

- То ви мали на увазі мене? - перепитав я.

- Вас! Вас! - І потім, нахилившись над вухом, запитав:- Хто тільки вас за кордон пустив? Невже ви не бачите цієї ляльки? Це ж а-ля комедія! Хто в нього стрілятиме? Кому він потрібний?

Мені стало соромно за юнака, що втратив чуття міри й реальності. І я, пригадую, сказав йому коротко і ясно:

- Але ж тут президентів стріляють...

- Хто? Я вас питаю, хто стріляє? - Він уже мене тряс за лацкан піджака. Я зійшов з бруківки і попростував до Іст-Рівер, думаючи про Сергієву категоричність, запальність. Йому чомусь здавалося, що не стріляють. Молоді, вони завжди безпечніші. А я вже був у тому поважному віці, коли починав дорожити своїм життям і навіть думав про те, як зберегти здоров'я, хоч твердо знаю, що вже пізно. Стоячи на березі Іст-Рівер, я дивився на її зеленуваті, схожі на водорості води і ніяк не міг погодитися із Сергієм. По президентах в Америці стріляють, як по куріпках. Однак попит на тих й тих майже однаковий. Якби вам довелося прожити в США двісті років (так мені уявляється), то ви стали б свідком не одного полювання на президентів. Але й з історії відомо, що полювали на кожного третього.

Рідко кому із поважних джентльменів, якими є президенти США, вдавалося помирати своєю смертю. І все ж знаходяться сміливці, які висувають свої кандидатури на посаду смертників. Рідкісної сміливості люди. А все в ім'я чого? Почестей! І, звичайно, обіцянок. Під час кожної виборчої кампанії ці джентльмени вдаються до таких дивовижно демагогічних пасажів, що не кожному фантастові під силу. Вони обіцяють своїм виборцям усе, чого тільки на даному етапі і в найближчій перспективі народ бажає. Мовляв, саме з його приходом нібито має настати золотий вік. І народ кандидатів вірить, Така вже натура людська - вічно сподіватись на краще. Може-таки, після смерті того чи іншого президента настане те життя, яке він омріяв. І ось приходить новий президент, а життя лишається старим, а мрії - втраченими ілюзіями.

Кандидат обіцяє покінчити із безробіттям, і йому вірять. Стерти з лиця землі голод,

і йому вірять. Знищити жебрацтво, і йому вірять. Обіцяє, власне, те, що обіцяли попередники. Народові кажуть те, що він хоче почути. Не бачить, не відчуває, не переживає обіцяних змін, лише про них чує. Адже на того, хто має великі гроші, працює багато служб, що вивчають запити, мрії, настрої народу, його думки, бажання, прагнення. Кандидат у президенти все те враховує, чого, безперечно, не можна сказати про президента, в якого раптом наступає неймовірно активний політичний склероз, і все те, що він обіцяв, наступного дня забуває. І це навіть тоді, коли перед собою (у перспективі) так чітко бачить дуло пістолета чи мушку гвинтівки з оптичним прицілом.

Кваліфікованих робітників і службовців, які змушені шукати притулку на вентиляційних решітках, стає все більше й більше. Оскільки США – не суцільні тропіки, то місця на решітках забивають з літа. Тут же народжуються діти і вимирають діди. Безпритульність зростає, асигнування на соціальні програми скорочуються. Бідні помирають, військовий бюджет нарощується. Проблем безліч.

Президенти США завжди у мене викликають співчуття. У моєму розумінні – вони нещасні люди, силою обставин змушені бути артистами. Його висуває зацікавлений у чомусь бос на сцену, він вискакує туди, йому підкочують бочку (трибуна), бо політику необхідно вершити, стоячи на підвищенні: президент має бути на висоті. Так починалась Америка на "дикому Заході". У тавернах, на бочці з-під вина, і це завжди сприймалося як зв'язок з народом. Це імпонувало народові. Такий політик одразу ставав улюбленцем публіки. Його підсаджували, плескали по плечах і зацікавлено казали:

– Вперед, Білл!

– Сміливо, Ронні! Більше усмішок, жартів і – пам'ятай! – обіцянок. Народ це любить. А ми тут уже за тебе поагітуємо. Будь певен, Ронні. І головне, вище голову, наша надія.

Затія, звичайно, ризикована. Але кожен із кандидатів у президенти знає, на що він іде. Як виберуть, тоді боси йому нагадають:

– Ронні, чи не здається тобі, що ти забув, хто тебе підсаджував на бочку?..

– Білл, ти не пригадуєш, хто тебе свого часу підтримував усмішками й оваціями? Не хотілося б сьогодні нагадувати, Білл, але ми підтримували тебе і не тільки усмішками. А як же з компенсацією?..

Якщо від Білла чи Ронні (кого вже там виберуть), немає компенсації, у нього стріляють.

А якщо компенсація є, але тільки тим, хто підсаджував на бочку? Все одно стріляють. Стріляють уже ті, яких годував обіцянками:

– Податки під корінь.

– Зарплата тверда.

– У кожного своя квартира. Навіть у безпритульного.

– У кожного своя робота. Навіть у безробітного.

– Басейнів персональних і голубих не обіцяю. Але один на три сім'ї матимете, – лагідно посміхається кандидат. Типовою американською усмішкою.

Оплески переходять в овації.

І раптом усього цього нема.

І тоді також стріляють.

Ні, якщо напередодні наступних виборів почнуть підшукувати чергову кандидатуру, а я в цей час сидітиму в одному з американських видавництв за гранками цього твору і раптом почую, що хтось там пропонує мою кандидатуру, я скромно скажу:

- Ноу, сер. Я на цю роль не придатний. Уже хоча б тим, що у мене помітна постать.

Я ніколи не забуваю, що чим більша мішень, тим легше в неї влучити. А ваші джентльмени тепер так наловчились, що б'ють без промаху. Підберіть який інший об'єкт. У Наполеона он була постава ледь помітна, а помер імператором. Для імперії я не годжусь. У мене скромніші плани. Окрім того, сер, імператорів може бути багато, - скромно закінчив я, - а я все-таки один, і мені моя голова дорожча вашої імперії.

Я справді отак би сказав.

Я теж патріот свого народу. Але не кричу про це на весь світ, як і не хапаюся за серце, коли бачу президента США. Я не можу до посиніння ненавидіти його, бо знаю, що президент - це ще не все. Найчастіше він - лялька в руках чи фінансової олігархії, чи воєнно-промислового комплексу, коротше - капіталу. Він править країною, а фактична влада не в його руках, сили капіталу фінансують його, і вони ж фінансують тих, кому наказують:

- Убий його!

Я теж патріот своєї країни. Але не кричу на весь світ, коли проходжу повз наш національний прапор, що гордо майорить на березі Іст-Рівер біля будинку ООН. Моє серце просто переповнене любов'ю і гордістю до своєї республіки, свого народу, своєї Батьківщини.

Я зупиняюсь на кілька хвилин і єдине, що можу вимовити, це:

- Ось наш прапор.

Ті, що йшли в атаку, захищаючи честь нашої Вітчизни, йшли переважно мовчки. Ті, що йшли на подвиг, не били себе в груди на доказ патріотичної відданості. Ті, що йшли на смерть в ім'я Батьківщини, не горланили, що, мовляв, ідуть вмирати. Вони йшли на бій, ішли, як і личить воїнам, мовчки.

Не можу сказати, що я в захопленні від кандидатів у президенти США, в моїх очах вони - смертники, Але їхня мужність мені до душі. Чого не скажу про їхні промови. Американцям вони, очевидно, також не до душі. Справжні верховоди Америки, думається мені, висуваючи когось кандидатом у президенти, водночас добирають і кандидатуру можливого його вбивці. А той за гроші на будь-який злочин піде. А як упіймається на гарячому, то ще й прославиться, увійде в історію, ним захоплюватимуться якийсь час, але не довше, як до вбивства чергового президента.

Америка - країна парадоксів. При повсюдній розбещеності, при суцільному шахрайстві й авантюризмі, що процвітають в країні, американці - люди слова. Вони вірять на слово. Слово - закон джентльмена, його честі.

Американці - люди вільні. Кожен, якщо тільки має можливість, вільний жити, як

йому хочеться, вільний і померти будь-коли і як йому заманеться. Американець може будь-кому сказати те, що він думає. Навіть президентові. Це за умови, якщо охорона його до того президента допустить. Та він може йому зателефонувати у так званий президентський день і висловити своє незадоволення урядом, порядками в країні. Це ж саме може сказати на розі авеню. Може прямо перед Білим домом. Може, вискочивши на бочку, перевернуту догори дном. Може... американець все може... Він живе у вільній країні, де конституцією йому гарантовано свободу слова і свободу друку. Може... Але за все це треба платити. Бо все це продається і купується за долари. Якщо в тебе їх немає, то ти нічого й не можеш.

Маючи гроші, ти можеш покричати на вулиці, у під'їзді, на площі. На будь-якому місці, яке ти собі вибереш. Аби мав гроші. Та коли вони в тебе з'являються, то все гаразд і тоді тобі кричати вже не хочеться. Протестувати не хочеться. Все це парадокси американського життя. Бо й сама Америка - парадокс.

Простий американець тверезо оцінює ситуацію, знаючи, що вона залежить від товстосумів, від тих, у кого гарантований успіх і ніякого банкрутства - від корпорації по гонці озброєнь. Оміщаних американців політика не цікавить. Вони піклуються про гроші й здоров'я.

Кожен американець мріє стати мільйонером. Не генералом, не фельдмаршалом, не конгресменом і навіть не президентом - тільки мільйонером.

- Президентом у нас може стати й осел, - сказав мені один з американців. - Якби гроші і вуха трохи коротші, ніж в осла.

Звичайно, я не знаю американського життя так глибоко, як той американець, але вважаю, що він дещо гіперболізує. Одначе уявляю собі, що при всій своїй активності, діловитості, життєдіяльності американці дуже пасивні, навіть сонливі. Прокидаються вони тільки тоді, коли новий президент уже на троні. Спочатку в нього проходить "медовий місяць".

Що таке медовий місяць президента, я не знаю. Але догадуюсь: це дуже солодкий період. Він в Америці заведений для адаптації президентів. Як тільки президент прийме присягу і візьме в руки жезл (здаєку той жезл чимось нагадує поліцейську дубинку), то починається, як кажуть одесити, кошмар. Рядові американці буквально божеволіють. Зриваються з ліжок, зривають із себе чортові спальні мішки. Спросоння одні виходять (я не кажу "вилітають") прямо з вікон, які хтось прилаштував на сотому поверсі. Інші виносять на собі віконні рами. Вливаються в ряди Сентрал-авеню і починають галасувати: податки знімай, роботою забезпечуй, квартири давай дешевші, зарплату дай більшу... Всі хочуть грошей і роботи. А де її, ту роботу взяти, коли немає робочих місць.

Що тут робити президенту? Він хапається, як правило, за голову й мовить: "Все, що я казав на виборах, вам приснилось. Я ніколи ніде ні перед ким такого не говорив. Все то вигадки журналістів, які заради сенсацій можуть написати ще й не таке". Рядовим американцям після цього не залишається нічого іншого, як взятися за циганську голку й починати латати свої спальні мішки. Американці залазять у них і ціліснічкі ночі

крутяться-вертяться. Сон ніяк не йде. Перед очима миготять його величність долар і бізнес. Бізнес їм сниться й тоді, коли вони не сплять, – і вдень і вночі. Американці лежать і мріють: "Коли ж нарешті кінчиться правління цього президента і почнуться вибори наступного? Цікаво, що той скаже?"

Якщо тільки американці цю книжку видадуть в одному з нью-йоркських видавництв, то я їм можу сказати на сто років наперед, що буде на наступних виборах. Виступатиме найчесніший, найправедніший і найправдивіший, найосвіченіший і найдосвідченіший кандидат у президенти (хоч президентом ще не був), кандидат, якого кожний американець чекає усе своє многотрудне життя. Це перше й обов'язкове правило виборів. Бо чого б це за дурня, шахрая, шарлатана, хабарника, авантюриста й пройдисвіта голосувати?

Претендент на пост президента обіцятиме все, що вам снилося і не снилося. Тільки за його царювання (інше слово якимось не спадає на думку) ви матимете роботу й гроші у вигляді доларів, і частіше не паперових, а золотих. Вам видаватимуть їх за вашими потребами. Але здебільшого платитимуть дзвінкою монетою. Можете не сумніватися і не брати на зуб. Гасло над ним висітиме, як свята заповідь:

"Американці, бережіть зуби! По ваших зубах іноземці судять про наш зростаючий добробут!"

Деякі американці (щоправда, не всі, а тільки найдовірливіші) навіть хліба не їдять. Бережуть зуби для кращих часів, А втім, я, здається, відхилився...

З певністю можна сказати, що пообіцяє усім роботу, а літнім людям пенсію і спеціальні центри для пенсіонерів, де дідуся, обійнявшись з бабусями, згадуватимуть (з жалем) про свою молодість, яку змарнували за попередніх президентів, й тихо наспівуватимуть веселу пісеньку "Моя мила мама-джама".

Я міг би визначити наперед й інші пункти президентської програми. Але для першого разу, та ще й безкоштовно (я за це й ламаного цента не беру), гадаю, досить.

До Вашингтона я прибув 8 листопада. Президент Рейган був уже переобраний на другий чотирирічний строк. У ті дні він десь відпочивав після передвиборної кампанії і гарячих поєдинків із іншим кандидатом у президенти Мондейлом. Відпочивав десь на Майамі чи у Флориді. Преса точно не знала, де він перебуває. Бо Рейган попросив до прийняття присяги не турбувати його. Він набирався сил і енергії на наступні чотири роки. Купався в океані (все ж президент) і їв тільки рибу. Кажуть навіть, що для нього замовили кілька бочок червоної і чорної ікри. Він спочатку категорично відмовився як від чорної так і від червоної. Не їв з принципу, Та коли йому сказали, що інших кольорів поки що навіть в Алабамі не вивели, почав їсти. Експерименти ведуться в Оборнському університеті, але безрезультатно. Хоча за своїми смаковими якостями й калоріями алабамська ікра адекватна (вчені ж виводять – не хто-небудь) паюсній і кетовій, а ось на колір – жовта. Цей колір асоціюється з В'єтнамом, а він – в печінках сидить. Вивели білу, але скидалась на рис, улюблений харч китайців. Президент вередував і вередував, доки не помітив, що енергія пригасає, та погодився на чорну.

Отже, на час мого прибуття до Вашингтона президента Рейгана у столиці Америки

не було. Мені боляче було підводити маму. Я відвідав Білий дім, хоч мені два юнаки з рекламами на грудях цього робити не радили. Кричали:

- Куди йдеш? Ця країна давно не вільна. Все це тільки обіцянки під час виборної кампанії. У Капітолії і Білому домі засіли самі фебеерівці. Телефонні розмови підслуховують, досьє на вільних громадян Сполучених Штатів Америки заводять. Навіть з жінкою в ліжку розмовляти ризиковано - запишуть.

Я слухав, дивився на тих молодих демонстрантів і не вірив ні своїм очам, ні своїм вухам. Поруч ходили чванькуваті полісмени й на все це тільки посміхалися своєю американською усмішечкою, вважаючи її найкращою в світі.

- Куди ти йдеш? - Один з тих юнаків буквально схопив мене за лацкан темно-синього блейзера. Я купив собі цей модний американський піджак, щоб не привертати уваги вітчизняним одягом, щоб американці приймали мене за свого.

- Розумієш, - сказав я тому запальному американцю, - я хочу зайти до Ронні. Мене мама про те просила, та заодно передати йому все те, що ти кажеш, Хай вони краще іншими проблемами займаються...

- Ронні нема, - сказав він. - У Ронні зараз "медовий місяць". Ронні у Майамі.

Я хотів було справді повернути назад, але ж мені не терпілося побувати в Білому домі. Я ж пообіцяв мамі. Може, хоч віце-президента Джорджа Буша побачу.

- Віце-президент поїхав на похорон Індіри Ганді в Делі.

- Я художник, - збрехав тому дивакові. - Хочу глянути на портрет Жаклін Кеннеді-Онасіс і подивитися, чи вона там справді така краля, як її малюють, чи тільки...

Коли я вийшов з Білого дому, несподівано побачив Рейгана. Це була уже третя зустріч. Друга відбулася у штаб-квартирі ООН, у Великому залі. Рейган виголошував промову, а я його слухав, сидячи перед трибуною. Виступав він чудово. Я б так ніколи не зміг. Совість мені б не дозволила. Та ще й перед представниками усього світу.

Він виступав, а я за нього переживав. І було чого. Виступає чоловік без папірця. Позує і посміхається. А я переживаю. Звідки я тоді, до поїздки в Америку, міг знати, що він свої промови виучує напам'ять. Що він, готуючись до виступу, позує одразу перед п'ятьма трюмо. Їх йому мільяртери на день народження подарували. Рональд дуже любить дзеркала. У нього нібито навіть у спальні перед ліжком чотири свічада. Коли дивитися на будь-яке з них, то складається враження, що Рональд не сам з дружиною, а з сотнями дружин одразу, хоч навіщо це йому потрібно - не зрозуміло. Адже він себе видає, як і кожен поліцейський Америки, за зразкового сім'янина.

Рейган промовляв. Я слухав його і переживав. Я боявся, що в мене раптом вирветься серце з грудей і понесеться на небо. Господи, як він гарно говорив! Як він хотів, щоб у світі не було ні смертної кари, ні жебрацтва, ні голоду, ні воєн.

У мене було таке враження, що то підставна особа говорить. Я боявся, що зараз трапиться неймовірно, раптом його почує бог (в ООН - я вже про це писав - кожен цілу хвилину молиться своєму богові, а цей говорив уже цілих п'ятнадцять). За одну хвилину інформація може не дійти до небесної канцелярії, але за п'ятнадцять... Я боявся, що це трапиться і господь бог його почує. А якщо почує, то негайно зробить його святим і

забере до себе. А втратити для Америки такого президента – це означало б усім мільярдерам і мільйонерам Америки, а особливо військовим концернам, лишитися без своєї опори. У нього раптом почали пробиватися ангельські крильця. Але, на щастя, регламент вичерпався. Бог не міг чимось зарадити. Рейгана оточила ціла армія охоронців, журналістів і поліцейських. Тепер, подумав я, до нього навіть бог не доступиться.

І от Рейган переді мною. Моєму здивуванню не було меж. Президент Рейган стояв на голові недалеко від Білого дому і позував перед фотоапаратом. Поруч з ним на всіх своїх чотирьох повзав якийсь дивак і чи то щось комусь доводив, чи у такий дивовижний спосіб брав у когось інтерв'ю. Я підійшов ближче. Президент навіть ногою не поворухнув. "Сталеві нерви, – захопився я його витримкою, – і яка стойка! Щось рекламує... Але що саме? Мабуть, шкарпетки, черевики й підтяжки". Став придивлятися уважніше й помітив, що холоші брюк президента не опускалися і на йоту, хоча ноги стриміли різко вертикально вгору. "Все ясно, – вирішив про себе. – Американці винайшли нову матерію на штани. Вона зовсім не гнеться. Залізна матерія".

Американці полюбують такі означення – залізна. Реклама, я знаю, додасть: шикарна матерія, єдина у світі.

Але навіщо це потрібно президентові? Я знаю, що Рональд Рейган – колишній голлівудський актор. Потім став багатим землевласником. А ось тепер пішов на свого найголовнішу роль, про яку мріяв упродовж усього свого артистичного життя, – на роль президента США. І зараз грав її непогано. Принаймні народ фальші не помічає, Але навіщо йому реклама? Та ще в такий позі. Я знаю, що американці поважають тільки тих, хто стає улюбленцем публіки, їхнім ідолом, ідеалом, суперменом. Невже й таке входить у комплекс завоювання авторитету? Я бачив на 5-й авеню Нью-Йорка живих манекенів, що демонстрували костюми, спортивні штани, блузи. Я бачив подібні манекени з "міс Америк" останніх п'яти років. Вони теж стояли на головах, але у вітринах магазинів і рекламували різного фасону трусики, панчохи, підв'язки, пояси, колготи, купальні костюми. Це було зручно для покупця, бо спіднички на них піднімалися аж до грудей чи навіть до підборіддя, і рекламований одяг облягає наймодніші фігури.

Мені хотілося побалакати з президентом. Але я не був певний, що зможу й собі так стати на голову. На моє превелике щастя і здивування, він раптом став з голови на ноги. І зробив це так спритно, що я й не помітив, коли те сталося. Щоправда, трохи похитувався, але в тому – нічого дивного. Людині сімдесят три роки, подумав я. У його віці чи зможу я не те що на голові – на ногах триматися.

Тепер я підійшов до нього упритул, і яким було моє здивування, коли побачив, що цей президент – манекен. Манекен, з яким, виявляється, можна сфотографуватися за два долари.

– Будь ласка, сер! – запропонував мені молодий жвавий фотограф.

Свій подив я висловив уголос українською мовою, щоб юний бізнесмен нічого не зрозумів.

- О, ви з України! - вихопилося в нього. - Чую знайому українську мову.

"Невже й Вашингтон це Вавілон, але вже не на Гудзоні, а на Потомаці? Невже й тут усі поліглоти?"

- Ви не дивуйтесь - я з Одеси. Ваш колишній земляк.

- Але як? - тільки й вихопилося в мене.

- Що як?

- Як ви до цього дійшли?

- Слухайте сюди, - він підійшов до мене ближче, на ходу перелічуючи долари. - Ви коли-небудь були в Одесі?

Я звів угору брови. Мовляв, що за питання? Жити на Україні - і не побувати у такому чарівному місті!

- А там на пляжах ви були? Ви бачили, як там у нас фотографують дітей на левах, леопардах, тиграх? Їх знімають з мавпочками і крокодилами. Ягуарами і вовками. Зайчиками "Ну, постривай" і тим сучим сином - Вовком. А це Америка. Це Сполучені Штати... Тут на мавпочок нуль уваги. Тут для клієнта давай щось вагоміше. Їм потрібен його кумир. Усі хочуть сфотографуватися з Ронні... І я їх один на весь Вашингтон задовольняю. Це мій винахід. Мій патент. Хочете сфотографуватися на згадку? Приїдете на Україну, скажете: "Фотографувався з Рейганом".

- Не велика честь, - сказав я.

- Невелика. А хто сказав, що велика? Але й недорого.

- Скільки ж ця розкіш коштує?

- Лише два долари.

- Ну, що ж, - сказав я, - президент за два долари - це й справді не так уже й дорого!

Я цю фотографію привіз з собою і міг би помістити її на цій сторінці, щоб переконати читача, що жодного слова тут не вигадую. Але маю певність, що й так мені вірять.

Зате цей знімок я показав мамі. Вона мене не зрозуміла.

- Хіба ж я тобі наказувала фотографуватися з ним? Я тебе просила тільки сказати, щоб він після зустрічі з тобою набрався розуму (ви чуєте, якої думки про мене мама?). Ти ж, якщо захочеш, переконаєш навіть колоду, щоб вона ожила. Коли чогось хочеш - ти завжди свого доб'єшся. Чи мо', ти й добивався, щоб отак фотографуватися з ним? Я від тебе цього не чекала.

- Мамо, але ви подивіться, яка поза в мене і яка в нього. Ви бачите, як я йому переказую ваші слова. Він намагався дещо зрозуміти, але до нього не все доходило. В мене страшенно погана англійська вимова. Він гадав, що я з штату Огайо. А коли я йому сказав про лій в голові, він зблід. Ти бачиш, яка мертвотність у нього на обличчі? Як у манекена. Стовідсоткового манекена. "З тим космічним щитом у тебе нічого не вийде, Ронні, - казав я йому. - Ти краще подумай про тих тридцять п'ять мільйонів, що живуть за межею бідності, про три мільйони жебраків". Я все йому сказав, мамо.

- Все одно не треба було фотографуватися. Ти ганьбиш нашу сім'ю. У нас ніхто не сидів у в'язниці, не втік за кордон.

- Але він, може, порозумнішає, мамо.
- Хто? Манекен?
- Який манекен? - перепитав розгублено я.
- Оцей манекен, - показала вона на Рейгана. - Ти ж сам казав. Блідість, обличчя, як у манекена.

Я прикусив язика. Ні, мама таки все зрозуміла.

- І невже з ним може сфотографуватися будь-хто? - запитала вона. .

- Будь-хто. Крім американського безпритульного, - відповів я. - По-перше, він бездомний, по-друге, безробітний, і йому не те, що на копію, а й на оригінал начхати. По-третє, коли б той безпритульний мав два долари, то він би краще купив шматок м'яса й кусень хліба, аніж...

Я не хотів ображати президента. Та й, мабуть, не маю морального права. Я тільки констатую факти, підтверджуючи їх своєю фотографією.

Можу навести ще один приклад.

Напередодні виборів одна з фірм випустила туалетний папір. Побачили б ви, яка за ним черга стояла! Адже папір був з портретом президента Рейгана. Я не знаю, хто випускав той папір, до якої партії належав власник тієї фірми, але знаю одне: американцям видніше, куди поміщати портрет свого президента. Я в їхні внутрішні справи не втручаюсь. Це було б нечесно і непорядно. Мене саме так виховували - в чужі справи не втручайсь. Самі розберуться. Це, між іншим, досить мудрий життєвий принцип. Прикро, що не всі його засвоїли. Бо коли б засвоїли - то в світі було б набагато спокійніше. І головне - оптимістичніше.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 28

Ми чимало знаємо про існування манекенів: жіночих, дівочих, хлоп'ячих, дитячих. Але щоб в ролі манекенів виступали живі люди - таке можна зустріти тільки в Америці. Якщо ви маєте бажання уявити хоча б в загальних рисах, що це таке - то вперед, до розділу "Живі манекени"! Вивчивши його напам'ять, можете сміливо казати далеким знайомим: "Оце нещодавно побував у США, то таке..." Але зачекаймо - давайте усе по порядку і до кінця. Тим більше що кінець не так вже й далеко.

Розділ XXVIII. ЖИВІ МАНЕКЕНИ

Я й зараз вважаю, що всі мої зустрічі у США відбулися на належному рівні. Мої ж промови - на найвищому рівні. Як оцінювали їх мої споглядальники і мої слухачі - важко сказати.

У США мені доводилося зустрічатися з багатьма різними і за світоглядом, і за віком людьми. Зустрічався часто і так само часто перед ними виступав, удосконалюючи свій ораторський хист.

Перша моя зустріч відбулася в Українському домі Ліги американських українців, у якій за президента Леон Толопко, а за відповідального секретаря – Михайло Торченко. Обое вже не молоді, як, зрештою, й більшість в лізі товаришів, людей загалом веселих і життєрадісних. І це мене надихало на віру в краще майбутнє. Вони, як і ми, борються за мир. Спокій на землі, соціальний прогрес, творча праця – мета їхнього життя.

Наступного разу ми зустрічалися на їхньому, як вони кажуть, терені з членами клубу імені Миколи Чернишевського – з "третьою хвилею" еміграції. Це вже не трудова і не тільки українська еміграція. "Третя хвиля" поки що знайшла притулок в будинку Ліги американських українців (ЛАУ).

Отже, я тут зустрічався з тими, що тепер самі про себе співають:

Хорошо в Америке, если в банке миллион...

А якщо нема мільйона? Якщо ти... Краще процитувати й далі:

Когда приехал – разобрался очень быстро,

За корку хлеба здесь приходится пахать.

Здесь хорошо живут банкиры и министры,

И здесь любому на любого начихать...

По-моєму, непогано сказано, хоча сказати про це безпосередньо авторів цих рядків не вдалося. Можливо, що то й колективна творчість^[18]. Мушу вибачитись, але до емігрантських бардів доведеться звернутися ще один раз. Останній, щоб не склалося враження, ніби мої власні думки Америка викачала. Воно якоюсь мірою так і є. Зі мною це й справді сталося. В окремих місцях книжки я й сам себе не впізнаю. До поїздки в США мою прозу читали, як ліричну поезію з відтінком ледь помітної іронії, усмішки й теплоти. Після Нью-Йорка все те немов з хмарочоса здуло. Залишилась сама сатира, зіткана з гіпербол, ехидства й гротеску. Так ось ще одна цитата:

Перепуганы до смерти все большие города,

Не гуляют в них по паркам люди ночью никогда.

То, гляди, тебя ограбят, то, гляди, тебя убьют,

Похоронят, как собаку^[19], и молитвы не споют.

Ни товарища, ни друга – растворились, как в воде,

И никто здесь не поможет, если, скажем, ты в беде.

А кругом миллионеры – куры денег не клюют,

Между ними, как шакалы, люди бедные снуют.

Доводжу до відома збирачів фольклору, що кожна строфа цієї емігрантської пісні супроводжується приспівом:

Небоскрёбы, небоскрёбы,

А я маленький такой.

Як бачимо, життя емігрантів у цих віршах змальовано блискуче, головне ж – правдиво. Коротко, лаконічно й влучно, наче кастетом по щелепі. Я б так не зміг. Все-таки життя треба глибше вивчати. Треба все на власній шкурі перенести, щоб потім словом зачепити найтоншу струну серця.

Хай мені дарує невідомий автор, але я, не втручаючись у зміст, зробив у його творі

деякі насамперед композиційні уточнення. Таке допускається. Адже це не наукова праця. І якщо мені присвоять звання доктора і зроблять почесним академіком, скажімо, Гарвардського університету – я не ображатимусь. Зі всього пафосу книжки видно, що симпатичному й енергійно-працелюбному американському народові я не ворог. Іншим джентльменам-антирадянщикам, в тому числі й з емігрантських кіл, я в друзі не набиваюсь. У мене своя гордість. Чого, звичайно, не скажеш про тих, що емігрували з нашої країни заради раю, якого не існує навіть на Тому Світі. Ідучи туди, всі вони малювали в уяві рожеві ідилічні картинки американського життя. А прибувши до США, зіткнулися з жорстокою реальністю і, можливо, подумали: критичний реалізм, про який мовилося на уроках літератури, – не вигадка. Тим більше що його творцями були велетні людського духу.

– Там людиною був, – сказав мені один емігрант на ім'я Ігор. Називати прізвище чомусь побоявся, правдивіше сказати, посоромився. – Мав дачу, автомашину, гараж, трикімнатну квартиру, і все це майже в центрі Києва, і все це майже безкоштовно.

... А. ким я тут став? Манекеном у "Сіменсі", Бачте, власникам супермаркетів не подобаються штучні манекени. Їм подавай живих. Інколи по дві зміни у вітрині вистояю. Нікому й моргнути не можна. Виженуть. Вітрини освітлюються й обороняються електросторожем, але вночі все одно страшнувато. Йому ж не гукнеш: "Ей, хлопче, рятуй!"

Особливо страшно стає, коли психи виходять на дорогу й починають розважатися. Можуть пальнути по тобі з кольтів, снайперських гвинтівок. Пальнуть і регочуть: "Джон, ти диви – один манекен ожив. Оце постріл!"

... Якраз це на моїй зміні трапилося. Лець ноги я з того пекла виніс. Але хазяїн був задоволений. До платні за роботу додав мені костюм. Коли я той костюм показав знайомим американцям, їм захотілося мати такий самий, Торгівля здорово після того випадку пішла. До нас приїжджали з Філадельфії, Пенсільванії, Кентуккі, Огайо. Кількасот покупців прибуло навіть з Джорджії. Кожен хотів мати новий костюм з трьома пробоїнами на грудях. Якись божевільні. Тут якщо добре діло поставити, то можна гроші робити навіть на дірці.

... Ціни на костюми зростали на очах. Потім нами зайнялася реклама. Я проходив під кодовою назвою "Живий манекен". Вони й зараз мене так називають. І це триватиме доти, доки не стрясеться ще подібна історія, з якої хазяїну вигідно буде робити бізнес. Як казав один мій знайомий з Йонкерса: "В ореолі слави будеш ти, поки в ореолі слави й бідності не помреш". Мабуть, десь ті слова вичитав. А може, й сам вигадав. А я дурнем був, дурнем і помру, якщо передчасно не загину, – закінчив він сумовито. Та як би там не було, мені припала до душі його самокритичність. Такої навіть в Америці треба пошукати.

Я сидів серед "третьої хвилі", і мене трохи погойдувало. Емігранти розповідали, як вони сюди добиралися, як сподівалися потрапити в рай, пожити серед висячих садів Семіраміди. У Нью-Йорку такі сади є. І, слід сказати, – багато. На п'ятдесятих, сімдесятих поверхах ростуть – у багатіїв. Вище не бачив. Вище садів підіймати не

можна – опиняться вище хмар. Засихають. Жодна крапля дощу на них не впаде. А поливати знизу шлангом незручно, вода за комір летіє.

Є в Нью-Йорку і рай. У повному розумінні цього слова. Я не жартую. Вірю, навіть упевнений, що такі райські куточки є по всій Америці.

В Нью-Йорку цей рай розташувався у Рівердейлі. Офіційно він називається Філстоном. Там живуть мільйонери. Простих смертних туди не пускають. Емігрантів, між іншим, також. Навіть тих, хто покинув Поділ, Дерibasівську чи Бердичів. Не вдалося побачити того раю й мені. Але те, що в них там рай справжній, про це розповідають очевидці.

Ви ж можете побачити його тільки здалеку – в бінокль. Загальний вигляд такий: біля кожної брами – по апостолу. Коло одної стоїть Петро. Коло іншої – Павло. Тільки звуть їх тепер на американський лад – Піт і Пат. Так зручніше. Та й американці народ економний. Навіть мільйонери. Я бачив одного мільйонера. Обідав у звичайному ресторані. Коли він закінчив їсти і офіціант загорнув у серветку два надкушених шматочки хліба, мільйонер сховав їх собі в кишеню. Він сухарі сушить. А коли їх тонни дві-три назбирається, продає на Тайвань. Тайванці за сухарі їм пальта з натурального пуху постачають.

Та, бачу, знову відхилився од теми. Що ж – художній відступ. Є такий прийом в художній літературі. А я пишу тільки художню літературу. І цей відступ, звісно, зробив спеціально для критиків, які чомусь ніколи в моїй творчості не знаходять нічого оригінального. Розглядаю його як класичний зразок, суто мою знахідку.

А тепер нарешті про емігрантів. Я їх бачив. Близько. На такій відстані, як ви ось ці рядки. Один з емігрантів учепився в мене, схопив за піджак і став гудзики на ньому обривати.

– Що ви робите? Ви збожеволіли!

– Так, я збожеволів, – признався він мені. – Я збожеволів того ж дня, як висадився у Нью-Йорку, де на мене мав чекати чек на сто тисяч доларів. Їх обіцяв мій дядечко з Ізраїлю. Але той чек іде й досі. Він, очевидно, пересилав його через Ліван або через Палестину. А там пошта працює нерегулярно. – Він взявся за черговий мій гудзик.

Я не міг нічого вдіяти. Я вже й сам бачив, що він божевільний. І вирішив не ризикувати. Тому лагідно запитав:

– Навіщо вам мої гудзики? Чи у вас нема чого їсти?

– Так, нема. Я приходжу до цього клубу, щоб хоч раз поїсти. Тут не дадуть померти.

– А гудзики? – Мені жаль було гудзиків. Я купив їх у Парижі. І це була моя чи не єдина згадка про Париж, в якому й не був. Ми приземлилися в аеропорту Орлі, названому так на честь якогось маршала, нібито українського походження[20]. Я цього стверджувати не можу, бо ми через кілька хвилин знялися в повітря. Маю на увазі – літак.

– Гудзики?! – він на мене глянув несамовито. Якби ви бачили його очі! Я так злякався, що буквально блискавично випалив:

– Рвіть, рвіть. Якщо вони вам прийшлися до смаку. Вони мені ні до чого, До того ж

вони – французькі.

– Французькі? – його рука зупинилась у повітрі в напрямі до мого найнижчого гудзика. Я взагалі розгубився. Але згадав, що на моїх джинсах блискавка, втішив себе тим, що блискавок і пасків він не колекціонує.

– Французькі? – ще раз перепитав мене й заглянув у вічі. Я не знав: добре це для мене чи погано. Але вирішив: будь, що буде, твердо стоятиму на своєму.

– Так, французькі. Я їх купив у Парижі.

– Чому ви зразу не сказали? – вигукнув він не то на радощах, не то з печалі. – Ви мене хочете звести з цього світу. Так, так, на біса мені ці французькі гудзики. Я ситий ними по горло.

– І тепер вирішили проковтнути мене?

– Не плетіть дурниць, – трохи грубувато, але досить тверезо сказав він. – Нічого з вами не станеться.

– Спасибі, ви мене заспокоїли, а то я вже було подумав про чорний костюм. Тут щодня когось ховають.

– Сто п'ятдесят чоловік на добу, якщо не всі двісті. Похоронна служба виготовляє їх на двісті осіб. Якщо не вистачає, беруть з інших могил. Покійники не ображаються, – закінчив він.

Я згадав, що про це десь уже читав. Але не хотів позбавляти емігранта "третьої хвили" права відкривати мені Америку.

– Щодо гудзиків... – згадав він. – Я дуже шкодую... що. На мене щось найшло. Ви не повірите, але я страшенно засумував за батьківщиною, якої в мене уже нема...

– Не треба! – тихо сказав я.

– Що не треба?

– Говорити так далі не треба!

– Я більше не можу. – І упав мені на груди, заривав.

Потім він мені розповідав, що цілими днями простоє в аеропорту імені Кеннеді і все чекає переказ на тих 100 тисяч доларів...

Згодом до мене підійшла поважна леді. Вона випустила у мене коротку, як черга з автомата, фразу:

– А ви знаєте, що я сюди приїхала через вас?

Це мене так приголомшило, що в мене, певне, очі полізли на лоба.

– Так, так, так – строчила вона далі. – Саме через вас, журналістів і письменників. Вас сюди привозять у салонах першого класу. Вас в аеропорту зустрічають найкращі автомашини посольств і місій. Потім вас везуть у шикарні готелі, тоді водять по найкращих у світі музеях. Показують історичні місця, пам'ятники. Перед від'їздом – на шопінг. І адью, Америко. А тоді в нашій (вибачте, тепер уже у вашій) пресі ви пишете вошивенькі (ще раз вибачте) статейки про цей капіталістичний світ. Пишете поверхово, не пишете, а лозунги виголошуєте. Ми читали й не вірили, все то було непереконливо, Розумієте, непереконливо. Кажу по складах.

– Я вже чую, – вихопилось у мене. – Я колись працював у РАТАУ і знаю, що таке

вимовляти по складах.

– Тут немає життя. Ви його й не бачили. Ви його не хочете або боїтеся бачити. А ви поїдьте в Гарлем, ви поїдьте у мій теперішній Бронкс. У Нью-Джерсі. Цей штат активно рекламує нам якась Маргарита Полонська. Мабуть, також емігрантка. І запевняє, що там справжній рай для емігрантів. А тут: жорстокість, жорстокість, жорстокість! Напишіть так, щоб було сильно, щоб було переконливо. Це моє останнє прохання у цьому світі. – Ці слова вона вимовила особливо зворушливо.

Я пообіцяв по можливості задовольнити її прохання. І через те розділ цей назвав: "Живі манекени". А ось чи сильно, чи переконливо – судити не мені.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 29

Коронованих королів, шейхів, султанів я набачився у штаб-квартирі ООН, але в США є ще й інші королі. Малопримітні. Не Рокфеллери, не Дюпони, не Моргани. Назовемо їх королями асфальту. Про них і піде мова, й ви з ними можете познайомитися особисто, якщо, звичайно, у вас виникне таке бажання.

Але щоб не мучити усіх читачів підряд, раджу цей розділ прочитати тільки водіям, автолюбителям, працівникам державтоінспекції і тим, хто сьогодні уже мріє стати власником "Запорожця", "Ниви", "Москвича", "Жигулів", "Лади" чи "Волги".

Решта може пропустити цей розділ без особливої втрати для себе і цим самим ще раз підтвердити, що моєї книжки не можна нічим замінити. По-перше, вона на всі чи майже на всі випадки життя; по-друге, цікава тим, що її можна читати вибірково, і, по-третє, цінна своєю оригінальністю; у ній вперше в історії літератури мистецтво художнього слова тісно переплітається з мистецтвом реклами і одне одному не заважає.

Розділ XXIX. "КОРОЛІ АСФАЛЬТУ"

Цікаві люди, американські полісмени. Я впевнений, що жоден з них не хворіє на радикуліт і ні в кого з них не вилітають диски з хребців. Кожен з них обвішаний сотнею (не менше) різних предметів, що звисають з обох поясів. Гадаю, це запроваджено для стійкості. Щоб поліцейський, як ніхто інший, відчував земне тяжіння і міцно стояв на ногах. Через це не кожного американського полісмена легко зіб'єш з ніг. Кольт, гумова палиця, ліхтарі, ніж, ніжик, ножиці, олівці, авторучки, кулькові ручки, наручники, бляхи, телефони, рації – і все це на двох поясах і на одній людині. Для повної безпеки й, звичайно, для враження кожному поліцейському Нью-Йорка варто б повісити по сокирі й по молотку.

Цей тягар, очевидно, виструнює їхні постаті. Треба мати неабияку силу й мужність,

щоб все це носити роками на собі й не почувати себе ослом. Маю на увазі осла як тяглову силу. Мені особисто американські поліцейські нічого поганого не вчинили, і вони тільки за цей тягар гідні того, щоб їх там шанували. Отож, зовсім не маю наміру їх ображати, інакше сам собі нагадував би іншу тварину, яка в морі може замінити компас, але все одно називається свинею. Аби не свині, яких Христофор Колумб брав собі на борт – частину для харчів, а решту замість компасів, – то йому б ніколи не відкрити Америки. А відкривши її, ніколи б не повернутися додому. Рим, як відомо, врятували гуси, а Колумба – свині. Тепер, слід гадати, зрозуміло, звідки пішло оте "підкласти свиню".

Поліцейський у США цінується на рівні журналіста й президента. Першого там не визнають, другого не оберуть, я третього – не візьмуть на роботу, якщо він не зразковий сім'янин. Це одне з найсвятіших правил. Вважається, що коли ти чесний у сім'ї, то чесний і в житті. Як буває насправді, один бог знає, Ну, й, припускаю, Федеральне бюро розслідування.

... Загалом Нью-Йоркські поліцейські нагадують мені вишколених артистів. Вони не ходять, а сказати б, вишивають. Вони не стоять, а позують. І на вас крадькома кидають погляди, і не тому, що ви у них викликали підозру, а лише щоб переконатися, чи ви милуєтеся ними. Це – нью-йоркські нарциси.

Свої кольти поліцейські США носять так, щоб вони могли при першій потребі вивалитися з кобури. Для мене це найбільша загадка: як, на чому ті пістолети у тих кобурах тримаються? Вони зовсім-зовсім оголені.

Здається, у США одному відомству підпорядковано поліцію і автоінспекцію. Поліцейські, як легко було зрозуміти зі всього, що про них мовилося, не викликають у мене аніякісінької симпатії. Я взагалі далекий від того, щоб вихваляти щось у загниваючому імперіалізмі. Але в американських автоінспекторів, гадаю, дечому можна повчитись. Я там не бачив, щоб на кожному кроці, де треба й не треба, стояли полісмени з жезлами. Їх там не видно.

Полісмени ставлять фари, але не замасковують їх імпровізованими маскхалатами, лопухами, листям від пальм, коробками від "Кента" чи "Мальборо".

А деякі наші автоінспектори, хоч як їх критикує преса і карають по службі, не можуть утриматись від спокуси налетіти на шофера із засідки, стягти з нього троячку.

Звичайно, це поодинокі випадки. У ДАІ[21] працює багато славних людей. У мене в самого є кілька знайомих, які заслуговують найвищих похвал. Та що вдієш! Буває, далеко від міста, на порожній автостраді, від самотності люди починають псуватися.. Не всі ту важку роботу можуть витримати. Та й за кермом чимало недосвідчених, а то й хамовитих їздить. Немало й таких, про яких сержант казав: "Права за сало купили".

Перебуваючи далеко від домівки, часом згадуєш не тільки велике й величне, але й прикре.

Я тим часом вивчав рух і життя на американських автострадах, які мені нагадували металевий прокатний лист без жодного шва. Шини так ніжно шурхотіли, ніби тобі щось нашіптували. Кадилак (у нас справді був кадилак) м'яко погойдувався, як машина-

колиска. Тягло на сон і спогади. Я дивився на якийсь вигнутий бетонний бар'єр, що навпіл розсікав широчезну автостраду, й цікавився, що то за чорні сліди на його стрімкій стіні. Мені пояснили:

- Це така штука... (як ця штука називалася, ніхто не знав), що коли водій раптом за кермом засне і виїде на цю стіну, то вона його відкине назад на автостраду, а заодно й розбудить. Якщо поруч вас ніхто не мчатиме, то ви можете вирівнятись і поїхати далі.

- Своєрідний дорожній будильник, - зрозумів я.

- Не зовсім, але щось схоже на це.

- Непогано придумано, - зауважив я. - Ці імперіалісти інколи й про життя своїх громадян та приїжджих думають. Я ладен заплатити ще два долари, аби спокійно поспати на такій дорозі.

- Тут сон буває довжиною з вічність, - відповів мені товариш.

Наступного дня ми поверталися з Вашингтона. Їхали знайомою вулицею. Американський полісмен якраз щось накривав жовтим мішком.

- Що б це означало? - поцікавився я в товариша, який знав усе, а в Нью-Йорку виконував роль головного при мені консультанта.

- Рівно через тиждень побачите. Саме в цей час. Цей мішок зніматимуть. Можете засікти час. Давайте звіримо годинники.

У мене пішли жовті кола перед очима рівно на третій день. Той яскраво-жовтий мішок не давав мені буквально спокою. Я вже не радий був, що на нього натрапили. Мені хотілося підійти, зняти його і врешті-решт подивитися, що ж там під ним. Він мені снівся. На шосту добу мені приснилося, що той мішок уже в мене на голові.

Я з переляку прокинувся. А рівно о дев'ятій годині й тридцять хвилин ранку я вийшов на ріг 3-ї авеню й 64-ї вулиці й приготувався до урочистого зняття мішка з нещасного стовпа.

Через п'ять хвилин прибув поліцейський. Ніяка свита, окрім двох негрів, його не супроводжувала. Один з них тримав драбину, другий забрався на неї і досить прозаїчно, що чомусь ніби ображало мене, зняв той триклятий мішок і ледь не кинув його на голову тому поліцейському, що стояв біля машини. Ніякої урочистості не відбулось. Оркестру ніхто не виставляв. Я обійшов стовп. На ньому висів новенький (а може, свіжопофарбований) дорожній знак: 40 миль за годину.

Цілий тиждень на цьому стовпі фіксували увагу усіх водіїв. Я майже все, що бачив у Нью-Йорку, вже забув. Навіть панель на 8-й авеню, а цей знак запам'ятав, і, певне, на все життя. Дотепно. Просто. Результативно. То чому не перейняти цей досвід, не застосувати в себе.

Для цього не обов'язково їхати в Пенсільванію чи Дакоту, Нью-Йорк чи у Вашингтон. Достатньо прочитати мою книжку, виписати з неї кращі абзаци і провести по службі ДАІ наказом. Автолюбителі будуть задоволені. Деякі сержанти крутитимуть носом проти нововведення, але хай уже вибачають. Асфальт - це не те місце, де кози пасуться.

- Бачили? - підійшов тихо до мене мій приятель. - Тепер цього знаку ви ніколи не

забудете.

- Ви що?! Читаєте мої думки? Я те саме подумав.

Американці - психологи. Вони все враховують. А в нас о сьомій годині вечора почеплять знак, О восьмій уже сержант під стовпом стоїть. У свисток дме. А тоді жезлом тицьне й запитає:

- Знак бачив?

- Вперше бачу. Дві години тому проїжджав цією дорогою, його не було.

- За дві години, голубе, можна міст до останньої палі розібрати. То ти що, у Дніпро ото поїдеш на четвертій швидкості? Плати штраф...

- Ну, ну! - сказав я товаришеві. - Не гіперболізуйте. У нас, звичайно, мішків жовтих нема. Просто ДАІ їх не закупило. А потім це не ваша справа, - не на жарт розсердився я.

- Як не моя? - Він був дуже вразливою людиною.

- А отак. Ви, - про всяк випадок вирішив поставити його на місце, - професійний дипломат. А гіперболи, гротески, шаржі - це вже наша справа, гумористів.

Він, здається, трохи повеселішав і таки захотів, щоб його було зверху:

- А що, скажете, хіба не так? Чи ви не автомобіліст?

- З дня народження, - що саме, я не став уточняти. Голова моя була вже забита іншим. До речі, також мішком. Цього разу чорним. Їх у Нью-Йорку стільки, що аби опустити всі разом у Біле море, то воно почорніло б.

Саме одним з цих мішків і зайнявся якийсь непогано вдягнений джентльмен. Він його в усіх на очах розв'язав, тоді засунув у нього голову, перед цим, правда, зняв капелюха, і почав щось звідти вигрібати. Я оглянувся. Поліції поблизу не було. Мене ці його дивовижні операції зацікавили фундаментально. Американці ж на нього ніякої уваги. Йшли собі так спокійно, ніби у центрі міста нічого не трапилося. Всі були зайняті своїм бізнесом. Ніхто його не зупинив. Не схопив за руку. Не сказав: "Слухай, ти покинь мішок і не витягай нічого звідти. Ти його туди не клав, то й не бери".

Американцям байдуже. Дивовижний народ, Я його, певне, так ніколи й не зрозумію.

Я догнав свого колегу-дипломата.

- Ви прожили у Нью-Йорку шість років...

- Чотири, - уточнив він. Першої половини речення не уточняв.

- Не будемо дріб'язковими. Ми за кордоном, - сказав я. - Шість чи чотири, яке це має історичне значення для вас і для Америки? Ви мені краще скажіть, що ото за тип з мішком?.. Прямо з під'їзду потягнув. Сам бачив.

- То мішок для сміття. У цих мішках ньюйорківці виносять на вулицю сміття, а оті величезні машини санітейшен, їх ще тут гарбічменами називають, вивозять. Гарбічмен - це сміттяр, гнойовик, А гнойовик - це такий жук, що живе на гною, - пояснював він мені.

Ні, я таки не помилився: мій знайомий - людина справді всезнаюча.

- А що той чоловік у тому смітті шукає? Вас не дратують мої наївні питання?

Даруйте, будь ласка. Але хочеться знати...

- Ніскільки, - серйозно сказав він. - Я радий вам допомогти. Але умова. У своєму майбутньому творі мого прізвища не називати. Ні в хорошому, ні в поганому значенні.

Я йому пообіцяв.

- Так що він у тому смітті шукає? Он, - я озирнувся назад, - п'є з якоїсь бляшанки.

Дипломат зробив зауваження:

- Це непристойно. Хочете пересвідчитись, чи немає на ваших плечах "хвоста", зупиніться перед вітриною магазину. Зробіть вигляд, що розглядаєте товари, і стежте за відображенням. Але не озирайтесь.

Я все зрозумів. Клини вибивають клином. Хочуть з мене зробити посміховисько. Я зупинився перед вітриною. Слава богу (ці слова я вимовляв англійською мовою - ми за кордоном любимо цим хизуватися. О майн гот! - пам'ятаю, сказав я). На плечах і нижче не було ніякого "хвоста". Цього ще не вистачало. Мало того, що на кожному кроці безцеремонно фотографують.

Ми пішли далі.

- То безробітний, - сказав українською мовою мій приятель. - Гадаю, так краще. Фебеєрівці, навіть якщо настроїлись на нашу хвилю, нашої мови так швидко не розшифрують. Хто там з-поміж них її знає? А загалом, звичайно, зневажають. Америка над усе!

- Гм! Ну, прокляті імперіалісти!

А потім я їм українською мовою таке загнув, що американцям і не снилось почути. На всі сто двадцять вісім поверхів, доки не помітив, що в одному місці асфальт почав здуватися...

- Тут колись було кладовище, - уточнив мій співбесідник, який у Нью-Йорку знав кожний камінь.

- Зрозуміло. Асфальт репнув, мабуть, від моїх лайок. Мертві ожили. Все, я кінчаю, - сказав, зауваживши, що від моїх слів башта Крейслер-білдінга раптом стала червоною.

- По-моєму, таку образну мову рано зневажати. Вона, як бачите, декого ще за живе бере.

- То все підступи імперіалізму. Та їм ніколи не вдасться нас англівувати.

- Таких ми вже бачили, - але я згадав про тих, що в гробу, прикусив язика. - Пробували онімечувати, отуречувати, полонізувати...

Але дипломат у цьому місці мене перебив. Він глянув на свій японський годинник і сказав:

- Зараз у нього, очевидно, сніданок.

- У кого? - не зрозумів я.

- У того, що риється в мішку. Он попереду ще двоє таких. Це безпритульні. З бляшанок вони допивають пиво. Їх у Нью-Йорку сорок тисяч.

- Я вчора на одного такого наступив ногою, вийшовши з готелю, - похвалився я.

- Будьте обережні.

- Я намагатимусь. Мені це й так ледь не коштувало ноги й двох пальців на лівій

руці. Один я залишив там. А решту забрав із собою.

- А що таке? - стривожився товариш.

- Коли спіткнувся об того бродягу, перелетів через нього і ледь не застряг у решітці. Пальці однієї руки потрапили між ґрати, а другої, на щастя, - на асфальт. От і виламав одного пальця.

- Як же ви тепер писатимете?

- Лівою рукою. Я тут усе занотовую лівою. Як патріот своєї Вітчизни. За кордоном це особливо відчуваєш. Правою писати просто боюсь. Читачів шкода. Боюсь, щоб зо сміху часом не повмирали. Боюсь взяти гріх на душу. Досить з мене й тих, що животи понадривали. Дружина в мене лікар, приходить з роботи додому, й каже: "Ну, ти й безсовісний. Скільки животів через тебе понадривало. Пиши, каже, краще лівою рукою". - "Нехай, - відповідаю, - животи підв'язують. Адже мої книги продають в господарських магазинах як навантаження до мотузків". - "На мотузки у нас дефіцит, - каже. - А твої книжки міняють кілограмами на Олександрів Дюма - батька і сина..."

Людина найгуманнішої професії, моя дружина вела до того, що, мовляв, усім хочеться жити. Ніхто не хоче ризикувати своїм животом. Он в Нью-Йорку яке життя, - здається, ворогові своєму не побажав би, однак живуть люди. Та й банкіри живуть. Не всі ж кидаються з Бруклінського моста в Іст-Рівер.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 30

Як у кожного з нас є своя прикметна риса характеру, так є і свої слова-паразити, які ми вживаємо коли треба, коли й не треба, Є слова й іншого плану - слова-намул. Їх за тих чи інших обставин вживаєш найчастіше. До таких слів можна віднести слова "сейл" і "шопінг".

Сейл і шопінг, за моїми спостереженнями, найбільш уживані слова в Америці. Що таке сейл - ви уже знаєте! А що таке шопінг! Ви про це дізнаєтесь, як тільки перегорнете сторінку і прочитаєте бодай перший абзац.

Я міг би продовжувати цей рекламний анонс, але щось слід залишити й для інтриги, на якій будується чи не кожна більш-менш читабельна книжка. До таких я відношу і свою, хоч наперед знаю, що це визначається часом і читачем.

Розділ XXX. НА ШОПІНГ

Це не одне й те ж, що на Монблан. Шопінг - це приблизно те саме, що наша команда: "По магазинах!"

Якщо почули таку команду від рідної дружини чи від колег по роботі, можете брати із собою велику валізу і вважати, що операція "Чорна сумка". розпочалась. Там виїжджаєте на шопінг з точним девізом:

- Купувати в Америці треба тільки те, чого в нас немає!

Але оскільки у нас є все те, що й в Америці, то купуйте все підряд, бо тут не треба нікому казати: "Ану покажіть, що там у вас під прилавком?"

Американські магазини - це не наші магазини. Тут що у вітрині, те й магазині. В нас, щоб мати маленький бізнес і не спати ночами з боязню бути викритим у такому шахрайстві, потрібно деякий товар приховувати. У них - чим більше продаси, тим більший матимеш зиск. Ось і вся різниця. Як бачите, незначна. В одне речення вмістилася.

Щоправда, є й інші певні відмінності. У них треба платити податки за куплений товар. Приблизно вісім процентів вартості товару. У нас - ніяких податків. У них ті податки забирає федеральна влада. Тобто держава. У нас часом, при дефіциті, ці подачки, пробачте, податки йдуть продавцеві, і він їх збирає не соромлячись: для потреб своєї сім'ї.

Що в них ще в магазинах гідного уваги? Двері. Ти не встиг ще ступити на поріг, а вони перед тобою гостинно відчиняються, ніби кажуть:

- Будь ласка, сер. Ласкаво просимо!

Хочеться шапку скинути, але не знаєш, перед ким. Скільки б ти не шукав того міністерства, що відчиняє перед тобою двері, - не побачиш.

Майже в кожному супермаркеті ти можеш виступити по телевізору. Але мовчки. Тебе там показують у профіль і в анфас. Промов, правда, виголошувати не дозволяють. Можеш висловлювати своє незадоволення, але по телевізору тих слів не передають. Не тому, що цензура забороняє, чи тому, що в Америці в деяких магазинах ще панують залишки пуританства - зовсім ні. Просто звуку тут не підключають. Телевізор виконує роль ока, а не вуха. Демонструють тебе без коментарів. Так що в кишеню якусь дрібничку-сувенір на згадку не кинеш. Телекамера хоч і одноока, як циклоп, але все бачить.

Якщо вже вам потрібен сувенір і згадка, краще піти в який-небудь "Жаблот". Там магазин менший, а людей більше. У тому "Жаблоті" не тільки ти можеш залізти у свою сумочку, а й містер, який так щільно обтирає тобі боки. Якщо в тебе сумочки немає, містер залізе у твою кишеню. Втіха тут єдина: як тільки ви переступили поріг цього магазину, хазяїн вас чесно про все попереджає, щоб ви до нього потім претензій не мали. Оголошення вивішують на найвиднішому місці:

"Дами і панове!

Тримайте свої сумочки в руках. А руки про всяк випадок у кишені!"

Гумор - на кожному кроці.

Але не тільки це в Нью-Йорку збиває з пантелику, а й широкий вибір товарів. Ви дивитесь на магазини й думаєте; добре, що їх менше на Хрещатику. Бо довелося б ще більше працювати в поті чола, заробляючи собі на хліб, а дружині на вбрання.

Переживаєте ви й ще за одне: "Чи можна цю силу-силенну товарів колись розпродати. До безглуздя багата країна на все, міркуєте ви і боїтесь вголос самі собі зізнатися. А даремно. Так, Америка багата. Я вже було майже полюбив Америку,

подивившись на її багатство, на найкращі в світі магазини, хмарочоси, банки, музеї, парки, гарних і усміхнених людей, а коли пройшов через Сентрал-парк, де до тебе тяглися десятки брудних рук приречених на голод людей, дещо розчарувався. А коли потрапив у знаменитий на весь світ Бауері й почув такий ніжний і такий задушевний хораловий передзвін дзвіночків, які кликали на обід "Армії спасіння", моя любов опустилася буквально до нуля. А коли ще дізнався, що того дня конгресмени (щоправда, не всі, але, на жаль, більшість) вирішили все ж виділити трильйони доларів для підготовки до "зоряних війн", я повністю розчарувався в Америці. Знаю, у США більше розумних людей, ніж дурнів, але така сьогодні трагедія людства – злочинці штовхають світ до загибелі. Та я оптиміст: вірю, що розум візьме гору над згубою. Вірю, що інтелект більше не служитиме вандалам сучасності. Вірю, що розум в глобальному масштабі сьогодні рішуче візьме курс на порятунок людства.

Америка, як лихвар, усім позичає свої долари, і коли б вона жила тільки із самих процентів, то й тоді з голоду б не померла. Але чи вся? Ось у чому весь фокус. Усе багатство Америки – в руках у незначної купки людей. При іншій соціальній структурі з цього багатства користалися б усі вільні й незалежні громадяни Сполучених Штатів Америки, й оті манхеттенські решітки одразу б звільнилися від "Армії спасіння". А на місці Бауері можна було б поставити музей з кіноекраном і демонструвати фільм з титрами на кількох мовах світу про те, що колись, мовляв, тут стояла табором "Армія спасіння" Америки. Тепер її скоротили до нуля. В Америці настав золотий вік – для усіх.

Я за таку Америку. Але це вже, м'яко кажучи, пахне безтактністю з мого боку. Втручанням у внутрішні справи. Тут не перефразуєш гасла, що вивішуються у американських магазинах:

"Покупець завжди правий!"

Шкода, що подібного принципу не дотримуються на Хрещатику. Кожен з наших продавців – патріот. Тільки за це їм можна давати ордени й медалі, а не постійно погрожувати книгою скарг чи – у крайніх випадках – заявою до слідчих органів.

Я вже не кажу про усмішку – це найбільший дефіцит наших магазинів. Та, мабуть, і всієї сфери обслуговування. Звичайно, за невеличким винятком. Але якщо такий у нас виняток все ж є, то це не лише на якомусь традиційному параді чи виставці. І то добра прикмета – рано чи пізно всі до тебе люб'язно усміхатимуться. А поки що я із задоволенням відвідую виставки.

В Америці продавець завжди задоволений, навіть тоді, коли ви в його секції перевернули все догори дном і кинули на місці, не прибрали й – головне – не купили.

Потім, за годину-дві, я все ж повернувся до того магазину. Мені чомусь подумалося, що то стояв не продавець, а манекен. Тільки-но я переступив поріг і продавець побачив мене, одразу увімкнув свою посмішку й розтягнув її, наче гармошку, перед моїм лицем. Мені нічого не лишалося, як посміхнутися йому у відповідь. Я навіть впіймав себе на тому, що подобрішав, хоча раніше чогось подібного зі мною у магазинах не траплялось.

"Що ж, – сказав я сам собі, – усмішка за усмішку". І попрямував до цієї купи, де я

порозкидав товари. Але її на тому місці вже не було. Чолов'яга, який тут катався по магазину на візку, підбирав розкидані такими вередунами, як, скажімо, я, товари і складав їх по секціях в купки. Я розізлився не на жарт і знову почав розкидати товари, як мені хотілося. Хай, мовляв, до мене підійде і врешті-решт зробить хоча б якесь зауваження. Гадаєте, я від них цього дочекався? Гадаєте, що я там учинив міжнародний скандал? Нічого подібного. Я купив там якусь дрібничку, призначення якої ми разом з дружиною та всіма її родичами намагаємося розгадати, однак що то за штука, так ніхто досі й не відгадав.

Коли я іншого разу зайшов до магазину, мене зустріла леді з посмішкою. Приблизно 12×18, це якщо брати в сантиметрах; в американських ярдах буде трохи більше.

Тоді випурхнула з-за прилавка й защебетала:

– Вуд юу лайк е дрінк?

Я вдав, що не зрозумів. Вона знову запитала:

– Кенай хелп юу? Вам допомогти?

І я здався. Сказав:

– Йєс, міс!

– Вам так личить голубе, – усміхнулася вона мені, очевидно, помітивши, що я ношу годинник з голубим циферблатом. – Це ваш улюблений колір, сер?

– Так. Мій улюблений. Я народився в сузір'ї Барана. По-інтелігентному – Овен.

Я сподівався цими словами відігнати її від себе. Для більшої певності додав:

– Сенк'ю, мадам, ібн пардон.

Та це "ібн пардон" мене остаточно згубило. Мало того що вона одразу побачила в мені іноземця – вона сприйняла-мене не просто за іноземця, а за француза, схожого на німця. І свою усмішку розтягнула ще ширше. Я глянув на неї і зацікавився. Мені здалося, що за цією усмішкою раптом з'їхали на потилицю її маленькі діамантові вушка із сьйніми сережками й там повисли дрібними краплинами золотого дощичку.

– Мсьє, – заговорила вона так, як розмовляють тільки в паризьких салонах у стилі італійських серенад. – Що б ви хотіли у нас придбати?

Вона так щебетала, що я подумав: "Її б язичком шліфувати сердоліки". А щоб мене доконати, перейшла на французьку з таким дивовижним прононсом, ніби вона підхопила від мене гонконгський грип (перед цим я мав необережність через таку подібну люб'язність продавця купити гонконгський розцяцькований годинник, і коли потім дізнався, що це стопроцентна штамповка, – в мене раптом піднялася температура).

Жар мені такі пахнув у лице. Я ще мав про запас два французьких слова й одну фразу: "Бонжур і шерше ля фам", але точно не знав, у яких випадках їх вживати. На думку мені спала ще одна рятівна фраза, і я її випалив з таким запалом, що весь отой штучний американський рум'янець з її щік злетів, як позолота на надмогильнику із сусальної позолоти після першої зливи.

– Ні фуа, ні люа! – сказав я, гадаючи, що цим остаточно її обеззброїв. Однак рано я

святкував перемогу. Американка, отямившись від психологічного шоку, зайшла з флангу, дещо зменшивши в розмірах свою усмішку, й запитала:

- Що б ви все-таки хотіли у нас купити?

Що не кажіть, а жінки вміють інколи нас заворожувати словом і усмішкою. Я купив якийсь дріб'язок, хоч, бог мені свідок, не збирався його купувати навіть в Америці.

Мій моральний дух піднявся до таких висот, що я спокійно вийняв кілька доларових купюр і, вдаючи із себе американського мільярдера (на нижчий щабель я не опускався), простягнув їх продавцеві.

- У касу, сер, - мовила вона й показала мені спину й гарненькі плечики, які здригалися у такт її ході, якщо не від плачу, то від сміху. Гадаю, від останнього, бо коли я вискочив через запасний хід супермаркету й потрапив під проливний атлантично-ню-йоркський дощ, то до мене крізь скляні двері долинав гомеричний сміх, якого не могли заглушити ні дощ, ні сирени поліцейських машин, ні навіть гуркіт ню-йоркського метро, що гримить над вашою головою, як зубодробилка, збільшена у мільйон разів.

По американських магазинах треба ходити гуртом. Відчуття ліктя якось вас захищає. До того ж з допомогою товаришів ви завжди зможете зорієнтуватися, що вам потрібно купити. Якщо ви придбали самотійно щось - не признавайтесь, де саме: таку річ матимете тільки ви. Якщо вже хтось дуже чіплятиметься, мовляв, "Де взяв?", пошліть його в будь-який магазин, тільки не в той, куди ви самі ходили.

Коли він сам натрапить на той товар, якого тут стільки, що можна з ніг до голови одягти все населення острова Калімантан і Нову Зеландію, погляньте на той товар і спокійно скажіть:

- Ти диви, підкинули. А я брав останнє...

Звичайно, наша психологія до їхніх магазинів дещо не підходить. Акліматизація торкається не всіх ділянок вашого складного організму, який скидається на найсучаснішу американську лабораторію по розчепленню генів геніїв.

Тут дещо залишається таке, що акліматизації не піддається. З одного боку, чуття колективізму, а з другого - куркулізм. Цю нашу печерність (та й не лише нашу - в американців вона розвинена ще більше - сказано ж, пережитки) теж треба віднести до вчорашнього дня, а не до безкультур'я, як дехто вважає.

Щоправда, це стосується не всіх. Є люди, котрі давно позбулися печерних звичок. З такими ходити по магазинах - саме задоволення. Що б тобі не впало в очі, вони радять брати. Ви дивитеся на котрогось із них і думаєте, що він уже влаштувався тут на посаду рекламіста залежалих товарів і що саме дякуючи йому ще не оголосили на них файнел сейл. Такими людьми я незмінно захоплююсь. У мене досі зберігається кілька предметів, що викликають найкращі спогади про гуртову купівлю. Оригінальні речі. Шкода, що їх не беруть не лише наші комісійні магазини, але і скупочні, що, як відомо, скуповують усе за винятком хіба що живих їжаків.

Магазини в Америці, на мій погляд, - одна з найбільш налагоджених психологічно точних машин. Вчені інститутів громадської думки там даремно доларів не одержують.

Я з приємністю, наприклад, дізнався, що кожен продавець будь-якого магазину, подаючи заяву про трудовлаштування на роботу, додає до неї розписку, що він сам особисто нічого у своєму магазині не купуватиме. Приємний папірець, хоча може бути написаний від руки. Думається, що нашій системі торгівлі не завадило б узяти й собі цей метод на озброєння. Виняток можуть скласти тільки вантажники гастрономів, оскільки в кожного з них у кишені диплом про закінчення вищого навчального закладу. Але тут я вже втручаюся в кадрову політику Міністерства торгівлі. Очевидно, на місцях видніше, кого у вантажники брати...

А ще в американському магазині я купив хустку. Мати просила привезти їй з Америки.

- Але українську. З френзлями. Червону. Словом, ту, що ми для японців продали, а вони тепер продають американцям.

Все це я ще міг на загально доступну для американця мову перекласти. Але оте слово "френзлі" я навіть не знав, як воно по-українськи правильно вимовляється. Як виявилось, саме з цього слова й потрібно було починати. Бо тільки-но почав кривлятися, як мила продавщиця зі слов'янськими рисами обличчя глянула на мене й сказала:

- Слухай, не мучся.. Кажі простіше, що тобі потрібно. Хустку з френзлями? Будь ласка.

Коли б мені такі слова сказала будь-яка продавщиця на Хрещатику і навіть, побачивши мене вперше у житті, почала тикати, я б не образився. Я б її розцілював, через прилавок, якби той прилавок не був завширшки з Панамський канал.

Чи треба далі казати, що в мене тоді відняло мову. І якщо я після цього ходив з перекладачем-поліглотом, то не тому, що не знав деяких нью-йоркських жаргонізмів, а тому, що боявся потрапити у незручне становище.

Ці конфузи мене спіткали на кожному кроці. Мені потрібна була куртка "Аляска". Син замовив. Але я її ніде в Нью-Йорку не бачив.

- Те, чого ти не знайдеш в Нью-Йорку, можеш знайти там-таки у наших колишніх земляків, у так званій Малій Одесі, - сказали мені досвідчені люди. - Але ми тобі нічого не радили.

Отож зібрався я в "Малу Одесу". Зібрався не сам - з моїм другом Аркадієм та його дружиною Галею, яка за паспортом в Америці проходила, як Аннет. Галя - немовби її домашній псевдонім.

Виїхали ми вранці. Він висадив мене за два квартали, скерував і пустив самого. І я пішов. Мені було цікаво, як тут влаштувалися наші земляки. Я йшов по вулиці, яка називалась дещо іронічно - Яшкін-стріт (чи не на честь Яшки-япончика?). Тепер цю вулицю перейменували на Малу Дерібасівську. Сам торговий центр я назвав би Малим Вавилоном. Тут усе було мале. Малі квартали, малі вулички, малі лавочки, малі назви, маленькі (в розумінні бідні) євреї (великі жили в центрі Менхеттену й Рівердейлі) і малі шашлики на малих шампурах.

Виріс я на Поділлі, у маленькому містечку, з якого після війни всі наші євреї

виїхали. Тоді мати казала, що декотрі з них "поїхали в гості до Трумена". Я знав кілька єврейських слів і навіть фраз, але всі вони мені не могли знадобитись, бо належали до тих слів, яких навіть у талмуді не знайдеш. Але тут я раптом відчув себе як удома.

На Малій Дерibasівській куртки, дублянки висіли прямо над шашликами на виставлених з вікон великих палицях. Дістати звідти якийсь крам можна тільки з допомогою маленької пожежної автомашини з маленькою пожежною драбиною. Це дуже зручно й вигідно. Дублянки (чоловічі й жіночі) завжди підкопчувалися і незмінно мали належний товарний вигляд. Зроблено так для того, щоб ви могли їх роздивлятися тільки на певній відстані й не витирати своїх пальців (після шашликів) об їхні поли. І ще одне: украсти тут щось не вдавалося навіть гевалам із Гарлему, які частенько сюди навідувалися.

Я побачив "Аляску", яка висіла над моєю головою на рівні американського прапора штату Нью-Йорк. До речі, тут прапори висять над будь-яким будинком будь-якої держави і того спортивного товариства, яке вам найбільше до душі. Я роздивлявся куртку, задерши голову, і стояв би так довго, бо в шиї заклинило якийсь механізм, і я ніяк не міг поставити голову на місце, коли б не той несподіваний, як постріл, вигук:

- Здрастуйте, товаришу комісар!

Це було так зненацька, що в мене у хребці щось хруснуло. Переді мною (тепер уже переді мною, бо я обернувся) стояв низенький на зріст єврей і посміхався до мене так, ніби він був з нашого містечка.

- Що ми хочемо купити? І що ми там під небом шукаємо?

- Ми шукаємо "Аляску"! - сказав я по-українськи, щоб пересвідчитись, чи він часом не колишній наш.

- Ми говоримо по-українськи? Ми також! Якщо ви будете у нас щось брати, то я з вами заговорю ще й не так. Але слухайте сюди, "Аляску" треба шукати не на небі. - Він завів мене до магазину, який нагадував універсальну базу, тільки маленьку. - "Аляску" треба шукати тут, - і він показав мені на купу "Алясок" заввишки з піраміду Хеопса і дозволив мені там ритися, навіть пірнати туди з головою.

Після такого обслуговування та удару по душевних моїх струнах, бо після перших слів я згадав, що давно не був у рідному містечку, мені страшенно захотілось у дитинство. Я купив у нього куртку. Продавця звали по-нашому - Коля. Я вийшов на вулицю і причинив за собою двері. На дверях великими літерами стояв напис у стилі Рішельє: "Спасибі, що ви відвідали Колю. Дасть бог вам, дасть бог мені!"

- Вавілон, - сказав я. - Справжній Вавілон. Хоч і маленький. Тут, у Нью-Йорку, можна подибати людину будь-якої національності. Якщо у вас є гроші, то, гарантую, з вами заговорять мовою древніх шумерів, а візитки виготовлять на глиняних табличках з будь-яким орнаментом. За вашим смаком і уподобанням. Аби долари!

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 31

В історії світової літератури чільне місце посідає епістолярний жанр. Є

неповторні листи в Овідія, Андре Моруа, Бернарда Шоу і, звичайно ж, у Віталія Коротича. Я не стримався від спокуси помістити у цій книжці і кілька своїх листів, які, кажу чесно, написав під прямим впливом не Бернарда Шоу і не Андре Моруа, а мого сучасника - Віталія Коротича. Як вони мені вдалися - судити вам. Тішу себе надією, що деякі читачі знайдуть у них чимало морального задоволення, а це вже щось важить. Особливо для здоров'я.

Перебуваючи в США, я звернув увагу на могутню силу реклами, то, я гадаю, вона не завадить і Віталію Коротичу. Ті, що вже почали дещо забувати з його багатогранної творчості, певний, після такої реклами обов'язково захочуть прочитати усе ним написане повторно. Та найбільше радив би багатьом товаришам перечитати роман "Лице ненависті". Співставляючи його з оцим моїм твором, кожен одразу помітить, як на одну й ту ж тему можна писати по-різному. Я наперед визнаю себе переможеним і пальму першості віддаю Віталію. Саме заради цього, і тільки заради цього, я піддався спокусі взятися за таке невдячне заняття, як наслідування.

Розділ XXXI. ЛИСТИ ДО ДРУЖИНИ

Роман В. Коротича "Лице ненависті" для мене в Нью-Йорку став настільною книжкою, і це при тому, що американці весь час намагалися підсунути мені біблію. Я ж її не визнавав.

Натомість так захопився "Лицем ненависті", що уночі мені приснився майже цілий розділ цього небуденного твору.

Снилося, ніби до мене прийшов Віталій. Він сказав: "Привіт, старий. О, ти живеш у цьому ж номері, що я жив у ньому".

Я хотів йому потиснути руку, але несподівано прокинувся.

Прокинувся і задумався: "Яка сила таланту?!"

Хай мені Віталій Коротич вибачить на правах товариша й друга, але що вдієш, коли в нього таке могутнє письмо і настільки оригінальна форма в романі "Лице ненависті", що я не втримався від спокуси наслідування. В цьому розділі вплив Коротича на мене ви відчуєте буквально з наступного рядка: тут все його. Тут нічого мого нема. Коли б ці рядки я приписав собі, вважайте - стопроцентний плагіат твору "Лице ненависті".

"Люба моя, мила моя! Ти б побачила, що я тільки сьогодні вчитав у газеті "Вашінгтон пост". Про Собачу лігу. Так тут називають тих, хто дуже любить собак і зовсім не поважає бродяг і ледацюг Менхеттену. Тож оця Собача ліга сьогодні звернулася до громадськості США і до адміністрації президента - на право добитися собачкам носити міні-трусики й міні-джинси, холоші яких мають бути обов'язково знизу обкушені, щоб це надавало їм якоїсь особливої собачої колоритності. А також діставати посвідчення на право носити на джинсах латки з емблемою американського прапора. Щоб одразу було видно, кому належать ці песики. Ти знаєш, що в Нью-Йорку собак люблять. У собачок свої домівки, крамниці, готелі, госпіталі,

їдальні, ресторани й кладовища. Для них спеціально по сьомому каналу демонструються кольорові фільми й продаються спеціальні стільчики й табуретки, щоб їм зручно було ті фільми дивитися. Собача ліга дійшла висновку, що кожний американський песик (незалежно від породи, аби лише мав громадянство США) повинен прирівнюватися у своїх правах до всіх громадян Сполучених Штатів.

Безробітні, бездомні й аборигени. Що таке аборигени, ти, люба, знаєш. Так оці клани (якщо їх так можна назвати) стоять нижче за песиків усяких тут мільярдерів, мільйонерів, банкірів і босів. Власне, сильних цього світу.

Люба моя! Ніжна моя! Мені потрібно, щоб мене хтось увесь час любив. А тут лише собаки. Ти б побачила, що вчора діялося на 5-й авеню. Це поруч з Сентрал-парком. У Нью-Йорку було так сонячно. Усі власники вийшли на так зване собаче свято. У кожного на повідку було по два, а то й по три песики. Уявляєш, які тут аромати! Попереду, як фельдмаршал, ішла Жаклін Кеннеді-Онасіс і нова "міс Америка" Єва де Грайт. Очевидно, німецького походження, але ім'я суто наше, українське, Та й прізвище у неї, якщо добре прислухатися, звучить, як наше. Де грають! Чуєш нюанс? Мабуть, таки наша. Але боїться собі в цьому зізнатися. Соромиться. Хоча своїх ніг, я тобі скажу, їй соромитися нічого. Бюст також підходящий. А особливо стегна. Щоправда, вона чомусь трохи накульгувала. Тут з двох одне: або каблучок відлетів, або її вкусив чужий песик. За такі ноги можна вкусити. Все відповідно до американських стандартів – найкращих у світі. Я забіг наперед і випадково її сфотографував. Собачка не потрапив у камеру. В нього якраз міні-трусики сповзли.

Побачила б ти цю сцену. Ніколи не гадав, що собаки здатні сміятися. Американські можуть. Американські все можуть. Вони так реготали з того безсоромника, що йому нічого не лишалося, як перебігти на сусідню авеню, де йшли голі студенти, і він влився у їхні натуральні ряди. Для солідарності. Представники Собачої ліги були за одяг. Студенти навпаки – проти будь-якого одягу. Отака комедія. У цьому тобі вся Америка. Америка несподіванок.

Про це я сьогодні дізнався з однієї з найбільш поширених тут газет "Нью-Йорк таймс". Вони про це широко писали. До речі, на один номер цієї газети, люба моя, знаєш, скільки йде дерева? Тисячу з лишнім гектарів. Це вісім площ Булонського лісу. І дець близько десятка наших Голосіївських парків. Якщо так далі піде (а газета щоденна), то у третє тисячоліття наша бабуса планета вкотиться лисою, й американці нам скажуть, що це так модно.

Журнал "Нью-Йорк тайме магазін" (читається мегезін) коментує собачу подію так: "Америка – пуританська країна. І ми не можемо терпіти, щоб по наших вулицях (найкращих у світі) бігали голі цуцики й сучки. Кожна собачка повинна бути красиво вдягнена, Геть колективний секс! Тільки джинси! Наші вітчизняні джинси врятовують Америку від цієї ганьби".

"Дейлі ріпорт" вмістила сьогодні інтерв'ю, яке вона взяла в домогосподарки Джорджії Роджерс. Цитую:

- Як ви дивитеся на колективний секс, місіс Роджерс? - запитав наш кореспондент.

- Я заплющую очі, коли бачу цих безсоромних собачок, одному з яких поставлений у Сентрал-парку пам'ятник, і вдаю, що я сліпа. Потім беру ціпок й, намагаючись ним дорогу, намагаюсь перейти через парк. Інколи мене переводять молоді леді й джентльмени. Коли я опиняюся на західній стороні, завжди запитую:

- Уже?

- Уже, місіс Роджерс, - кажуть вони.

Тут, у парку, місіс Роджерс знають усі. Їй кажуть:

- Бабуля, розплющуй очі! - Вона у відповідь розплющує їх і посміхається.

- Ви що? Зрячі? - дивуються вони і вже за це готові в бабусі видрати ті очі з орбіт...

Господи, які вони стали жорстокі, цинічні, байдужі! Кожному з них немає діла до іншого. Кожний творить свій світ, а ім'я цьому світові - Бізнес.

Люба моя! Ти вже, мабуть, втомилася читати ці мої собачі розповіді. Але повір мені, це дуже цікаво. Такого ніде в світі не зустрінеш. І я хочу, щоб ти хоч трішки уявила, в якій собачій обстановці живу я.

Сирени поліцейських і пожежних тут заводять цілодобово. Я навіть сплю у перерві між цими завиваннями і уві сні інколи бачу оці собачі оргії. Бабусі їздять на тих собаках верхи. А собаки тут як мустанги. Великі. Тут усе велике. Навіть звичайнісінька курка завбільшки з нашу індичку. А їхня індичка як австралійський страус. Мустанг, люба моя, це - кінь американського походження, дуже енергійний і прудкий, як кожен американець, що поставив собі за мету зробити гроші.

І ще я тобі розповім одну цікаву історію. Люба моя, ти б померла, гарантую тобі, від сміху, якби тобі не підсунули в аптеці якісь заспокійливі таблетки у харчі. Ти, мабуть, не знаєш, що тут усі аптеки є водночас і закусочними. Тут взагалі люблять зрощувати несумісне. У готелі, приміром, стійку, за якою адміністратор видавав ключі, було зрощено з шинквасом бару. Так от, вони в закуски вкладають, приміром, проносне. Ти поїла і зразу ж до аптекаря. Випила й аспірином закусила.

- У вас чогось міцнішого немає? - питаєш ти. І аптекар подає тобі протилежні ліки. Але значно дорожчі. Отак роблять бізнес.

Американці той аспірин пригоршнями ковтають. Для них аспірин як для нас гарбузове насіння. Дивовижний народ. Їм ще вчитися у нас і вчитися.

Я їм, щоправда, не дивуюсь. Нація ж молода. З кого їм приклад брати? Кого наслідувати? Індіанців вони винищили. Першу частину ще до початку визвольної війни вибили. Решту у В'єтнамі. А тих, що залишилися, - у ковбойських фільмах добивають. Стріляють, як по натуральних. Щоб у кіно більше життєвої правди було. Жорстокий це світ. Капіталістичний, одним словом. Хай би ті індіанці жили хоча б для екзотики. Сьогодні важко знайти натурального індіанця. Індіанці - на: вагу золота. Скоро з них пам'ятники робитимуть. Тут з'явилася нова течія "Жива скульптура з бронзи". Сидять бронзовики, як живі. Сидять люди, повзуть динозаври.

Інколи аж над хмарочосами піднімаються. Динозаврів тут аж кишить. Поруч з таким динозавром людина – ніщо. Мов англійська шпилька в окулярах. Уявляєш, як я тут почувуюся зле.

Мила моя! Я тобі вчора так і не написав, чого я цілий вечір реготав. Власне, не реготав, а буквально на стінку дерся, наче сіамський кіт. Після Собачої ліги наступного дня виступила з протестом Котяча ліга. Ці тільки котиків та кішечок люблять. Що тут тільки робилося! Вони повибивали вікна в найбільшій аптеці на 5-й авеню, Інколи я сюди забігав, щоб купити аспірину й кілька сандвічів. Ця американська звичка їсти аспірин передалася й мені. Я борюся з цим буржуазним пережитком і відчуваю, що вже переборов його. У моїй аптечці несподівано натрапив на пенталгін. Пригадуєш, це ти мені його поклала. Люба моя, я на цьому пенталгіні зекономив 28 доларів. По-перше, тут його нема, а по-друге, ліки страшенно дорогі. Пачка якихось нещасних таблеток коштує стільки ж, як любительський фотоапарат "Полароїд". Це той, що через п'ять секунд викидає тобі на руку кольорові фотографії. Щоб вони швидше проявлялись, досить притулити їх до живота, й карточки готові. Дуже люблять тепло, мов кішечки. Так ось, про кішечок. Котяча ліга теж вирішила одягти своїх кішечок у білі шовкові й атласні спіднички, а котиків в оксамитові трусики. Вмерти можна! Ти побачила б цю картину. Божеволіють люди. Бісяться від жиру. Замість того щоб по-серйозному страйкувати. Замість того щоб нести серйозні гасла, що б ти думала вони несли? Один ніс транспарант з таким написом (я спеціально для тебе переклав): "Геть валер'янку з наших аптек! Наші кішечки мають бути такі ж спокійні, як наші серця".

Або ось ще одне гасло: "Геть з нашого календаря місяць березень!" Над цією проблемою зараз засідає конгрес – представники у палаті сенаторів, а сенатори в палаті представників. Помінялися місцями з однією метою, може, після цього в них усе стане на своє місце. А то від проблем (соціальних) Америка сьогодні божеволіє. Її золотий вік це вже – історія. Її спогад.

У Нью-Йорк приїхала Софі Лорен. Про її приїзд уся американська преса писала. Передавали інтерв'ю з нею по всіх дванадцяти каналах. 13-го каналу, як і 13-ї квартири, 13-го будинку й 13-ї авеню, у Нью-Йорку нема. Отакий забобонний і темний народ, Так от, депутація попрямувала в готель, де Софі жила зі своїми двома знаменитими кішечками. Одну з них, старшеньку, звали Маккароні, а меншеньку – Спагетті.

За невеличку плату – 125 тисяч – Софі погодилась взяти участь в параді котів. Якийсь бос розщедрився і суму подвоїв. Вона йшла попереду всіх ньюйоркців. Двох своїх котиків вона по-материнськи пригортала до грудей. Радощам не було меж. Один власник кішки йшов крайній праворуч. По телебаченню бачив. Так от, він завважив аптеку, на якій висів напис: "Купуйте валер'янку. Вона вам забезпечить спокійний сон навіть тоді, коли ваш кіт забереться на Емпайр стейт білдінг". Це той хмарочос, про який я тобі, люба, писав у моєму попередньому листі. Ти б мала

його бачити уві сні.

Отож, як побачив цей напис отой поважний джентльмен, то, певно, сприйняв те за насмішку. Спочатку нагнувся, шукаючи каменюку. Та завваживши, що в нього під ногами суцільний асфальт, він, очевидно, у стадії афекту як розмахнеться, як вліпить по тому гаслу, то кішка тільки някнула. Я сміявся до сліз, але весь час думав про тебе. Навіть тоді, коли мені нав'язували оті прокляті самими американцями (похилого віку) порнографічні фільми. Їх привезли сюди з Європи в 1968 році, точніше в грудні 1968-го і січні 1969-го. Нью-Йорк тільки Парижу довіряє. І вважає себе достойним партнером. Коли Париж французи називають "столицею столиць", то ньюйорківці своє місто іменують столицею світу. Не більше і не менше. Ніби в світі нема інших столиць.

А ще ньюйорківці люблять яблука. Яблуко, кажуть, корисніше від апельсинів. У них тут є кілька сортів: наші джонатан, мекінтош і Лонг-Айленд. Яблуко – це емблема Нью-Йорка. Я їм запропонував узяти за емблему Уолл-стріт у вигляді фондової біржі. Та вони, як і англіїці, починають (нарешті) шанувати свої традиції. Бо тільки традиції їх врятовують. Мовляв, чуже їх розкладає, як порнографія. Суспільство на загал і людей зокрема.

Про яблука я тобі, люба, напишу завтра. Пам'ятай, у кожному яблуці чимало заліза, цементу, вапняку, йоду і – головне – золота. В американських яблуках ще є алебастр. Він нібито дуже корисний для сучасних чоловіків. Сучасним жінкам він шкодить. Їж, люба, яблука тільки наші – без алебастру. Їж сама й нікому з чужих не давай. У ньюйорківців є така поговорка: "Грішми і яблуками навіть з ближнім не ділись". Правда, мудра поговорка? Мабуть, теж з Європи у Новий світ завезена.

Відчуваю, мила моя, що в тебе вже злипаються віченьки. Я тебе розумію. Висипати на твою голову стільки різної американської інформації, можна гарячку, як раз плюнути, підхопити, Я знаю, яких мук завдає біль, адже поранився об війну душею. Про всяк випадок випий "трійчатку". Бачиш, я ще дещо пам'ятаю зі своєї лікарської практики, хоч і був гінекологом, і не можу стриматися, щоб тобі про це хоч тепер не розповісти. Коли я лікарював, тоді у нас дозволялось робити аборти. В Америці вони заборонені. Мондейл, щоправда, проти абортів, а Рейган – за. Переміг, як ти знаєш, Рейган і аборти заборонив. І це називається свобода й демократія. Жінка тут безправна, як в Азії у період середньовіччя. Чоловіки – деспоти. Вимагають: народжуй, і квит. І навіть самі стоять під час пологів перед породіллею, щоб пересвідчитись, чи вона родить, чи тільки прикидається. Тут багато дітей підкидають у сирітські будинки. Отож, чоловіки, щоб пересвідчитися на власні очі, чи це його дитина, заходять за скляні перегородки й сидять цілими ночами, щоб побачити той процес з початку до кінця. Американці дуже люблять видовища. В усьому наслідують древніх римлян. Звідти в них і Капітолій, і сенат, і сенатори. Тільки ось чомусь президента не називають цезарем. Перші леді Америки дуже зле чуються через відсутність таких титулів. Президенти в усіх країнах є. А цезарів нема ні в кого. Щоправда, нашого песика звать Цезар, але який він президент? Та й до

Америку не має ніякого відношення.

То про що ж я тобі хотів сказати? Ага, випий "трійчатку" й закуси еленіумом, якщо дуже голова розболілась. Якщо ще й серце, то візьми, люба, валер'янових крапель. Кішечку випусти надвір. Хай не принюхується.

Тільки тепер згадав, про що тобі збирався написати у постскрипті. Ну, звичайно, про аборт. Мондейл був не тільки проти абортів. Він ще й хотів ліквідувати в країні зброю. Не ту, що накопичують, а ту, що продають. На кожному розі. Вогнепальну. Тут, люба, купити можеш що хочеш. Америка до безглуздя багата країна. Сьогодні, наприклад, прочитав у "Новом русском слове". Воно виходить російською мовою, має сіоністське спрямування, бо редагують його ті, хто ще тільки вивчає англійську мову, а єврейську вже забув. Так оці борзописці пишуть: "Ендрю Грант, щоб прославити своє ім'я, на день народження свого племінника вчора закупив з доставкою додому й просив якнайкраще загорнути два пістолети системи "Наган", один автомат, три міномети, гаубицю і танк останньої моделі". Все доставлено в строк, як і слід. Малюк дуже зрадив, хоч в зброї ще не розбирається. Для Америки це рідкісний випадок. Американці в зброї розбираються з пелюшок. Ендрю (так назвали племінника на честь щедрого дяді) ще не розбирається, бо в день придбання цього арсеналу зброї йому виповнилося лише півдоби. А між іншим, обидва Ендрю – і дядько і племінник – були на грані абарту. Обох врятували виборчі кампанії і прийняття законів про ліквідацію абартів. Це чи не перші два випадки, коли під час президентських виборів рятують життя американцям.

Отже, про аборти. Я ще тоді не був одружений з тобою, хоч знав, що зустріну тебе й ти вийдеш за мене заміж. Інакше я собі й не помишляв. За мене заміж хотіли всі чи майже всі. Бо я вже тоді займався лікарською практикою. Уже тоді робив ці нескладні, але болісні операції. Люба моя, чи знаєш ти, що я ніколи не бачив пацієнта в обличчя? Ти не віриш, але це дуже кумедна ситуація. І от буває, сидиш у ресторані чи кафе, у скверику чи парку, йдеш по вулиці чи переходиш майдан, а до тебе підходить чи підбігає (залежно від ситуації) таке вродливе дівча, таке миле й так ніжно промовляє: "Здрастуйте, доктор!" Я ще тоді доктором наук не був. Просто вони мені лестили. Та й тепер ще ним не став. Все ніколи. Література вгору глянути не дає. А ще виступи: по радіо, по телебаченню, у магазині "Дружба", на різних пленумах, нарадах, зборах, симпозіумах, в ЮНЕСКО, в ООН, у П'ятому й Шостому комітетах. І часто буває і там і там водночас. Я вже не кажу про лекції, які я тут читаю англійською мовою. Ти б почула, люба, як вони мене слухають. Коли б ти мене так слухала, як я читаю тобі свої перші розділи з нової книжки, щастю моему не було б меж. Я б зовсім на тебе не ображався. Я б тебе у свої безсонні ночі ні разу не будив.

Так от, я питаю, звідки, люба? Вибач, Думав про тебе і вихопилося на адресу цієї дівчини. Вона каже: "Бачте, я теж навчаюсь у медінституті. Я мрію стати лікарем, як ви, гінекологом. Я хочу бути хорошим гінекологом і тому тепер

практикуюсь. Ви блискуче робите операції. Не операції – укуси комара".- "Але звідки, люба моя юнко, ви про це знаєте? Ви ж не могли бути моєю асистенткою?" – запитав я. І вона мені пояснила, мила моя: "Я була вашою пацієнткою!" Секрет до геніальності простий. Ти-не повіриш. Я ж ніколи не дивився в обличчя жінок. Вони всі дивились на мене. От в чому весь фокус.

Відчуваю, люба, що ти вже хочеш бай-бай, моя мила. До речі, тут спостерігаються атавізми варварства.. Один палив у своєму ліжку сигарету, що на загал заборонялося. Це згадалося за асоціацією від отого "бай-бай". Ти помітила, які близькі наші мови – англійська й українська. Слово до слова. Літера до літери. У них ще є наше "хай". Але нехай я про це розповім тобі в наступному листі.

Люба моя! Пишу тобі чесно, канібалізму в Нью-Йорку не помічав, а похорони щодня бачив. Підкреслюю – щодня! Собачі похоронні процесії проходили значно рідше. Траплялися дні, коли улюблених песиків у "Долині голубих снів" на околицях Нью-Йорка й не ховали. Того дня окремі дами не втрачали свідомості, а нашатирний спирт, як і належить, стояв у пляшечках надійно й найкраще в світі закоркований. Коли ж такі процесії траплялися, то вони були значно пишніші, ніж похорони якогось манхеттенського бродяги, котрий несподівано задубів тільки тому, що зненацька випав сніг і перестало йти тепло через чорну манхеттенську ґратку.

Мила моя! Ось спеціально для тебе я виписав лише заголовки з деяких можливих і неможливих газет:

"Суд над конгресменом". "Найбільший аферист і банкрут в історії". "Кандидати побилися". "А сенатор у тюрмі". "Грабунки під час бурі й землетрусу". "Чотири жертви грабіжників". "Злодійка на посаді директора банку". "Міністр релігії перед судом атеїстів". "Подвійне життя конгресмена". "Начальник пошти – співучасник її пограбування". "27-й офіційний шлюб Елізабет Вулф". "Любовні пригоди Елізабет Рей – 2 сенатори і 1 представник палати. Її інтимні друзі й магнітофон під королівським ліжком". "Викрадення "курячого короля"". "Дружина Данієла звинувачується в убивстві чоловіка". "Убитий вчорашній конгресмен – сьогоднішній свідок". "Рекордний хабар фінінспектору". "Засуджений за рабовласність". "Злочини маніяка". "Крадій підводного атомного човна". "10 років за 10 мільйонів". "Викрадення членів сім'ї ювеліра". "Вбивство за спадщину". "Мільйони у сміттєвих мішках". "Звір'яче вбивство магната і ювеліра". "Сексмашини для багатіїв". "Куленепробивне пальто". "Пограбування музею". "Інтернетна афера". "Пограбування святинь у церквах, монастирях, соборах". "Самовбивство натурниці". "Розгром супермаркету наркотиків". "Наркомани задушили аптекаря". "Війна між контрабандистами – постачальниками гашишу". "Кокаїн – голлівудська епідемія". "Арешт короля маріхуани". "Безневинні жертви гангстерської міжусобиці". "Постріл главаря мафії: тільки в потилицю". "Смерть "хрещеного батька"". "Похований живим". "Вирок сутенеру". ""Міс Америка" й порнографія". "Жодного цента на власні похорони". "Урочисті похорони улюбленого песика". "Сльози й ридання". "Песик Тодді й заповіт його хазяйки – поховати в одній могилі", "Жертва диявола". "Інструкція для

самогубць – мільйонним тиражем". "Бестселер". "Демонстрація проститутток і лесбіянок". "Парад гомосексуалістів". "Сатур і Голлівуд". "6 тисяч проститутток і 59 сутенерів". "Притон работорговельників". "Профспілка проститутток". "82 дружини Джованні Вайлото". "Білі рабині в Гарлемі". "Делегація гомосексуалістів біля Білого дому". "Бандит у костюмі Адама". "Будинок – кладовище". "Снайпер за дітьми". "Вбивав заради задоволення". "Негр Девід Баллок насолоджувався вбивством дітей". "Хлопчики в ролі дівчаток". "Телебачення і злочинність". "Ріст злочинності у Нью-Йорку". "Народжена під деревом". "Виселений з квартири за неплату". "Жертви першого снігу", "Грабіжники на кладовищі". "Зброя вдома обов'язкова". "Небезпеки автострад". "Зловмисник з ножем біля горла банкіра". "Несолодке життя мільйонерів". "Вбивство за 50 центів". "Пацюки загризли жінку". "25 вироків за гвалтування". "Неповнолітній садист". "Дівчинка-вбивця". "Убивство на Манхеттені". "Постріли з авто". "Стрілянина на порозі церкви". "Снайпер по жінках". "Трупи дітей у багажнику. автомобіля". "Звірство в монастирі". "Терорист на шосе". "Снайпер на мосту "Вайнстоун". "Постріли в лікарні". "1821 вбивство за рік". "Трущобні вбивці". "21 труп дітей". "Осада поїзда". "315 років тюрми". "У розпачі божевілля". "Бандити на вулицях Бронкса". "Помста зятя". "Викинутий з хмарочоса хлопчик". "5 жертв маніяка на Манхеттені", "Близнята, викинуті на смітник", "З ножем по парку". "Доктор смерті за ґратами". "Перерізав горло від вуха до вуха". "Смерті в притонах". "Няня – вбивця дітей". "Садистка з Лос-Анджелеса". "Голі жінки навколо міста – мертві". "Убито 11 негрів". "Убивця негритянських дітей". "22 трупи дитини". "Масове вбивство в гральному притоні "Ва-Мі" ("Чудовий Китай". – Переклад мій. – В. К.)". "Кладовище жертв у тунелі". "Мати-вбивця". "Дорогий татусь продає доньку в притон". "Батько – зведенюк". "Проститутка й донька в одній особі". "День народження із... смертю". "Убивця для батька". "Син – гвалтівник матері". "82-річна і секс". "Вампір з Бронкса". "Три тисячі років тюрми". "Браття любові". Аби усім цим "братам любові" дати по три тисячі років тюрми або виселити на якусь іншу планету, то я спав би спокійно.

Інколи, милуючись зірками нічного неба (їх видно й над Нью-Йорком, коли залізти в погріб, а вітер подме з Атлантики й розвіє смог), думаю про тебе, про вічність і про прийдешність поколінь. Про майбуття планети.

Люба моя! Вчора виписав кілька оголошень. Група астрологів різних традицій, зв'язана з Індією та Тибетом, розшифровує і пояснює (звичайно, строго конфіденційно) індивідуальність. Відповіді практично дає на будь-які питання з аптекарською точністю.

Взагалі комісар поліції міста Нью-Йорка проти цієї групи астрологів – сліпе кошеня. Він і половини того не знає, що відає ця група. Або візьми всевидющу Ольгу. Вона відведе і нещастя і дурне око. Але на цьому не зупиняється. Якщо ставка подвійна, то ще лихо відведе й од вашої сім'ї. Бач, як усе просто вирішується. І не треба забиратися на сто десятий поверх, щоб світ побачити таким, яким він є. За двадцять-тридцять доларів всевидюща Ольга й так про все розповість. Вона ще й

передбачає. Гадає на картах, на долоні, на чайних листках, сковорідках і кухонних ножках.

Можливо, в когось є певні труднощі на сімейному фронті чи, скажімо, не все гаразд з отим карапузом із стрілами, якого називають амурчиком, – не падайте духом – 10 доларів, і Амур запустить півсотні стріл, куди тільки тобі забажається. Причому негайно. Ти не встигнеш вийти із кімнати Ольги, а жених біля твого порога, тут як тут.

– Мадам, вашу руку. Вашу руку й серце.

Про гаманець теж чомусь не повідомляють. Про це, очевидно, слід читати в підтексті. Словом, Ольга успіх гарантує. Як у найкращій хімічистці. А їй ще й кидають: "Чого вилупилась?"

Особливі консультації тут дають жінкам, яким за 32 роки. Про 40 і 50 нічого не сказано. Певне, делікатність проявляють. 32 роки – межа жінки. Тобто той вік, коли ще сміливо можна показувати паспорт. Якщо раптом за 65, то так само проходить після тридцяти двох.

А вчора (теж дізнався з газет) відбувся симпозіум ворожок-гадалок. Шкода, що про це не повідомили заздалегідь. Мав намір піти. На багатьох симпозіумах світу був. А от на такому, боюсь, ніколи й не доведеться. Як не доведеться потрапити на з'їзд (тут міцніше слово підібране) азіатської та італійської мафії. Щось "хрещені батьки" з "Коза ностри" знайшли спільне з китайськими бандами. "Літаючі дракони" та "Тіні марева". Одна банда краща другої. Самі тільки назви їхні про щось та говорять. Гадаю, і в цьому випадку коментарі зайві.

Але годі: гуд бай, моя люба! Як тільки ти вивчиш напам'ять цей лист і почнеш цитувати його сусідам з нашого будинку, я тобі наступного надішлю. Ти не уявляєш, як їх тут легко писати. Обкладаєш себе газетами, береш ножиці й випикуєш все підряд. Потім трохи домислюєш і не встигнеш озирнутись, як у тебе за один лише вечір набігло не менше десяти сторінок довершеного, насиченого думками тексту. Треба тільки оволодіти мистецтвом усвідомлення зачаєної в ній люті.

Люба моя! Признаюся тільки тобі одній: якщо так далі піде, то з Нью-Йорка я привезу готовий роман у листах. Для чого відкладати на завтра? Для чого це робити дома, коли в мене є вся можливість його написати тут? Дома, сама знаєш, за обов'язками нічого не встигнеш",

Тепер ви відчули, яка сила таланту. Я теж міг би написати роман у листах. Але боюсь бути не оригінальним, хоч, звичайно, такого письменника, яким є Коротич, наслідувати не гріх, а честь.

Читаючи роман В. Коротича "Лице ненависті", я переконався, що дружина – це та високо благородна істота, яка може перенести все. Навіть листи, якщо це так подобається чоловікові.

МАЛЕНЬКИЙ РЕКЛАМНИЙ АНОНС № 32

Як я не люблю подорожувати і реально і в уяві, але ніколи не думав, що доведеться побувати на Тому Світі.

Я щасливий, що жив у Нью-Йорку - першій столиці світу, якщо вірити путівникам. Я щасливий, що бачив його на власні очі - цей сучасний Вавілон на Гудзоні, а найбільша моя радість, що після перебування в ньому маю все-таки змогу написати ці рядки й сподіватися побачити їх окремим виданням.

Якщо у творі, як, маю надію, читачі самі переконалися, передано не тільки образи баченого, але й роздуми над враженнями, то в цьому розділі мовитиметься про силу того почуття, що називається ностальгією. В останні дні перебування далеко від Батьківщини воно так бентежить, що лічиш буквально кожну хвилину, яка наближає час повернення на рідну землю.

Розділ XXXII. ПОВЕРНЕННЯ З ТОГО СВІТУ

Багато чого бачив я у Нью-Йорку. Особливо на Манхеттені. Бачив "Метрополітен-оперу" і Метрополітен-музей. Бачив Рокфеллер-центр і Лінкольн-центр. Бачив хмарочоси Емпайр стейт білдінг і Пан-Амерікен білдінг, Крейслер-білдінг. Бачив собаче кладовище й собачий госпіталь, бачив собачий готель і собачі магазини. Я майже все бачив - окрім хіба що цирку. Та, гадаю, те, що впадало в очі на білому Бродвеї, - повністю заміняє цирк. Я б сказав, заміняє навіть суперцирк, і, мабуть, дуже добре, що той цирк не виїзний.

І ось я вдома. Ще ніколи земля не була такою близькою, дорогою і рідною, як цього разу. Запах її я відчував крізь забиті смогом пори свого тіла й обшивку авіалайнера.

Я опускався по трапу, й мені хотілося якнайшвидше кинути до тих, хто нас зустрічав, і всіх підряд розцілувати. Та, торкнувшись землі, раптом відчув, що мій ентузіазм спадає, і я лише міцно потис товаришам руки. Коли охолов остаточно (довго не подавали автобуса), а повітря в Борисполі було морозяне, то подумав: "Друзі небагато втратили, не відчувши на собі моїх щирих і гарячих поцілунків".

А разом з тим я стояв і ще не вірив, що вже вдома. Хотілося упасти на рідну землю, особливо на клумбу із припорошеними інеєм чорнобривцями.

Приїхавши додому, дружина одразу запитала, що я привіз.

- Тобі і друзям подарунки, а собі - гастрит.

Розпакувавши валізи і оглянувши сувеніри, вона несподівано втратила те, що ми називаємо по-іноземному - оптимізм.

- Де ти був? - голосом слідчого, який не звик довіряти словам, а тільки фактам, поцікавилась вона.

- В Америці! У Сполучених Штатах.

- Перестань! Хоч на старості літ знайди у собі мужність признатися, де це ти стільки їздив? Що оце, читай:

"Я приїхав з Америки. Оце прямо з Нью-Йорка. Від вашого чоловіка листа привіз".
Ти думаєш, мені 16 років?

Я цього, до речі, ніколи не думав.

- Ти гадаєш, мене так легко обдурити? То де ти був?

- В Америці. В Нью-Йорку!

- Ще де?

- У Вашингтоні!

- Ще де? Тільки швидко і не кліпай очима?

- У Філадельфії!

- Ще де?

- У Нью-Джерсі!

- Ну?

- Що "ну".

- Ну, ще де?

"На Ніагарський водоспад їздив. Хотів було втопитися - хотів трохи пригамувати пристрасті дружини. - Але американська влада не дозволила. Сказали: "ноу, сер".
Маєте бажання топитися, то, будь ласка, з канадського боку, там хоч сторч головою".

- Я питаю тебе, де ти за цих два місяці ще був? Сидів безвиїзно у Нью-Йорку?

- Їздив у Рівердейл. До Васі Поліщука.

- Мене Вася не цікавить.

- Бачив Люду.

- О, з цього б ти й починав. З цього завжди треба починати.

- Я ніколи не знав, що треба починати саме з цього. Я...

- Що ти роз'якався?! - Вона підвелась.

Я відчув, що зараз може вдатися до тортур. Не дружина - прямий нащадок іспанської інквізиції.

- То куди ти їздив? Я тебе останній раз питаю.

- В Америці був. У найпередовішій країні капіталістичного світу. Скорочено пишеться США.

- Найпередовішій?

- Найпередовішій. Але в капіталістичному світі, - зовсім перелякався я. Не вистачало тільки, щоб рідна жінка перевіряла мою політичну платформу.

- Слухай, невже ти сумніваєшся, що я надійний? Грамотний. Комунікабельний. За кордоном родичів нема. У тюрмі ніхто не сидів і зараз не сидить. Сам не судимий. Морально стійкий. Що ти ще з мене хочеш?

- Морально стійкий, кажеш? За кордоном нікого нема й не було? Їздив по Америці? І більше ніде? - енергійно допитувала вона мене, тримаючи в руках один із найваговитіших американських сувенірів.

- Більше ніде. Це моє останнє слово.

- Тоді скажу я. - Вона зробила загрозливий крок уперед. Я зробив точнісінько такий же крок, тільки назад.

- Ти був в Одесі. От де ти, голубе, був і де кінчав свій черговий роман. І оце мотлох, що ти мені привіз, - купив на знаменитій товкучці.

- На весь світ, - вихопилося у мене.

- Що на весь світ? - не зрозуміла вона мене.

- Одеський товчок був знаменитий на весь світ, але його вже давно закрили. Тепер є в Нью-Йорку, в даун-тауні.

- Ти мені баки не забивай. Твої слова - не факти, ось факти, - показала вона мені предмет, перевернутий нижньою частиною. - Оце факти! Бачиш, написано: зроблено в Одесі.

Я глянув і похолов. Там справді стояло: "Мейд ін. Одеса".

- Підступи імперіалістів, - вихопилося у мене. - Але звідки?

- От і я тебе питаю: звідки?

- Америка ж з Одесою не торгує.

- Видно, торгує, коли привіз із... Америки.

- Ти мені не віриш?

- А ти б мені повірив, коли б я десь їздила собі, потім повернулася і запевнила тебе, що була у Франції, а товари привезла з Житомира. Ти б мені повірив?

Справді, почухався я, логіка залізна.

- Тепер, - вона пішла ще далі. Я відступив на останній рубіж. Позаду була стіна. - Тепер, - вона вже стояла поряд з двома важкими предметами сорок четвертого розміру на подвійній підшві "сабо". Це були черевики для сина. Кожен з них важив стільки ж, скільки важить один черевик водолаза. Якщо таким черевиком трохи пристукне, увійду в паркет поверхом нижче, Я зіщулювся.

- Боїшся? - запитала вона.

- Боюсь.

- Мало того що гуляєш, але й боїшся в цьому признатися. Ти завжди був боягузом. Я просто дивуюсь, як за тебе вийшла заміж. Та про це вже пізно говорити. Тепер слухай далі, - фантазувала вона. - Ти засипав мене своїми бездарними листами, які мені щотижня приносили підозрілі типи.

- То наші люди. Ти не маєш права так казати. Я за тобою скучав і хотів, щоб мої почуття швидше через океан перелітали. В мене, може, була ностальгія. Ти хоч знаєш, що це таке? Ти хоча б чула коли-небудь про таку хворобу?

- Чула й вивчала. Я до ностальгії не маю ніякого відношення. Ностальгія - це сум за батьківщиною. Ти ж не скажеш зараз, що я тобі дорожче за Батьківщину? Але пішли далі.

- Далі нікуди, - я намацав лівою рукою стіну.

- Покажи мені щось американське! - наказала вона.

- У валізах - усе американське, - відповів я. - Все купував у Нью-Йорку, Вашингтоні.

Вона повернулася і нагнулася над чемоданами.

- Гонконг, Корея, Японія, - читала уголос.

- В тебе розігралась хвороблива уява.

У відповідь вона запустила в мене биті валянки. Я їх підняв і прочитав:

- Мейд ін Ісландія!

Вона кинула мені ще якийсь сувенір: "Мейд ін Японія". Предмети летіли в мене, як трасуючі кулі в збільшеному до снарядів вигляді.

- Франція, Західна Німеччина, Англія, Ірландія, Шотландія, Нідерланди... - Я ледве встигав читати назви країн.

- Ти що, був у кругосвітній подорожі?

- У Нью-Йорк припливають товари з різних кінців світу, - захищався я.

- А що ж ти, голубе, не привіз жодного сувеніра із Америки?

- А те, що ти тримаєш в руках, я звідки привіз? Із Козятина чи з Шепетівки?

- Тут нема жодного найменування, - по-комерційному мовила вона, - американського виробництва.

- Зовсім нема? - у свою чергу здивувався я.

- Зовсім, - вона тицьнула мені ярлички: один, другий, третій, четвертий.. В очах побігли кола, як на електронній стрічці реклам, "Мейд ін Корея", "Мейд ін Китай", "Мейд ін Гонконг", "Мейд ін Тайвань". - А де ж американське?

Я відчув, що червонію. І цього разу, здається, справді за Америку. Мені стало соромно, як ніколи.

- Ти ж кажеш - найпередовіша країна у світі.

- Була, - здався я.

- Викручуєшся. Цікаво, що ти зараз придумаєш?

- Треба читати газети, дивитися телевізор. Америка на сьогоднішній день відстає...

- Я хочу знати, чого ти так почервонів? Скажеш, від своєї довгої промови?

- Я червонію за Америку. Мені соромно за американців, За чудовий і трудолюбивий народ. За енергійний, ввічливий, демократичний, дружелюбний, здібний, талановитий...

- Ох, ох, ох!!!

- Так, так. Ти не охкай. Я серйозно кажу. Кажу, бо мені сьогодні стає страшно, коли я задумуюсь, куди йде ця країна. Куди адміністрація, монополії, воєнно-промисловий комплекс тягнуть свій народ...

- А чого це тобі за них голова болить?

- Того, що сьогодні у світі все у взаємозв'язку. Чи розумієш це ти? Якщо сьогоднішня адміністрація втягне свій народ у безодню, то Америка в ту безодню втягне і нас. Вони сьогодні займаються тільки озброєнням. Вони роблять лише ракети, бомби й труни. Їм ніколи робити тобі цих пухових пальт. Їм нема вже кого скубти. Вони середнього американця вже обскубли до нитки. Скоро його голого пустять по світу.

- Якщо Америка не турбується про своїх громадян, чого повинен турбуватися про них ти?

Я не відповів. У кімнату забіг син. Я зрадив.

- Хелоу, бой! - гукнув до сина. - Збігай на шопінг і візьми, пліз, у Мюллера пива. Тільки бочкового, о'кей!

- О'кей! - відповів син і, довго збираючись, сховався по те пиво аж після обіду.
- Сенк'ю, бой! - посміхнувся я.
- Але пиво не Мюллера, - сказав син. - Сьогодні пиво продавав Мілер.
- Яка різниця, аби не кисле! Все о'кей, - випив я ковток. - Сенк'ю, синок!
- Пліз, ватербутер, - відповів син.
- Не валяйте дурня, - втрутилась дружина й мати водночас.
- А чи не пішла б ти і не принесла тарані, - сказав я.
- О'кей, бой! - похвалив мене син.
- Вчи, вчи! - сказала мати. - Побачиш, ким він стане, як виросте...
- Але це вчу не я. У мені ще живуть пережитки вчорашнього минулого, Я ж учора тільки повернувся із США, і ти б це могла зрозуміти.

Дружина мене все одно не зрозуміла.

- Тиждень без року побув, і вже по-нашому ні бельмеса, - зауважила осудливо вона.
Ні, що не кажіть, а жінки народ консервативніший, ніж ми з вами. Вони так швидко під вплив Заходу, як ми, не потрапляють. О'кей!

Через місяць я виїхав з Києва, щоб продовжити писати свій "Вавілон" у провінції, в тиші й самотності. Я спочатку працював у знаменитому на весь Союз (тепер, гадаю, і на весь світ) Немирівському будинку відпочинку. І ось якогось дня до нас прибув невизначеного віку, невизначених занять і професії чоловіка. Його посадили поруч з моїм столиком. Як тільки йому визначили місце, він одразу глянув на мене і сказав:

- А в Америці не так. От коли я був в Америці, мені у перший день приїзду запропонували сісти біля вікна...

Цим він мені одразу не сподобався, бо мітив прямісінько на моє місце. Але цього йому, видно, було мало. В обід діт-сестра робила обхід. Вона всім без винятку бажала смачного й питала, у кого які будуть претензії, пропозиції. Підійшла й до мене. Я настільки розгубився, що автоматично випалив: "Все о'кей!"

Той же чоловік зауважив:

- А в Америці не так. От коли я був в Америці... Так мене ще зранку запитували, з яким номером я обідатиму: 6-м, 10-м, 15-м.

Коли сестра пішла, він звернувся до товариша, якого посадили поруч нього.

- От коли я був у Ялті, мені одразу поклали серветки, як і тому он товаришеві, - показав він на мене.

- Зараз принесу і вам, - спалахнула від сорому офіціантка. Заодно, очевидно, і за мене.

- А в Америці не так. От коли я був в Америці, - вів далі він, не даючи взятися сусідові за ложку. - В мене на столі стояли: гірчиця, сіль, перець і хрін, хоча я й сидів на дієті.

Я глянув на свій стіл: на ньому стояв набір спецій, які він назвав. Я, не чекаючи офіціантки, переставив набір до нього.

- А в Америці не так. От коли я був в Америці, - сказав він мені, неначе цю фразу я від нього мав почути вперше в житті, - мені офіціантка цей прибор сама подала...

Так тривало кілька днів. І вранці і ввечері я чув оту фразу: "А в Америці не так". Я ходив з нею на прогулянку, до знайомих, у кіно, на концерт і на екскурсії. Я її поклав на ноти, почав наспівувати пісеньку на мотив "Коли б я був полтавським соцьким...". Словом, що я не робив, а тієї проклятої фрази позбутися не міг. Досить мені було її забути, як, прийшовши в їдальню, знову почув:

- А в Америці не так. От коли я був в Америці, - мовив він до офіціантки, - мені на гарнір завжди давали або смажену картоплю, або гречану кашу. А ви мені що подали?

Я глянув на свою тарілку. У мене в тарілці була гречана каша.

- Гречану кашу, - сказала офіціантка.

- Це ви називаєте гречаною кашею? А в Америці...

Я більше не міг витримати. Підвівся з-за столу, про всяк випадок прихопив з собою десертного ножа. З практики знав, що такими ножами масло важко різати, а такого типа просто доведеться пиляти. Але я готовий був на все.

- Слухайте, ви! - підійшов до нього я. - Коли ви були в тій Америці?

- Я там не був! - тихо зізнався він. - Я тільки у Ялті був. У тій, що біля Жданова...

- Я був у Нью-Йорку, і то не кричу на весь світ. Отож заткнись, їж, і якщо ще є апетит, то й жуй. Бо в мене, крім ножа, і довідка є. Я все можу.

Він опустил голову й замовк. Це, здається, на нього вплинуло. Та й врешті-решт я міг теж комусь сказати, що я, хоча й не був у Ялті, але був у Нью-Йорку. А якщо кожен отак почне принижувати Немирів.. Ні, це мене зачепило за живе. Дівчину-офіціантку, видно, також, бо на її очах зблиснула сльоза.

- Дякую вам, - тихо мовила вона. - Ви справжній джентльмен.

- Ще б пак. Якщо він вам й надалі вимотуватиме нерви, скажете йому, що я був ще у Вашингтоні, Філадельфії і двічі на нічному Бродвеї, і він замовкне, поки мене бачитиме.

Те, що нічний Бродвей я бачив тільки з вікна автомобіля, не став їй уточнювати.

ЕПІЛОГ

Ви пам'ятаєте: кожна рушниця, що з'являється на першій сторінці - на останній повинна стрільнути. Це була моя остання сторінка в цьому творі. Я кинув перо (хоч друкував на машинці, письменник повинен висловлюватися не завжди логічно, але завжди образно), схопив рушницю, вискочив на найвищу дніпрову кручу в районі селища Стайків і тричі підряд вистрілив. Луна озвалася спочатку над головою, потім пронеслася над поверхнею Дніпра. Дніпро - взявся хвилями. Я тричі вигукнув: "Ура-Ура-Ура!!!" У відповідь мені почулося відлуння - найкраще відлуння в світі. Затим я повернувся до кімнати й поставив крапку.

Це була найоригінальніша крапка в світі.

Нью-Йорк - Немирів - Стайки - Кагарлик.

1984-85 рр.

Примітки

[1] Ранчо – садиба (ісп.).

[2] Бестселер – ходовий товар (англ.). Вживаючи ці широковідомі американські слова, автор іронізує сам над собою, щоб потім мати реальне право поіронізувати над іншими. (Прим. авт.)

[3] Автор має на увазі, очевидно, книжку Г. Сенкевича "Вогнем і мечем", за яку той одержав Нобелівську премію. (Прим, ред.)

[4] Пліз – будь ласка (англ.).

[5] "Травка"- наркотики (жаргон).

[6] Піцца – національна італійська страва. Зовні схожа на наш корж, тільки замість маку зверху кладуть сири і спеції. (Прим. автора, який їх не тільки бачив, але і куштував).

[7] Блейзер – модний темно-синій піджак, схожий на ті, які у нас носять пілоти цивільної авіації. (Прим. авт.

[8] Дайм – 10 центів, нікел – 5 центів. (Прим. авт.).

[9] Тут автор явно іронізує, натякаючи на те, що американці виселили корінне населення атола Бікіні і вперше там випробували ядерну бомбу. (Прим. ред.).

[10] Ударник у дзвоні називається серцем. (Прим. автора).

[11] Адамс Семюел (1722-1803) – діяч визвольного руху Північно-Американських колоній проти Англії. (Прим. автора).

[12] Слова вигадані. Автор іронізує над назвою страхового полісу. (Прим. ред.)

[13] Помилка: батьківщиною гречки є не Америка, а Гімалаї та Тибет. (Примітка упорядника інтернетної публікації).

[14] "Промінчик сонця на спинці крісла" – символ свободи. Саме такий сонячний промінчик нібито побачив Джордж Вашингтон на своєму кріслі у день проголошення незалежності. Автор, очевидно, саме це має на увазі. (Прим. ред.)

[15] Будь ласка (англ.).

[16] Мені приємно зустрітися з вами (англ.).

[17] Ваше прізвище? (Англ.).

[18] Насправді це пісня Віллі Токарева. (Примітка упорядника інтернетної публікації).

[19] Зауважу, що автор цих рядків трохи не точний, міркує за інерцією. В Америці поховати собаку на рівні з емігрантом не дозволить Американська ліга по захисту тварин. Такий акт може дуже образити згадану лігу, і вона запротестує. (Прим. авт.)

[20] Серед українців існувала думка, буцімто французьке містечко Орлі назване так на честь українця Григорія Орлика, французького маршала, сина українського гетьмана Пилипа Орлика. Але така думка не відповідає дійсності. (Примітка упорядника інтернетної публікації).

[21] ДАІ – державна автоінспекція. (Прим. авт.).